ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย)

ปริญญา

วรรณคดีไทย | วรรณคดี

สาขา | **ภาควิชา**

เรื่อง วาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529

Discourse of Community Culture in the Fiction of Phanom Nanthaphrueg from 1977 to 1986

นามผู้วิจัย นางสาวกมลทิพย์ กาลพันธ์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์สรณัฐ ไตลังคะ, อ.ด.)

หัวหน้าภาควิชา

(อาจารย์วรรณา นาวิกมูล, M.A.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญจนา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ **เดือน** **พ.ศ.**

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

วาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529

Discourse of Community Culture in the Fiction of Phanom Nanthaphrueg from 1977 to 1986

โดย

นางสาวกมลทิพย์ กาลพันธ์

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย)
พ.ศ. 2554

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กมลทิพย์ กาลพันธ์ 2554: วาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) สาขาวรรณคดีไทย ภาควิชาวรรณคดี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รองศาสตราจารย์สรณัฐ ไตลังคะ, อ.ด. 171 หน้า

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529ในด้านการสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนเพื่อต่อต้านวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ

ผลการศึกษาพบว่าบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์แสดงให้เห็นการต่อต้านนโยบายของรัฐที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยการเปิดโปงให้เห็นการเข้าครอบงำชนบทของรัฐด้วยการสร้างภาพชาวบ้านว่าเป็น “คนจน” “คนด้อยโอกาส” และผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายรัฐว่าเป็น “ผู้ร้าย” อีกทั้งชาวชนบทจำต้องได้รับการพัฒนาให้พ้นจากความด้อยพัฒนาโดยใช้เศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ ภาพเจ้าหน้าที่รัฐและนายทุนที่ปรากฏในบันเทิงคดีคือผู้เข้ามาหาผลประโยชน์ ดูถูกภูมิปัญญาท้องถิ่น และเอารัดเอาเปรียบชาวบ้าน

บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ตอบโต้วาทกรรมดังกล่าวในตัวบทด้วยการสร้างภาพของความเจริญว่าเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย กลุ่มนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐว่าเป็นผู้เอาเปรียบ เห็นแก่ตัวและเป็นผู้คอยหาผลประโยชน์จากชาวบ้าน ชาวบ้านจำต้องต่อสู้และกำจัดนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐเหล่านั้นให้หมดไปด้วยความรุนแรงซึ่งแสดงให้เห็นถึงความถูกต้องชอบธรรมของชาวบ้านที่กระทำต่อนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐที่ประพฤติมิชอบ นอกจากนี้ ยังเป็นการเล่าเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เรียบง่ายและการพึ่งตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาที่อยู่บนรากฐานความพอเพียง การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายเกิดความเข้มแข็งของชุมชน เป็นที่น่าสังเกตว่าการสร้างวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและการพึ่งพาตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของผู้เขียนดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เริ่มปรากฏในทศวรรษ 2520 เช่นกัน

_____ _____ ___ / ___ / ___

ลายมือชื่อนิสิต ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Kamonthip Kalapan 2011: Discourse of Community Culture in the Fiction of Phanom Nanthaphrueg from 1977 to 1986. Master of Arts (Thai Literature), Major Field: Thai Literature, Department of Literature. Thesis Advisor: Associate Professor Soranat Tailanga, Ph.D. 171 pages.

This thesis aims to study the fictions of Phanom Nanthaphrueg, written between 1977-1986, as community culture discourses to attack the government's development discourses.

The study finds that the fictions of Phanom Nanthaphrueg attack the government's development discourses emphasizing on the concept of capitalistic economy. They reveal the government's hegemonic policy on the rural by presenting the rural as 'underdeveloped' areas that must be improved. The fictions also present government officials and traders as opportunists who look down upon local wisdom as the underdeveloped.

The fictions of Phanom Nanthaphrueg attack the above-mentioned discourses by presenting the detrimental effect of development on the rural people. Thus, they have to fight against government officials and traders since these people take advantages of them. Furthermore, the fictions narrate the simple folkways of living and self-reliance using local wisdom, self-sufficiency and community networks. It is clearly seen that the themes and concepts of the fictions agree with the concept of community culture apparent in the 1970s.

_____ _____ ___ / ___ / ___

Student's signature Thesis Advisor's signature

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ ดร. สรณัฐ ไตลังคะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักที่กรุณาเสียสละเวลาให้คำปรึกษาตรวจแก้วิทยานิพนธ์และให้ความรู้ ความคิดที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาและทำวิทยานิพนธ์ คำแนะนำในเรื่องการสืบค้นข้อมูลและการเขียน สร้างนิสัยละเอียดรอบคอบแก่ศิษย์

กราบขอบพระคุณศาสตราจารย์กุลวดี มกราภิรมย์ ประธานการสอบวิทยานิพนธ์ที่ตรวจแก้วิทยานิพนธ์และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สายวรุณ น้อยนิมิตรผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกที่กรุณาสละเวลาตรวจแก้วิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์

กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต วิงวอนสำหรับความรู้ในชั้นเรียนและการทำกิจกรรมเสริมความรู้ต่างๆ และกรุณาให้คำแนะนำในการติดต่อประสานงานด้านต่างๆ จนวิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์ และอาจารย์ทุกคนในภาควิชาวรรณคดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ช่วยให้คำแนะนำในเรื่องการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณทุกคนในครอบครัวคุณพ่อสุนทร กาลพันธ์ คุณแม่รพีพรรณ กาลพันธ์และคุณกิตติพงศ์ กาลพันธ์ พี่ชายที่เป็นกำลังใจ ให้ความรัก ความห่วงใยแก่ผู้วิจัยและช่วยให้ความรู้ในเรื่องภาษาถิ่นประเพณีชาวบ้านต่างๆ ในการเขียนวิทยานิพนธ์ ที่สำคัญคือให้เงินสนับสนุนทุนการศึกษาจนประสบความสำเร็จในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณอาจารย์สถาพร ศรีสัจจังที่กรุณาเอื้อเฟื้อหนังสือ ข้อมูลและคำแนะนำเพิ่มเติมทำให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์มากขึ้น

สุดท้ายผู้วิจัยขอขอบคุณคุณโชติรส เกตุแก้ว คุณอาทิตธยา นาวารักษ์ คุณณัฐพร เรืองสุข คุณชนิตตา โชติช่วง และคุณนนท์จรัส วงศ์วิชัยวัฒน์ เพื่อนที่ช่วยให้คำแนะนำและหาข้อมูลประกอบการทำวิทยานิพนธ์

กมลทิพย์ กาลพันธ์

เมษายน 2554

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ 1

ความสำคัญของปัญหา 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 5

สมมติฐานการวิจัย 5

ขอบเขตของการวิจัย 5

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 6

วิธีการดำเนินการวิจัย 7

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย 7

นิยามศัพท์เฉพาะ 8

บทที่ 2 การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 9

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน 9

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพนม นันทพฤกษ์ 11

บทที่ 3 บริบททางสังคม แนวคิด และทฤษฎี 14

บริบทสังคม 14

วาทกรรมการพัฒนา 18

การสร้างภาพความด้อยพัฒนาของชนบท 21

การขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้าน 23

การส่งเสริมระบบทุนนิยม 25

การต้านวาทกรรมการพัฒนาและการก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน 28

วาทกรรมมากซิสต์ 28

การก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน 30

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน 35

ความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ 41

กำเนิดพนม นันทพฤกษ์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง 41

การสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ 45

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 4 อัตลักษณ์ของชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ 50

อัตลักษณ์ของชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ 52

ภูมิปัญญาชาวบ้าน 52

วิถีชีวิตชุมชน 65

ความเชื่อกับการอนุรักษ์ 80

การรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย 83

บทที่ 5 บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ในการตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐ 92

การเปิดโปงวาทกรรมการพัฒนา 95

การสร้างภาพชนบทของรัฐ 95

การขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้าน 102

การสร้างความเลวร้ายของระบบทุนนิยม 111

การตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐ 122

การตอบโต้ระบบทุนนิยม 122

การตอบโต้อำนาจและอิทธิพลรัฐ 128

บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ 133

สรุป 133

ข้อเสนอแนะ 136

เอกสารและสิ่งอ้างอิง 137

ภาคผนวก 149

ภาคผนวก ก ประวัติของพนม นันทพฤกษ์ 150

ภาคผนวก ข เรื่องย่อบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ 155

ประวัติการศึกษาและการทำงาน 171

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. 2501 มีการเสนอแผนการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยม และเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2504 แผนพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้การนำของรัฐบาลทหาร มีความเชื่อว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสามารถเป็นพื้นฐานของการพัฒนา มีการสร้างสาธารณูปโภคซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนา นอกจากนี้ยังมีการเสนอคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ก่อให้เกิดการแข่งขันอย่างเสรี แม้ว่าการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจสามารถทำให้รายได้ของประเทศเพิ่มมากขึ้น แต่จะพบว่าผลประโยชน์ตกอยู่ในคนกลุ่มเดียว ภายใต้ฐานแนวคิดนี้ผู้ที่มีทุนก็จะเป็นผู้ที่ชนะในการแข่งขัน กอบโกยส่วนเกิน เกิดความแตกต่างในรายได้ระหว่างนายทุนกับประชาชนธรรมดา เกิดการเอารัดเอาเปรียบโดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับแรงงานของประชาชน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2512: 107-108) ได้วิจารณ์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองที่ปรากฏในยุคนี้ไว้ว่า

> . . . ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับผลสนองตอบไม่เท่ากับแรงงานที่ได้ลงไปสำหรับการพัฒนาบ้านเมือง เนื่องจากรายได้ของกรรมกรทางอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมไม่เพิ่มขึ้นมากพอแก่การเพิ่มของราคาเครื่องบริโภคอุปโภคที่จำเป็น [...] ถนนอย่างดีที่เปิดไปสู่ชนบทมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพักผ่อน ส่งเสริมการท่องเที่ยวและขนส่งโสเภณีกับคนใช้จากท้องนาเข้าสู่ตัวเมืองและเผอิญเป็นประโยชน์ต่อพ่อค้าเดินตลาดด้วย [...] เนื่องจากการพัฒนาที่ว่านั้นได้พากันไปล่อหลอกให้ชาวชนบทเกิดความต้องการทางวัตถุใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง ดังนั้นรถจักรยานยนต์จึงมิได้เป็นแต่เพียงความสะดวก หากยังกลายเป็นเครื่องแสดงฐานะในสังคมด้วย กางเกงขาบานขาแคบ สีทาปาก ยากาแรตรสเลว ๆ ก็เช่นกัน ซึ่งหมายความว่าชาวนาเป็นทาสน้ำเงินของนายทุนยังไม่พอแต่ยังต้องกลายเป็นทาสของวัตถุที่นายทุนผลิตขึ้นมาอีกด้วย... เมื่อชนบทไม่สามารถตอบสนองความต้องการของเขาได้เขาก็ต้องโยกย้ายมาเป็นทาสกรรมกรของนายทุนในโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ หรือมิฉะนั้นก็หลอกตัวเองมาเป็นโสเภณีหรือขายบริการด้วยร่างกายทางอื่น. . .

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจตามนโยบายการพัฒนา และการทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตกตามแนวทางการพัฒนาระบบทุนนิยมก่อให้เกิดวิกฤตปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ความร่ำรวยตกอยู่กับคนกลุ่มเดียว ขณะที่คนส่วนใหญ่ของประเทศตกอยู่ในภาวะด้อยโอกาส เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม โรงงานไม่ถูกสุขลักษณะและไม่ปลอดภัย เกิดปัญหาโสเภณี ปัญหายาเสพติด ฯลฯ จากปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมา จึงเกิดแนวคิดการพัฒนาชุมชนที่เรียกกันว่า “วัฒนธรรมชุมชน” ในช่วงทศวรรษ 2520 มีความเชื่อว่าการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งขึ้นของชาวชนบทเอง สามารถเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาได้ ดังที่ ยุกติ มุกดาวิจิตร (2548: 2) ได้กล่าวไว้ว่า

> . . .ในทศวรรษ 2520-2530 เป็นระยะที่สังคมไทยค้นหาแนวคิดทฤษฎีพัฒนาแบบใหม่ และวัฒนธรรมชุมชนเป็นอีกแนวคิดที่เชื่อมั่นว่าศักยภาพของชาวบ้านผู้รับผลทาง การพัฒนาว่าสามารถฟื้นฟูดำรงอยู่และพัฒนาตนเองได้ ด้วยพื้นฐานความเชื่อ ความสัมพันธ์ในชุมชนและภูมิปัญญา หรือรวมเรียกว่าวัฒนธรรมชุมชน จึงต้องศึกษาและค้นหาวัฒนธรรมของชาวชนบทเอง เพื่ออาศัยเป็นพื้นฐานสำหรับฟื้นฟูและพัฒนา. . .

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เกิดขึ้นในสังคมไทยราวทศวรรษ 2520 เป็นแนวคิดที่เสนอโดยองค์กรพัฒนาเอกชน (non-governmental organization [NGO]) และนักวิชาการจำนวนหนึ่งที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาชนบท แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้เป็นแนวคิดหลักขององค์กรพัฒนาเอกชนมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่บำรุง บุญปัญญา (2549: 17-19) ได้กล่าวไว้ว่า

> . . .ช่วงหลัง พ.ศ. 2520 องค์กรพัฒนาเอกชนมีการทดลอง และค้นคว้าเกี่ยวกับทางเลือกในการพัฒนาสังคมอย่างจริงจังหลังจากขบวนการสังคมนิยมในประเทศไทย หรือคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยถูกปราบปราม และต่อต้านอย่างรุนแรงของรัฐบาล ทำให้คอมมิวนิสต์ล่มสลายในที่สุด องค์กรการพัฒนาเอกชนมีการสร้างคำขวัญที่ว่า “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” และมีการลงไปปฏิบัติงานตามพื้นที่จริง การทำงานใกล้ชิดกับชุมชนกระตุ้นให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และการแสวงหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาสังคมของตนอีกทางเลือกหนึ่ง. . .

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกลายเป็นวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน ที่สร้างขึ้นจากกระแสแนวคิดและปฏิบัติการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่เรียกร้องให้สังคมไทยหันกลับไปให้ความสำคัญ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แก่ท้องถิ่นโดยเฉพาะชนบทในรูปแบบต่างๆ เช่น การพึ่งตนเองโดยใช้ความรู้ ภูมิปัญญาของท้องถิ่น การปฏิเสธระบบทุนนิยมและการพัฒนา ที่เน้นความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม และเรียกร้องให้รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชนบทให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นมากขึ้น เพราะท้องถิ่นชนบทเป็นรากฐานของการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ การเสนอวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในช่วง พ.ศ. 2520 มีนักวิชาการที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดนี้ เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เสรี พงศ์พิศ, กาญจนา แก้วเทพ นักวิชาการกลุ่มนี้เสนอแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนผ่านสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่สำคัญคือวารสารสังคมพัฒนาและชุมชนพัฒนา รวมทั้งการประชุม สัมมนาต่างๆ นักวิจัยกลุ่มนี้เป็นนักวิจัยแนวสังคมวิทยาที่ให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมชุมชน โดยการเสนอข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่จริง และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง นำมาเสนอว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ชาวชนบทประสบอยู่และเกิดขึ้นจริงๆ ในสังคม

กล่าวในส่วนของงานวิจัยวรรณกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับชนบท ส่วนใหญ่เสนอว่าวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคม เช่น ไพโรจน์ บุญประกอบ (2526) วิเคราะห์เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2529 ลาวัณย์ สังขพันธานนท์ (2529) ศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย วาสนา ไชยรัตน์ (2534) การวิเคราะห์เรื่องสั้นของสุรชัย จันธิมาธร สุภาณี ขุนรักษ์ (2542) วิเคราะห์แนวคิดในเรื่องสั้นและนวนิยายของ พนม นันทพฤกษ์ เป็นต้น งานวิจัยดังกล่าวมีแนวคิดหลักว่า วรรณกรรมสามารถสะท้อนความเป็นจริง ที่เกิดขึ้นในสังคมชนบท โดยใช้ความสมจริงของวรรณกรรมในการอธิบายว่า สิ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในสังคมยุคใดยุคหนึ่ง โดยวิเคราะห์จากฉาก ตัวละคร บทสนทนา และบรรยากาศ จากอิทธิพลแนวคิดสัจนิยมและสัจสังคมนิยม ที่มีอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ถึงราวทศวรรษ 2520 อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่มองว่าวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคมได้เสื่อมคลายลง โดยเริ่มมีการเสนอว่า วรรณกรรมเป็น “การประกอบสร้าง” เรื่องราว ดังที่ เสนาะ เจริญพร (2548: 21) ได้สรุปว่า “. . . วรรณกรรม […] มิใช่เป็นเพียงบันทึกหรือพยานหลักฐานของข้อเท็จจริง แต่เป็น ‘สิ่งประกอบสร้างทางสังคม’ (social artefact) ที่พูดถึงมนุษย์ ชีวิต และโลกผ่านการตีความเชิงอุดมการณ์. . .” ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมจึงไม่ได้เป็นภาพสะท้อนของสังคม แต่เป็นภาพแทนของสังคมที่ผู้เขียนเสนอแนวคิดและอุดมการณ์ผ่านการเล่าเรื่อง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวรรณกรรมในรูปของบันเทิงคดีที่ปรากฏในงานของ พนม นันทพฤกษ์ ควบคู่ไปกับการศึกษาสังคมในเรื่องของการเสนอภาพ และแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของชนบทช่วง พ.ศ. 2520

พนม นันทพฤกษ์ เป็นนามปากกาของ สถาพร ศรีสัจจัง ในอดีตเขาเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเมื่อครั้ง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ปัจจุบันเป็นนักวิชาการศึกษาสถาบันทักษิณคดีศึกษา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยทักษิณ ทำงานวิเคราะห์วิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจของชุมชนภาคใต้ รวมถึงให้คำปรึกษาและบริการทางวิทยาการในด้านดังกล่าวแก่สังคมภาคใต้นับแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา และเป็นผู้หนึ่งที่มีอุดมการณ์ในเรื่องของความรักในทรัพยากรธรรมชาติ ถิ่นฐานบ้านเกิด และความผูกพันต่อบรรพบุรุษ ความเชื่อ และอุดมการณ์เรื่องวัฒนธรรมชุมชนปรากฏอยู่มากในบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์ ที่เริ่มใช้นามปากกานี้ครั้งแรก พ.ศ. 2522 และเขียนเรื่องสั้นเรื่องแรกในนามปากกาดังกล่าวคือ "คลื่นหัวเดิ่ง" ได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือ *โลกหนังสือ* จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ *ดวงกมล* เรื่องนี้ภายหลังได้รับคัดเลือกเป็นเรื่องสั้นยอดเยี่ยมประจำปี พ.ศ. 2522 โดยสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย และได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา เช่น ภาษามลายู ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน เป็นต้น ต่อมาได้รับการรวมเล่มใน รวมเรื่องสั้น *คืนฟ้าฉ่ำดาว, รอยเปื้อนและทางเดิน* ส่วนนวนิยายเรื่อง *เด็กชายชาวเล* ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่ง และจากสำนักงานส่งเสริมเยาวชนแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรีประจำปี พ.ศ. 2524 และได้รับการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น นวนิยายเรื่อง*บองหลา* ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2525 ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นจะเห็นได้ว่า บันเทิงคดีในนามปากกาของ พนม นันทพฤกษ์ ที่เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 เป็นงานที่ได้รับการยอมรับและมีคุณค่าอย่างมาก งานส่วนใหญ่ให้ความสำคัญแก่ชาวบ้านชนบท พนม นันทพฤกษ์ เป็นตัวแทนในการเสนออุดมการณ์ เป็นปากเป็นเสียงเรียกร้องให้สังคมได้มองเห็นความสำคัญของชนบทเพื่อการพัฒนา

ผู้วิจัยสนใจศึกษาบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์ เรื่องการสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในฐานะที่บันเทิงคดีเป็นวาทกรรมรูปแบบหนึ่งในการสร้างชุดความคิด ความรู้ กฎเกณฑ์และกำหนดการให้ความหมาย สิ่งต่างๆ ที่รายล้อมวิถีชีวิตประจำวัน เพื่อโน้มน้าวใจให้เกิดความรู้สึกเห็นด้วยหรือปฏิเสธและล้มเลิกความคิดในเรื่องที่มีความเชื่ออยู่เดิม โดยศึกษาควบคู่ไปกับนโยบายของภาครัฐและประวัติความเป็นมาของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน โดยมองจากการนำเสนอ กลวิธี และสัญลักษณ์ต่างๆ ทั้งหมดที่พนม นันทพฤกษ์เลือกมาเป็นตัวแทน ตีความ ประเมินค่า ปรุงแต่ง นำเสนอ และการสร้างความยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่สังคมนั้นๆ

การศึกษาบันเทิงคดีซึ่งได้แก่ นวนิยายและเรื่องสั้น ของพนม นันทพฤกษ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 จะช่วยให้เข้าใจกลวิธีการสร้าง การนำเสนอ การใช้อำนาจในการสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน ในการตอบโต้การพัฒนาแบบทุนนิยม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ พ.ศ. 2520-2529

2. เพื่อศึกษาวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนที่ปรากฏในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

3. เพื่อศึกษาบริบททางสังคมที่มีผลต่อการสร้างอุดมการณ์เรื่องวัฒนธรรมชุมชนในการต่อต้านการพัฒนาแบบทุนนิยม

สมมติฐานการวิจัย

บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ในระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 เป็นงานที่ชี้ให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน และต่อต้านการพัฒนาแบบทุนนิยม

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน ในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ พ.ศ. 2520-2529 โดยการเลือกบันเทิงคดีที่ตีพิมพ์ครั้งแรกระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 ซึ่งมีรวมเรื่องสั้น 3 ชุด และนวนิยาย 3 เรื่อง ดังนี้

1. เรื่องสั้น

1.1 รวมเรื่องสั้นชุด *ยืนต้านพายุ* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2523 จำนวน 6 เรื่อง

1. คนไกล
2. มีใครจะรู้ได้
3. บาระเด็ง
4. ลมแล้งที่โหมกระหน่ำลง
5. ฟ้ามุ่ยหล่นโปรยที่เมืองปาย
6. ช่างตัดผมชราลูกสาม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.2 รวมเรื่องสั้นชุด *คืนฟ้าฉ่ำดาว, รอยเปื้อนและทางเดิน* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2523 จำนวน 13 เรื่อง

1. ข่าวคราวจากฝั่งทะเลและจดหมาย
2. ดั่งเดือนเสี้ยวที่สาดทอ
3. เหยื่อพราน
4. นกแร้ง
5. คลื่นหัวเดิ่ง
6. จดหมายรักที่มีถึงผู้หญิงคนหนึ่ง
7. คืนฟ้าฉ่ำดาว,รอยเปื้อนและทางเดิน
8. ณ ที่ซึ่งเป็นแผ่นดินกว้าง
9. ไฟที่ไหม้ลาม
10. อาชญากรรม
11. จากภูเหนือ
12. คือเหยื่อ
13. คนเตา

1.3 รวมเรื่องสั้นชุด *ดาวที่ขีดเส้นฟ้า* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2526 จำนวน 12 เรื่อง

1. ลูกแพะสิบสามตัว
2. ฮวงซุ้ย
3. ลึกลงไปในใจนั้น
4. เช้าวันหนึ่ง
5. นกเอี้ยง
6. ดาวที่ขีดเส้นฟ้า
7. แพะแก่ภูเขาในฤดูแล้ง
8. มรสุม
9. คืนหนึ่งที่เหน็บหนาวยาวนาน
10 บนเส้นทาง
11. ชายแก่ริมทะเลสาบ
12. ปาดังเบซาร์

2. นวนิยาย 3 เรื่องคือ

2.1 *เด็กชายชาวเล* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2524

2.2 *บองหลา* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2525

2.3 *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2525

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เกิดความเข้าใจวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ทำให้เกิดความเข้าใจบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ว่าเป็นการสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในการตอบโต้การพัฒนาแบบทุนนิยม

3. ทำให้เกิดความเข้าใจบริบททางสังคมที่มีผลต่อการสร้างอุดมการณ์เรื่องวัฒนธรรมชุมชนในการต่อต้านการพัฒนาแบบทุนนิยม

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจจากวิทยานิพนธ์ในห้องสมุดโดยจะแยกสำรวจงานที่เกี่ยวข้องคือ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน งานของ พนม นันทพฤกษ์ และเอกสารการวิเคราะห์วิจารณ์งานของ พนม นันทพฤกษ์ ทั้งงานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในทศวรรษ 2520

2. สัมภาษณ์ พนม นันทพฤกษ์ เพื่อทราบถึงประวัติ แนวคิดและอื่นๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาและวิเคราะห์ผลงาน

3. วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้กรอบทฤษฎีวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน วาทกรรมการพัฒนา และบริบทสังคม

4. สรุปผลและอภิปรายผล

5. จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มและเสนอผลงาน

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

1. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล	พฤศจิกายน-ธันวาคม	พ.ศ. 2551
2. ขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล	มกราคม-กรกฎาคม	พ.ศ. 2552
3. ขั้นตอนการเรียบเรียงข้อมูลและสรุปผล	สิงหาคม-ธันวาคม	พ.ศ. 2552

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. ขั้นตอนการพิมพ์และเสนอเป็นรูปเล่ม	มกราคม-มีนาคม	พ.ศ. 2553
5. รวมระยะเวลาในการศึกษาทั้งหมด	17 เดือน	

นิยามศัพท์เฉพาะ

วาทกรรม (discourse) หมายถึง กลุ่มข้อความที่แพร่กระจายในสังคมซึ่งควบคุมโดยกฎหรือกรอบความคิดภายใต้บริบทสังคมหนึ่งๆ และกลายเป็นความคิด คุณค่า และวิถีปฏิบัติ ในสังคมหนึ่งมีวาทกรรมไหลเวียนอยู่มากมายที่ปะทะต่อสู้กัน เพื่อสร้างความหมายและข้อปฏิบัติให้แก่สังคม

วัฒนธรรมชุมชน (community culture) หมายถึง วิถีปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความอุดมสมบูรณ์ และศีลธรรมอันดีของท้องถิ่น ซึ่งสามารถดำรงอยู่อย่างอิสระและสามารถต้านทานอิทธิพลจากภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำ โดยการนำวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความรู้ และคุณค่าของชุมชน มาใช้ในกระบวนการพัฒนา และจัดการด้านการผลิตที่เน้นการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการสร้างเครือข่ายงานพัฒนาชนบท

บันเทิงคดี (Fiction) หมายถึง งานเขียนที่ผู้แต่งคิดสร้างสรรค์ เป็นเรื่องสมมติที่สร้างขึ้นจากจินตนาการโดยอาจมีพื้นฐานของความเป็นจริงและมีเจตนามุ่งให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ แต่ขณะเดียวกันผู้อ่านอาจได้รับความรู้ และแนวทางการดำเนินชีวิตพร้อมกันด้วย บันเทิงคดีแต่งเป็นร้อยแก้ว หมายถึง เรื่องสั้น นวนิยายและเรื่องที่แต่งขึ้นทำนองเดียวกันนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 สามารถแบ่งได้ 2 ประเภท

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพนม นันทพฤกษ์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน

ยุกติ มุกดาวิจิตร (2548) “อ่านวัฒนธรรมวาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน” หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชนว่าเป็นกระแสความคิดในสังคมไทย และแพร่หลายอยู่ในนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ปัญญาชนบางกลุ่ม ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา กระแสความคิดดังกล่าวให้ความสำคัญแก่ศักยภาพของชาวชนบทว่าสามารถนำวิถีชีวิต โลกทัศน์ ภูมิปัญญา ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน” มาเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชนบทได้แทนที่จะอาศัยแนวทางการพัฒนาที่มาจากภายนอกชุมชนคือจากภาครัฐ และต่างประเทศ ซึ่งก่อปัญหาให้แก่ชาวบ้านชนบทมากกว่าที่จะช่วยพัฒนา เนื่องจากวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่สูญหายหรืออ่อนแอไปแล้วจึงต้องมีการศึกษาค้นหาและรื้อฟื้นเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่

งานเล่มนี้ศึกษากระแสแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ภายใต้บริบทของการพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมืองของประเทศไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และเป็นการวิพากษ์วิจารณ์งานเขียนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน ที่พยายามนำเสนอแนวคิด ความหมาย แนวทางการพัฒนา และดำเนินการผลักดันให้แนวคิดดังกล่าวเป็นจริงขึ้นมา การก่อตัวนี้เกิดขึ้นในขณะที่มีการช่วงชิงกันนิยามความหมายวัฒนธรรมและชาวชนบท ระหว่างกระแสความคิดต่างๆ กัน ดังนั้นการนิยาม “วัฒนธรรมชุมชน” เป็นกระบวนการที่คนชั้นกลางกลุ่มหนึ่งได้พยายามสถาปนาอำนาจนำ (Hegemony) ให้แก่ชาวชนบท มิได้เกิดมาจากการที่ชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มเสนอแนวทางการพัฒนาขึ้นมาเอง สิ่งที่ช่วยทำให้วัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นที่ประจักษ์นั้น ไม่ใช่เพียงเนื้อหาสาระที่นักเขียนพยายามจะสะท้อนหาก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นลีลาของการนำเสนอ อาศัยองค์ประกอบต่างๆ บรรยาย อธิบาย หว่านล้อม และชี้นำ ให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพของชุมชน ตลอดจนเชื่อมั่นว่าภาพชุมชนที่เกิดขึ้นต่อหน้าผู้อ่านนั้นเป็นสิ่งเดียวกับที่นักเขียนได้ค้นพบมา รวมทั้งเป็นสิ่งเดียวกับที่ชาวบ้านใช้ชีวิตและยึดถือปฏิบัติกันมา ในแง่นี้วัฒนธรรมของชาวชนบทจึงเป็นภาพลักษณ์ที่นักเขียนมีส่วนในการสร้างขึ้นมาในกระบวนการเขียน ไม่ใช่ภาพสะท้อนอย่างตรงไปตรงมาใสสะอาดของวิถีชีวิตของชาวชนบท ดังนั้นแม้ว่ากระแสความคิดวัฒนธรรมชุมชนจะให้ความสำคัญแก่การพึ่งตนเอง และการพัฒนาศักยภาพของตนเองของชาวชนบท ด้วยความเชื่อมั่นที่ว่าพวกเขาเหล่านั้นก็มีภูมิปัญญาเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ได้ด้อยไปกว่านักพัฒนาหรือรัฐ แต่งานเขียนเหล่านี้กลับแสดงว่านักเขียน/นักพัฒนาแนวนี้ยังคงมองชาวบ้านในฐานะที่ไม่เท่าเทียม ด้อยกว่าตนเองและน่าสงสาร ควรได้รับการสงเคราะห์อย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลว่าสภาพสังคมปัจจุบันทำให้ชาวบ้านตกอยู่ในฐานะยากไร้ เกือบจะพึ่งตนเองไม่ได้ ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสังคมเมือง และห่างเหินจากวัฒนธรรมดั้งเดิมอันยิ่งใหญ่ดีงามของตนในภาวะเช่นนี้ นักเขียน/นักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ผู้มีใจเมตตา หวังดีต่อชาวบ้าน และสามารถเข้าถึงความเป็นชุมชนในอดีตได้ จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากงานเขียนนักเขียน/นักพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชน ย่อมมีบทบาทเด่นในการสร้างและผลักดันให้ชาวชนบทเป็นชุมชนตามจินตนาการที่กระแสความคิดของตนได้สร้างขึ้นมา

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549) “วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น” หนังสือเล่มนี้มีทั้งหมด 5 บทคือ วาทกรรมการพัฒนา การเมืองกับการศึกษาการพัฒนา การเมืองแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่ พื้นที่กับการพัฒนา และการเมืองของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประเด็นที่สำคัญของหนังสือเล่มนี้คือการกล่าวถึงวาทกรรมการพัฒนาว่าเกิดขึ้นจากการสร้างและให้ความหมายคำว่า “พัฒนา” จนเป็นที่ยอมรับของสังคม ใช้แนวคิดของมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสผู้ที่เคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อประเทศที่ถูกกดขี่ คนกลุ่มน้อยและคนด้อยโอกาส การใช้การวิเคราะห์วาทกรรมสามารถทำความเข้าใจการพัฒนาได้มากขึ้น

งานเล่มนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนาคือ การหนีจากภาวะดั้งเดิมจากธรรมชาติคือความล้าหลัง ป่าเถื่อน และแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมในรูปของสังคมกสิกรรม พื้นที่ชนบท หรือวิธีคิดแบบจารีตนิยม ส่วนการพัฒนาหมายถึงการทำให้เป็นสังคมเมือง มนุษย์ที่พัฒนาหมายถึงมนุษย์หนีจากสภาวะดั้งเดิมมีการศึกษา มีวิธีคิดมีวัฒนธรรม มีระบบกฎเกณฑ์ มีระบบคุณค่าแบบสังคมเมือง สิ่งแวดล้อมถูกดึงมาเป็นศูนย์กลางของสังคมผ่านการเคลื่อนไหวเรียกร้องของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บรรดาขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบต่างๆ งานเล่มนี้ชี้ให้เห็นถึงวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืนสามารถทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกันได้ โดยไม่เปลี่ยนแปลงสิ่งที่ดำรงอยู่ การพัฒนาแบบยั่งยืนเรียกร้องให้ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมให้กลายเป็นปัญหาระดับโลก การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนา ผ่านวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นการตอกย้ำ ทำหน้าที่ขยายอาณาเขต/พรมแดนของการพัฒนาให้กว้างออกไป ด้วยการเอาเรื่องสิ่งแวดล้อมมานิยามในการพัฒนาแบบยั่งยืน นอกจากนี้ฐานะทางวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืนยังช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับระบบทุนนิยม ให้สามารถดำรงอยู่เพียงแค่ปรับเปลี่ยนตนเอง เป็นทุนนิยมสีเขียว เปลี่ยนบทบาทการนำของตนจากปกป้องระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยมาเป็นการปกป้องโลกและธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม เพื่อคงความเป็นมหาอำนาจต่อไป

ในเรื่องรัฐที่มุ่งมั่นในการพัฒนา งานเล่มนี้เสนอว่าการเมืองในรัฐประเภทนี้จะมีบทบาทสำคัญมากในการกำหนดตัดสินสิ่งที่เรียกว่า “พัฒนา” และนำสิ่งที่กำหนดตัดสินไปสู่การปฏิบัติ นอกจากนี้การก่อตัวของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้าในประเทศโลกที่สามเข้ามามีบทบาทในการช่วงชิงการนิยามความหมายของคำว่า “พัฒนา” คือเริ่มสนใจให้ชาวบ้านคนยากจน คนด้อยโอกาสมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยการเสนอการพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเรียกร้องให้เคารพในคุณค่าและถือว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดหลักที่สามารถนำมาพัฒนาชนบทและประเทศ หนังสือเล่มนี้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนว่าไม่เพียงแต่เสนอการวิเคราะห์สังคมไทย แต่เป้าหมายสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนคือ การเป็นพลังในการต่อรองของผู้ที่เสียเปรียบในสังคม เป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาสังคมไทย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพนม นันทพฤกษ์

สุภาณี ขุนรักษ์ (2542) วิเคราะห์แนวคิดในเรื่องสั้นและนวนิยายของพนม นันทพฤกษ์ งานวิจัยนี้เสนอว่าวรรณกรรมมีคุณค่าต่อสังคมเพราะเป็นกระจกสะท้อนภาพของสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยใช้การวิเคราะห์จากเรื่องสั้น 3 ชุด และนวนิยาย 5 เรื่อง

เรื่องสั้น 3 ชุด คือ

1. ยืนต้านพายุ 2. ดาวที่ขีดเส้นฟ้า 3. คืนฟ้าฉ่ำดาว รอยเปื้อน และทางเดิน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นวนิยาย 5 เรื่อง

1. เด็กชายชาวเล 2. บองหลา 3. ดั่งผีเสื้อเถื่อน
4. ดงคนดี 5. ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย

งานชิ้นนี้กล่าวถึงแนวคิดของพนม นันทพฤกษ์ ที่ปรากฏในเรื่องสั้นและนวนิยาย จำแนกได้ 5 ประเด็นคือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทคือการเปลี่ยนแปลงของสถาบันครอบครัว ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและความอบอุ่นในครอบครัว การเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางสังคม เสนอให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงของสถาบันด้านสาธารณสุข

2. แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ โดยชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นฐานที่สำคัญเชื่อมโยงกับทรัพยากรอื่นๆ ทั้งหมด มีความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์และควบคุมให้มีการใช้อย่างยั่งยืน รวมทั้งชี้ให้เห็นว่าการสูญเสียทรัพยากรดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแผนงานต่างๆ ของรัฐ

3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ชี้ให้เห็นคุณค่าและความจำเป็นที่จะต้องสร้างสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และการล่มสลายของวัฒนธรรมดั้งเดิมและการรุกเข้ามาของวัฒนธรรมบริโภค

4. แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เห็นว่าประชาชนมักไม่ได้รับความเป็นธรรมจากรัฐ บุคลากรของรัฐมักใช้อำนาจฉ้อฉลคอรัปชั่น และรัฐมีอำนาจเหนือประชาชนทุกด้าน ระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาท ชนชั้นปกครองมักร่วมมือกับนายทุนกุมอำนาจไว้เหนือประชาชนและประชาชนชาวไทยยังไม่ได้รับความเป็นธรรมจึงจำเป็นต้องต่อสู้เพื่อสิทธิของตน

5. แนวคิดเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตโดยชี้ให้เห็นว่าชีวิตเป็นสิ่งมีคุณค่าจึงต้องทำงานที่สร้างสรรค์ทั้งเพื่อตนเองและเพื่อสังคมที่ตัวเองอาศัย รวมถึงทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อโลก ต้องสู้ชีวิต ขยันหมั่นเพียรและต้องเห็นอนิจจังของสิ่งต่างๆ ในโลก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในเรื่องกลวิธีการนำเสนอแนวคิดงานชิ้นนี้ได้แบ่งกลวิธีการนำเสนอเป็น 5 ส่วนสำคัญคือ

1. การเสนอแนวคิดโดยผ่านชื่อเรื่องมี 2 ลักษณะคือ

1.1 นำเสนอโดยผ่านชื่อเรื่องโดยตรง เช่น “ดั่งผีเสื้อเถื่อน” มุ่งเสนอปรัชญาของชีวิต คือ เปรียบชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งเสรีแต่ถูกจำกัดจากการเรียนรู้ทางสังคมทำให้รู้สึกเหมือนไร้อิสรภาพ

1.2 นำเสนอโดยผ่านชื่อเรื่องโดยอ้อมเป็นการบอกความหมายของเนื้อเรื่องเป็นนัยๆ ว่าเนื้อเรื่องเกี่ยวกับประเด็นอะไร เช่น เรื่องสั้นเรื่อง “นกแร้ง” ได้มีการเปรียบนายทุนที่เอาเปรียบชาวไร่ชาวนาเหมือนกับนกแร้ง

2. การเสนอแนวคิดโดยผ่านตัวละคร คือผ่านกระแสสำนึกของตัวละคร โดยการบรรยายบุคลิกของตัวละคร เช่น การเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท มีการใช้กระแสสำนึกของตัวละครอย่างเรื่อง “ชายแก่ริมทะเลสาบ” บอกเล่าเรื่องราวของตนในอดีตตอนบุกปล้นรังนกแล้วถูกยิงตาย โดยผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านเห็นภาพในอดีต

3. การเสนอแนวคิดโดยผ่านบทสนทนามักใช้นิทานเป็นสื่อ

4. การเสนอแนวคิดโดยผ่านการเล่าเรื่อง คือ ตัวละครมักมีการใช้สื่อในการนำเสนอแนวคิดโดยการเขียนจดหมายถึงกันมาประกอบในการเล่าเรื่องของตัวละคร

5. การเสนอแนวคิดโดยผ่านฉาก เพื่อแทรกแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมชนบทอันเป็นฉากของเรื่อง เช่นเรื่อง*ดงคนดี* ให้เห็นภาพของหมู่บ้านชนบทแถบภาคใต้

งานเล่มนี้เป็นการศึกษาเรื่องสั้นและนวนิยายของพนม นันทพฤกษ์ โดยวิเคราะห์จากตัวละคร บทสนทนา ฉาก และบรรยากาศ เพื่อหาแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอแนวคิด รวมทั้งชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 3

บริบททางสังคม แนวคิด และทฤษฎี

ในบทนี้เป็นการนำเสนอกำเนิดของวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเกิดจากความเปลี่ยนแปลงของการเมืองและสังคมในทศวรรษ 2520 บริบทของสังคมและการเมืองได้เริ่มเกิดการปกครองแบบประชาธิปไตย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม การสืบทอดวาทกรรมการพัฒนาที่มีมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ส่งผลกระทบอย่างชัดเจนต่อชนบทมากขึ้น ในทศวรรษนี้ จึงได้มีการเสนอแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกของการพัฒนา

บริบทสังคม

บรรยากาศทางการเมืองก่อนทศวรรษ 2520 เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญที่ต้องกล่าวถึงคือ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นเหตุการณ์ความรุนแรงระหว่างนักศึกษาประชาชนกับฝ่ายรัฐคือนายธานินทร์ กรัยวิเชียรที่ยอมให้จอมพลถนอม กิตติขจรซึ่งบวชเป็นเณร เดินทางกลับมาจากสิงคโปร์ เพื่อเข้ามาบวชพระในวัดกรุงเทพฯ สร้างความไม่พอใจแก่นักศึกษาและประชาชน จึงเกิดการชุมนุมเดินขบวนครั้งใหญ่เมื่อพนักงานการไฟฟ้าจังหวัดนครปฐมสองคนซึ่งเป็นแนวร่วมในการต่อต้านระบบเผด็จการถูกแขวนคอขณะติดแผ่นป้ายประท้วงต่อต้านพระถนอมเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ศูนย์กลางนักศึกษามีการชุมนุมประท้วงทั่วประเทศ มีการแสดงละครจำลองการแขวนคอช่างไฟฟ้า 2 คน เมื่อ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ฝ่ายรัฐออกมาโจมตีประณามกลุ่มนักศึกษาด้วยการออกวิทยุยานเกราะและหนังสือพิมพ์*ดาวสยาม*โดยอ้างว่าการแสดงละครของนักศึกษามีการใช้หุ่นที่มีลักษณะคล้ายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมงกุฎราชกุมารซึ่งเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและปลุกระดมให้ประชาชนและลูกเสือชาวบ้านไปชุมนุมประท้วงที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลจับกุมนักศึกษา ความขัดแย้งได้มีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อตำรวจตะเวนชายแดนลูกเสือชาวบ้านและกลุ่มกระทิงแดงใช้อาวุธสงครามเข้ากวาดล้างนักศึกษาประชาชนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้มีนักศึกษาเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2539: 39) ประกอบกับในระหว่างนั้นมีการต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์ ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์ดำเนินนโยบายเป็นแนวร่วมกับนักศึกษา จึงทำให้รัฐบาลที่ควบคุมโดยเผด็จการทหารมองว่านักศึกษาอยู่ในขบวนการเดียวกับพรรคคอมมิวนิสต์ (ประยูร อัครบวร, 2539: 45) การล้อมปราบนักศึกษาอย่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รุนแรงในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นการบีบให้นักศึกษาจำนวนมากต้องลี้ภัย ‘เข้าป่า’ ไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์

ลิขิต ธีรเวคิน (2546) วิเคราะห์ว่าเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เกิดขึ้นจากความขัดแย้งด้านความคิดทางการเมืองก่อนหน้านี้ ทำให้ทหารกลับเข้ามาในระบบการเมืองอีกครั้ง หลังจากทำการยึดอำนาจจากจอมพลถนอม กิตติขจรเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงมีการตั้งนายกรัฐมนตรีพลเรือนในการบริหารประเทศ คือนายธานินทร์ กรัยวิเชียร รัฐบาลนี้ถูกขนานนามว่าเป็น “รัฐบาลหอย” เพราะมีทหารคอย ‘ควบคุม’ ในการบริหารประเทศจึงเป็นการสืบทอดอำนาจทางการเมืองในยุคทหารเผด็จการ เช่นเดียวกับสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และจอมพลถนอม กิตติขจร นโยบายที่โดดเด่นคือ การต่อต้านคอมมิวนิสต์นั่นเอง (ลิขิต ธีรเวคิน, 2546: 217)

อีกเหตุการณ์ที่สำคัญคือการเกิดรัฐประหารของกลุ่มทหารในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2520 นั่นคือ พลเอกฉลาด หิรัญศิริพยายามเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นเหตุให้นายพลนายหนึ่งเสียชีวิต การยึดอำนาจไม่ประสบความสำเร็จ พลเอกฉลาด หิรัญศิริจึงถูกสั่งประหารชีวิตข้อหาฆาตกรรม เหตุการณ์ในครั้งนี้ทำให้เกิดความแตกแยกของหมู่ทหาร (ลิขิต ธีรเวคิน, 2543: 154) เหตุการณ์นี้ได้ชี้ให้เห็นความไม่มั่นคงของรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ทำให้เกิดการยึดอำนาจอีกครั้งโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ เหตุผลในการปฏิวัติที่กล่าวอ้างก็คือเพื่อความสงบและสามัคคีของคนในชาติ มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 ที่มักได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นการเมืองแบบประชาธิปไตยครึ่งใบ คณะปฏิวัติได้แต่งตั้งพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ เป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์บริหารประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2520-2523 ประเด็นทางการเมืองที่สำคัญในสมัยนี้ คือ การนิรโทษกรรมผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2521 โดยให้เหตุผลว่าเพื่อให้เกิดความสามัคคีภายในประเทศชาติและเพื่อตัดกำลังสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และเกิดนโยบายการเร่งฟื้นฟูส่งเสริมระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เปิดประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม รัฐไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นมีหลายปัจจัยโดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากเศรษฐกิจโลกเกิดวิกฤตน้ำมันขึ้นราคาและปัญหาผู้อพยพลี้ภัยที่ได้รับผลกระทบจากสงครามเวียดนามทำให้รัฐบาลมีภาระดูแลผู้อพยพเหล่านี้ด้วย ปัญหาที่กล่าวมาจึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการบริหารประเทศในสมัยของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ ทำให้นายกรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่งเพื่อเปิดโอกาสให้เลือกบุคคล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อื่นที่มีความสามารถเข้ามาบริหารประเทศต่อไป เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2523 เกิด ‘รัฐประหารเงียบ’ ที่นำพลเอกเปรม ติณสูลานนท์เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีแทนพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546: 412)

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้รับการแต่งตั้งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในการบริหารประเทศคนต่อมาตั้งแต่ พ.ศ. 2523-2533 ประเด็นทางการเมืองที่สำคัญของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ คือ นโยบายการเมืองนำการทหาร มีการประนีประนอมทางการเมืองโดยการออกคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีเลขที่ 66/2523 และ 65/2525 นโยบายขั้นพื้นฐานของคำสั่งทั้งสองนี้คือการเรียกร้องให้ผู้ที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะนักศึกษาที่ “เข้าป่า” หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 กลับเข้าเมืองมอบตัวต่อเจ้าหน้าที่ นโยบายนี้ประสบความสำเร็จอย่างดี เป็นส่วนหนึ่งที่หนุนการล่มสลายของลัทธิมากซ์หรือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ประจวบกับได้เกิดความขัดแย้งภายในพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งในโซเวียต จีนและในเอเชีย ซึ่งทำให้ฝ่ายรัฐสามารถปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์ได้อย่างเห็นผล จนกระทั่ง พ.ศ. 2527 รัฐบาลประกาศว่ามีชัยชนะเหนือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยแต่รัฐบาลยังคงปราบปรามและจับกุมผู้ที่เชื่อว่าเป็นแนวร่วมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอยู่

นโยบายที่สำคัญอีกประการหนึ่งของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ คือโครงการสร้างงานในชนบท (ก.ส.ช.) ที่เกิดจากการปรับปรุงโครงการระยะสั้นสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช และพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ (คือ โครงการเงินผันและโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจชนบทที่ประสบภัยธรรมชาติ พ.ศ. 2521) เพื่อแก้ปัญหาของชนบทในฤดูแล้ง การปรับปรุงโครงการระยะสั้นนี้เกิดเป็นนโยบายการสร้างงานในชนบท พ.ศ. 2523 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดรายได้ของชนบทในฤดูแล้ง ชาวชนบทไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นสู่เมืองใหญ่ เปิดโอกาสให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับล่างริเริ่มโครงการพัฒนาชนบทและเป็นองค์กรในการบริหารงานเอง นโยบายโครงการสร้างงานในชนบททำให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน (กรอ.) เพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุนของภาคเอกชนภายในประเทศ ดังที่เห็นได้จาก คำแถลงการณ์นโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2523 ความว่า

> . . .เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากปีที่แล้วลักษณะงานที่จะสร้างขึ้นนั้น จะต้องเป็นงานที่จะต้องใช้แรงมากและสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นซึ่งเกิดจากผลชะลอการอพยพเข้าสู่ตัวเมืองของชาวชนบท การสร้างงานในชนบทนี้นอกจากจะเป็นการเพิ่ม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รายได้ให้กับชาวชนบทแล้ว ยังเป็นการสร้างพื้นฐานสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและอำนวยประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย (เมธี ครองแก้ว, 2424: 16)

แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาชนบทที่ต้องการให้ชนบทมีความเท่าเทียมกับสังคมเมือง ทำให้เกิดระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ถนน ประปาโรงงานอุตสาหกรรมขยายสู่หมู่บ้าน แต่ก็ยังเกิดการย้ายถิ่นของคนชนบทเพื่อการศึกษาและขายแรงงานเพื่อแสวงหารายได้จากการใช้แรงงาน การย้ายถิ่นนี้ก่อให้เกิดการเติบโตของชุมชนแออัดในสังคมเมือง ชาวบ้านในชนบทต้องการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองเพราะต้องการค่าจ้างเนื่องจากสินค้ามีราคาแพง เกิดแนวคิดวัตถุนิยมทุกอย่างขายเป็นสินค้า แรงงานก็เป็นส่วนหนึ่งของสินค้าที่มีไว้เพื่อขายตอบสนองนโยบายของรัฐก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมชนบท

ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคม เช่น มีตึกสูงอาคารพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น การเดินทางสะดวกทั้งทางบกและอากาศ การศึกษามีความเจริญขึ้น มีมหาวิทยาลัยของรัฐในภูมิภาคต่างๆ เพิ่มขึ้น มีการส่งเสริมพัฒนาสื่อมวลชนและข่าวสารข้อมูล ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ การขยายความเจริญสู่ชนบท เปลี่ยนระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมมาสู่ระบบเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์มากขึ้นตามความต้องการของเศรษฐกิจโลก

การเปลี่ยนแปลงจากการเสนอนโยบายสร้างงานให้ชนบทเพื่อลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของชนบทสู่เมืองใหญ่ทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท เกิดกลุ่มอาชีพต่างๆ ผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมซึ่งเดิมมีจำนวนเพียงเล็กน้อยได้เพิ่มขึ้น กล่าวคือสังคมชนบทจากการทำการเกษตรกรรมแบบยังชีพได้เปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมักเกิดปัญหาตามมา เช่น การเปลี่ยนแปลงทางขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ โดยเฉพาะการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างครอบครัวชาวนาชาวไร่ลดน้อยลง

สรุปได้ว่านโยบายรัฐบาทพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม การเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมในชนบท จากนโยบายโครงการสร้างงานในชนบท การขยายระบบสาธารณูปโภคเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจ สิ่งที่กล่าวมาล้วนเกิดจากการพัฒนาก่อให้เกิดปัญหาไม่มีที่สิ้นสุดไม่ว่าจะเป็นปัญหาความแตกต่างในรายได้ระหว่างเมืองและชนบท การเข้าถึงทรัพยากรของคนชนบท การแสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มทุนที่มีอำนาจทางการเมืองและ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากชนบทปัญหาการว่างงาน ปัญหาโสเภณี และปัญหาครอบครัว ปัญหาที่กล่าวมาเป็นผลที่เกิดจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ ส่วนการบริหารประเทศของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ใช้นโยบายการเมืองนำทหารหรือที่เรียกว่า “ทหารประชาธิปไตย” เกิดจากการประสานกันระหว่างทหารและการเมือง อีกทั้งพลเอกเปรม ติณสูลานนท์มีแนวคิดธำรงสถาบันพระมหากษัตริย์และยังสามารถประสานอำนาจระหว่างนักธุรกิจกับนักการเมืองได้อย่างดี ทำให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ได้รับแรงสนับสนุนจากหลายฝ่าย ถือว่าเป็นรัฐบาลชุดที่มีความมั่นคงทำให้การพัฒนาประเทศตามนโยบายในด้านต่างๆ ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

จะเห็นได้ว่า การดำเนินนโยบายแผนงานต่างๆ ของรัฐไม่ว่าจะเป็นนโยบายการเมืองนำการทหาร โครงการสร้างงานในชนบท การขยายระบบสาธารณูปโภค การส่งเสริมเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรม สิ่งที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่เป็นการสืบทอด ‘วาทกรรมการพัฒนา’ ที่มีมาตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

วาทกรรมการพัฒนา

วาทกรรม หมายถึง ระบบอำนาจ ระบบการผลิต การสร้าง และการเก็บกดปิดกั้นที่ยิ่งใหญ่ วาทกรรมเป็นเรื่องของ ระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ เงื่อนไขและความเป็นไปได้ของการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง วาทกรรมพยายามปิดบังฐานะของตัวเองในรูปของความรู้ ความจริง ความเป็นธรรมชาติหรือความเป็นปกติธรรมดา (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549: 6) ส่วนวาทกรรมการพัฒนา (development discourse) หมายถึง ตัวกำหนดหรือสร้างความหมายให้กับสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” สิ่งใดจะถือว่าเป็น “การพัฒนา” หรือ “ด้อยพัฒนา” ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่วาทกรรมการพัฒนานั้นเป็นตัวกำหนด (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549: 21)

วาทกรรมการพัฒนาถูกสร้างขึ้นมาคู่กับความด้อยพัฒนาโดยประเทศมหาอำนาจตะวันตกภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การสร้างเป้าหมายของการพัฒนาโยงกับความเจริญเติบโตความก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไปในทาง ‘ที่ดีขึ้น’ ซึ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัดใน “สุนทรพจน์ในพิธีเปิดประชุมปฐมนิเทศงานพัฒนาท้องถิ่น” วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2503 ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้กล่าวไว้ว่า “ ...ความจำเป็นขั้นแรก เราต้องพยายามให้ราษฎรประชาชนเข้าใจและเห็นชอบในเรื่องที่ว่า ประเทศชาติต้องมีการพัฒนา มนุษย์จะต้องก้าวหน้า วันพรุ่งนี้ จะต้องดีกว่าวันนี้...” (ประมวลสุนทรพจน์จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, 2507: 255) เป็นคำอธิบายที่เสนอต่อสังคมไทยว่าเป็นสิ่งที่ทุก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สังคมมีความต้องการปรารถนาสูงสุดและทุกสังคมพยายามหาหนทางไปสู่เป้าหมายดังกล่าว ด้วยแนวทางวิธีการต่างๆ ตามความเชื่อทัศนคติของตน การพัฒนาโดยรัฐบาลที่ปรากฏในสังคมไทยจึงมีอิทธิพลในการกำหนดอุดมการณ์ เป้าหมาย แนวทาง ตลอดจนนโยบายและกลยุทธ์ในการพัฒนามีผลต่อการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ของคนในสังคม ดังนั้น ความก้าวหน้าและความเจริญทางวัตถุจึงเป็นรากฐานทางปรัชญาของแนวคิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2500 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเขียนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยและยังมีอิทธิพลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่วาทกรรมการพัฒนากำเนิดขึ้นในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ก็ได้กลายเป็นวาทกรรมหลักที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยยึดปฏิบัติ โดยที่รัฐบาลยุคต่อๆ มาได้มุ่งเน้นไปที่ด้านเศรษฐกิจโดยดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้จัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2502 และได้เริ่มต้นวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยพยายามแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชาติเรื่อยมา จนกระทั่ง พ.ศ. 2504 รัฐได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น ซึ่งแผนพัฒนานี้เป็นแม่แบบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อๆ มาจนถึงปัจจุบัน สืบแสง พรหมบุญและคณะ (2531: 58) ได้ตั้งข้อสังเกตเศรษฐกิจไทยในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ไว้ว่า

> . . . เศรษฐกิจของประเทศไทยในสมัยจอมพลสฤษดิ์ได้กระเตื้องขึ้นกว่าเดิมมาก ทั้งนี้เพราะเหตุว่าจอมพลสฤษดิ์ได้เร่งส่งเสริมการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมเป็นการใหญ่ ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน เปิดโอกาสและอำนวยประโยชน์ให้กับนักลงทุนจากต่างประเทศได้เข้ามาลงทุนในประเทศไทย อุตสาหกรรมทอผ้าและเส้นใยได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง เขื่อนภูมิพลซึ่งได้ก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ทำการผลิตกระแสไฟฟ้าด้วยพลังน้ำและกักเก็บน้ำส่วนเกินเพื่อระบายน้ำเข้าไปสู่ไร่นาของเกษตรกร ก่อให้เกิดผลดีต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชาติเป็นอันมาก ขณะเดียวกันการที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ทหารอเมริกันได้เข้ามาตั้งฐานทัพในไทยเพื่อทำสงครามอินโดจีนทำให้เงินดอลลาร์สหรัฐในรูปของความช่วยเหลือต่อประเทศไทยและในรูปของค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับกิจการทหาร...หมุนเวียนอยู่ในธนาคารและท้องตลาดของประเทศไทย ทำให้คนไทยส่วนใหญ่มีงานทำมากขึ้น และเศรษฐกิจของไทยก็ดีขึ้นด้วย. . .

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เศรษฐกิจจึงเป็นประเด็นสำคัญของวาทกรรมการพัฒนาที่แสดงให้เห็นความเจริญก้าวหน้าและประชากรในสังคมไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีรายได้ประชาชาติสูงขึ้น มีระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน ประปา ไฟฟ้า เกิดคำขวัญว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จึงมีความสำคัญเพราะส่งผลกระทบต่อชีวิตของประชาชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรากฐานความคิดทางการเมือง ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การขยายตัวของกระบวนการทำให้ทุกอย่างเป็นสินค้าในสังคมไทย

วาทกรรมการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทุกอย่างเป็นสินค้าตามแนวคิดทุนนิยมที่เน้นเรื่องของการเพิ่มผลผลิต ดังที่ปรากฏในคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” นอกจากนี้รัฐบาลยังส่งเสริมการผลิตเพื่อเป็นสินค้าเพื่อการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีไม่จำกัด ธรรมชาติจึงเป็นเพียงวัตถุดิบในการผลิตหรือเพียงเครื่องรับรองความต้องการอันไม่รู้จักจบสิ้นของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นพื้นฐานความคิดที่กำกับแนวคิดและวาทกรรมการพัฒนาของรัฐไทยมาจนถึงปัจจุบัน (วีระ สมบูรณ์, 2531: 78) ในขณะเดียวกันวาทกรรมการพัฒนาของรัฐเข้าครอบงำหมู่บ้านชนบทคือ การขยายตัวของรัฐออกไปริบสิทธิการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอยู่ตามจารีตประเพณีต่างๆ ของชาวบ้าน โดยการทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ กลายเป็นเอกสารที่มีสถานภาพเทียบเท่ากฎหมายฉบับอื่นๆ และแผนพัฒนาดังกล่าวได้ใช้เป็นกรอบอ้างอิงใหม่โดยเป็นปัจจัยในการผลักดันให้ระบบราชการสามารถมีบทบาทในการแทรกแซงวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมได้มากขึ้น สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติได้กลายเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการวางนโยบายการพัฒนาและแบ่งสรรทรัพยากร (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2535: 162-163) ที่สำคัญคือแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการเข้าไปกำหนดวิถีชีวิตการปฏิบัติของคนในชุมชน

กล่าวได้ว่าวาทกรรมการพัฒนาเปลี่ยนแปลงความคิดประชาชน โดยรัฐเป็นผู้กำหนดเพื่อไปสู่เป้าหมายทางเศรษฐกิจที่วางไว้ให้ประสบผลสำเร็จ นั่นคือ มีการพัฒนาการใช้ทรัพยากรในระบบอุตสาหกรรม ประชากรมีรายได้มากขึ้น เกิดการกินดีอยู่ดี ด้วยเหตุนี้ รัฐจำต้องเข้าไปสู่หมู่บ้านเพื่อบริหารจัดการให้ชุมชนดำเนินตามแผนการพัฒนา กระบวนการการเกิดวาทกรรมการพัฒนาของรัฐสามารถบรรลุผลได้ด้วยการสร้างกระแสแนวคิดต่างๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนี้คือ การสร้างภาพความด้อยพัฒนาของชนบท การขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้าน การส่งเสริมระบบทุนนิยม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. การสร้างภาพความด้อยพัฒนาของชนบท

การที่รัฐจะเข้าไปพัฒนาชนบทด้วยนโยบายต่างๆ นั้นรัฐจำต้องทำให้ชนบทเป็นพื้นที่ที่ 'ด้อยพัฒนา' จำต้องได้รับการช่วยเหลือพัฒนา การสร้างภาพความด้อยพัฒนาของชนบทเป็นวิธีการที่ชาญฉลาดของรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้ามามีอิทธิพลครอบงำชนบทโดยการใช้นโยบายการพัฒนาส่งเสริมความก้าวหน้าเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวชนบทดังที่ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2546: 50) กล่าวว่า

> . . . การพัฒนาเป็นพระเจ้าองค์ใหม่ที่วาทกรรมการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่สองสร้างขึ้นมา เพื่อปลดปล่อยประชาชนและสังคมประเทศ "ด้อยพัฒนา" ให้มีความอยู่ดีกินดีขึ้นแล้ว "ความด้อยพัฒนา" ก็คือปีศาจร้ายตนใหม่ที่วาทกรรมการพัฒนาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองสร้างและค้นพบ และพยายามจะปราบปรามให้ราบคาบไปพร้อมๆ กันด้วย. . .

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2506: 58) อดีตหัวหน้ากองพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยได้กล่าวถึงลักษณะคนไทยในชนบทสรุปได้ว่า คนชนบทมีโลกทัศน์เป็นคนหัวโบราณเป็นคนกระเหม็ดกระแหม่ ชอบเก็บเงินไว้เฉยๆ ทำให้เงินไม่หมุนเวียน เชื่อถือโชคลาง ภูตผีปีศาจ เวทมนต์คาถา ระดับการศึกษาและทักษะในอาชีพและชีวิตทั่วๆ ไปต่ำ มีระดับความคิดคับแคบ ขาดความริเริ่มสร้างสรรค์ ชาวชนบทใช้เงินไปกับงานพิธีต่างๆ และมีบุคลิกภาพและลักษณะนิสัยจะเป็นไปตามประเพณี เช่น ไม่กระตือรือร้น เฉื่อยชา ไม่ดิ้นรน เกษตรกรมักประสบปัญหาว่างงานตามฤดูกาลแต่ก็ไม่กระตือรือร้นในการหางานอื่น ทำให้เกิดความคิดว่าจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่ขัดขวางการพัฒนา เรื่องที่ดูถูกชาวบ้านที่เกิดจากนายทุนหรือเจ้าหน้าที่รัฐการอธิบายเช่นนี้ปรากฏในเอกสารราชการมากมาย

จะเห็นได้ว่ารัฐได้สร้างความด้อยพัฒนาให้เกิดขึ้นกับสังคมชนบทเพื่อสร้างความชอบธรรมให้รัฐเข้าไปขจัดความด้อยพัฒนาให้หมดไป เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐจึงสร้างภาพลักษณ์ของคนชนบทว่าเป็นคนโง่ เป็นผู้ร้าย เป็นคนเกียจคร้าน เป็นภัยต่อสังคม ไม่มีความรู้ ฯลฯ ภาพลักษณ์นี้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงแรกๆ ของการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อรัฐจะได้มีโครงการต่างๆ เข้าไปพัฒนาชนบทพร้อมกับให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์โดยหน่วยงานราชการ เช่น มีการจัดตั้งนิคมชาวเขา พร้อมกับความพยายามให้ชนบทละทิ้งกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมโดยการผลักดันให้การผลิตในชนบทเข้าสู่การเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ที่ต้องพึ่งพิงความรู้จากเมือง ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่ของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รัฐมองว่าปัญหาของการพัฒนาก็คือ ปัญหาการสื่อสาร การขาดการฝึกอบรม และถ่ายทอดเทคโนโลยี ฯลฯ

วิธีการมอง "ความด้อยพัฒนา" เช่นนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ทางราชการได้ใช้เป็นข้ออ้างหรือคำอธิบายถึงความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาพัฒนาชนบท ดังนั้น รัฐจึงเข้าไปทำงานเพื่อช่วยเหลือหรือเพื่อช่วยแก้ไขปัญหา แม้ว่านโยบายดังกล่าวอาจดูสมเหตุสมผล หากแต่ในความเป็นจริงแล้วการกระทำเช่นนี้ในอีกด้านหนึ่งเป็นกระบวนการที่รัฐต้องการทำให้คนชนบทอ่อนแอ คนชนบทเป็น "คนจน" ที่ถูกทำให้หมดพลัง ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เป็นตัวปัญหา ต้องคอยพึ่งพิงและรับความเมตตาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐตลอดเวลา

การสร้างภาพความด้อยพัฒนาจึงเป็นวิธีหนึ่งที่รัฐพยายามสร้างเพื่อตอกย้ำถึงความไร้ศักดิ์ศรีและลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นคนจน ด้วยการสร้างความหมายของคนจนไว้ว่าเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมความยากจน ด้วยลักษณะอดมื้อกินมื้อ หาเช้ากินค่ำ ตำข้าวสารกรอกหม้อ อดอยากปากแห้งฯลฯ คนจนในความหมายของการพัฒนาตามแบบทุนนิยมในมุมมองของนักวิชาการเศรษฐศาสตร์ที่รัฐทำให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นคือคนที่มีความอัตคัดขัดสนทางเศรษฐกิจ ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ คนที่ขาดแคลน คนที่ต้องพึ่งพาและคนที่เป็นต้นเหตุของปัญหาสังคม (อภิชัย พันธเสน, 2540: 156) โดยรัฐมองเห็นแต่เพียงรายได้หรือค่าตอบแทนจากการทำงาน รัฐได้สร้างอัตลักษณ์ "คนจน" ให้แก่คนกลุ่มหนึ่ง นับเป็นการลดศักดิ์ศรี ตีค่าความเป็นคนว่าด้อยกว่า ต้องได้รับการอุดหนุนจากรัฐ

นอกจากนี้ รัฐสร้างภาพคนจนให้แก่คนชนบทเพื่อเข้าไปช่วยเหลือแล้ว รัฐยังสร้างภาพ "ผู้ร้าย" ที่พร้อมจะก่อปัญหากระทำความเลวร้ายต่อสังคมจนไม่อาจจะปล่อยไว้ นี่เป็นข้อกล่าวหาที่รัฐใช้ขจัดผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐและผู้มีสิทธิเข้าไปปราบปรามขจัดคนกลุ่มนี้คือรัฐนั่นเอง ตัวอย่างเช่น เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2501 ได้ประกาศกฎอัยการศึกปิดหนังสือพิมพ์ 18 ฉบับ ยุบพรรคการเมืองจับกุมผู้คนหลายร้อย มีทั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ปัญญาชนฝ่ายซ้ายและชาวจีนในข้อหาสนับสนุนคอมมิวนิสต์ นั่นก็คือ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ มีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ฯลฯ ซึ่งรัฐถือว่าเป็นศัตรูของชาติ (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546: 346)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ครั้นต่อมาในทศวรรษ 2520 เมื่อคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยเริ่มหมดอิทธิพลลง การกล่าวหาใส่ร้ายของรัฐจึงเปลี่ยนแปลงไปเพราะศัตรูหลักของรัฐไม่ใช่คอมมิวนิสต์อย่างที่ผ่านมา รัฐยุคพัฒนาเศรษฐกิจจึงกำหนดว่าคือ “ความจน” ผู้ขัดขวางความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้น ผู้ไม่เห็นด้วยหรือผู้ที่ขัดขวางความเจริญทางเศรษฐกิจและนโยบายการพัฒนารัฐจึงถูกกล่าวหาว่าเป็น “ผู้ร้าย” ถ่วงความเจริญและเป็นตัวถ่วงความเจริญของสังคมส่วนรวม เช่น หมู่บ้านชาวประมงที่สกปรกไม่สวยงาม ไม่เป็นระเบียบ จึงไม่เหมาะสมกับเป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือ รัฐมองว่าชาวเขาที่อาศัยอยู่ในป่าเป็นผู้บุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนชาวบ้านในเขตเมืองที่ดำรงชีวิตด้วยการค้าขาย หาบเร่แผงลอยก็ถูกรัฐสร้างภาพว่าเป็นผู้กีดขวางทางจราจร ทำให้ทางเท้าสกปรก เป็นต้น (อุทิศ สังขรัตน์, 2551: 91-92)

การสร้างภาพความด้อยพัฒนาไม่ว่าจะเป็น “คนจน” หรือ “ผู้ร้าย” นั้นล้วนแล้วแต่ต้องเยียวยาโดยอาศัยการพัฒนาจากรัฐ การปลูกฝังแนวความคิดว่าชาวบ้านหรือชาวชนบทต้องได้รับ การพัฒนาถึงจะเท่าเทียมกับเมืองก็เพื่อสร้างความชอบธรรมแก่รัฐในการเข้าไปจัดการช่วยเหลือหรือเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาแก่ชนบท นับเป็นการขยายอำนาจของรัฐเข้าไปครอบงำชาวบ้านในการเข้าไปจัดการทรัพยากรในชนบทนั่นเอง

2. การขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้าน

วาทกรรมการพัฒนาของรัฐก่อให้เกิดการขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้านด้วยแนวคิดขจัด ความด้อยพัฒนาทำให้เกิดโครงการของรัฐสู่หมู่บ้านโครงการสำคัญๆ ในทศวรรษ 2520 คือโครงการสร้างงานแก่ชนบท ขยายการศึกษา สุขศึกษา สุขศาลา เกษตรตำบลและอำเภอ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท เป็นต้น รัฐใช้อำนาจผ่านระบบราชการด้วยโครงการการพัฒนาซึ่งการขยายอำนาจรัฐนี้ครอบคลุมพื้นที่และการดำรงชีวิตของประชาชนมากขึ้น

ทศวรรษ 2520 รัฐส่งเสริมให้เกิดโครงการสร้างงานในเขตชนบทเพื่อลดปัญหา การอพยพของชาวชนบทสู่เขตเมืองมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อส่งออก นับเป็นการลดความสำคัญของภาคเกษตรแบบยังชีพ นักธุรกิจและ นักลงทุนเริ่มเข้าสู่ชนบทเพื่อซื้อที่ดินในการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์และธุรกิจนอกการเกษตร ทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนชาวนาชาวไร่เป็นคนงานรับจ้าง รัฐส่งเสริมให้เกิดธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่ในทศวรรษ 2510 บริษัทธุรกิจเกษตรได้รับสิทธิพิเศษจากรัฐบาลในการลดหย่อนภาษีและให้สิทธิอื่นๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน ทศวรรษ 2520 เป็นสมัยของการลงทุนบ่อเลี้ยงปลาและนากุ้งชายฝั่งแม่น้ำและชายฝั่งทะเล มีการส่งเสริมการปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน สวนผัก ไร่ชา ไม่เพียงแต่รัฐส่งเสริมนักลงทุนในประเทศเท่านั้น แต่ยังชักชวนต่างชาติเข้ามาลงทุนด้วย การร่วมทุนกับต่างชาติทำให้ธุรกิจเกษตรกรไทยพัฒนารวดเร็วขึ้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546: 71-72) การส่งเสริมการเกษตรก่อให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ทำกินในป่าเขาและที่ราบสูง

ความต้องการพื้นที่ทำกินมีมากขึ้นในทศวรรษ 2520 ทำให้รัฐนิยาม “พื้นที่ที่เป็นจริง” ออกเป็นสองลักษณะเท่านั้น นั่นคือ “พื้นที่สาธารณะ” ที่รัฐเป็นเจ้าของ กับ “พื้นที่ของเอกชน” ที่ปัจเจกชนเป็นเจ้าของ เดิมก่อนที่ระบบราชการจะขยายอำนาจออกไปครอบคลุมพื้นที่นั้น การใช้พื้นที่ของชุมชนคนไทยทั่วไปมีลักษณะการใช้ที่ว่างตามวัฒนธรรมเดิมของชุมชนโดยได้รับการยินยอมของคนในชุมชน แต่เมื่อระบบราชการขยายอำนาจกว้างขวางมากขึ้นทำให้การใช้พื้นที่เหลือเพียง “พื้นที่สาธารณะ” กับ “พื้นที่ของเอกชน” เท่านั้นซึ่งปรากฏชัดเจนในกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน แน่นอนว่ามีการตรากฎหมายลักษณะนี้ออกมาตั้งแต่การออกโฉนด พ.ศ. 2444 แล้ว แต่กระบวนการทำให้พื้นที่ตามกฎหมายมีเพียงสองลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้มีผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริงมากขึ้นในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ชาตรี เพ็ญศรี, 2543: 66-67) การที่รัฐกำหนดให้มีพื้นที่เพียงสองลักษณะเท่านั้นที่กฎหมายและอำนาจรัฐคุ้มครองทำให้มีการเร่งรัดให้กรมที่ดินเร่งออกเอกสารสิทธิ์ คือโฉนดที่ดินให้เร็วและมีจำนวนมากขึ้น กระบวนการเกิดพื้นที่เพียงสองลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่เพียงการจัดแบ่งคุณลักษณะของทรัพย์สินในรัฐหนึ่งอย่างเป็นรูปธรรมเท่านั้น หากแต่มีผลต่อผู้คนอย่างมากมาย และที่สำคัญมีผลต่ออำนาจในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากรของประเทศ พื้นที่ที่รัฐเป็นเจ้าของซึ่งครอบคลุมกว้างขวางกับพื้นที่เอกชนหรือปัจเจกชนเป็นเจ้าของ กิจกรรมต่างๆ ทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองถูกแยกออกเป็นสองส่วนคือ รัฐเป็นผู้กระทำการในพื้นที่สาธารณะทั่วไป ส่วนประชาชนก็มีพื้นที่เล็กๆ ของตนและมีหน้าที่เพียงแค่การทำงานบนที่ดินของตนให้ดีที่สุดขยันแล้วชีวิตก็จะดีขึ้นเองเพราะส่วนที่เหลือรัฐจะจัดการให้

ชุดความคิดที่แบ่งพื้นที่ทั้งหมดให้เหลือเพียงแค่พื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ของเอกชนประกอบเข้ากับชุดความคิดทรัพยากรที่ดินเป็นต้นทุนการผลิตที่สำคัญทำให้เกิดความต้องการในที่ดินมากขึ้น ทศวรรษ ๒๕๒๐ เกิดการขยายอำนาจรัฐลงไปควบคุมพื้นที่ที่ชาวบ้านเคยครอบครองและจัดการตามประเพณี โดยที่รัฐไม่ยอมรับรู้ระบบกรรมสิทธิ์ตามประเพณีของชาวบ้าน ดังกรณีที่เห็นชัดเจนในกรณีป่าไม้ รัฐได้นิยามความหมาย “ป่า” ขึ้นมาใหม่ว่า ป่า หมายถึง ที่ดินที่ยังไม่มีผู้ใดได้มาตามประมวลกฎหมายที่ดิน และรัฐได้ตรากฎหมายกำหนดพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวน คำจำกัดความ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ของรัฐไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. 2528 เนื้อที่ป่าที่มีต้นไม้ครอบคลุมมากพอที่จะเรียกว่าป่าสงวนได้นั้นมีเพียงร้อยละ 25 พื้นที่ป่าได้เปลี่ยนเป็นแหล่งเพาะปลูกไปแล้ว กระบวนการนิยามป่าสงวนของรัฐจึงเกิดผลกระทบต่อสิทธิในที่ดินซึ่งทำให้การเข้าไปจับจองที่ดินทำกินของชาวบ้านในป่าสงวนเป็นเรื่องผิดกฎหมาย (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546: 75) เป็นการแสดงถึงอำนาจของรัฐในการควบคุมจัดการทรัพยากรที่ดินที่มีอย่างจำกัดโดยรัฐได้กำหนดไว้ว่าผู้ที่อยู่ในเขตพื้นที่ป่ามาก่อนคือผู้ที่ต้องออกไปเพราะผิดกฎหมาย ในแง่นี้กฎหมายจึงเป็นเครื่องมือในการแสดงอำนาจเหนือประชาชน ที่สำคัญคือ กลุ่มคนที่รัฐได้ใช้อำนาจอนุมัติให้ใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจคือกลุ่มนายทุนที่ได้รับสัมปทานเข้าไปตัดไม้ในบางพื้นที่ ตลอดจนรัฐเองได้ลงมือทำลายป่าอย่างมโหฬารเช่น การสร้างเขื่อน สร้างถนนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่การค้าและอุตสาหกรรม ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลมาจากอำนาจของวาทกรรมการพัฒนาของรัฐไทย

ดังนั้น การขยายอำนาจเข้าครอบครองพื้นที่ของรัฐจึงไม่ได้ส่งผลต่อ ‘พื้นที่ที่เป็นที่ดิน’ เท่านั้น หากส่งผลต่อ ‘พื้นที่ทางสังคม’ อื่นๆ อีกด้วย จะเห็นได้อย่างชัดเจนในการสร้างกิจกรรมสาธารณะของรัฐ รัฐได้ขยายอำนาจเข้าไปรับเอากิจกรรมต่างๆ ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นของชุมชนหรือของครอบครัวมาเป็นภาระของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การรักษาพยาบาล ซึ่งมีความหมายอย่างชัดเจนว่าขอบเขตของการดำรงชีวิตของประชาชนนั้นเหลือเพียงเรื่องส่วนตัว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการริบเอาอำนาจของประชาชนนั่นเอง

3. การส่งเสริมระบบทุนนิยม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-3 ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนองนโยบายการพัฒนาของรัฐได้แก่ การส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการผลิตภาคอุตสาหกรรมและการส่งเสริมการลงทุนกับการแข่งขันในภาคอุตสาหกรรม วัตถุประสงค์สูงสุดคือ ยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น วิธีการไปสู่เป้าหมายดังกล่าวก็คือการระดมใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์มากที่สุด (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2504: 11) โดยเน้นการลงทุนสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน (infrastructure) เช่น เขื่อน ถนน ระบบไฟฟ้า ระบบประปา ระบบชลประทาน เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเน้นการลงทุนด้านอุตสาหกรรมประเภทสินค้าสำเร็จรูปทดแทนการนำเข้า เช่นอุตสาหกรรมประเภทรถยนต์ เภสัชกรรม สิ่งทอ และอาหารกึ่งสำเร็จรูป เป็นต้นสิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นฐานคิดหรือกระบวนทัศน์ที่กำกับแนวคิดและวาทกรรมการพัฒนาของรัฐไทยมาอย่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ต่อเนื่อง “การพัฒนา” ในความหมายของรัฐจึงหมายถึง ความสามารถในการตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์ที่มีไม่จำกัด ธรรมชาติจึงเป็นเพียงวัตถุดิบในการผลิตหรือเป็นเพียงเครื่องรองรับความต้องการที่ไม่จบสิ้นของมนุษย์ (วีระ สมบูรณ์, 2531: 78)

เนื่องด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในระหว่างการใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2509) ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 ถึง พ.ศ. 2519) ดังกล่าวไม่บรรลุนโยบายการพัฒนาของรัฐ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักคือ เร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ เร่งขยายกำลังการผลิตการลงทุน เสริมสร้างการมีงานทำ และรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจภายในประเทศ เร่งกระจายรายได้เพื่อลดช่องว่างของฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ยกฐานะของเกษตรกรและความยากจน ลดอัตราการเพิ่มของประชากรให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมกับทรัพยากร และปรับปรุงคุณภาพประชากรให้สูงขึ้นด้วยการส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน เร่งบูรณะและปรับปรุงการบริหารทรัพยากรหลักและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนขีดความสามารถในการป้องกันประเทศ โดยมุ่งพัฒนาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการป้องกันประเทศ (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2525: 48-49) มีการสร้างความเป็นธรรมในสังคมโดยลดความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้และเป็นการสร้างสวัสดิการทางสังคมมากกว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นจุดเด่นของวาทกรรมการพัฒนาในแผนนี้ อย่างไรก็ตามความแตกต่างทางรายได้นั้นยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะเกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าผู้ประกอบอาชีพอื่นมาก และประชาชนยากจนที่อาศัยอยู่ในชนบทที่ล้าหลัง ยังไม่ได้รับบริการสาธารณะอย่างเพียงพอ ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาจากแผนงบประมาณรายจ่ายของรัฐบาลและมาตรการทางนโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องยังเอื้อต่อการรับประโยชน์ของคนบางกลุ่มทำให้กลุ่มที่รับผลประโยชน์มีรายได้สูงกว่ากลุ่มที่เข้าไม่ถึงทรัพยากร (เสน่ห์ จามริก, 2540: 301-302) ในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 4 แนวทางการพัฒนาดังกล่าวเกิดวิกฤตการณ์ครั้งสำคัญและได้ก่อให้เกิดช่องว่างความเจริญระหว่างชนบทกับเมืองห่างกันมากขึ้น มีคนจำนวนมาก “ตกกระแส” การพัฒนา จนทำให้รัฐบาลต้องมีโครงการใหม่ๆ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ในช่วงพ.ศ. 2518-2523 รัฐบาลได้มีโครงการเงินผัน (ซึ่งต่อมาคือโครงการสร้างงานในชนบท) เพื่อลดการอพยพแรงงานสู่เมือง ซึ่งในทางตรงข้ามก็คือเป็นวิธีการอย่างหนึ่งเพื่อควบคุมความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และการเมืองที่เป็นอยู่ไม่ให้ขยายขอบเขตกว้างออกไป

ช่วงปลายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 ถึง พ.ศ. 2524)ได้มีการปรับเปลี่ยนครั้งสำคัญของรัฐในด้านการพัฒนาชนบทอีกครั้งหนึ่งกล่าวคือ รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษานโยบายการพัฒนาชนบทที่ผ่านมาซึ่งส่งผลให้เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 ถึง พ.ศ. 2529) มีการยอมรับถึงความผิดพลาดของนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลที่ผ่านมา รัฐยอมรับว่ามีความยากจนเกิดขึ้นในชนบทจริง ในแผนพัฒนาฉบับที่ 5 มีความสำคัญคือ รัฐบาลได้ประกาศใช้ระบบการบริหารงานพัฒนาชนบทแนวใหม่ ซึ่งในระบบ การบริหารแนวใหม่นี้มีลักษะที่สำคัญคือ จัดให้มีการบริหารสายเดียวจากระดับชาติถึงหมู่บ้าน โดยมีกระทรวงที่เกี่ยวข้อง 4 กระทรวงหลักคือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุขและกระทรวงมหาดไทย (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2533: 55-56) เน้นการพัฒนาท้องถิ่นโดยเฉพาะ เน้นการลดปัญหาความยากจน ส่งเสริมการกระจายบริการสาธารณสุขและการศึกษาควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมหภาค (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2525: 72-102) อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์หลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ยังอยู่ที่การเข้าไปครอบงำชนบทของรัฐโดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มผลผลิต ที่สำคัญรัฐยังคงสร้างภาพชนบทว่ายากจนและล้าหลัง

การดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ถึง ฉบับที่ 3 ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรแบบผลิตเพื่อยังชีพเป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์ ทำให้เกิดการผลิตแบบอุตสาหกรรม ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นต้นทุนทางการผลิต มีผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล แต่ชนบทล่มสลาย นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทมากขึ้น (รังสรรค์ ธนะพรพันธ์, 2525: 77) และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา ภาวะเศรษฐกิจโลกได้ทรุดตัวลง ระบบการเงินและการค้าระหว่างประเทศเริ่มปั่นป่วน รัฐบาลสหรัฐประกาศลดค่าเงินดอลล่าร์ ตามด้วยการขึ้นราคาน้ำมันของประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน สภาวะดังกล่าวได้ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจชะงักงัน เกิดภาวะเงินเฟ้อ การเงินตึงตัว การลงทุนและการส่งออกลดลง (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2537: 84)

ดังนั้น วาทกรรมการพัฒนา ที่รัฐบาลเสนอว่าทำให้ประเทศมั่งคั่ง ประชาชนอยู่ดีกินดี มีรายได้มากอย่างประเทศที่พัฒนาแล้วได้กระทำโดยผ่านข้อความการกระจายเสียงต่างๆ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจ เกิดกฎหมายที่มีอำนาจเข้ามามีบทบาทต่อความคิด ความเชื่อ ความรู้ ฯลฯ ส่งผลให้เกิดความคิดเรื่องการพัฒนาว่าเป็นสิ่งดีงาม ประชาชนควรปฏิบัติตามนโยบาย “การพัฒนา” ทำให้เกิดการยอมรับในสังคมในขณะเดียวกันวาทกรรมที่สร้างขึ้นมานี้ยังทำหน้าที่ปิดกั้นเอกลักษณ์รวมทั้งสร้างความหมายบางสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมให้หายไปได้ด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การต้านวาทกรรมการพัฒนาและการก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

นับตั้งแต่เกิดคำว่า “การพัฒนา” ในสังคมไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ได้เกิดการสร้างภาพ “การพัฒนา” ของรัฐโดยเฉพาะภาพของการก้าวไปสู่สังคมที่ดีกว่า เจริญกว่า หรือทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่สุขสบายกว่าเดิมผ่านแผนงานและโครงการต่างๆ ของหน่วยงานรัฐอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ถูกท้าทายจากวาทกรรมย่อยต่างๆ ที่เริ่มตั้งคำถามในกระแสการพัฒนา ตั้งแต่ก่อนและหลังทศวรรษ 2500 คือ วาทกรรมมากซิสต์

1. วาทกรรมมากซิสต์

วาทกรรมมากซิสต์ต่อต้านกระแสการพัฒนาของรัฐตามอุดมการณ์ลัทธิมากซ์ที่ต้านทุนนิยม โดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมีการจัดตั้งกองกำลังเพื่อต่อสู้กับรัฐบาล มีการโฆษณาชวนเชื่อ เช่น ฉบับหนึ่งมีข้อความที่ว่า “...บรรพบุรุษของเราคือชาวนา ปลูกมะพร้าวต้นแรก ปลูกข้าวในนาเริ่มแรก และทำสวนผลไม้แห่งแรก แต่ระบบที่ครอบงำกำลังเหยียบย่ำพวกเราและบรรพบุรุษของเรา...” (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546: 373) แนวคิดมากซ์ปลูกฝังความเชื่อแก่ชาวบ้านว่าชนบทเป็นดินแดน เป็นบ้าน รัฐและนักลงทุนเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเนื่องจากเป็นตัวแทนของการรุกรานจากเมือง การแสดงตัวเป็นพวกเดียวกันกับชาวบ้านสร้างความไว้วางใจและได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านสร้างกองกำลังอันเข้มแข็งแก่พรรคคอมมิวนิสต์

พรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งใช้อุดมการณ์ลัทธิมากซ์ต่อต้านรัฐด้วยการประยุกต์ยุทธศาสตร์ การปฏิวัติจากชนบทเมือง (ป่าล้อมเมือง) ต้องย้ายสำนักงานใหญ่ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ใช้นโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงใน พ.ศ. 2504 รัฐบาลไทยกล่าวหาว่าพรรคคอมมิวนิสต์ได้รับการสนับสนุนด้านอาวุธจากจีน อาหารและยาจากลาว รัฐจึงปิดพรมแดนและสลายขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์ให้ได้อย่างรวดเร็วโดยเพิ่มบุคลากรตามชายแดน เริ่มโครงการกวาดล้างแต่ล้มเหลวเพราะขบวนการคอมมิวนิสต์มีความเข้มแข็ง เกิดแนวร่วมจากกลุ่มอื่นๆ ที่สำคัญคือขบวนการแบ่งแยกดินแดนภาคใต้ ชื่อกลุ่มพูโล (Pattani United Liberation Organization) ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2511 โดยเจ้าเมืองเก่าภาคใต้ที่ได้ศึกษาด้านอิสลามในอินเดียและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอิสลามในตะวันออกกลาง กลุ่มบาลิสาน เรโวลูชิ นาเซียนัล (BRN) และกลุ่มอื่นๆ สนับสนุนและทำงานร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ในมาเลเซีย (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546: 373)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความนิยมพรรคคอมมิวนิสต์ที่แพร่ขยายไปอย่างรวดเร็วและสัมพันธ์กับการขยายพื้นที่ การจับจองที่ดินใหม่ในเขตป่าเพื่อให้ห่างไกลจากอำนาจรัฐ โดยตั้งสมมติฐานว่าหมู่บ้านมีอิสระ ดังนั้นจึงมีการจัดตั้งองค์กรทางการเมืองในชนบทจะต้องมีรากฐานจากหมู่บ้าน เกิดการจัดตั้งหมู่บ้านเพื่อป้องกันตนเอง นอกจากนี้ยังจัดตั้งองค์กรบริหารระดับหมู่บ้านเพื่อรับผิดชอบการพัฒนาและ ความมั่นคงของหมู่บ้านตนเองเป็นอิสระจากรัฐ

พรรคคอมมิวนิสต์ขยายอิทธิพลอย่างเต็มที่ในการต่อต้านรัฐในทศวรรษ 2510 ด้วยการร่วมมือกับนิสิตนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ผลงานแนวลัทธิมากซ์ของปัญญาชนทศวรรษ 2500 ได้รับการเผยแพร่อีกครั้ง และได้รับการผสมผสานกับแนวคิดมากซ์ของปัญญาชนรุ่น 2516 เช่น สุรชัย จันทิมาธร, ประเสริฐ จันดำ, รวี โดมพระจันทร์, วิสา คัญทัพ, ศรีดาวเรือง, ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์, วัฒน์ วรรลยางกูร, สถาพร ศรีสัจจัง แต่การเผยแพร่แนวคิดมากซ์ในระยะนี้ถูกจำกัดจากรัฐหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 นักศึกษาปัญญาชนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งถูกจับกุม ปราบปรามและหลบหนีเข้าป่าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ แต่การไปรวมกับพรรคคอมมิวนิสต์ของนักศึกษาไม่เป็นอย่างที่หวัง ดังที่ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์ (2546: 392-393) กล่าวว่า

> . . .ผู้นำนิสิตนักศึกษาหวังว่าจะมีบทบาทนำขบวนการแต่เมื่อเข้าร่วมกับพรรคจริงๆ ปรากฏว่าผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ไม่ให้ความเชื่อถือนิสิตและเดินตามรอยพรรคคอมมิวนิสต์ในจีนอย่างหน้ามืดตามัวและชี้ว่าการวิเคราะห์ของพรรคคอมมิวนิสต์ว่าสังคมไทยมีลักษณะกึ่งศักดินากึ่งอาณานิคมเป็นการหยิบยืมจากการวิเคราะห์ของเหมาเจ๋อตุงเกี่ยวกับประเทศจีน การวิเคราะห์ดังกล่าวไม่ได้ให้ภาพสังคมไทย. . .

แนวคิดลัทธิมากซ์เริ่มถูกตั้งคำถามจากนักศึกษาถึงการยึดแนวความคิดของเหมาเจ๋อตุงมากเกินไปโดยไม่สนใจสังคมไทยซึ่งปรากฏในวารสารแนวก้าวหน้า พ.ศ. 2521 หลังจากรัฐใช้นโยบายนิรโทษกรรมผู้ที่เข้าป่ากลับมาร่วมกับรัฐ นักศึกษาส่วนใหญ่กลับเข้าเมืองอีกครั้ง ประกอบกับพรรคคอมมิวนิสต์เสื่อมกำลังเนื่องจากประเทศจีนเริ่มไม่สนับสนุนอีกต่อไป นับเป็นการลดบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์ไทย

ดังนั้น วาทกรรมลัทธิมากซ์จึงมีอิทธิพลตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 จนถึงทศวรรษ 2520 มีลักษณะของการต่อต้านวาทกรรมการพัฒนาด้วยการวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการการต่างๆ ของรัฐที่ก่อให้เกิดความแตกต่างเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองและชนบท เกิด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ขูดรีด และมีความเชื่อเกี่ยวกับชนบทว่าคือผู้ถูกกระทำจากรัฐและกลุ่มทุนนิยมที่มองชาวชนบทว่าด้อยฐานะกว่าสังคมเมือง แนวคิดลัทธิมากซ์เสนอความเสมอภาคทุกชนชั้น รวมทั้งมีส่วนได้อย่างเท่าเทียมกัน

แม้ว่าวาทกรรมลัทธิมากซ์จะมีเป้าหมายหลักให้ความสนใจชนบทมีองค์กรจัดตั้งระดับหมู่บ้าน แต่ความสนใจในชนบทของลัทธิมากซ์อยู่ที่การช่วยเหลือชาวบ้านในชนบทและชนบทต้องได้รับการปฏิวัติไปสู่สังคมนิยมเท่านั้น ลัทธิมากซ์ไม่ได้มองความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล หากแต่เน้นถึงความสำคัญของความขัดแย้งทางชนชั้น จนถูกเรียกว่า “ทฤษฎีขัดแย้ง” กล่าวคือ เป็นการมองอำนาจว่าอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ขัดแย้งกันของความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยเฉพาะการบังคับครอบงำและการตกเป็นเบี้ยล่างของแต่ละชนชั้นซึ่งต่างพยายามสร้างเงื่อนไขให้กับชนชั้นของตนเหนือกว่า ดังนั้น ชนชั้นผู้ใช้แรงงานจึงถูกมองว่าเป็นชนชั้นที่ด้อยกว่า เสียเปรียบกว่าในความสัมพันธ์การผลิต (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 110) การที่ลัทธิมากซ์มองเฉพาะความขัดแย้งระหว่างชนชั้นโดยไม่สนใจปัจเจกบุคคลและพื้นฐานทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นทำให้การวิเคราะห์ชุมชนตามแนวคิดมากซ์ไม่ประสบความสำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ความล้มเหลวดังกล่าวก็ทำให้นักพัฒนาเอกชนรวมทั้งปัญญาชนท้องถิ่นจำนวนมากค้นพบว่า แม้เศรษฐกิจหมู่บ้านจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยวาทกรรมชุดต่างๆ อาทิ กระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมหรือวาทกรรมลัทธิมากซ์ แต่ “จิตวิญญาณ” ของหมู่บ้านยังคงเป็นอิสระอยู่ องค์กรพัฒนาเอกชนและปัญญาชนจึงสรุปว่า เมืองไทยแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายนอกที่ดูจะเข้าครอบงำชนบทเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ การครอบงำเหล่านั้นไม่มีพลังเพียงพอที่จะเปลี่ยนวิญญาณท้องถิ่น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา, 2537: 245)

2. การก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ในทศวรรษ 2520 เกิดแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ขึ้นเพื่อเป็นอีกทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชนบทอย่างยั่งยืน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านว่ามีทั้งองค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อรวมทั้งเครือข่ายของชุมชนที่สามารถทำให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุขและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนมั่นคงในชีวิตของชุมชนเองได้ มีนักวิชาการหลายคนอธิบายถึงช่วงเวลาการเกิดแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ยุกติ มุกดาวิจิตร (2548) เรื่องการก่อตัวของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2520-2537 แบ่งการก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนตามการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อแสดงถึงการเติบโตของแนวคิดเป็น 3 ระยะ (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2538: 11-15) สรุปได้ ดังนี้

ระยะแรก พ.ศ. 2433-2475 องค์กรอาสาสมัครเพื่อการสงเคราะห์มีความเห็นว่าชุมชนเป็นผู้ด้อยโอกาสจำต้องมีการช่วยเหลือเพื่อการสงเคราะห์ เริ่มจากการเป็นสถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้าก่อตั้งโดยพระวิมาดาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ ต่อมาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เริ่มมีแนวคิดใหม่ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมที่เผยแพร่เข้ามาจากตะวันตก เกิดองค์กรที่มีแนวความคิดเรียกร้องสิทธิสตรี การส่งเสริมบทบาทของสตรี และเกิดองค์กรเอกชนที่สำคัญมากในประเทศไทยคือสภาสังคมสงเคราะห์ จุดประสงค์หลักขององค์กรพัฒนาเอกชนในระยะนี้คือ ต้องการบรรเทาทุกข์ภัย เนื่องจากสงครามและผู้ได้รับผลกระทบของสงคราม ตลอดจนบรรเทาทุกข์ภัยของประชาชนผู้ด้อยโอกาสในสังคม

ระยะที่สอง ทศวรรษ 2500 เกิดองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาและอาสาสมัครจากต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทย ในส่วนของการให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคจากต่างประเทศเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หลังจากนั้นทศวรรษ 2500 เกิดองค์กรเอกชนไทยซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา พ.ศ. 2510 เกิดองค์กรแรกคือมูลนิธิป๋วย อึ้งภากรณ์ ส่งเสริมกิจกรรมค่ายอาสาสมัครเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท พ.ศ. 2513 เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย หลังการเปลี่ยนแปลงเดือนตุลาคม 2516 กิจกรรมอาสาสมัครเพื่อการพัฒนามีขึ้นมากมายและมีเป้าหมายคือการพัฒนาจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน

ระยะที่สาม ทศวรรษ 2520 การฟื้นฟูและประสานงานในรูปเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศที่เดิมเข้ามาในฐานะองค์กรการช่วยเหลือผู้อพยพชาวกัมพูชาในประเทศไทยได้ขยายบทบาทไปสู่การพัฒนาชนบทของไทยด้วยเงินสนับสนุนจากต่างประเทศเพื่อการพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ประกอบกับในระยะนี้ขบวนการคอมมิวนิสต์เริ่มสลายตัว เป็นการลดความหวาดระแวงที่รัฐมีต่อการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้นในไทย พ.ศ. 2521 ได้มีแนวคิดรวมตัวขององค์กรพัฒนาเป็นเครือข่ายขึ้น และจัดให้มี การสัมมนาร่วมกันทุกปี สร้างความต่อเนื่องในการรวมกลุ่ม เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์งานพัฒนาชนบท ในช่วงปลายของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ คือ พ.ศ. 2527 มีความคิดให้องค์กรพัฒนาเอกชนด้านการพัฒนาชนบทรวมตัวกันทั้งในระดับภาคและระดับชาติ และได้จัดให้มี การสัมมนาในทั้งสองระดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2528 มีการเลือกตั้งคณะกรรมการประสานงานเครือข่าย ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นความเคลื่อนไหวของการพัฒนาระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับรัฐบาล กล่าวคือ รัฐบาลมองว่าการรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวโดยการสนับสนุนของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการพัฒนาตามแผนพัฒนาและกิจกรรมอื่นที่รัฐส่งเสริม

ส่วนฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์ (2548) แบ่งช่วงการเกิดวัฒนธรรมชุมชน 4 ระยะ โดยแบ่งจากพัฒนาการของประวัติศาสตร์ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, 2548: 104 -121) สรุปได้ดังนี้

ระยะที่ 1 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีแนวคิดชุมชนแบบ “ลัทธิพระศรีอาริย์” ในช่วงสมัยศักดินา เรียกกันว่า “ขบวนการผู้มีบุญ” เป็นขบวนการต่อต้านรัฐศักดินาที่บังคับเอาส่วยและการกดขี่แรงงานจากหมู่บ้านอย่างรุนแรง ชุมชนจึงต้องการเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ โดยอาศัยความศรัทธาจากตัวผู้นำซึ่งอ้างว่าเป็นผู้มีบุญมาเกิด พร้อมปลูกฝังความคิดชาวบ้านว่ายุคพระศรีอาริย์เป็นยุคแห่งความเสมอภาค มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีเจ้า ไม่มีนาย ไม่มีการขูดรีด เป็นสังคมที่มีความเป็นชุมชนสูงทุกคนเสมอภาค

ระยะที่ 2 ยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475- 2500 แนวคิดชุมชนปรากฏในลัทธิชาตินิยมในรูปของแนวคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์ เกิดการจัดการปกครองแบบกระจายอำนาจ คือเทศบาล มีบทบาทให้บริการสาธารณสุขและการศึกษาด้วยตนเอง การปราบปรามโจรผู้ร้ายและรัฐอาจอาศัยสหกรณ์เป็นพื้นฐานของการฝึกการทหารแก่ประชาชนทั่วไปอีกด้วย ปรีดี พนมยงค์มีส่วนผลักดันให้รัฐบาลคณะราษฎร์ขยายกิจการเทศบาลและเป็นหัวหน้าขบวนการ ตั้งพรรคสหชีพหลังสงครามและได้สืบทอดแนวคิดสหกรณ์ ในทศวรรษ 2480 เกิดความคิดเรื่องวัฒนธรรมของชาติโดยหลวงวิจิตรวาทการมีความคิดค้นหาวัฒนธรรมไทยให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยการค้นคว้า เขียนหนังสือและการจัดแสดง ให้เห็นถึงลักษณะเด่นของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยที่หลวงวิจิตรวาทการอธิบายคือ วัฒนธรรมไทยที่มีอาณาเขตกว้างขวางรวมถึง “ชนชาติไท” นอกประเทศไทย และมีประวัติศาสตร์ย้อนกลับไปยาวนาน เป็นวัฒนธรรมของตัวเองสายใหญ่สายหนึ่งในเอเชีย

ระยะที่ 3 การก่อรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนทศวรรษ 2520-2540 เกิดจาก การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขยายสู่ชนบท ขณะเดียวกันลัทธิคอมมิวนิสต์ขยายอิทธิพลในเขตชนบทเช่นเดียวกันเพื่อต่อต้านการพัฒนาของรัฐ การต่อสู้ดังกล่าวมีความรุนแรงใช้กำลังอาวุธ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ต้นทศวรรษ 2520 จึงเริ่มเกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเสนอเป็นทางเลือกในการพัฒนา นักพัฒนาเอกชนคนสำคัญคือบาทหลวงนิพจน์ เทียนวิหาร และบำรุง บุญปัญญา

บาทหลวงนิพจน์ เทียนวิหารเริ่มมีแนวคิดเรื่องคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2520 หลังจากที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านเป็นเวลานาน ใน พ.ศ. 2524 จึงได้เสนอแนวคิดว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน ความเป็นมิตร ความมีน้ำใจและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงผลักดันให้องค์กรพัฒนาเอกชนสัมมนาเรื่อง “วัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบท” ณ สวางคนิวาส จังหวัดสมุทรปราการเมื่อ พ.ศ. 2524 นับเป็นการเผยแพร่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างเป็นระบบเป็นครั้งแรก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2538 :172)

ปลายทศวรรษ 2520 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดหลักในหมู่นักพัฒนาเอกชน สาเหตุอาจเป็นเพราะปัจจัยทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจที่ทำให้เห็นบทบาทของพลังประชาชนหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประจวบกับนักศึกษาและปัญญาชนที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ผิดหวังจากความไม่เป็นประชาธิปไตยของพรรค ได้ออกมาแสดงความคิดเห็นสนับสนุนแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ระยะที่ 4 แนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดคู่ขนานของการทำให้ทันสมัย (modernization) พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ชนชั้นกลางในเมืองรวมทั้งนักวิชาการปัญญาชนหันมาทบทวนการพัฒนาแบบทุนนิยมที่ครอบงำสังคมไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ผลคือการพัฒนาตกอยู่เพียงกลุ่มเดียวขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย การพัฒนาได้ละทิ้งภาคเศรษฐกิจเกษตรกรรมชนบท และเศรษฐกิจชุมชน ที่ดินทำกินของคนส่วนใหญ่ของประเทศถูกจับจองโดยการตัดไม้ การทำลายป่า ชาวบ้านอพยพเข้ามาใช้แรงงานในเมือง สถาบันชุมชนหมู่บ้านถูกกระทบกระเทือนแทบทุกด้าน ทางด้านวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของชาวบ้านถูกทำให้เป็นความสัมพันธ์แบบสินค้า ข้อเสนอของปัญญาชนชั้นนำให้เน้นพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้รับความสนใจมากขึ้น ที่สำคัญที่สุดคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอทฤษฎีใหม่ ทรงเรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียง (self-sufficient economy)” หรือที่มูลนิธิชัยพัฒนาเรียกว่า “เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง” จุดประสงค์ตามที่ปรากฏในพระราชดำรัสวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 คือ “เพื่อพออยู่พอกิน...อุ้มชูตัวเองได้” การนำเสนอทฤษฎีดังกล่าวทำให้รัฐบาลออกประกาศว่า ต่อไปจะดำเนินการพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชน ดังที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ว่าจะส่งเสริมให้สถาบัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักในการพัฒนา นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอความคิดในบทความ “มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง: ความหมายและความสำคัญ” กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงตรงข้ามกับลัทธิปัจเจกชนนิยม กล่าวคือมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์แต่ละคนกับธรรมชาติแวดล้อมและมนุษย์ด้วยกันเอง รวมทั้งสิ่งเหนือมนุษย์ด้วย ในเชิงเกื้อกูลกันมีความเชื่อมโยงกันถึงจะเรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน นักวิชาอาจแบ่งช่วงเวลาและการมองเหตุการณ์ต่างกันบ้างเช่น ยุกติ มุกดาวิจิตรเริ่มการก่อตัวของแนวคิดดังกล่าวใน พ.ศ. 2433-2475 จากเหตุการณ์การบริจาคช่วยเหลือเห็นคนชนบทว่าเป็นผู้ขาดแคลนและคนเมืองเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนชนบท ฉัตรทิพย์ นาถสุภาเห็นการก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยเสนอถึงการต่อต้านอำนาจรัฐของชาวบ้านด้วยระบบความเชื่อในตัวผู้นำเรียกว่า “ผู้มีบุญ” และมีความเชื่อในเรื่อง “ชุมชนในอุดมคติ” นักวิชาการทั้ง 2 คนที่กล่าวมามีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องคำว่า “วัฒนธรรมชุมชน” เกิดขึ้นในทศวรรษ 2520 โดยองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปทำการศึกษาหมู่บ้านและเห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านในชนบท

การก่อตัววัฒนธรรมชุมชนในทศวรรษ 2520 เป็นวาทกรรม “ต่อต้าน” วาทกรรมการพัฒนาแบบทุนนิยมของรัฐโดยนักวิชาการคนสำคัญคือ ประเวศ วะสี, อานันท์ กาญจนพันธุ์, เสรี พงศ์พิศ, เอกวิทย์ ณ ถลาง, เสน่ห์ จามริก, นิธิ เอียวศรีวงศ์, กาญจนา แก้วเทพ, พิทยา ว่องกุล, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นต้น นักวิชาการกลุ่มนี้ร่วมมือกับนักพัฒนาเอกชนในการค้นคว้าวิจัยสังคมไทยว่ามีระบบชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลัก เกิดการเรียกร้องให้เห็นการความสำคัญของชาวบ้าน และตระหนักถึงความสามารถในเรื่องของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชาวบ้าน การพัฒนาในทศวรรษนี้คือชาวบ้านจะต้องมีความสำคัญ การดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนอย่างต่อเนื่องในการเรียกร้องให้หันมาสนใจชนบท ทำให้ชนบทกลายเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เป็นแนวทางที่เริ่มศึกษาปัญหาของชนบท ที่สำคัญ การพัฒนาในแนวนี้คือการมุ่งส่งเสริมชาวบ้านให้พึ่งพาตนเอง สามารถพัฒนาตนเองได้ และสร้างกลุ่มที่มีตัวหลักเป็นคนระดับล่างเช่น ชาวไร่ชาวนา คนยากจน และบรรดาผู้ด้อยโอกาส เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองกับกลุ่มนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ทศวรรษ 2520 เกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (Community culture) นักวิชาการแนววัฒนธรรมชุมชนแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านว่ามีพลังความสามารถในการทำให้ชุมชนของชาวบ้านเข้มแข็ง ด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของหมู่บ้านว่ามีวัฒนธรรมที่ดีงาม มีวิถีชีวิตความเอื้ออาทร มีการแบ่งปันและการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างสมดุล มีระบบการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมโดยผ่านกระบวนการทางสังคมต่างๆ นอกจากนี้ภายในหมู่บ้านยังสามารถผนึกกำลังกันต่อต้านต่อสู้อำนาจรัฐที่พยายามเข้ามาแทรกแซงโดยดึงเอาทรัพยากรและผลผลิตไปจากหมู่บ้าน

ดังนั้น วัฒนธรรมชุมชนจึงหมายถึง วิถีปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความอุดมสมบูรณ์และศีลธรรมอันดีของท้องถิ่น ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างอิสระและสามารถต้านทานอิทธิพลจากภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำโดยการนำวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความรู้และคุณค่าของชุมชนมาใช้ในกระบวนการพัฒนาและจัดการด้านการผลิตที่เน้นการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชนชุมชนเพื่อพัฒนาชนบท ยุกติ มุกดาวิจิตร (2548: 113-114) กล่าวถึง แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนไว้ดังนี้

> . . .แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมิได้มุ่งศึกษาวิถีชีวิตของมนุษย์กลุ่มใดๆ เพียงเพื่อเรียนรู้แบบแผนการดำรงชีวิตของกลุ่มคนกลุ่มนั้น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมีเป้าหมายทางสังคมอย่างชัดเจนที่จะ (1) สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่จะอาศัยวิถีชีวิต ความรู้และภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาเป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตและการพัฒนาชีวิตสืบต่อไปได้ (2) ปฏิเสธอำนาจรัฐและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เข้ามาครอบงำความคิด ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตชุมชน ดังนั้น พร้อมๆ กับที่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมุ่งที่จะขยายความหมาย “วัฒนธรรม” จากเพียงศิลปะและอักษรไปสู่วิถีชีวิตโดยรวม แนวคิดนี้ยังมุ่งที่จะค้นหารูปแบบการวิถีชีวิตลักษณะใดลักษณะหนึ่งเรียกว่า “ชาวบ้าน/ ชนบท” เพื่อเป็นทางเลือกจาก “ทุนนิยม” และ “การครอบงำจากรัฐ”

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกลายเป็นวาทกรรมที่สร้างขึ้นจากกระแสแนวคิดและปฏิบัติการทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เรียกร้องให้สังคมไทยหันกลับไปให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นชนบท เป็นการเข้าใจ ‘ชาวบ้าน’ จากมุมมองของ ‘ชาวบ้าน’ เอง ดังนั้นจึงแตกต่างจาก วาทกรรม ‘ชาวบ้าน/

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชนบท' ทั้งหลายที่มักมองหรือตัดสิน 'ชาวบ้าน' ว่าต่ำต้อยกว่าชาวเมือง หรือดูถูก 'ชาวบ้าน/ชนบท' ว่าด้อยกว่า 'ชาวเมือง' (ยุกติ มุกดาวิจิตร 2548: 114) ลักษณะการศึกษาทำความเข้าใจชุมชนมีในรูปแบบต่างๆ เช่น การพึ่งตนเองโดยใช้ความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น การปฏิเสธระบบทุนนิยมและการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม และการเรียกร้องให้รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชนบทให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นมากขึ้นเพราะท้องถิ่นชนบทเป็นรากฐานของการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ โดยการเสนอวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตชุมชน ความเชื่อกับการอนุรักษ์ และการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย

3.1 ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมมาอย่างยาวนานของบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีการถ่ายทอด ปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดต่อมาของคนในรุ่นหลัง ความรู้เหล่านี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นลักษณะที่หลายๆ ท้องถิ่นมีแตกต่างกันก็ได้ แต่จะถ่ายทอดความรู้สู่กันและกัน นับเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนต่างๆ โดยการศึกษาค้นคว้าร่วมกันและการนำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น (พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2545: 2) ภูมิปัญญาแต่ละสาขาจึงมีความเอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่น เกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน

องค์ความรู้ที่เกิดจากการปรับประยุกต์ประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้เข้ากับ การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยทำให้ชาวบ้านที่พัฒนาภูมิปัญญารู้สึกว่าพวกเขามีสิทธิ มีตัวตน มีบทบาท มีส่วนร่วม เช่น การดูแลป่าชุมชนแล้วได้ประโยชน์เป็นรายได้จากการดูแลป่าซึ่งเป็นกระบวนการภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีส่วนในการดูแลและพัฒนาท้องถิ่นเพราะพวกเขารู้สึกถึงการมีบทบาท การมีตัวตน เป็นการสร้างความเข้าใจเรื่องสิทธิของคนและเป็นการสร้างท้องถิ่นให้มีอิสระ มีศักดิ์ศรี ตามคุณค่า การอธิบายภูมิปัญญากับการพัฒนาผ่านอำนาจเพื่อจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโดยการสร้างความรู้ชนิดใหม่เป็นทางเลือกของการพัฒนาแก่สังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 175-176) เรื่องที่เห็นเป็นรูปธรรมเช่น การผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมด้วยการกล่าวถึงการผลิตที่ปลอดภัยในการบริโภคด้วยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของผู้บริโภค การปรับปรุงพันธุ์พืชของท้องถิ่นเองที่ทนต่อโรคและอากาศของท้องถิ่น การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือเครื่องจักรต่างๆ ด้วยตัวเองมาจากภูมิปัญญา ทำให้ชาวบ้านลดค่าใช้จ่าย ลด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การพึ่งพิงจากภายนอก ที่สำคัญเครื่องมือที่ประดิษฐ์คิดค้นเองชาวบ้านมีความรู้สามารถดูแลซ่อมแซมได้ด้วยตัวเอง และขยายฐานของความรู้ความชำนาญที่เป็นของชาวบ้านจุดมุ่งหมายก็คือ การเติบโตจากตัวเองด้วยความรู้ประสบการณ์เป็นการเชิดชู ความรู้ของชาวบ้านในการพึ่งตนเอง สร้างความอยู่รอดให้กับชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในการสร้างความเข้มแข็งของชาวบ้าน

3.2 วิถีชีวิตชุมชน

วิถีชีวิตของคนในชุมชนหมายถึง แนวทางการกิน การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตเป็นพลังเพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาของตนเองหรือคุ้มครองสิทธิของตนเองโดยการนำภูมิปัญญามาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบอกถึงการบริโภคที่พอดี พออยู่พอกิน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

3.2.1 วิถีชีวิตการกินอยู่ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเชิดชูการบริโภคอาหารในท้องถิ่นซึ่งเพาะปลูกเองได้ไม่ต้องซื้อหา ทั้งยังมีคุณค่าทางยา กรณีที่เห็นได้ชัดคือเครื่องเทศต่างๆ ที่เป็นส่วนผสมในการปรุงอาหาร นอกจากนี้ก็มีวิธีการถนอมอาหาร และการปรุงอาหารที่มีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น การกินที่ดีก่อให้เกิดสุขภาพที่ดีบ่งบอกถึงความมั่นคงของชุมชน สิ่งเหล่านี้สามารถทำให้ชุมชนมีความยั่งยืนและเข้มแข็ง

3.2.2 ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นวิถีปฏิบัติที่ถูกกำหนดขึ้นจากกฎเกณฑ์ จนเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ประเพณีเป็นสัญลักษณ์ของชาวบ้านเพื่อสืบทอดค่านิยมและแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน เกิดการรวมกลุ่มอันเป็นการแสดงความสัมพันธ์อันดีของคนในหมู่บ้าน ประเพณีแบบดั้งเดิมที่สืบทอดจากอดีตเป็นสิ่งที่ดีงามโดยการสร้างเรื่องเล่าการประกอบพิธีกรรมบางอย่างในวันสำคัญต่างๆ ร่วมกันของชาวบ้าน แสดงให้เห็นถึงความรักความสามัคคี การแบ่งปัน ความมีน้ำใจ ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประเพณีวัฒนธรรมมีส่วนช่วยให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสพบปะกัน สร้างความรักความผูกพันกันระหว่างคนในครอบครัว เกิดความรักความปรองดองของคนในชุมชนที่ตนดำรงอยู่ ประเพณีเป็นสิ่งดีงามที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ การดำเนินชีวิตของชนบทได้สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องดีงามและสมควรสืบทอดเพราะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นความเจริญทางสติปัญญาและความภาคภูมิใจให้แก่ชนรุ่นหลังซึ่งควรที่จะต้องรักษาให้สืบทอดต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.2.3 การเอื้อเฟื้อเกื้อกูลของชาวบ้านหล่อหลอมให้เกิดเป็นชุมชนที่มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้านโดยใช้ภูมิปัญญาที่สะสมมาช้านาน การประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานของครอบครัวของคนในชุมชนเป็นหลัก จำต้องอาศัยการพึ่งพา การช่วยเหลือในเรื่องแรงงานซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มของคนในบ้านเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ มีหลายรูปแบบ เช่น การช่วยเหลือกันในเรื่องแรงงาน เรียกว่า “วอน” หรือขอแรง โดยถือว่าแรงงานเป็นของชุมชน เชื่อมโยงให้สมาชิกของแต่ละชุมชนเข้ามาอยู่ร่วมกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 56) ในกิจกรรมต่างๆ ในวิถีเกษตร ชุมชนจึงคงอยู่ได้โดยความรู้สึกว่าทุกคนในชุมชนนั้นไม่ใช่คนอื่น แม้ความเป็นอยู่หรือฐานะที่แตกต่างกันบ้างก็ตาม หากใครเดือดร้อนผู้คนในชุมชนก็พร้อมจะช่วยเหลือกันตามกำลัง ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม ภาพวัฒนธรรมการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจ ตลอดจนวิถีชีวิตชาวบ้านว่าเป็นสิ่งดีงามสมควรที่จะรักษาให้คงอยู่

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตชาวบ้านอยู่อย่างพอดีผูกพันกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มตั้งแต่อาหารการกินในชีวิตประจำวันมักมีสรรพคุณทางยา การทำมาหากินตามวิถีเกษตรดั้งเดิมซึ่งเป็น วิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและความสัมพันธ์อันดีของคนในครอบครัว ชุมชน ความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนที่มองเพื่อนมนุษย์ว่าเป็นญาติพี่น้องเพื่อนพ้องสามารถร่วมมือทำกิจการงานให้สำเร็จลุล่วง ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการอยู่ร่วมกัน มีความรักความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รวมทั้งมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและสงบสุข

3.3 ความเชื่อกับการอนุรักษ์

ชุมชนรู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากค่านิยมในการบริโภคที่พอดี ประกอบกับการเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านยำเกรงและถือว่าสิงสถิตอยู่ในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจึงต้องระวังความประพฤติของตนไม่ให้เป็นการลบหลู่หรือประพฤติผิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในบริเวณป่าเขาจะมีเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าห้วย ความเชื่อเกี่ยวกับการลงโทษของเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าห้วยเป็นกลไกทางวัฒนธรรมอีกแบบหนึ่งในการควบคุมความประพฤติของคนในเพื่อไม่ให้ประพฤติผิด นี้เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปด้วย (พูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์, 2540: 70-71) เช่น ในหมู่บ้านภาคเหนือ ผีเสื้อบ้านจะมีอำนาจในการควบคุมบ้านและคุ้มครองสมาชิกในบ้าน ดังนั้น ทุกตระกูลในบ้านจะรวมกลุ่มกันทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อสืบทอดอุดมการณ์โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด เช่นพิธีสงกรานต์ ปอยหลวง ทานก๋วยสลาก ในการอยู่รวมกันของคนในบ้านจะมีการกำหนดสิทธิอำนาจตามประเพณีเกี่ยวกับการใช้สิ่งที่ถือว่าเป็นของส่วนรวมซึ่งเรียกว่า ‘หน้าหมู่’ เช่น ป่าช้า โรงเรียน เหมืองฝาย หรือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ป่า เป็นต้น การใช้ของส่วนรวมจะเน้นหลักประโยชน์ส่วนรวมและความเป็นธรรม โดยจะมีข้อห้ามต่างๆ ที่ห้ามปัจเจกบุคคลละเมิดส่วนรวม เรียกว่า 'ขึด' เช่น ห้ามถมบ่อน้ำ นอกจากนี้ในแต่ละบ้านจะมีการสะสมความรู้และการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เช่น ตำรายา คาถาอาคม การก่อสร้าง อันเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดกันในบ้าน ความรู้เหล่านี้ถือเป็นศักดิ์ศรีของบ้าน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 55) การบริโภคทรัพยากรอย่างพอเหมาะพอควร สังเกตได้ว่าเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจอิทธิพลมากที่สุดคือตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคมให้ความชอบธรรมกับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หมายถึงกฎเกณฑ์ที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดปลูกฝังความเชื่อในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ

ระบบความเชื่อมีความสำคัญ และเชื่อมโยงกับการเคารพผู้อาวุโส ผู้ถ่ายทอด ภูมิปัญญา คุณค่าดั้งเดิมของชุมชน เมื่อชาวบ้านมีความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสจึงมีผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์และการวางเงื่อนไขกับสังคม ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากร ธรรมชาติ ด้วยความเชื่อที่ว่าในธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเจ้าของคุ้มครองไม่ให้ชาวบ้านไปทำร้ายเบียดเบียนธรรมชาติ การถ่ายทอดความเชื่อเกิดจากผู้ใหญ่ในครอบครัวในชุมชนปลูกฝังและถ่ายทอดซึ่งมีผลต่อระบบจิตใจของเด็กและเยาวชนให้ทำตามระบบกฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้วางไว้ด้วย ความศรัทธาโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล แต่ความเชื่อจนเป็นความศรัทธามีประโยชน์ต่อความเคารพกฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้วางเงื่อนไขไว้

3.4 การรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย

การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายชุมชนมีจุดเริ่มต้นที่สำคัญคือเกิดจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติดั้งเดิม สร้างจิตสำนึกการเป็นคนบ้านเดียวกันมีผีปู่ผีย่าเดียวกัน เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันมีความผูกพัน ดังนั้น เมื่อพวกพ้องคนบ้านเดียวกันเกิดความทุกข์ยากจึงต้องร่วมมือกันให้ความช่วยเหลือ เกิดการรวมกลุ่ม องค์กร และเครือข่ายความสัมพันธ์ แสดงลักษณะรวมหมู่ซึ่งอาจพิจารณาได้จากบทบาทของผู้นำ เช่น ผู้นำพิธีกรรม พ่อบ้าน เก๊าผี และแก่ฝาย ผู้นำเหล่านี้สามารถระดมคนให้มารวมกันทำกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่น การรวมกันเพื่อจับขโมย การช่วยเหลือซ่อมแซมสิ่งสาธารณะ สิ่งเหล่านี้ได้ค่อยๆ หายไปส่วนหนึ่งเพราะรัฐเข้าไปทำหน้าที่แทน ทำให้ชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 55-56) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจึงชี้ให้เห็นจุดแข็งของผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านมีความเคารพศรัทธา สามารถเป็นศูนย์กลางในการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย การผลิต การเก็บ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ออม เช่น สหกรณ์ชุมชน ซึ่งเป็นเครือข่ายชุมชนชนิดหนึ่งที่จัดตั้งโดยชาวบ้านในการดำเนินงาน และสามารถมีอำนาจในการต่อรองกับนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐได้

การฟื้นฟูสายสัมพันธ์ความเป็นพวกพ้อง ความเป็นญาติเป็นไปเพื่อความเข้มแข็งของชาวบ้าน ต่อมาได้เกิดการรวมกลุ่มในรูปแบบใหม่ๆ เช่น การจัดตั้งสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ การสร้างเครือข่ายให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน มีผลทำให้ผู้ที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กันได้สร้างความร่วมมือกัน สามารถผนึกกำลังทำกิจกรรมต่างๆ ได้ ก่อให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะในหมู่สมาชิก ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ในลักษณะนี้อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียม ทำให้คนสามารถพัฒนาทักษะที่ร่วมมือกับผู้อื่นสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในเรื่องต่างๆ ที่ต้องทำกันเป็นหมู่คณะ ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความรู้ความคิด

ด้วยเหตุนี้ การสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นเรื่องของการพึ่งตนเองกับการพึ่งพาอย่างพอดี และเป็นเรื่องของการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย อย่างไรก็ตาม การแสวงหาคุณค่าดั้งเดิมเหล่านี้ต้องไม่ตกเป็นทาสของทุนนิยมที่ “ขายวัฒนธรรม” คือมองวัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นสินค้า แต่จุดมุ่งหมายของวัฒนธรรมชุมชนคือ “การแสวงหาคุณค่าดั้งเดิมของชาวบ้านเพื่อการฟื้นฟู บำรุงรักษาและปรับปรุง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตามคุณค่าเหล่านั้น” (ยุกติ มุกดาวิจิตร 2548: 115) วาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนเชื่อในศักยภาพของชาวบ้านว่ามีความรู้ความสามารถ พึ่งพาตนเอง และอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุขโดยใช้ความรู้ภูมิปัญญาเพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ มีการศึกษาค้นคว้า และการนำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข สะดวกสบาย ระบบความเชื่อความศรัทธามีความสำคัญและเชื่อมโยงกับการเคารพผู้อาวุโสผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน เมื่อมีความเคารพเชื่อฟังก็สามารถสร้างกฎเกณฑ์วางเงื่อนไขกับชุมชน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดประสบการณ์ของชาวบ้าน การสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันของคนในหมู่บ้าน สามารถร่วมมือทำกิจการงานเป็นประเพณีถือปฏิบัติอย่างยาวนาน เกิดระบบเครือข่ายชุมชนในการรวมตัวกันสร้างงานผลิตสินค้า และต่อรองกับระบบทุน ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางสติปัญญาและความเป็นผู้เจริญ สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและเป็นอิสระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

ตามที่กล่าวไว้ในตอนต้นถึงการเปลี่ยนแปลงของชนบทอันเป็นผลมาจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาครอบงำชนบท ทำให้ชนบทตกอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งก่อให้เกิดการล่มสลายของสังคมชนบท และความแตกต่างในรายได้ระหว่างเมืองกับชนบทนั้นได้เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับการพัฒนาของรัฐ ส่งผลให้เกิดการต่อต้านการพัฒนาของรัฐมาโดยตลอด เช่น การต่อต้านรัฐของลัทธิมากซ์เพื่อให้สังคมเกิดความเป็นธรรมและเสมอภาค ต่อมาความคิดนี้ได้หมดอิทธิพลลงไป นักวิชาการจึงเสนอทางเลือกในการพัฒนาที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน” กลายเป็นวาทกรรมใหม่ที่สร้างขึ้นจากกระแสแนวคิด และปฏิบัติการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เรียกร้องให้สังคมไทยหันกลับไปให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นชนบท ทำความเข้าใจชาวบ้านจากมุมมองของชาวบ้านเอง

ในช่วงเวลาเดียวกัน จะพบว่าวัฒนธรรมของชนบทได้รับการกล่าวถึงและเชิดชูในวรรณกรรมด้วย จะเห็นได้จากนวนิยายเรื่อง*ลูกอีสาน* ของคำพูน บุญทวี พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2519 นวนิยายเรื่องนี้มีจุดเด่นตรงที่เสนอวิถีชีวิตของชาวอีสานได้อย่างละเอียด โดยเน้นเรื่องของการกินอยู่ ความเชื่อ วิถีชีวิตโดยมิได้แสดงถึงประเด็นเกี่ยวกับชนชั้นในแนวลัทธิมากซ์ ในไม่กี่ปีถัดมาพบว่ามีนักเขียนที่สำคัญคนหนึ่งที่มองเห็นปัญหาของชนบท และให้คุณค่าแก่วัฒนธรรมชนบทเช่นกัน นักเขียนคนนั้นคือพนม นันทพฤกษ์

1. กำเนิดพนม นันทพฤกษ์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

พนม นันทพฤกษ์เป็นนามปากกาของสถาพร ศรีสัจจังซึ่งเป็นนักเขียนชาวใต้ มีผลงานทั้งด้านกวีนิพนธ์ เรื่องสั้น และนวนิยาย ใช้นามปากกาว่า “พนม นันทพฤกษ์” และนามปากกาอื่น คือ “อินถาร้องวัวแดง”

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมมีผลต่อบันเทิงคดีของสถาพร ศรีสัจจังนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489-2500 เกิดอุดมการณ์สังคมนิยมขึ้นในสังคมไทยคือเรียกร้องให้สังคมเกิดความเสมอภาคทางชนชั้นและเศรษฐกิจ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมที่เห็นได้ชัดในช่วงนี้คือ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน แนวคิดหลักในการนำเสนองานเพื่อมวลชนเน้นที่ความชัด ง่าย งาม เพื่อให้ประชาชนทั่วไปเข้าถึงวรรณกรรมมากขึ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แนวคิดดังกล่าวเริ่มแพร่หลายมากขึ้นในหมู่นักเขียนและนักวิจารณ์ เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, เสนีย์ เสาวพงศ์, ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์, มาลัย ชูพินิจ, สด กูรมะโรหิต, อิศรา อมันตกุล และจิตร ภูมิศักดิ์ นักคิดนักเขียนเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อนักเขียนรุ่นต่อมาอย่างพนม นันทพฤกษ์ (สุภาณี ขุนรักษ์, 2542: 112)

บันเทิงคดีในยุคนี้จึงเป็นยุคแห่งวรรณกรรมเพื่อชีวิต แต่ขณะนั้นแนวคิดทางการเมืองการปกครองและนโยบายของผู้นำรัฐบาลเผด็จการทหารอย่างจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีการต่อต้านกวาดล้างอุดมการณ์สังคมนิยมอย่างรุนแรง ส่งผลให้นักคิดนักเขียนในยุคนี้ถูกจับกุมกวาดล้างทำให้การเผยแพร่ผลงานหยุดชะงักหรือนักเขียนบางคนก็ไม่ผลิตผลงานหรือเขียนโดยใช้สัญลักษณ์ ในระยะนี้คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาปัญญาชนเริ่มคิดวิพากษ์วิจารณ์สังคมเป็นกลุ่มเล็กๆ วรรณกรรมศิลปะเพื่อศิลปะหรือบันเทิงคดีประเภทพาฝันกลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง

ทศวรรษ 2510 เหตุการณ์ที่สำคัญในรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรในช่วงพ.ศ. 2516 ประชาชนรวมตัวกับนิสิตนักศึกษาเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับสังคม และเร่งรัดให้คณะปฏิวัติร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จเรียบร้อย จนถึงขั้นเกิดการจับกุมนายธีรยุทธ บุญมี ผู้นำในการเรียกร้องรัฐธรรมนูญถูกจับกุมพร้อมกับพรรคพวกที่ร่วมประท้วงจำนวน 12 คน นำมาซึ่งเหตุการณ์นองเลือดในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (สายทิพย์ นุกูลกิจ, 2537: 16) การรวมตัวของกลุ่มคนเกิดจากการสร้างวรรณกรรมซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ เช่น ใน พ.ศ. 2506 มีการตีพิมพ์วารสาร*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นครั้งแรก โดยมีสุลักษณ์ ศิวรักษ์เป็นบรรณาธิการ นักเขียนหัวก้าวหน้าจำนวนมากรวมตัวกันในชื่อ ‘ชมรมปริทัศน์เสวนา’ และ‘ศึกษิตเสวนา’ โดยใช้วารสารฉบับดังกล่าวเป็นเวทีทางปัญญาในการกระตุ้นให้ผู้คนหันมาตระหนักถึงปัญหาสังคมและการเมืองนักเขียนคนสำคัญที่อยู่ในกลุ่มนี้ คือ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เป็นต้น

สถาพร ศรีสัจจัง เป็นอีกคนหนึ่งที่เข้าสู่วงการเขียน รับหน้าที่เป็นผู้จัดทำหนังสือต่างๆ ของมูลนิธิโกมลคีมทองซึ่งมีสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้จัดการมูลนิธิฯ ในการเข้าทำงานครั้งนี้จึงเป็นโอกาสสำคัญของเขาในการฝึกฝนการเขียนในรูปแบบต่างๆ ทั้งกวีนิพนธ์ เรื่องสั้น นวนิยาย งานเขียนเกือบทุกชิ้นให้ความสนใจแก่คนยากจนเพื่อให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและต้องการให้ คนยากจนมีความสามัคคีร่วมกันแก้ปัญหา หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นยุคที่เรียกว่าประชาธิปไตยเบ่งบาน งานสร้างสรรค์ในแนวทางเพื่อชีวิตได้รับความสนใจจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง (สายทิพย์ นุกูลกิจ, 2537: 21) มีการนำงานเก่าในทศวรรษ 2500 มานำเสนออีกครั้ง แต่ในยุคของรัฐบาลนายธานินทร์ มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง ออกคำสั่งห้ามประชาชน มีหนังสือต้องห้ามไว้ในครอบครอง และจับกุมนักคิดนักเขียนด้วยข้อกล่าวหาฝักใฝ่ในคอมมิวนิสต์ทำให้วรรณกรรมเพื่อชีวิตซบเซาลง สถาพร ศรีสัจจังได้กลับไปอยู่จังหวัดตรังโดยเข้าทำงานเป็นผู้จัดการโรงงานปลาป่นแห่งหนึ่งในอำเภอกันตัง

ที่กล่าวมาเห็นได้ว่าในยุคหนึ่งเช่นทศวรรษ 2500-2510 วรรณกรรมอยู่ในกระแสความคิดที่เรียกว่า “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” ผู้เขียนและผู้วิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรมจะเสนองานในแนวของวรรณกรรมเพื่อชีวิตโดยเสนอภาพชนบทว่าเป็นผู้ ‘ถูกกระทำ’ โดนกดขี่เอารัดเอาเปรียบจากนายทุน และเผชิญกับความแร้นแค้น เช่นงานของ สุรชัย จันทิมาธร, สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นต้น พนม นันทพฤกษ์ เป็นหนึ่งในบรรดานักเขียนที่มีผลงานอย่างสม่ำเสมอเป็นที่นิยมอ่านกันอย่างแพร่หลาย งานเขียนของพนม นันทพฤกษ์ได้รับความนิยมว่าเป็นงานที่ใช้ในการต่อสู้กับความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม ได้รับการวิจารณ์ว่างานเขียนอยู่ในทศวรรษแห่งวรรณกรรมเพื่อชีวิตตั้งแต่สมัยการเปลี่ยนแปลงสังคม 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 พนม นันทพฤกษ์ จึงเป็นนักเขียนคนสำคัญอีกคนหนึ่งที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่างานเขียนอยู่ในกระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่สร้างสรรค์วรรณกรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมดังคำประกาศเกียรติคุณศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2548 กล่าวไว้ว่า

> . . .สถาพร ศรีสัจจัง เป็นกวีและนักเขียนนักคิด นักอุดมคติและนักต่อสู้เพื่อสังคม ผลงานวรรณศิลป์ของสถาพรผูกติดอยู่กับความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงทางสังคม สถาพรเติบโตมาช่วงที่ประชาชนถูกรังแกด้วยอำนาจอันไม่เป็นธรรม เขาเข้าร่วมการต่อสู้ด้วยกำลังกาย พลังใจและพลังปัญญาที่กลั่นออกมาเป็นเรื่องสั้นและบทกวี งานของเขากล่าวแทนใจของนักต่อสู้คนหนุ่มสาวในยุคแสวงหา สานต่อแนวคิดของกลุ่มวรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน สะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและสร้างประสบการณ์ร่วมกับผู้อ่านทั่วไป. . . (คำประกาศเกียรติคุณ นายสถาพร ศรีสัจจัง ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ 2548)

คำประกาศเกียรติคุณยกย่องผลงานของพนม นันทพฤกษ์ว่าเป็นแนววรรณกรรมเพื่อชีวิตที่มีอิทธิพลต่อนักคิดนักวิจารณ์ในขณะนั้น แต่หลังจากการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แนวคิดลัทธิมากซ์เริ่มอ่อนกำลังลง ประกอบกับนักเขียนและนักวิจารณ์ที่ผิดหวังจากการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ รวมทั้งนักคิดนักเขียนที่ออกจากป่าเริ่มตั้งข้อสังเกตถึงวรรณกรรมเพื่อชีวิต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ว่าเป็นสูตรสำเร็จที่เสนออย่างซ้ำซากในเรื่องของชนบทถูกกดขี่เอาเปรียบจากนายทุน อาทิ ดวงมน จิตต์จำนง เรียกร้องให้หันมาทบทวนวรรณกรรมเพื่อชีวิตศิลปะเพื่อประชาชนใหม่ (ดวงมน จิตต์จำนงค์, 2523: 23-35) ทำให้การเสนอผลงานของนักเขียนเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับสังคมในยุคนั้นเป็นยุคการต่อสู้แข่งขันทางเศรษฐกิจปรากฏเด่นชัด ส่งผลให้วรรณกรรมเสนอภาพผู้ยากไร้เปลี่ยนไป และภาพผู้ยากไร้มีผลต่อภาพสังคมเมืองด้วย เช่น ภาพของตัวละครขอทานที่เคยเป็นผู้ยากไร้ และมีชีวิตอย่างทุกข์ยากทั้งกายและใจในวรรณกรรมเพื่อชีวิต กลับกลายเป็นขอทานที่จงใจนำความพิการของตนมาเสนอขายเป็นสินค้าในรูปของความน่าสงสารและทำให้ขอทานมีชีวิตที่ดีกว่าคนทั่วไปอีกหลายๆ คน (อารียา หุตินทะ, 2539: 30)

ทศวรรษ 2520 นักเขียนเริ่มให้ความสำคัญแก่ชนบทในฐานะของผู้มีองค์ความรู้ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงอยู่ได้ โดยสังเกตจากเรื่องสั้นและนวนิยายที่ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (S.E.A. Write Awards) ซึ่งเป็นรางวัลสำคัญของไทยประจำปี พ.ศ. 2522 อย่างเรื่อง *ลูกอีสาน* ของคำพูน บุญทวี ซึ่งเขียนขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2518-2519 *ลูกอีสาน* ใช้วิธีการเล่าเรื่องราวผ่านเด็กชายคูนซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในถิ่นชนบทอีสานที่จัดได้ว่าเป็นถิ่นที่แห้งแล้งแห่งหนึ่งของไทย ผู้เขียนได้เล่าถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของชาวอีสาน รวมไปถึงการบรรยายสภาพความเป็นไปตามธรรมชาติของผู้คนที่ปรับตัวเข้ากับสภาพอันแร้นแค้น นอกจากนี้มีงานของวัฒน์ วรรลยางกูร เช่น *มนต์รักทรานซิสเตอร์* (2524) *คือรักและหวัง* (2525) เป็นต้น (รุ้งตะวัน อ่วมอินทร์, 2548: 25) วรรณกรรมเหล่านี้เริ่มให้ความสนใจวิถีชีวิตแบบชนบท

พนม นันทพฤกษ์เป็นนามปากกาที่เสนอผลงานด้านบันเทิงคดีที่ปรากฏมากในทศวรรษ 2520 เขานำเสนอการต่อสู้อำนาจและอิทธิพลรัฐและเชื่อมั่นในศักยภาพชาวบ้านโดยการมองชาวบ้านชนบทว่าเป็นผู้มีความรู้จากเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตที่เรียบง่ายพออยู่พอกิน ความเชื่อกับการอนุรักษ์และการสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อเอาชนะการเอารัดเอาเปรียบการต่อสู่แข่งขันทางเศรษฐกิจ และเป็นอิสระจากการพัฒนาของรัฐ

ดังที่นศินี วิทูธีรศานต์ (2519: 78) กล่าวถึงภาพรวมงานของพนม นันทพฤกษ์ ว่า

> . . .สถาพรเขียนเรื่องสั้นได้ดีมากทั้งเนื้อหา รายละเอียด และรูปแบบสำนวน ความเป็นกวีในตัวเขาทำให้สามารถบรรยายความรู้สึก ภาพที่เห็น หรือสิ่งอื่นๆ ได้อย่างละเอียดอ่อนประณีต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> และในประเด็นที่แปลกออกไปจากเรื่องดาดๆ สถาพรเขียนเรื่องสั้นอย่างมีเป้าหมายเพื่อการชี้แนะทางออกที่ถูกต้องให้แก่ประชาชน ในทุกเรื่องของเขาตัวละครจะมองเห็นทางออกอัน ‘สว่างไสว’ อย่างเป็นที่น่าพรั่นพรึงแก่ฝ่ายตรงข้าม และที่น่าชื่นชมคืองานของสถาพรมีความง่าย สามารถเข้าใจได้ทันทีที่อ่าน แต่ไม่ขาดความลึกซึ้งทางวรรณศิลป์ เรื่องสั้นของสถาพรจึงเป็นงานของประชาชนอย่างแท้จริง เพราะไม่เพียงแต่นักวิชาการที่เข้าถึงปัญหาที่นำเสนอมาในงานเท่านั้น ชาวบ้าน ชาวนาชาวไร่ ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศก็สามารถรับได้ และรู้เห็นปัญหาอย่างชัดแจ้งทั้งยังได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้องด้วย . . .

ส่วนสุภาณี ขุนรักษ์ (2542: 33) ในงานเรื่องวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสั้นและนวนิยายของพนม นันทพฤกษ์ บางส่วนได้กล่าวถึงแนวคิดด้านวัฒนธรรมของพนม นันทพฤกษ์ ไว้ดังนี้

> พนม นันทพฤกษ์เห็นว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ดีงามเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นแนวทางในการกระทำความดีและการดำเนินชีวิต จึงได้เสนอแนวคิดไว้ว่า วัฒนธรรมนั้นช่วยให้มนุษย์รู้จักความดีงาม เป็นสิ่งซึ่งแสดงถึงความเจริญทางสติปัญญาของมนุษย์ มีส่วนสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชาติจึงควรแก่การอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้สืบไป

งานวิจัยดังกล่าวเห็นว่าบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์เสนอแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม แต่ในบทนี้จะชี้ให้เห็นว่าบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 เสนอภาพวิถีชีวิตชุมชนตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ปรากฏเพื่อเป็นพื้นฐานการพัฒนาในขณะนั้น แสดงถึงความมีวิสัยทัศน์ของพนม นันทพฤกษ์ เห็นได้จากการเสนอความเปลี่ยนแปลงของชนบทที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมชนบท อาทิ ทรัพยากรถูกทำลาย ชาวบ้านถูกครอบงำด้วยระบบเศรษฐกิจทุนนิยม สร้างความเหลื่อมล้ำในรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท บันเทิงคดีเหล่านี้นำเสนอจากประสบการณ์ของผู้เขียนและเพื่อต้องการแก้ไขปัญหาในชนบทพนม นันทพฤกษ์เสนอทางเลือกในการพัฒนาโดยการสร้างภาพวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านว่ามี ความเข้มแข็งมีพลังเพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาและความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2. การสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

พนม นันทพฤกษ์เป็นนักเขียนชาวใต้มีความผูกพันกับพื้นถิ่นชนบท เนื่องจากมีภูมิลำเนาและใช้ชีวิตอยู่กับท้องถิ่นบ้านเกิดของตนเอง ตลอดจนการทำงานในสถาบันทักษิณคดีศึกษาเป็นระยะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เวลานาน 30 ปีทำให้การสร้างงานบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์ มีความสมจริงที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้เขียน พนม นันทพฤกษ์เสนอวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติรอบข้าง การอยู่อย่างพออยู่พอกิน และชาวบ้านมีประเพณีที่ดีงามมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกื้อกูลต่อกันอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การเสนอถึงวิถีชีวิตชุมชนแบบดั้งเดิมเพื่อย้อนนึกถึงคุณค่าดั้งเดิมในการเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตดังที่ปรากฏในบันเทิงคดีหลายเรื่องเช่น *บองหลา เด็กชายชาวเล* เป็นต้น

เรื่อง*บองหลา* พนม นันทพฤกษ์อธิบายว่าเป็นภาพเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของชีวิตผู้เขียนเองซึ่งผู้เขียนมีจุดประสงค์ว่าต้องการบันทึกเรื่องราวความงดงามของวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมอันดีของชนบทจากความทรงจำในขณะที่ความเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าความเจริญเข้ามาในหมู่บ้านผ่านถนนที่ตัดเข้าสู่หมู่บ้านและสิ่งที่เรียกว่าความเจริญที่ว่าได้ทำลายประเพณีและวัฒนธรรมของชนบท พนม นันทพฤกษ์จึงต้องเขียนบันทึกภาพเรื่องราวนั้นไว้บอกเล่าลูกหลานว่าก่อนที่จะไม่มีบุคคลใดจดจำได้ ดังปรากฏในหมายเหตุจากผู้เขียนพิมพ์ครั้งที่ 2 ความว่า

> เรื่อง “บองหลา” นี้ ผู้เขียนมีเจตนาเบื้องต้นในการเขียนอยู่ 2-3 ประการ ที่สำคัญคือต้องการ “บันทึก” ภาพสังคมของผู้คนในพื้นที่ชนบทภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อเป็นข้อมูลเชิงคติชนวิทยาที่อ่านแล้วไม่ชวนน่าเบื่อเหมือนอ่านข้อเขียนเชิงวิชาการ ประการต่อมา ต้องการฉายภาพวิถีชีวิตอันงดงามและเป็นธรรมดาของเด็กๆ ในพื้นที่เหล่านั้นที่มี “ฐานราก” แห่งชีวิตไม่ต่างจาก “เด็กเมือง” ทั้งหลายทั้งปวง ทั้งในแง่ของการคิดฝัน ความรู้สึกต่อปทัสฐานสังคม และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ประการสุดท้ายต้องการบอกเล่าถึงโอกาสทางสังคมอันเกี่ยวกับระบบการศึกษา, ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท และการขยายตัวของทุนนิยม เป็นต้น
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2547: 10)

จากข้อความข้างต้นเมื่ออ่านแล้วผู้อ่านมักคาดเดาว่าเรื่องราวที่อยู่ในนวนิยายเรื่อง*บองหลา*ย่อมเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงเพราะจากคำนำผู้เขียนใช้คำว่า “บันทึก” ภาพวิถีชีวิตอันงดงามของเด็กและผู้คนในพื้นที่ชนบทภาคใต้บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาซึ่งอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ผู้เขียนนำเรื่องราวที่เป็นคติชนผนวกกับจินตนาการและเล่าเรื่องในรูปแบบนวนิยายอย่างสนุกชวนติดตาม การเสนอวิถีชีวิตที่งดงาม มีกฎเกณฑ์ทางสังคมและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเป็นรากฐาน การขยายตัวของทุนนิยม และช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทเป็นเรื่องเด่นที่พนม นันทพฤกษ์เลือกในการนำเสนอ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรื่อง*เด็กชายชาวเล*ที่ผู้เขียนพยายามอย่างยิ่งที่จะบอกว่าเป็นวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นจริงของเด็กชายชาวมุสลิมที่พ้นวัยการศึกษาภาคบังคับ จึงอยู่ระหว่างความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่คือ เป็นเด็กเพราะงานประมงหนักเกินความสามารถ จึงไม่สามารถออกทะเลทำอาชีพประมงตามบรรพบุรุษได้ ในขณะที่ครอบครัวต้องการแรงงานในการหาเงินมาจุนเจือครอบครัว ในยุคของทุนนิยมที่มี การส่งเสริมอุตสาหกรรมให้เข้ามาครอบงำหมู่บ้าน ตัวเอกของเรื่อง*เด็กชายชาวเล*ต้องละทิ้งความฝันของการเป็นชาวประมงไปสู่การเป็นชนชั้นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมแทน ดังที่ พนม นันทพฤกษ์ บอกเล่าถึงที่มาของการเขียนเรื่องนี้ไว้ในคำนำที่ว่า

> . . .เรื่องราวในงานเขียนชิ้นนี้ เป็นเรื่องราวเล็กๆ ของเด็กคนหนึ่งกับหมู่เพื่อนพ้องและผู้คนในเครือญาติของเขา ซึ่งส่วนใหญ่ดำรงชีวิตสัมพันธ์อยู่กับท้องทะเลกว้าง และกลิ่นอายผลิตผลจากน้ำเค็ม การสื่อสารถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องราวนั้น ก็ยึดเอาการดำรงชีวิตจริงๆ ของพวกเขามาใส่ระบายไว้เป็นเกณฑ์พื้นฐาน ไม่มีช่วงไหนที่จะเสกสรรปั้นแต่งเอาเอง เรื่องทั้งหมดเป็นเรื่องราวของเด็กชายวัย 12 – 13 ขวบ ที่เพิ่งจบจากโรงเรียนเกณฑ์บังคับของรัฐบาลกลาง พวกเขาไม่เติบโตพอที่จะทำงานหนักในหมู่บ้านได้ แต่เมื่อออกโรงเรียนมาแล้วก็มีความจำเป็นต้องปรับตัวเองเพื่อการเรียนรู้ฐานะใหม่ พวกเขาจะต้องเรียนรู้การงานที่ต้องทำในแต่ละวันเสียใหม่ เพราะบัดนี้พวกเขาถูกถือว่าเป็นแรงงานหน่วยหนึ่งของบ้านโดยแน่นอนแล้ว
>
> รายละเอียดของชีวิตทั้งหมดในท้องเรื่องนั้น เป็นเรื่องจริงดังที่ได้กล่าวแล้ว ถ้าหากเพื่อนพ้องร่วมวัยร่วมยุคสมัยของตัวละครในเรื่องนี้ที่มีชีวิตกระจัดกระจายอยู่ทั้งตามเมืองใหญ่ ตามภูเขาสูงภาคเหนือ หรือตามที่ราบแห้งแล้งในภาคอีสาน จะบังเอิญได้รับรู้เรื่องราวในหนังสือเล่มนี้เข้า ก็จะทำให้พวกเขาเหล่านั้นได้รู้ว่าเพื่อนๆ ส่วนหนึ่งของเขาที่อยู่ตามแถบริมทะเลห่างไกลออกไปนั้น ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร และทะเลที่แท้จริงนั้นมีสีสันเนื้อหาเช่นใด ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต การงาน และความใฝ่ฝันของตัวละครเรื่องนี้ ก็คือภาพพจน์ที่จะตอบคำถามเหล่านั้นได้บ้าง. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 9)

พนม นันทพฤกษ์พยายามที่จะบอกว่าเรื่องเด็กชายชาวเลที่ตนเขียนนั้นเป็นเรื่องจริงที่พยายามบอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิต การงาน และสภาพสังคมของเด็กชายคนหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ริมทะเล เพื่อให้ผู้อ่านที่อยู่ในภาคต่างๆ ได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของเพื่อนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนออกตัวว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเขียนเรื่องจริงดังกล่าวอาจทำให้เกิดความน่าเบื่อบ้าง เพราะผู้เขียนต้องการให้รายละเอียดของเรื่องสมจริงมากที่สุด จึงไม่พยายามที่จะปรุงแต่งให้มากนัก

เรื่องบองหลาและเด็กชายชาวเลเป็นภาพแทนที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอวิถีชีวิตของตัวละครในเรื่องการกิน ประเพณีการอยู่ร่วมกัน ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นสิ่งดีงามในอดีตของคนในชุมชน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตเป็นพลังเพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาของตนเอง หรือคุ้มครองสิทธิของตนเองโดยการนำภูมิปัญญามาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ และเพื่อเป็นแนวทางในการปรับประยุกต์การดำรงชีวิตตามสภาพสังคมที่ชาวบ้านดำรงอยู่

ดังนั้น กลวิธีที่ผู้เขียนใช้ในการสร้างวาทกรรมชนบทก็คือ การนำเสนอภาพในแนวสัจนิยม คือเสนอตามภาพที่เป็นจริง ดังที่เขากล่าวว่า “ไม่มีช่วงไหนที่จะเสกสรรปั้นแต่งเอาเอง” อันเป็นการยืนยันว่านำเสนอภาพที่ ‘เป็นจริง’ นอกจากนี้ พนม นันทพฤกษ์ ให้ความสำคัญแก่ชาวบ้านและชุมชนผ่านการเล่าเรื่องของตัวละครที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับท้องถิ่น ผู้เขียนใช้วิธีการสอดแทรกภาษาถิ่น มีการให้ความรู้เรื่องเชิงคติชนวิทยาไว้ในเชิงอรรถอธิบายราวกับเป็นสารคดี หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นบันเทิงคดีแนว “สารคดี” หรือเป็นบันเทิงคดีเป็นแนว “มานุษยวิทยา”

การนำเสนอภาพแทนของชนบทหากวิเคราะห์ด้านโครงเรื่องจะสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มตามวิธีการเล่าเรื่อง

1. งานเขียนประเภทต้านวาทกรรมการพัฒนา พนม นันทพฤกษ์ เสนอถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการล่มสลายของสังคมชนบท บีบบังคับให้ชาวบ้านต้องออกจากหมู่บ้านอพยพสู่เมืองเพื่อแสวงหารายได้ โครงเรื่องในลักษณะนี้เป็นการสร้างปมขัดแย้งให้การพัฒนาเป็น ‘ผู้ร้าย’ ซึ่งทำให้ชีวิตตัวละครต้องพลิกผัน ตัวอย่างบันเทิงคดีในกลุ่มนี้ เช่น “นกเอี้ยง” “ปาดังเบซาร์” “แพะแก่บนภูเขาในฤดูแล้ง” “จากภูเหนือ” บางเรื่องจบด้วยความรุนแรง เช่น เรื่อง “คนเตา” ซึ่งจบลงด้วยความรุนแรงที่ผู้ใช้แรงงานกระทำต่อนายทุน

2. งานเขียนแสดงวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องเล่าจากประสบการณ์ แสดงถึงคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชน ปรากฏในบันเทิงคดี อาทิ *บองหลา เด็กชายชาวเล* พนม นันทพฤกษ์ เสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครอย่างเป็นไปตามลำดับเวลา การนำเสนอโครงเรื่อง เรื่อง*บองหลา* ผู้เขียนใช้วิธีเล่าเรื่องราวโดยผ่านเด็กชาย ‘บองหลา’ ผู้เขียนนำเสนอความคิดของบองหลาที่กล่าวถึง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การใช้ชีวิตในหมู่บ้านชนบทภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เขาเล่าถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของชาวใต้รวมไปถึงสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของผู้คนที่ความเจริญเริ่มเข้ามาในหมู่บ้าน จนกระทั่งบองหลาต้องออกจากหมู่บ้านเพื่อไปเรียนต่อในเมือง ผู้เขียนนำเสนอเรื่องราวของบองหลาเป็นไปตามลำดับเวลา โดยใช้มุมมองของเด็กในการบอกเล่าเรื่องราว ภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาของเด็กๆ ที่เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน ส่วนการนำเสนอเรื่อง เด็กชายชาวเล เป็นเรื่องการดำรงชีวิตของ ‘รอฮีม’ เด็กชายชาวไทยมุสลิมที่เรียนจบภาคบังคับ มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับทะเลท้องถิ่นในยุคที่อุตสาหกรรมกำลังขยายสู่หมู่บ้าน การเสนอโครงเรื่องเป็นไปตามลำดับเวลาเช่นเดียวกับเรื่องบองหลา ส่วนเรื่องสั้นในประเภทนี้คือเรื่อง “มรสุม”

น่าสังเกตว่าเหตุการณ์ที่ทำให้เรื่องพัฒนาในบันเทิงคดีเหล่านี้ไม่มีปมขัดแย้งที่รุนแรงจนทำให้เหตุการณ์พลิกผันและหันเหชีวิตตัวละครอย่างสุดขั้ว เนื้อเรื่องเป็นการนำเสนอเรื่องราวของเด็กๆ ที่เติบโตในหมู่บ้าน เรียนรู้สังคมของตนเองโดยอาศัยประสบการณ์จากผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน หรือการเล่าประสบการณ์ของตัวละคร บันเทิงคดีกลุ่มนี้เองที่เน้นการแสดงวิถีชีวิตชุมชนในแนวมานุษยวิทยา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

อัตลักษณ์ของชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

ในทศวรรษ 2520 เกิดแนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกในการพัฒนาที่เชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านว่ามีความรู้ มีความสามารถ ที่เกิดจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีชีวิตชุมชน มีความเป็นอยู่ที่สงบสุขโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความพออยู่พอกิน สิ่งเหล่านี้สร้างความอยู่รอดและเข้มแข็งให้เกิดแก่ชุมชน วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนมากกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจากการใช้นโยบายของรัฐ

ในช่วงทศวรรษดังกล่าว แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้กลายเป็นวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนที่สร้างขึ้นจากกระแสแนวคิดและปฏิบัติการทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เรียกร้องให้สังคมไทยหันกลับไปให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นโดยเฉพาะชนบทในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิเสธระบบทุนนิยมและการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมแต่เพียงอย่างเดียว การให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองโดยใช้ความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น หรือการเรียกร้องให้รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชนบทให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นมากขึ้น เพราะท้องถิ่นชนบทเป็นรากฐานของการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ

การเสนอวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในช่วงทศวรรษ 2520 เกิดขึ้นจากหลายปัจจัย อาทิ ปัจจัยทางการเมืองที่เริ่มคลี่คลายจากความขัดแย้งระหว่างฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา ภายใต้การบริหารประเทศของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาและประชาชนที่มีความคิดแตกต่างได้กลับมาร่วมพัฒนาชาติไทย ก่อให้เกิดกลุ่มนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organization [NGO]) เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มคนดังกล่าวมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางสังคมและเสนอแนวคิดใหม่ๆ เพื่อเป็นทางเลือกในการพัฒนา อาทิ แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน และปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งประเทศ ฉบับที่ 1-4 (พ.ศ. 2504-2519) ซึ่งทุกฉบับเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราสูง รัฐส่งเสริมเศรษฐกิจแบบเสรี การส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ การพัฒนาอุตสาหกรรม รัฐรับภาระในด้านการเงินเพื่อการลงทุนและส่งเสริมบรรยากาศลงทุนที่ดีสำหรับธุรกิจเอกชน แสวงหาแหล่งเงินทุนจากต่างประเทศในการพัฒนาโครงการโดยการขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัย กล่าวคือ การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อุดมการณ์ทุนนิยมก่อให้เกิดความแตกต่างในรายได้ ผลประโยชน์ตกอยู่ในคนกลุ่มเดียว เกิดความเอารัดเอาเปรียบชุมชน และชุมชนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ (วิวัฒน์ชัย อัตถากร, 2544: 36) การพัฒนาด้วยระบบทุนนิยมที่เปลี่ยนแปลงประเทศเป็นอุตสาหกรรมได้ส่งผลให้เกิดการตีค่าสังคมเป็นสังคมทันสมัย พัฒนาแล้ว และเจริญก้าวหน้ากับสังคมแบบประเพณี เรียกว่าเป็นสังคมล้าหลังไม่เจริญ ผู้คนตกอยู่ในวัฏจักรของความจน และจำเป็นที่ต้องได้รับการพัฒนา จึงเกิดการส่งเสริมการศึกษา ซึ่งเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาโดยมีความเชื่อว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนสามารถทำให้คนมีความฉลาดรู้เท่าทันคน สามารถดูแลตนเองและครอบครัวได้ และที่สำคัญที่สุดคือ คนที่ได้รับการศึกษาสามารถเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้หมู่บ้านหลุดพ้นจากคำว่าด้อยพัฒนา

วัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดที่เชื่อมั่นในวิถีปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความอุดมสมบูรณ์ และศีลธรรมอันดีของท้องถิ่น ซึ่งสามารถดำรงอยู่อย่างอิสระและสามารถต้านทานอิทธิพลจากภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำ โดยการนำวัฒนธรรม ภูมิปัญญาความรู้ และคุณค่าของชุมชนมาใช้ในกระบวนการพัฒนา และจัดการด้านการผลิตที่เน้นการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการสร้างเครือข่ายงานพัฒนาชนบท (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2548: 2) ทั้งนี้ การสร้างวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนต้องอาศัยตัวบทที่เผยแพร่แนวความคิดในการนิยามความรู้ การศึกษาวาทกรรมดังกล่าวจากวรรณกรรมจึงเป็นการศึกษาการสร้างภาพแทนความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในบริบทของการช่วงชิงความหมายการพัฒนาระหว่างชนชั้นกลาง รัฐ และการต่อต้านการพัฒนาภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมได้ทางหนึ่ง โดยจะเห็นได้จากการที่วรรณกรรมไทยในทศวรรษ 2520 เริ่มให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมชุมชน นักเขียนเริ่มให้ความสำคัญแก่คนชนบทในฐานะของผู้มีความรู้ ภูมิปัญญา มีวัฒนธรรมอันดี สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงอยู่ได้ โดยสังเกตได้จากเรื่องสั้นและนวนิยาย ที่ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (S.E.A. Write Awards) ซึ่งเป็นรางวัลสำคัญของไทยประจำปี พ.ศ. 2522 อย่างเรื่อง *ลูกอีสาน* ของคำพูน บุญทวี งานเขียนของวัฒน์ วรรลยางกูร เช่น นวนิยายเรื่อง *ก่อนถึงดวงดาว* (2518) *ตำบลช่อมะกอก* (2519) เรื่องสั้นเรื่อง “ความตายของคนสองคน” (2517) วรรณกรรมเหล่านี้เริ่มให้ความสนใจชนบทโดยการนำเสนอวิถีชีวิตในการต่อสู้จากการเอารัดเอาเปรียบของชนชั้นนายทุนเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อัตลักษณ์ของชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ปรากฏอยู่มากในทศวรรษ 2520 โดยเสนอภาพวิถีชีวิตชนบทในบริบทสังคมที่เริ่มสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้น คติความเชื่อท้องถิ่นตกอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็แสดงความเชื่อในเรื่องภูมิปัญญาว่ายังมีอำนาจและศักยภาพในตัวเอง ดังนั้นผู้เขียนจึงให้ความสำคัญและตอกย้ำคุณค่าของวิถีชีวิตภูมิปัญญา โดยการสร้างภาพคนเมือง นายทุน และรัฐว่าเป็นผู้กดขี่ เอารัดเอาเปรียบชนบท พนม นันทพฤกษ์ตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐด้วยการเสนอถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตชุมชน ความเชื่อกับการอนุรักษ์ และการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย สิ่งเหล่านี้สื่อให้เห็นพลังอันเข้มแข็ง สามารถสร้างความอยู่รอดให้กับชาวชนบทอย่างยั่งยืน

1. ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆ ของชาวบ้านซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายการกระทำต่างๆ ได้แก่ วิธีการปฏิบัติหรือองค์ความรู้ที่ชาวบ้านใช้สำหรับประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตประจำวัน ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นแบบแผนเนื้อหา และสาระของชุมชนที่คอยชี้นำหรือเป็นแนวทางให้ชาวบ้านดำเนินตาม ลักษณะร่วมกันของภูมิปัญญาชาวบ้านคือกรอบความคิดหรือแนวปฏิบัติกว้างๆ ที่ชาวบ้านใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ รอบตัว ความรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมมาอย่างยาวนานของบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นเกิดการถ่ายทอด ปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดต่อมาของคนในรุ่นหลัง ความรู้เหล่านี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นลักษณะสากลที่หลายๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ แต่จะถ่ายทอดความรู้สู่กันและกันเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของคนและชุมชน การถ่ายทอดความรู้โดยการศึกษาค้นคว้าร่วมกัน นำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น (พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2545: 2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งเกิดจากความรู้เดิมมารวมกับความรู้ใหม่ที่เกิดจากประสบการณ์ที่เรียนรู้ด้วยตนเองจึงเป็นพลังอำนาจของชุมชนในการปรับประยุกต์ตนเองให้เข้ากับเวลาและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปของชุมชนในยุคการพัฒนาทุนนิยมอุตสาหกรรม ดังที่ปรากฏในบันเทิงคดีหลายเรื่องที่สื่อให้เห็นพลังความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับยุคสมัยของชาวบ้านในการใช้ชีวิตอย่างสงบสุขเช่นเรื่อง *บองหลา* และ *เด็กชายชาวเล* เป็นต้น

ในเรื่อง*บองหลา*มีการนำเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านในวิถีชีวิตของเด็กชาย ‘บองหลา’ โดยมี ‘ลุงแดง’ ผู้ใหญ่ในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ในเรื่องการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิธีการสังเกตธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนให้กับเด็กชาย ‘บองหลา’ และ ‘เอียด’ เพื่อให้เด็กเหล่านี้สืบทอดภูมิปัญญาต่อไป ยกตัวอย่างเช่น การสอนทำส้อน[1] เครื่องมือใน การจับปลาตามท้องนา

> . . .เอียดกับบองหลา มักจะแวะมาหาที่ขนำนาน้อยเป็นประจำ โดยเฉพาะในหน้าน้ำหลาก ตอนที่น้ำใหม่เริ่มมาบองหลาจะออกทุ่งเพื่อดักส้อนที่สานจากไม้ไผ่ ใช้สำหรับวางตามช่องระบายน้ำระหว่างคันนา ส่วนใหญ่มักจะได้กุ้งนาตัวเล็กๆ นั่นแหละเป็นหลัก บางทีก็ออกมาปักเบ็ดกับเอียดและมีลุงแดงอีกนั่นแหละเป็นที่ปรึกษาใหญ่ในฐานะชำนาญทุ่งและเป็นผู้สานส้อนและทำคันเบ็ดให้กับเด็กทั้งสอง
>
> บองหลารู้สึกเหมือนกับว่าทุกครั้งที่เขากับเอียดไปหาแก แกจะมีแววดีอกดีใจซ่อนอยู่ลึกๆ ในสีหน้าที่ดำกร้านรูปสี่เหลี่ยมใบนั้น โดยเฉพาะในเวลาที่แกเห็นเขากับเอียดรับฟังเรื่องต่างๆ ที่แกเล่าให้ฟังอย่างใจจดใจจ่อ. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 33)

ความรู้เกี่ยวกับสภาพอากาศฤดูกาลเกิดจากการสังเกตและทำให้ชาวบ้านรู้ว่ามีสัตว์ชนิดใดชุกชุมและควรใช้เครื่องมือชนิดใดในการดักจับสัตว์เหล่านั้น นี่เป็นสิ่งที่เด็กๆ เรียนรู้ได้จากผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน บองหลาและเอียดเรียนรู้เรื่องการจับสัตว์น้ำจากลุงแดงซึ่งเป็นผู้ชำนาญ และมีความรู้ความสามารถประดิษฐ์เครื่องมือที่เรียกว่า “ส้อน” เพื่อให้เด็กๆ ในหมู่บ้านเรียนรู้วิธีการและฝึกใช้เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำเพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน พลังของการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญานอกจากจะสืบสานความรู้ของคนรุ่นก่อนแล้วยังสื่อให้เห็นปฏิสัมพันธ์อันดีของผู้ใหญ่และเด็กๆ ในหมู่บ้าน ลดปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน และสร้างความเข้มแข็งภายในหมู่บ้าน

ในกรณีการทำเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำจากเรื่อง*บองหลา* ที่เรียกว่าร้านวิ่ง[2] เครื่องมือในการดักปลา เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานเชิงเขา มีพื้นที่ที่เป็นหนองน้ำเล็กๆ ตามลำธาร ชาวบ้านจึงมีการทำเครื่องมือจับปลาที่ชื่อว่า “ร้านวิ่ง” เป็นเครื่องมือที่เด็กในชุมชนใช้ฝึกหัดในการประดิษฐ์ และ

---

[1] ส้อน หรือ ซ่อน เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งทำจากไม้ไผ่ฉีกเป็นซี่ๆ ทรงกรวย มักใช้เถาวัลย์พันเป็นเกลียวโดยรอบนำไปดักปลาในทางน้ำแคบๆ

[2] ร้านวิ่ง เป็นชื่ออุปกรณ์จับปลาทำจากไม้ไผ่สานอย่างหยาบเพื่อให้เกิดช่องไว้กรองน้ำจากลำธารใช้คู่กับตะแกรงผูกไว้ด้านหน้าขวางทางน้ำไหลคอยดักปลาที่กระโจนทวนน้ำขึ้นไป เมื่อมีปลาว่ายทวนน้ำเข้าไปติดร้านวิ่งปลาจะไหลลงตะแกรงและติดอยู่ในนั้นจนกว่าจะมีคนไปนำขึ้นมา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นำไปปฏิบัติกับสถานที่จริงหลังจากการเรียนรู้การทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ จากผู้ใหญ่ในบ้านเรียบร้อยแล้วดังนี้

> “ร้านวิ่ง” ซึ่งเป็นเครื่องมือดักปลาอีกชนิดหนึ่ง ที่ชาวบ้านเขาทำกัน เครื่องมือจับปลาชนิดนี้ใช้ไม้ไผ่ขนาดสองนิ้ว ยาวประมาณวาครึ่งมาสานเข้าเป็นแผงกว้างเท่ากับ “เหมืองน้ำ” หรือลำธารที่ต้องการจะเอามันไปวางดักไว้ เขาจะวางแผงไม้ไผ่นี้ทำมุมประมาณ 20 องศากับลำเหมือง เอาด้านหน้าที่มีตะแกรงไม้ไผ่ผูกติดอยู่หันตามน้ำ ตอนกลางคืนพวกปลาช่อนหรือปลาใหญ่ๆ อื่นๆ ที่ชอบว่ายโต้ทวนน้ำ ก็จะกระโดดใส่แผงอันนี้และลื่นไถลลงไปอยู่ในตะแกรงด้านหน้าของ “ร้านวิ่ง” นั่นเอง
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 90)

ร้านวิ่งเป็นเครื่องมือการจับปลา พนม นันทพฤกษ์บรรยายถึงลักษณะและวิธีการใช้ร้านวิ่งในการดักจับปลาไว้อย่างละเอียดสามารถไปฝึกทำตามได้ เกิดจากการใช้วัสดุธรรมชาติอย่างไม้ไผ่ที่มีในท้องถิ่นมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และสามารถเป็นอุปกรณ์เครื่องทุ่นแรงในการยังชีพของคนในท้องถิ่นไม่ใช่แค่นั้น ร้านวิ่งยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจของภูมิปัญญาในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ในชุมชน ร้านวิ่งเป็นเครื่องมือสำหรับฝึกเด็กๆ ในการทดลองประดิษฐ์เครื่องมือยังชีพจากการถ่ายทอดความรู้ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชีวิต

เรื่อง*บองหลา* เสนอถึงการถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์วิธีการประดิษฐ์เครื่องมือในการทำมาหากินตามวิถีชีวิตชุมชน และการสังเกตธรรมชาติการกินเหยื่อของสัตว์ เป็นการเรียนรู้จากการสังเกต และการถ่ายทอดประสบการณ์ของชาวบ้าน ผู้ใหญ่อย่าง ‘ลุงแดง’ ในเรื่องคอยสั่งสอนอบรมและสาธิตการทำเครื่องมือเครื่องทุนแรงในการทำมาหากิน และการนำเครื่องมือไปใช้โดยให้เด็กๆ ในชุมชนได้เรียนรู้ถึงธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนจากการสังเกตดังนี้

> “ไอ้ช่อนต้องใช้เหยื่อลูกเขียดถึงจะดี ไส้เดือนมันไม่ค่อยกินหรอก ถ้าฝนตก คืนนี้เอ็งเตรียมตัวจับ “เหมา” ที่จะขึ้นจากจอมปลวกกันซิ...ไอ้ช่อนมันชอบเหยื่อไอ้นี่เหมือนกัน”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> ลุงแดงเอ่ยแนะนำเรื่องศิลปะในการปักเบ็ดให้เด็กชายทั้งสองอีกครั้ง “เหมา” ที่แกว่านั้นหมายถึงแมงเม่าตัวโตชนิดหนึ่ง ที่มักจะออกมาจากจองปลวกใหญ่ยามฝนตกฮำๆ
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 129)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการหาปลาวิถีทำกินของชาวบ้านโดยมีผู้ใหญ่อย่าง ‘ลุงแดง’ บอกเล่าถึงวิธีการกินเหยื่อของปลาช่อนว่าชอบกินหรือไม่ชอบอะไรเกิดจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของตัวละคร และที่สำคัญความช่างสังเกตในเรื่องเหยื่อปลาช่อนอย่าง “เหมา[3]” ที่ออกมาหากินตอนฝนตกปรอยๆ และเหมาพวกนี้เป็นเหยื่อปลาช่อนชนิดดีที่สุด เป็นการใช้ธรรมชาติในการกำจัดและลดปริมาณของเหมาที่สร้างความรำคาญแก่คนได้อีกรูปแบบหนึ่ง นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากความช่างสังเกตของคนรุ่นก่อนและนำมาถ่ายทอดวิธีการสังเกตให้แก่เด็กๆ รุ่นหลัง

ในเรื่อง*บองหลา* การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ทางการเกษตรของคนรุ่นก่อนนับเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาและการเรียนรู้ของคนรุ่นหลังโดยเฉพาะการปลูกฝังถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กๆ

สำหรับการถ่ายทอดประสบการณ์ภูมิปัญญาด้านการทำประมงพื้นบ้านนั้นแตกต่างจากภูมิปัญญาทางการเกษตร ดังที่ปรากฏในเรื่อง*เด็กชายชาวเล* ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของ ‘รอฮีม’ เด็กชายมุสลิมจบการเรียนภาคบังคับ มีความผูกพันกับท้องทะเล แสดงวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับทะเลท้องถิ่นในยุคที่อุตสาหกรรมกำลังขยายสู่หมู่บ้าน รอฮีม มีเพื่อนชื่อ ‘หมาด’ เป็นเพื่อนที่รักกันมาก มักมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เช่น นำเรือไปวาง ‘ชิงโกย’[4] เพื่อดักปูเรียกว่า ‘จมปู’ หัดถือท้ายเรือ หาหอยหาปลา เขาได้รับการช่วยเหลือจากน้า ‘แบน’ ชาวไทยพุทธในเรื่องการหาเหยื่อ น้าแบนเป็นแบบอย่างในการทำประมงพื้นบ้าน การหาสัตว์น้ำในทะเล ที่บ้านของรอฮีมไม่อยากให้รอฮีมทำประมงเพราะเคยสูญเสียพี่ชายไปหนึ่งคนตอนที่พี่ชายของรอฮีมออกทะเลไปหาปลา แม่ของรอฮีมจึงไม่อยากให้เป็นชาวประมง โดยตั้งใจให้รอฮีมไปเป็นแรงงานในโรงงานปลาบ่น แต่รอฮีมมีความผูกพันกับอาชีพประมงพื้นบ้านมากเพราะเป็นชีวิตที่อิสระ รอฮีมมักจะฝันถึงวันที่ได้ออกทะเลและนึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาตอนได้ออกทะเลกับน้าแบน

---

[3] เหมาหรือแมงเม่าคือแมงชนิดหนึ่ง เป็นคำเรียกปลวกในระยะที่มีปีกซึ่งบินออกมาผสมพันธุ์ในฤดูฝน

[4] ชิงโกยคือ เครื่องดักจับปู ลักษณะคล้ายกล่องสี่เหลี่ยม ทำจากอวนและใช้เหยื่อล่อที่เป็นสัตว์ตายแล้วมีกลิ่นเหม็น วิธีการใช้คล้ายกับการใช้ไซในการจับสัตว์น้ำจืด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรื่อง*เด็กชายชาวเล* กล่าวถึงการสืบทอดภูมิปัญญาของอาชีพประมงพื้นบ้านมี ความแตกต่างจากการสืบทอดภูมิปัญญาของเกษตรอื่นๆ เพราะชาวประมงต้องอาศัยประสบการณ์ความรู้ความสามารถช่างสังเกตของตัวบุคคลเองการบอกเล่า ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนเป็นแค่ตัวอย่างแนวทางในการสังเกตเท่านั้น การทำประมงพื้นบ้านเป็นการทำประมงขนาดเล็ก ส่วนใหญ่ใช้เรือติดเครื่องยนต์หรือเรือหัวโทงซึ่งมีราคาถูก และใช้เครื่องมือในการหาปลาที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเองเช่น แห เบ็ด ไซปู ชิงโกย โพงพาง ฯลฯ

> . . .เรือมาดลำน้อยค่อยๆ ล่องเลียบไปตามแนวฝั่งอย่างช้า พร้อมกับที่รอฮีมหย่อนชิงโกยลงน้ำเป็นช่วง เขาใช้เสาที่ปักอยู่บ้างใช้กิ่งโกงกางกิ่งแกหมอและกิ่งตะบูนดำหรือลำพูบ้างสำหรับเป็นตัวผูกชิงโกยไม่ให้หลุดไหลลงน้ำ. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 33)

เรือมาดและชิงโกยเป็นเครื่องยืนยันถึงการทำประมงพื้นบ้านของตัวละครเอกเพราะเรือมาดเป็นเรือขนาดเล็กไม่ใช้เครื่อง เรืออาศัยแรงคนในการพาย ใช้ทำประมงตามชายฝั่ง ส่วนชิงโกยเป็นเครื่องมือในการหาปูที่ประดิษฐ์ขึ้นเองข้อความที่ปรากฏเป็นวิธีการหย่อนเครื่องดักจับปูพร้อมเหยื่อลงน้ำซึ่งเป็นวิธีการทำประมงพื้นบ้าน

นอกจากนี้เรื่อง*เด็กชายชาวเล* เสนอถึงการทำประมงตามริมฝั่งโดยไม่ใช้เรือ เช่น การเดินเก็บหอยโดยใช้ ‘ระวะรุนกุ้งเคย’[5] ตลอดจนเครื่องมือประมงประจำที่ เช่น โพงพาง ชาวประมงจะใช้เรือหัวโทงเป็นพาหนะมีการใช้เครื่องมือประเภทอวนลอยกุ้ง อวนลอยปลา อวนจมปู ลอบหมึก และไซหอยเป็นส่วนใหญ่ เครื่องมือประมงพื้นบ้านใช้จับสัตว์น้ำได้เฉพาะชนิด หากต้องการจับ สัตว์น้ำได้มากชนิดก็ต้องมีเครื่องมือหลายชนิด นอกจากเครื่องมือแล้วยังต้องสลับสับเปลี่ยนการจับชนิดของสัตว์น้ำทั้งในช่วงเวลาแต่ละวัน ช่วงฤดูกาลในรอบปี และช่วงน้ำ เป็นต้น

> “เออไอ้ฮีม...ตอนน้ำใหญ่อีกสี่ห้าวันข้างหน้าโน่น ป๊ะข้าว่าจะไปคุ้ยหอยปะ ตรงท้ายเกาะปากอ่าว...ไปกันไม๊ สนุกนะมึง”

---

[5] ระวะรุนกุ้งเคย เป็นเครื่องมือดักจับเคย (กุ้งขนาดเล็ก) ลักษณะเป็นอวนตาข่ายขนาดเล็กตาถี่ วิธีการใช้คือนำอวนผูกติดกับเรือล่องไปตามน้ำที่มีตัวเคยชุกชุม หากเป็นบริเวณชายฝั่งทะเลที่มีน้ำตื้นชาวประมงมักใช้วิธีการเดินโดยถือระวะรุนกุ้งเคยตามริมฝั่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

"เออ...หมะ พรุ่งนี้ไอ้หมาดกับป๊ะมันจะไปคุ้ยหอยปะที่ท้ายเกาะค้อฉันว่าจะไปด้วย หยุดจมปูสักวัน...จะได้หอยมาให้หมะต้ม ถ้ามากก็ได้ดองไว้มั้ง หมะชอบไม่ใช่เรอะหอยปะดองเปรี้ยว..."

หอยปะเป็นหอยที่อยู่ตามหัวเกาะซึ่งมีพื้นล่างเป็นทรายเนียนมันจะไม่อยู่ในดินเลนเหมือนหอยทะเลชนิดอื่นๆ เมื่อไม่นานมานี้ รอฮีมเคยได้ยินข่าวอยู่พักใหญ่ว่าชาวเลที่ไหนๆ ก็คุ้ยหอยปะกันยกใหญ่ เพราะมีพ่อค้าในตลาดรับซื้อไม่อั้น แต่ต้องเป็นหอยที่ต้มจนเหลือแต่เนื้อแล้ว ข่าวว่าการรับซื้อนั่นก็ให้ราคาโลละตั้งหลายบาท

หอยปะซึ่งเป็นหอยที่มีเนื้อน้อยกว่าเปลือกหลายเท่าจึงมีค่าขึ้น...

รอฮีมเคยไปดูเขาต้มหอยปะ เพื่อเอาเนื้อออกจากตัวที่กลมป้อมเหมือนหอยแครงแต่เปลือกนอกเรียบสนิทไม่เป็นริ้วร่องนั้น

เขาตั้งกระทะใบใหญ่ไว้บนไฟ จนน้ำเดือดพล่านแล้วก็เทหอยที่ยังเป็นๆ ลงไป จากนั้นก็ใช้พายขนาดใหญ่กวน สักพักเนื้อของมันก็หลุดออกจากเปลือก ต้มกันครั้งหนึ่งๆ เป็นหลายหมื่นตัวทีเดียว

มากเสียจนรอฮีมต้องแอบคิดเสมอว่าหอยปะคงหมดจากทะเล

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 45-46)

การทำประมงพื้นบ้านบางส่วนก็หาสัตว์น้ำริมฝั่งโดยไม่ใช้เรือ และต้องเลือกความเหมาะสมของช่วงเวลา และอุปกรณ์ในการดักจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดด้วย การหาหอยปะของ ตัวละครบอกถึงการทำประมงพื้นบ้านอย่างแท้จริง คือ หาหอยเพื่อบริโภคภายในบ้าน เหลือก็ใช้วิธีการถนอมอาหารเก็บไว้กินต่อไป การบริโภคที่พอดีของชาวบ้านดังกล่าวเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่พอดี หอยปะจึงเหลือพอจะแพร่พันธุ์ได้ แต่หลังจากรัฐเริ่มเข้าส่งเสริมการทำประมงแบบอุตสาหกรรม หอยปะจากเรื่อง *เด็กชายชาวเล* จึงเป็นที่ต้องการอย่างมาก ขายได้ราคาและเกิดการหาหอยจำนวนมากเพื่อขาย 'รอฮีม' แสดงความกังวลว่าหอยปะจะสูญพันธุ์ไปจากทะเล เป็นการย้ำถึงความเลวร้ายของการส่งเสริมการผลิตเพื่อเป็นสินค้า

เรื่อง *เด็กชายชาวเล* กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นก่อนถึงคนรุ่นหลังในการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือทุ่นแรงมีความเหมาะสมกับการประกอบอาชีพของคนในแต่ละท้องถิ่น ชาวประมงพื้นบ้านหรือชาวประมงขนาดเล็กมีความผูกพันกับทะเล มักใช้แรงงานจากสมาชิกในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ เรือที่ใช้จะเป็นเรือหางยาว หัวโทง กอและ หรือท้ายตัด ชาวประมงพื้นบ้านใช้ความชำนาญความรู้ในการควบคุมเรือ และภูมิปัญญาในการใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเองใช้วัสดุในท้องถิ่น ที่มีลักษณะเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ที่สำคัญคือ เลือกจับสัตว์น้ำได้เฉพาะชนิด เฉพาะอย่าง เช่น อวนลอยปลา อวนลอยกุ้ง อวนจมปู แห เบ็ด ลอบ ไซ ลอบปลาหมึก หยองดักปู ใช้เครื่องมืออื่นๆ ผลัดเปลี่ยนไปตามความชุกชุมของสัตว์น้ำที่เข้ามาชายฝั่ง เช่น ระวะรุน เคย สวิงช้อนแมงกะพรุน ลอบปลา เป็นต้น เครื่องมือที่เพิ่มขึ้นมาในระยะหลัง ได้แก่ ลอบและจั่น หอยหวาน ลอบลูกปลากะรัง เป็นต้น เครื่องมือที่กล่าวมาไม่เบียดเบียนทรัพยากรทางทะเลมากนัก เพราะมีไว้สำหรับเด็กๆ ลูกหลานชาวประมงฝึกหัดหาปลาในเขตชายฝั่งทะเลที่มีน้ำตื้น เพื่อคุ้นเคยกับวิธีการตามวิถีชีวิตชาวประมงและฝึกจนเกิดความชำนาญพอที่จะสามารถออกหาปลาในทะเลลึกได้ ในเรื่อง *เด็กชายชาวเล* ได้อธิบายเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ชื่อ ชิงโกยความว่า

> . . .ชิงโกย เครื่องมือใช้สำหรับจับปูทะเลตามริมตลิ่งลำบาง ใช้ไม้ไผ่ที่เหลาบางสองอันมาประกอบเข้าเป็นรูปกากบาท แล้วเอาเนื้ออวนที่ชาวประมงทิ้งแล้วผูกเข้าตรงมุมสี่มุมคำนี้ใช้แพร่หลายในจังหวัดตรัง
>
> รอฮีมไม่ตอบ แต่ค่อยๆ หย่อนตัวลงไปที่หลังคาประทุนเรือโดยเอามือเกาะขอบสะพานไว้ จากนั้นก็ปีนเสาประทุนลงไปยืนมั่นอยู่ข้างๆ น้าแบนที่หัวเรือ พร้อมกับทอดสายตาไปที่ซึ้งปลา “มีแต่ตัวเล็กๆ ได้แชบ๊วยสักสองสามโลมั้ง แต่ได้ไอ้เก๋ามาเกือบสิบตัว นอกนั้นเป็นปลาเลย...มีปลาไก่อยู่หกเจ็ดสิบโล เออ-ของเองอยู่ท้ายเรือโน่น...”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 23)

ชิงโกยเป็นเครื่องมือการประมงพื้นบ้านที่ใช้สำหรับจับปูที่รู้จักอย่างดีของคนในท้องถิ่นทะเลตะวันตกที่ใช้ดักจับปูเป็นเครื่องมืออีกชนิดที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือให้เหมาะสมกับประเภทของสัตว์น้ำในการประมงเพื่อใช้ทุนแรงในการทำมาหากินโดยใช้ไม้ไผ่วัสดุอุปกรณ์ที่มีในท้องถิ่นหุ้มด้วยอวนที่ทิ้งแล้วของชาวประมง นับเป็นการนำของที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่มาประดิษฐ์เครื่องมือได้ง่าย เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การใช้ชิงโกยดักจับปูต้องอาศัยเหยื่อในการล่อปูให้เข้ามาในชิงโกย เหยื่อที่ใช้ก็ได้มาจากน้ำใจชาวประมงด้วยกัน ปลาที่ได้มาเป็นปลาที่ขายไม่ได้ราคาจึงเกิดการแบ่งปันให้เกิดประโยชน์กับเพื่อนร่วมหมู่บ้านในการใช้เป็นเหยื่อในการหาปู เป็นการใช้เหยื่อที่เกิดจากการสังเกต

> “เอาเชือกพลาสติกนั่นร้อยไปก็ได้ รีบหน่อย ข้าต้องรีบไปขึ้นปลาที่แพในตลาด สายแล้ว...คงพอนะ”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลังจากที่พร่ำขอบคุณความเอื้อเฟื้อของน้ำแบนเหมือนทุกครั้งเสร็จแล้ว เขาก็หิ้วพวกปลาปีนขึ้นมายืนดูแกติดเครื่องเรืออยู่บนหัวสะพาน

"ปลาฒองหม้องคงพอเป็นเหยื่อจมปูดอก ฮึมเอ้อ...ไอ้หลามนั่นให้หมะมึงคั่วหรือทำแห้งไว้กินก็ได้ แล่ออกคลุกเกลือเป็นริ้ว ตากให้แดดเลียสักสองสามแดดก็พอได้กินอยู่หรอก..."

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 24)

ความช่างสังเกตธรรมชาติสัตว์น้ำถึงวิธีการกินเหยื่อสามารถช่วยในการเพิ่มผลผลิตและจากการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อของคนในชุมชนที่ปรากฏในเรื่อง*เด็กชายชาวเล* ข้างต้นเป็นตอนน้ำแบนชาวประมงพื้นบ้านมีน้ำใจแก่รอฮีม มักให้ปลาไปกินและให้ปลาเพื่อเป็นเหยื่อในการดักจับปู ทำให้เห็นถึงน้ำใจการแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันของชาวบ้าน แม้เรื่องการให้เหยื่อปลา หรือปลาเล็กๆ น้อยๆ แก่เพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจและการแบ่งปันของชาวบ้านโดยไม่หวังผลตอบแทน

เรื่อง *เด็กชายชาวเล* เสนอถึงการถ่ายทอดความรู้ถึงพฤติกรรมของสัตว์ที่มักอยู่เป็นฝูงและการกินเหยื่อของสัตว์ตามธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการทำมาหากินของชาวบ้านในเรื่อง*เด็กชายชาวเล*กล่าวถึงการถ่ายทอดประสบการณ์และการสังเกตธรรมชาติของสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านมีผลต่อการเพิ่มผลผลิตและความชำนาญให้แก่ผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนดังนี้

. . .น้ำแบนเล่าให้ฟังว่ากุ้งอยู่กันเป็นฝูงเหมือนกับพวกปลาผิวน้ำ มันจะลอยเป็นแพขาวยาวเหยียด ถ้าเป็นคืนเดือนมืด ผิวของมันจะกระทบกับความมืดเป็นแสงระยิบระยับเหมือนเกร็ดเงิน …

"โพงพางมันต้องวางขวางร่องน้ำ กุ้งจะลอยลงไปติดตอนที่น้ำลงเชี่ยวๆ แกไม่เห็นเรอะ เขาลงกันเฉพาะตอนน้ำใหญ่ตั้งแต่สิบสองสิบสามค่ำจนถึงสามสี่ค่ำ... เดือนหนึ่งก็ได้แค่สิบกว่าวัน--แล้วที่ป๊ะข้าไปลงที่ปากแพร่งก็เพราะแกว่าคนลงกันน้อย แล้วแถวนั้นร่องน้ำก็ดี ...น้ำมันลึกหน่อยคนไม่ค่อยลงกัน ป๊ะแกไม่อยากแย่งที่กับคนอื่น..."

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 64-65)

การถ่ายทอดความรู้ถึงพฤติกรรมของสัตว์น้ำอย่างกุ้งที่มักอยู่เป็นฝูงและการกินเหยื่อของสัตว์ตามธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการทำมาหากินของชาวบ้าน ผู้ถ่ายทอดบอกเล่าประสบการณ์วิธีการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สังเกตพฤติกรรมสัตว์น้ำและธรรมชาติของทะเลในการเลือกเครื่องมือในการดักจับสัตว์น้ำ การจับกุ้งจึงต้องใช้โพงพาง ในการดักจับกุ้งของชาวประมงพื้นบ้านที่มีน้ำแบนตัวละครผู้ใหญ่เล่าถึงพฤติกรรมของกุ้งในคืนเดือนมืดว่ามักจะอาศัยกันเป็นฝูงเหมือนปลา มีมากในช่วงน้ำใหญ่หรือฤดูน้ำหลากและเมื่อกุ้งอยู่ในความมืดจะมองเห็นตัวกุ้งเป็นสีเงินระยิบระยับ และวิธีการวางโพงพาง[6] เครื่องมือในการดักจับกุ้งว่าควรวางขวางร่องน้ำซึ่งกุ้งจะลอยเข้ามาในโพงพางเป็นการอธิบายถึงวิธีการทำประมงที่ถ่ายทอดโดยตัวละครที่มีประสบการณ์แก่เด็กเพื่อสืบทอดความรู้การสังเกตธรรมชาติเหล่านี้เพื่อเพิ่มผลผลิตในแนวทางการอนุรักษ์ การวางโพงพางดักกุ้งตัวละครอธิบายไว้ดังนี้

> . . .บังเบบดับเครื่องเรือและผูกมันไว้กับเสาหลักโพงพางต้นหนึ่งจากนั้นก็คลี่เนื้ออวนที่เป็นโพงพางออก จับมุมหนึ่งผูกเข้ากับด้านบนเกือบสุดของเสา พร้อมกับผลักเรือให้เอียงด้านหัวไปหาอีกเสา
>
> “เอ้า มึงผูกด้านนั้นนะ...ไอ้หมาด!”
>
> แกสั่งพร้อมกับเริ่มผูกของตัวเองให้กระชับ หมาดผูกเงื่อนทะเลเข้ากับเสาอีกด้านอย่างชำนิชำนาญ […] รอฮีมคว้าได้มุมหนึ่งของโพงพาง พร้อมกับทำตามที่บังเบบบอกเขาใช้ปากคาบมุมโพงพางนั้นไว้พร้อมกับใช้มือทั้งสองจับเสา ใช้ฝ่าเท้าหนีบเสาไว้แล้วก็ไถลตัวลงไปใต้น้ำ ดำจนถึงพื้น จากนั้นก็รีบผูกมันไว้กับโคนเสาที่มีไม้อีกอันพาดขวางอยู่เสียจนแน่นสนิท
>
> ผูกเสร็จก็ถลันตัวขึ้นจากน้ำอย่างรวดเร็วพอโผล่ขึ้นที่กราบเรือก็เห็นหมาดนั่งยิ้มอยู่
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 69)

การทำประมงพื้นบ้านของตัวละครอธิบายวิธีการผูกโพงพางอุปกรณ์ในการหากุ้ง ‘บังเบบ’ ต้องอาศัยความร่วมมือของรอฮีมและหมาดในการวางโพงพางเพราะอุปกรณ์ชนิดนี้หากทำคนเดียวจะไม่สะดวกเพราะต้องอาศัยคนจับปลายและต้นโพงพาง สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัย การร่วมมือ น้ำเสียงตัวละครที่ผู้เขียนบรรยายวิถีชีวิตการทำประมงนั้นเรียบเรื่อยแต่ในเรื่องเต็มไปด้วยความสุขตามวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

การทำประมงพื้นบ้านเกิดจากอุปกรณ์ในการดักจับสัตว์น้ำที่ลงทุนน้อยหรือแทบไม่ต้องใช้ทุนหรือเกิดจากการประดิษฐ์ด้วยตนเอง การหาสัตว์น้ำจึงเป็นไปเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็น การใช้

---

[6] เครื่องมือดักปลาชนิดหนึ่งเป็นถุงตาข่ายรูปยาวรีใช้ผูกกับเสาใหญ่สองต้นที่ปักขวางลำน้ำสำหรับจับปลา กุ้งทุกขนาด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทรัพยากรอย่างพอดีที่เกิดจากการเรียนรู้เรื่องธรรมชาติเข้าใจธรรมชาติโดยเฉพาะวงจร การวางไข่ แพร่พันธุ์ นิสัยการกินแบบพื้นบ้านทำให้เกิดการเลือกทำประมงเฉพาะช่วงที่มีสัตว์น้ำชนิดนั้นๆ ปรากฏอยู่มากเท่านั้น กล่าวได้ว่าการทำประมงพื้นบ้านเป็นการดูแลรักษาให้ทรัพยากรคงอยู่เพราะการเข้าใจธรรมชาติที่เกิดจากการถ่ายทอดและฝึกฝนด้วยตนเองเพื่อให้เกิดความชำนาญ ดังที่ ตัวละครสังเกตธรรมชาติความว่า

> . . .น้าแบนเคยบอกรอฮีมว่าวันไหนที่ฟ้าก่อนค่ำเป็นสีแสดสดจัดๆ คืนนั้นจะมีกุ้งมาก ชาวบ้านที่ทำอวนรุนกุ้งหรือทำโพงพางจะคึกคักเป็นพิเศษ
>
> น้าแบนยังพูดเป็นเชิงยืนยันอีกว่าเท่าที่ผ่านมาแกพบว่าคำที่กล่าวนั้นเป็นเรื่องจริง
>
> ชาวบ้านเริ่มลงโพงพางและออกเรืออวนรุนกันในช่วงนี้เองอวนรุนนั้นจะทำกันจนกระทั่งดึกเพราะน้ำจะขึ้นมากเต็มที่ตอนเที่ยงคืนเข้าโน่นแล้ว ส่วนพวกโพงพางก็จะเริ่มลงกุ้งที่ติดขึ้นตอนน้ำลงแห้งขอด นั่นจะเป็นเวลาใกล้สว่าง. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 63)

การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ในการทำประมงพื้นบ้านเป็นการสอนถึงวิธีการสังเกตท้องฟ้าและอากาศของชาวบ้านที่เกิดจากการบอกเล่าประสบการณ์เป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดมาช้านาน เห็นได้จาก ‘น้าแบน’ในเรื่อง *เด็กชายชาวเล* ที่เป็นชาวประมงรุ่นก่อนถ่ายทอดประสบการณ์การสังเกตธรรมชาติโดยดูจากท้องฟ้า การบอกเล่าประสบการณ์และมีการปฏิบัติไปพร้อมกันกับเด็กรุ่นหลังอย่างรอฮีม เช่น การสังเกตท้องฟ้าว่ามีสีแดงเข้มแสดงว่ากุ้งจะชุกชุม การเลือกเครื่องมือในการดักจับสัตว์ให้เหมาะสมกับประเภทของสัตว์น้ำ และความเหมาะสมกับฤดูกาล ในเรื่องคือการวางโพงพางในช่วงเวลาเที่ยงคืน รอจนเกือบสว่างจึงจะมีกุ้งติดโพงพาง ตัวละครเด็กอย่าง ‘รอฮีม’ เกิดการเรียนรู้จากการถ่ายทอดประสบการณ์และการสาธิตเป็นตัวอย่าง เป็นการฝึกและเรียนรู้ไปพร้อมกันระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้เรียน สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นประโยชน์แก่น้าแบนผู้สอนในการเพิ่มความชำนาญในการประกอบอาชีพ และเด็กอย่างรอฮีมในการฝึกฝนการประมงพื้นบ้านอย่างมาก เพราะฉะนั้นการทำประมงพื้นบ้านนอกจากอาศัยการบอกเล่าประสบการณ์ของคนแต่ละรุ่นแล้วยังต้องเรียนรู้ฝึกฝน ฝึกสังเกตด้วยตนเองเพื่อความชำนาญและปลอดภัยในการประกอบอาชีพการวัดผลการเรียนรู้อยู่ที่ความคล่องแคล่วในการทำงาน

> . . .ความรู้สึกที่เคยคิดว่า เจ้าหมาดรู้อะไรน้อยกว่าตนก็ค่อยๆ หมดไปพร้อมกับ การออกอวนรุนกุ้งและลงโพงพางครั้งนี้เอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เจ้าหมาดเก่งและคล่องกว่าเขามากในการทำงานสองอย่างนั้น...

ถึงตอนนี้รอฮีมจึงเริ่มเข้าใจได้ว่า คนเรานั้นคงไม่มีใครเก่งกว่าใครกันมากนักดอก เพียงแต่เก่งไปคนละอย่างเท่านั้น และคนที่เรียนรู้ทีหลังก็จำต้องศึกษาจากคนที่รู้แล้ว ต้องคิดอย่างนี้เท่านั้นจึงจะกลายเป็นคนรู้มากได้...

เหมือนกับที่เขาได้เรียนรู้การทำอวนรุนจากเจ้าหมาดและบังแบนในคืนนี้นั่นเอง. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 72-73)

'รอฮีม' ซึ่งเป็นผู้ที่มีผลการเรียนดีมากในระบบโรงเรียนแต่กลับได้เรียนรู้ในเรื่องการทำอวนรุนประมงพื้นบ้านจากหมาดที่มักได้คะแนนน้อยกว่าเป็นประจำ การศึกษาในระบบโรงเรียนของหมาดไม่ดีนักแต่หมาดกลับมีความเชี่ยวชาญและชำนาญในการทำประมงพื้นบ้านในแต่ละชนิดได้ดีกว่ารอฮีม สำหรับเรื่องการทำประมงแล้วหมาดคอยสั่งสอนรอฮีมทุกเรื่องทำให้รอฮีมเปลี่ยนความคิดเดิม และเชื่อว่าทุกคนมีความรู้ความสามารถตามที่ตนได้ฝึกฝนมา และการเรียนจากคนที่รู้มาก่อนย่อมจะทำให้มีความรู้มากขึ้น โดยเฉพาะการทำประมงต้องหมั่นฝึกฝนและเรียนรู้จากการสังเกตธรรมชาติด้วยตนเองถึงจะมีความเชี่ยวชาญและชำนาญในการประกอบอาชีพต่อไป เรื่องราวตอนนี้แสดงว่าผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาทั้งในและนอกโรงเรียน เพราะการศึกษาในโรงเรียนทำให้อ่านออกเขียนได้ มีพื้นฐานความรู้ที่จะไปทำความเข้าใจเรื่องอื่นๆ แต่การศึกษานอกโรงเรียนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นก็สำคัญเช่นเดียวกัน

การเรียนรู้ของคนในชุมชนเกิดจากการถ่ายทอดความรู้ที่มาจากการสั่งสมประสบการณ์ของชาวบ้านรุ่นก่อนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญกับการใช้ชีวิต โดยเฉพาะเมื่อเกิดบาดเจ็บหรือเจ็บป่วย ชาวบ้านมักเรียนรู้และใช้ธรรมชาติในการจัดการกับอาการเจ็บป่วยหรือบาดเจ็บโดยใช้ธรรมชาติที่มีสรรพคุณทางยาของพืชสมุนไพรเกิดจากความสัมพันธ์ของคนและธรรมชาติทำให้ชาวบ้านรู้จักใช้พืชบางชนิดให้เกิดประโยชน์ในการรักษาอาการบาดเจ็บและความเจ็บป่วยของชาวบ้านได้ ชาวประมงที่ผูกพันกับพื้นที่ก็เช่นกัน เกิดการเรียนรู้ถึงสรรพคุณพืชพรรณธรรมชาติที่เกิดจากท้องทะเลเป็นอย่างดีปรากฏดังนี้

"หอยเดือยไก่...ดีนะมึงไม่ทะลุ คงเหยียบไม่แรง"

บังเบบก้มลงดูและเอื้อมมือดึงหอยตัวแหลมๆ ยาวๆ ออกจากฝ่าเท้าของรอฮีมที่กำลังแดงคลั่กไปด้วยเลือด เขารู้สึกแสบยิบๆ ที่ฝ่าเท้า คงเป็นเพราะน้ำทะเลซึมเข้าไปในรูแผลนั่นเป็นแน่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

"มึงบีบปากแผลไว้นะไอ้หมาด ข้าจะไปหาสาย[7] มาพอกให้เดี๋ยวจะได้กลับกัน"

สักครู่บังเบบก็กลับมาพร้อมกับสาหร่ายบางชนิดถืออยู่ในมือแกดึงออกมากลุ่มหนึ่งแล้วขยี้กับฝ่ามือ จากนั้นก็พ่นน้ำลายใส่ คลุกๆอยู่สักครู่ก็เอาโป๊ะลงที่ปากแผลตรงฝ่าเท้าของรอฮีม แล้วจึงหันไปสั่งหมาดเบาๆ

"มึงไปเอาเศษผ้าในเรือมาพันซิ ดูอะไรอยู่"

การทำแผลแบบพื้นบ้านของบังแบบเสร็จลงอย่างรวดเร็ว...

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 48)

ภูมิปัญญาการเรียนรู้ธรรมชาติที่เกิดจากการช่างสังเกตรู้ถึงสรรพคุณสาหร่ายชนิดหนึ่งสามารถใช้ในการห้ามเลือดเมื่อ 'รอฮีม' เกิดอุบัติเหตุหอยตำเท้าเลือดไหลออกมามาก 'บังเบบ' จึงใช้สาหร่ายในการห้ามเลือด ซึ่งเป็นการปฐมพยาบาลเบื้องต้นที่ได้ผลเป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาในเรื่อง*เด็กชายชาวเล* เป็นวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านของเด็กชาย 'รอฮีม' ในตอนต้นเรื่องที่มีแต่ความสงบสุขกับวิถีชีวิตในหมู่บ้าน แต่เมื่อเกิดการพัฒนาส่งเสริมอุตสาหกรรมหมู่บ้านชาวประมง จึงเกิดโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นในหมู่บ้าน ชาวประมงพื้นบ้านบางกลุ่มจึงเปลี่ยนแปลงวิธีการหาปลาเพื่อเพิ่มปริมาณของผลผลิต เพื่อส่งขายโรงงาน โดยการใช้เครื่องมือทำลายล้างธรรมชาติมากขึ้น พนม นันทพฤกษ์ เสนอให้เกิดการอนุรักษ์และส่งเสริมประมงพื้นบ้าน โดยการใช้เครื่องมือที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลดังนี้

. . .แล้วเขาก็นึกฉุกใจวูบขึ้นว่า ถ้าโรงงานที่สามารถป่นปลาได้สูงวันละแสนกิโลเช่นโรงงานที่เขาทำอยู่นี้ถูกสร้างขึ้นมากๆ ปลามิหมดทะเลหรือ...

แล้วนักล่าปลาใหญ่ ชาวประมงกลางทะเลลึกที่ใช้เบ็ดเป็นเครื่องมืออย่างน้าแบนของเขาเล่า จะยังมีเวลาสำหรับการทำมาหากินเหลืออยู่อีกสักเท่าไร. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 151)

น้ำเสียงของ 'รอฮีม' เศร้าสลดใจกับการกระทำของโรงงานปลาป่นในการใช้เครื่องมือกวาดทรัพยากรทางทะเลอย่างมากมายมหาศาลและความห่วงกังวลถึงชาวประมงพื้นบ้านว่าจะทำมาหากินไม่ได้หากปลาหมดทะเล ชาวประมงพื้นบ้านในสายตาของ พนม นันทพฤกษ์ เสนอคือ นักอนุรักษ์

[7] สาย หรือสาหร่ายชนิดหนึ่งเป็นพันธุ์ไม้น้ำที่พบอยู่ใต้น้ำตามลำคลองท้องทุ่งและในทะเลในภาษาไทยถิ่นใต้มักเรียกว่าสาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทรัพยากรทางทะเลของไทย ด้วยเครื่องมือที่เกิดจากภูมิปัญญาที่ไม่เอาเปรียบธรรมชาติควรส่งเสริมให้ประมงพื้นบ้านคงอยู่ต่อไป

ภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้านต่างๆ จึงมีลักษณะต่างจากภูมิปัญญาของเกษตรกรอื่นๆ เพราะเกษตรกรอื่นๆ สามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาของเกษตรกรกันมาหลายชั่วอายุคน แต่ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านกลับมีลักษณะเป็นความรู้ ความชำนาญและประสบการณ์ที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวบุคคลมากกว่าจะเป็นแบบแผนหรือธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนเพราะความรู้ในการทำประมงบางชนิดจะถ่ายทอดผ่านคนแต่ละรุ่นแต่ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ยังต้องอาศัยการจดจำการเรียนรู้ฝึกฝนด้วยตนเองให้เกิดความชำนาญ

การทำประมงพื้นบ้านจึงขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ธรรมชาติสภาพแวดล้อมทางทะเลธรรมชาติของสัตว์น้ำ การกินเหยื่อ ดังนั้นชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้จำต้องอาศัย ความช่างสังเกตของชาวบ้าน ความรู้ประสบการณ์ค่อนข้างมากโดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์น้ำ ความรู้เกี่ยวกับสภาพอากาศ และความรู้ลักษณะน้ำทะเล ที่สำคัญคือความรู้เกี่ยวกับกระแสลม เนื่องจากความรู้เหล่านี้จะช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านทราบว่า สัตว์น้ำที่ต้องการอยู่ชุกชุมบริเวณไหนหรือเวลาใดและควรใช้เครื่องมือชนิดใด การทำประมงพื้นบ้านจึงอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ธรรมชาติของสัตว์น้ำการกินการล่าเหยื่อ ธรรมชาติของทะเล ธรรมชาติของลมฤดูกาล (ชลิตา บัณฑุวงศ์, 2543: 96-97) สิ่งเหล่านี้จำต้องอาศัยการเรียนรู้สังเกตและฝึกฝนจนเกิดประสบการณ์ ความชำนาญเพื่อความปลอดภัยและมีผลผลิตเกิดขึ้น ความรู้ที่กล่าวมามีผลต่อความปลอดภัยขณะออกทำประมง เช่น ความรู้ในเรื่องกระแสลม และคลื่นใหญ่เพื่อตัดสินใจว่าควรนำเรือออกจากฝั่งดีหรือไม่ หรือหากอยู่กลางทะเลก็สามารถนำเรือหลบเข้าฝั่งได้ โดยต้องสังเกตจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหลายอย่างด้วยกัน

สรุปได้ว่าเรื่อง*บองหลา* เป็นภาพแทนการนำเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านทางการเกษตรดั้งเดิมใช้เครื่องมือทางการเกษตรที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง เป็นการดักจับสัตว์เพื่อยังชีพเท่านั้น เครื่องมือทางการเกษตรที่ตัวละครใช้เป็นเครื่องมือสำหรับฝึกเด็กๆ ในการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน เกิดจากการถ่ายทอดจากคนในครอบครัวหรือผู้ใหญ่ในชุมชนสู่เด็กๆ สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ใหญ่และเด็กในชุมชน สร้างความรักความสามัคคีให้เกิดแก่ชุมชน การเริ่มปลูกฝังความรู้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเกิดความหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและรู้จักชุมชนของตนเอง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นแบบแผนแก่เด็กๆ ในชุมชนให้เรียนรู้ธรรมชาติเกิดการอนุรักษ์มีความผูกพันกับธรรมชาติรู้จักใช้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การสังเกตใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและสามารถรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดำรงอยู่คู่กับคนในชุมชนได้อย่างชาญฉลาด ภูมิปัญญาเหล่านี้อยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนสามารถสร้างความมั่นคงยั่งยืน

ส่วนเรื่อง*เด็กชายชาวเล* เป็นการเสนอภูมิปัญญาชาวประมงพื้นบ้านที่แตกต่างจากภูมิปัญญาชาวบ้านทางการเกษตรทั่วไปๆ คือต้องอาศัยความชำนาญประสบการณ์ในการเรียนรู้ การสังเกตธรรมชาติ สภาพอากาศ กระแสลม พฤติกรรมสัตว์น้ำ และการเลือกเครื่องมือให้เหมาะกับชนิดของสัตว์น้ำ การเรียนรู้ภูมิปัญญาจากคนรุ่นก่อนเพื่อเป็นแนวทางในการฝึกเท่านั้น หากชาวประมงพื้นบ้านต้องการความชำนาญและความปลอดภัยต้องอาศัยการฝึกฝนและความช่างสังเกตของตนเอง การทำประมงพื้นบ้านอยู่บนพื้นฐานการอนุรักษ์เพราะเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำเพื่อการยังชีพและการทำประมงพื้นบ้านมีช่วงเวลาที่ไม่สามารถหาสัตว์น้ำได้นับเป็นการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำในธรรมชาติ ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรส่งเสริมให้อาชีพประมงพื้นบ้านดำรงอยู่ต่อไป

2. วิถีชีวิตชุมชน

วิถีชีวิตของชุมชนเป็นประเพณีที่งดงาม แสดงความสามัคคี ความปรองดองของคนในหมู่บ้าน และประเพณีเหล่านี้เปิดโอกาสให้ผู้คนมารวมตัวพบปะสังสรรค์กัน ชุมชนหมู่บ้าน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีน้ำใจเป็นพื้นฐานของชีวิตเป็นพี่เป็นน้อง แบ่งกันอยู่แบ่งกันกิน อยู่รวมกันเป็นชุมชนขนาดเล็ก เรียกว่าบ้าน นั่นคือ ประเพณีเป็นสิ่งดีงามที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ความสามัคคีในการทำความดีและการดำเนินชีวิตของชนบทได้สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความเรียบง่าย สอดคล้องกับความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ดังนี้

2.1 วัฒนธรรมในการบริโภคของชาวบ้านมักเป็นของสดเช่นพืชผักสดที่ปลูกในหมู่บ้าน ปลาสดที่หาได้เองจากท้องนาหรือท้องทะเลเป็นการบริโภคอาหารที่มีในหมู่บ้านโดยปรุงให้มีรสชาติที่ถูกปาก มีการเก็บรักษาถนอมอาหารหากผลผลิตทางการเกษตรหรือการประมงมีมาก นอกจากนี้เครื่องเทศที่นำมาประกอบอาหารมีสรรพคุณทางยา สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพเข็งแรง

พนม นันทพฤกษ์ เสนอวิถีชีวิตการกินที่บ่งบอกเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ผักผลไม้พืชพรรณ สัตว์ประจำถิ่น วิธีการประกอบอาหาร และ การถนอมอาหารอันบอกถึงเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ดังที่ปรากฏในเรื่อง *บองหลา* และ *เด็กชายชาวเล* เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> . . .บองหลานั้นดูเหมือนจะกินได้มากเป็นพิเศษเพราะแกงสมรม เป็นแกงที่เขาโปรดอยู่ไม่น้อย มันอุดมไปด้วยยอดฟักทอง ยอดชุมเห็ด ยอดมันยกร่อง มะเขือเปราะ คูนหรือผักชนิดอื่นๆ ก็สามารถใส่ลงไปได้หมด ย่ารู้ดีว่าบองหลาไม่ชอบกินปลาสด ดังนั้นก่อนแกงแกจึงมักจะย่างเสียก่อนทุกครั้ง พร้อมกับบ่นว่า “แปลกเด็ก อยู่ทุ่งอยู่นาแท้ๆ กินปลาสดไม่เป็น” บองหลาเองไม่รู้จะอธิบายให้แกเข้าใจได้อย่างไรกันถึงความไม่ชอบอันนี้ เขาเพียงแต่รู้สึกว่ามันคาวเกินที่จะกลืนลง . . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 30)

แกงสมรมเป็นอาหารที่นิยมบริโภคอย่างมากของคนภาคใต้บริเวณพื้นที่ราบเชิงเขาเพราะเป็นพื้นที่ที่ปลูกพืชผักได้ดีจึงมีผักนานาชนิดเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แกงสมรมคล้ายกับแกงที่ภาคกลางเรียกว่าแกงเลียง เป็นแกงชนิดหนึ่งประกอบไปด้วยผักหลากหลายชนิด มาผสมปนเปกันไปแล้วแต่พื้นที่ไหนจะมีผักชนิดใดมาก สามารถใส่ลงไปได้หมด จากเรื่องมียอดฟักทอง ยอดชุมเห็ด ยอดมันยกร่อง มะเขือเปราะ คูน ผักเหล่านี้ล้วนแล้วมีประโยชน์ และมีสรรพคุณทางยาทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังเพิ่มประโยชน์ให้กับอาหารด้วยการใส่โปรตีนจากเนื้อปลาสดบ้างปลาย่างบ้าง แล้วแต่ความชอบของบุคคล จากข้อความข้างต้นแสดงถึงวิถีชีวิตการกินของชาวไร่ชาวนา คือมักกินปลาสดที่มีในพื้นที่ท้องนาเนื้อสัตว์ใหญ่อื่นๆ เป็นของที่หายากและไม่ค่อยได้รับประทานกันมากนัก

> . . .ลูกเหรียง[8] ที่เพาะแล้ว มีกลิ่นฉุนเหมือนสะตอดิบ คนในหมู่บ้านของบองหลาชอบกินกันมาก บองหลาเองก็ชอบที่จริงเขาชอบกินผักทุกอย่างนั่นแหละ เพียงอย่างเดียวที่เขาไม่กินนั่นคือปลาสด ... แต่เขาไม่ได้กินเนื้อสัตว์บ่อยนัก ไม่ว่าจะเป็นเนื้อหมู งัวหรือเนื้ออื่นๆ มีบ้างที่เป็นไก่นั่นแหละ ทุกครั้งที่บ้านน้าสาว หรือบ้านน้าคลี่แม่ของเอียดฆ่าไก่ ก็จะแบ่งมาให้ย่าบ้าง ... ย่ารู้ว่าบองหลาชอบกินแกงคั่วเนื้องัว[9] แต่ย่าไม่สามารถหาเนื้องัวมาคั่วให้เด็กชายกินบ่อยๆ ได้ ในหมู่บ้านเล็กๆ เช่นหมู่บ้านของบองหลา นานๆ จึงจะมีการล้มงัวเพื่อแบ่งขายเนื้อกันสักครั้ง

---

[8] ลูกเหรียงคือ เป็นเมล็ดของต้นเหรียงนำมาเพาะให้งอกทำนองเดียวกับถั่วงอก (มีกลิ่นเหม็นคล้ายตะตอ) มีสีเขียว เอาไว้กินแกล้มอาหารโดยเฉพาะอาหารเผ็ดๆ

[9] แกงคั่วเนื้องัว หรือแกงคั่วเนื้อวัว เป็นอาหารภาคใต้เวลามีงานแต่งงาน งานศพหรืองานบุญอื่นๆ จะนิยมล้มวัวมาเลี้ยงแขกที่มาในงาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ที่หวังจะไปซื้อจากตลาดนั้นเป็นอันอย่าหวัง เพราะบางเดือนย่าไม่เคยเข้าเมืองแม้แต่ครั้งเดียว อย่างดีก็แค่ออกไปขายพลูที่ปากถนนดำเท่านั้น และที่นั่นก็ไม่มีเนื้องัวหรือเนื้อหมูขาย ส่วนใหญ่มีแต่ปลา. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2525: 99)

วิถีชีวิตการกินของชาวบ้านจึงมีความผูกพันกับทรัพยากรในพื้นที่ ที่มักมีผักมีปลา มีผักจึงเป็นตัวเลือกหลักในการนำมาประกอบอาหาร การกินเนื้อที่เป็นสัตว์ใหญ่อย่างวัวหรือหมูนั้นเป็นเรื่องที่ลำบาก เพราะเป็นสัตว์ใหญ่หากล้มแล้วต้องกินกันหลายคน ดังนั้นเนื้อจึงเป็นสิ่งที่ยากลำบากในการหามากินไม่เหมือนคนที่อยู่ในเมืองที่สามารถหาเนื้อมากินได้ง่ายกว่า

พนม นันทพฤกษ์ มักแสดงภาพวิถีการกินของตัวละครที่ได้กินอาหารที่มีในท้องถิ่นด้วยความสุข การบรรยายถึงอาหารการกินของชาวบ้านตามภูมิประเทศพื้นที่ใกล้ทะเล อาหารการกินส่วนใหญ่มาจากทะเล ซึ่งถ้ามีมากเกินรับประทานก็จะนำอาหารที่ได้จากทะเลนั้นมาทำการถนอมอาหาร เช่น ไตปลาหรือพุงปลาได้จากการนำพุงปลาทูมารีดเอาไส้ในออก ล้างพุงปลาให้สะอาดแล้วใส่เกลือหมักไว้ประมาณ 1 เดือนขึ้นไป หลังจากนั้นจึงจะนำมาปรุงอาหารได้

“เดี๋ยวจะไปกินข้าวกัน...ข้ากำลังแกงพุงปลาใส่ปลากระเบนย่างให้กิน เออ ไอ้ฮีม... ตอนกลับจากบ่อเด็ดยอดยาร่วงมาสักกำด้วยนะจะได้กินกับแกง...”

พอได้ยินแม่ของเพื่อนพูดถึงแกงพุงปลาใส่เนื้อกระเบนย่างหมาดก็ยิ้มกริ่มในหน้า นั่นมันของโปรดเขาทีเดียวทั้งยังรู้อีกว่าฝีมือแกงพุงปลาของแม่เพื่อนรักนั้นอร่อยเสียหนักหนา เขาเคยกินจนพุงกางหลายหนแล้ว. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 116)

เรื่อง *เด็กชายชาวเล* ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับทะเล ส่วนประกอบของอาหารจึงมีปลาทะเลมาเกี่ยวข้อง แกงพุงปลาหรือแกงไตปลาเป็นแกงที่ขึ้นชื่อของท้องถิ่นใต้อีกชนิดหนึ่ง มักจะรับประทานกับผักสดหลากหลายชนิดโดยเฉพาะยอดยาร่วงหรือยอดมะม่วงหิมพานต์ ที่มีมากในท้องถิ่น สาเหตุที่เรียกว่ายอดยาร่วง คือมีสรรพคุณทางยาในการแก้ท้องเสียหรือท้องร่วงได้เป็นอย่างดี การแพทย์พื้นบ้านล้วนแฝงอยู่ในวิถีแห่งการบริโภคที่ไม่เพียงแต่อิ่มท้องและได้รสชาติเท่านั้น แต่ยังมีสรรพคุณทางการแพทย์ด้วยกรณีที่เห็นได้ชัดคือ เครื่องเทศต่างๆ ที่เป็นส่วนผสมในการปรุงอาหาร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เช่น แกงพุงปลา แกงส้ม และแกงอีกหลายชนิด เป็นอาหารที่ขึ้นชื่อของชาวใต้ที่มีเครื่องเทศสรรพคุณทางยาความว่า

> . . .แม่แกงส้มกุ้งดาดใส่มะละกอต้นข้างบ้าน แถมเอากุ้งฝอยซึ่งที่บ้านเขาเรียกกุ้งสารส้มโอชุบเครื่องแกงทอดอีกอย่าง
>
> อาหารทั้งสองชนิดทำเอารอฮีมกินเสียพุงกาง เขารู้สึกว่ากุ้งแกงและกุ้งทอดวันนี้มีเนื้อสดกว่าวันไหนๆ ที่เคยกิน. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 74)

จากข้อความเป็นการกล่าวถึงอาหารที่ขึ้นชื่อของชาวภาคใต้คือ แกงส้มซึ่งในที่นี้ฉากของเรื่องอยู่ใกล้ทะเลวัตถุดิบในการประกอบอาหาร จึงเป็นอาหารทะเลส่วนใหญ่ เช่น กุ้ง สามารถนำมาประกอบอาหารได้อย่างหลากหลาย จากเรื่องเด็กชายชาวเล มีแกงส้มกุ้งและกุ้งทอด จากน้ำเสียงของตัวละครที่ผู้เขียนพยายามให้ผู้อ่านได้เห็นคือ ความสุขจากการกินจากคำที่ว่ากินจน “พุงกาง” ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ผัก ปลาที่มีในท้องถิ่น การกินอยู่ตามวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ไม่ต้องใช้เงินในการแลกซื้อเพื่อให้ได้มา พนม นันทพฤกษ์ เชื่อว่าความเรียบง่าย และการบริโภคอย่างพอดีนี้สามารถนำพาให้ชาวบ้านมีชีวิตในสังคมอย่างมีความสุขได้ ในกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ยุคอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมที่ทุกอย่างต้องใช้เงินในการซื้อหา

บันเทิงคดีเหล่านี้ได้แสดงวิถีการกินที่พอดี การใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชน การบริโภคอาหารที่มีสรรพคุณทางยา และมีประโยชน์ต่อสุขภาพของชาวบ้าน เพราะการบริโภคส่วนใหญ่เป็นผักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไม่ได้ใช้สารเคมีในการผลิตและวิธีการทำการประกอบอาหารที่มีความแตกต่างกันของแต่ละท้องถิ่น ทั้งหมดนี้บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ประจำถิ่นของชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งดีงามแสดงถึงสุขภาพของคนในชุมชนว่าแข็งแรงสมบูรณ์เนื่องจากอาหารการกิน การกินผักกินปลาที่มีในท้องถิ่นบ่งบอกถึงการใช้ชีวิตด้วยความพอดีพออยู่พอกินสามารถทำให้ชุมชนมีความยั่งยืนและเข้มแข็ง

2.2 วิถีชีวิตการอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ความสามัคคีของคนในชุมชนเกิดเป็นวิถีปฏิบัติที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นกฎเกณฑ์จนเป็นที่ยอมรับกันในสังคมเรียกว่า ประเพณี ที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวบ้าน เพื่อสืบทอดค่านิยมและแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน เป็นสิ่งที่ดีงามแสดงให้เห็นถึงความรักความสามัคคี การแบ่งปัน ความมีน้ำใจ ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประเพณีวัฒนธรรมมีส่วนช่วยให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสพบปะกัน สร้างความรัก ความผูกพันกันระหว่างคนในครอบครัว เกิดความรักความปรองดองของคนในชุมชนที่ตนดำรงอยู่ ดังที่ปรากฏในเรื่องสั้น “ชายแก่ริมทะเลสาบ” “คลื่นหัวเดิ่ง” และนวนิยายเรื่อง *เด็กชายชาวเล* และ *บองหลา*

พนม นันทพฤกษ์ เสนอถึงประเพณีงานตำข้าวเม่าในเรื่อง *บองหลา* ว่า คนในหมู่บ้านต้องมาที่หน้าบ้านผู้ใหญ่เพื่อร่วมแรงกันตำข้าวเม่า และแจกจ่ายแก่สมาชิกในหมู่บ้านซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกัน ประเพณีทำให้เกิดความรักความสามัคคี ความมีน้ำใจ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประเพณีมีส่วนช่วยให้มนุษย์รู้จักความรักความสามัคคี รู้จักเสียสละต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ประเพณีเหล่านี้ควรที่จะต้องรักษาให้สืบทอดต่อไป ดังที่ปรากฏในเนื้อเรื่องดังนี้

> . . .เสียงสากกระทบกับครกไม้ขนาดใหญ่ดังตึกๆ ผสานกันเป็นระยะๆ ระงมไปหมด...งานตำข้าวเม่าต้อนรับฤดูเก็บเกี่ยวมาถึงอีกครั้งหนึ่งแล้วเป็นประเพณีทุกปี ที่ผู้คนในหมู่บ้านนี้จะต้องมาตำจะต้องมาตำข้าวเม่าหน้าบ้านผู้ใหญ่ ในช่วงที่ข้าวในนาเริ่มเปลี่ยนจากสีเขียวเป็นสีเหลือง ข้าวที่เก็บมาจากนาชุดแรก จะนำมาตำเป็นข้าวเม่าแจกจ่ายและเปลี่ยนกันและกันโดยทั่วหน้า ผู้ใหญ่บ้านนั้นจะได้ข้าวเม่ามากที่สุดเพราะทุกคนที่มาตำข้าว จะต้องเก็บส่วนหนึ่งไว้ตามประเพณี
>
> พวกคนเฒ่าคนแก่จะนั่งล้อมวงกันอยู่บนชานบ้าน มีเชี่ยนหมากและขันน้ำตั้งอยู่กลางวงพร้อมกับคุยกันไปเรื่อยๆ ในเรื่องสารทุกข์สุขดิบ เด็กๆ จะวิ่งเล่นกันอยู่บนลานหน้าบ้านขณะที่สาวๆ กับหนุ่มๆ จะเกาะแจติดอยู่วงตำข้าวเม่านั่นเอง ย่าเคยบอกบองหลาว่า แม่กับพ่อของเจ้าเอียด ก็รักใคร่ชอบพอกันในวงตำข้าวเม่านี่แหละ. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 31-32)

ภาพงานตำข้าวเม่าที่ปรากฏในเรื่อง*บองหลา* เป็นประเพณีของคนในหมู่บ้านที่สื่อถึงความเอื้อเฟื้อแบ่งปัน คนในหมู่บ้านนำข้าวเม่ามาตำเพื่ออาศัยแรงงานของเพื่อนบ้านโดยมี ศูนย์รวมอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เมื่อได้ข้าวเม่าก็มีการแจกจ่ายกันอย่างทั่วถึง การรวมตัวของคนในหมู่บ้านเกิดเป็นพลังของชุมชนในการแก้ปัญหาที่เกิดกับคนในหมู่บ้านไม่ว่าเรื่องเล็กหรือใหญ่ วิถีการรวมกลุ่มนี้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ การรวมกลุ่มพบปะร่วมมือกันทำงานยังแฝงกุศโลบายการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวเพราะถือโอกาสให้คนหนุ่มสาวในการพบปะพูดคุยและอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นอกจากนี้ พนม นันทพฤกษ์ เสนอให้เห็นคุณค่าของประเพณีสงกรานต์ คือ ความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นในเรื่อง*บองหลา* ที่กล่าวถึงวันว่าง หรือตรุษสงกรานต์ แสดงให้เห็นว่าประเพณีวัฒนธรรมมีส่วนช่วยให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสพบปะกัน สร้างความรัก ความผูกพันกันระหว่างคนในครอบครัว เกิดความรักความปรองดองของคนในชุมชนที่ตนดำรงอยู่ ดังข้อความที่ว่า

> . . .วันนี้ทุกคนจะหยุดทำงานกันโดยเด็ดขาด ลูกหลานของคนในหมู่บ้านไม่ว่าจะไปทำงานอยู่ที่ไหน ก็ต้องกลับมาทำบุญตามประเพณี จะไม่มีเด็กวิ่งเล่นในทุ่งหรือต้นไม้เพราะล้วนเชื่อกันว่า วันนี้เหล่ารุกขเทวดา และภูตผีในท้องทุ่งในต้นไม้ในบ้านเรือนจะหยุดคุ้มครอง เพราะรุกขเทวดาเหล่านั้นจะเที่ยวเล่นสนุกสนานรับศกใหม่เช่นกัน. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 59)

ประเพณีสงกรานต์ถือว่าเป็นประเพณีของทุกภาคของประเทศไทยเป็นประเพณีที่ทำให้ทุกคนได้หยุดการทำงานทุกอย่าง เปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวมีการพบปะพูดคุยกัน คนในชุมชนได้ทำบุญร่วมกัน ประเพณีเหล่านี้สร้างความรักและความผูกพันของคนในครอบครัว

ในเรื่อง *เด็กชายชาวเล* พนม นันทพฤกษ์ ต้องการแสดงภาพประเพณีทางศาสนาและความเชื่อของชาวมุสลิมที่มีการรวมกลุ่มอย่างเหนียวแน่นและยังยึดถือประเพณีอย่างเข้มแข็งจนถึงปัจจุบันยกตัวอย่างเช่น การถือศีลอด[10]เป็นประเพณีของชุมชนมุสลิมที่ดีงามก่อให้เกิดความเสียสละความปรองดองของกลุ่มคนชาวมุสลิมในหมู่บ้าน เป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้ผู้คนมารวมตัวพบปะสังสรรค์ทำกิจกรรมร่วมกันโดยไม่แบ่งแยกฐานะ ทุกคนมีความเป็นคนเหมือนกันและรู้จักแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เห็นได้จากประเพณีการถือศีลอดในเดือนรอมะฎอน[11] ของชุมชนมุสลิม ในเดือนนี้ชาวบ้านจะรวมตัวกันทำกิจกรรมทางศาสนา เรียนรู้ถึงความอดยากหิวโหยโดยไม่แบ่งว่าคนร่ำรวยหรือคนยากจน ฝึกความอดทนอดกลั้นและรู้จักแบ่งปันเสียสละให้แก่คนที่มีฐานะ และกำลังทรัพย์ที่ด้อยกว่าดังนี้

---

[10] ศีลอด คือ การควบคุมตัวเองควบคุมความหิว ความโกรธ ความอดทน และความรู้สึกก่อนเช้ามืดถึงพระอาทิตย์ตกโดยควบคุมทุกอย่างที่กล่าวมาในเวลาจำกัด

[11] รอมะฎอน คือ เดือนที่เก้าของปฏิทิน ฮิจญ์เราะหฺ เป็นเดือนที่มุสลิมถือศีลอดทั้งเดือน ด้วยเหตุนี้จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่าเดือนบวช

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

. . .ในวันขึ้นหนึ่งค่ำเดือนเก้านั้นเป็นเดือนรอมะฎอน..

ที่จำได้แม่นก็เพราะว่าในเดือนนี้ทั้งเดือน ทั้งผู้ใหญ่และเด็กๆ ที่โตๆ กว่าเขาจะไม่กินอะไรเลยตอนกลางวัน ทั้งยังมีรายละเอียดอะไรมากมายจนเกินที่เขาจะจำได้หมด ที่เขาจำไม่ได้คงเป็นเพราะเขาไม่เคยปฏิบัติตัวมาก่อนนั่นเอง. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 99-100)

เดือนสำคัญของมุสลิมคือเดือนรอมะฎอนเป็นเดือนของการถือศีลอดเกิดขึ้นในเดือนเก้า โดยทั้งเดือนผู้ที่มีความพร้อมในเรื่องอายุและสุขภาพจะไม่รับประทานอาหารใดๆ เลยตลอดทั้งวัน หากยังปรากฏแสงอาทิตย์ ตัวละครเอกออกตัวว่าไม่เคยปฏิบัติจึงไม่รู้ถึงรายละเอียดความสำคัญของเดือนนี้อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้พยายามค้นคว้าถึงความสำคัญของประเพณีการถือศีลอดโดยมีรายละเอียดดังนี้

"คืนนี้เห็นพระจันทร์แล้ว พรุ่งนี้ก็คงได้รับแจ้งเป็นทางการจากจังหวัด... นับตั้งแต่พรุ่งนี้ก็จะเข้าช่วงรอมะฎอน การถือศีลอดมาถึงแล้ว... ดังนั้นตั้งแต่พรุ่งนี้หลังจากทำมะนาซอีซา (โดยปกติธรรมดา มุสลิมที่บรรลุศาสนภาวะแล้วจะต้องทำนมัสการหรือ นะมาซ วันละห้าเวลาคือ เวลาก่อนตะวันตกขึ้นเรียกว่า นะมาซซุบห์ เวลา 13.00 น. นะมาซซุหร์ เวลาเย็นราว 16.30 น. เรียก นะมาซอัสร์ เวลาพลบเรียกนะมาซมัฆริบ เวลาค่ำเรียก นามาอีซา แต่ในเดือนรอมะฎอนจะเพิ่มนะมาซตราแวะห์หรือตะรอแวะห หลังจากนะมาซอีซาอีกครั้ง แต่ไม่ได้บังคับ) หลังอาทิตย์ตกดินตามปกติแล้ว เราก็จะร่วมกันทำจิตให้สะอาด สำรวมอารมณ์ร่วมกันอีกครั้ง...การนะมาซตราแวห์ที่จะทำร่วมกันนี้ จะทำกันทุกวัน-ขอองค์อัลเลาะห์จงคุ้มครอง..."

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 102)

รายละเอียดประเพณีการถือศีลอดต้องเริ่มจากการประกาศจากทางจังหวัดในการเริ่มอดอาหารและการทำนะมาซที่แตกต่างจากการทำนะมาซปกติ เรียกว่านะมาซอีซา คือในเดือนนี้จะเพิ่มนะมาซตราแวห์แต่ไม่ได้บังคับ และหลังพระอาทิตย์ตกดินชาวมุสลิมจะพร้อมใจมาทำนะมาซตราแวห์สำรวมจิตใจ ประเพณีดังกล่าวทำให้ชาวบ้านได้มารวมตัวกันทำกิจกรรมทางศาสนา ใครมีเรื่องบาดหมางไม่พอใจกันได้ปรับความเข้าใจ และร่วมกันทำพิธีและรับประทานอาหารร่วมกัน สร้างความรักความสามัคคีและความเข้มแข็งในกลุ่มเด็กๆ ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามในทุกค่ำคืนของการถือศีลอด มีรายละเอียดดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> “ก่อนจะถึงพิธีนะมาซตราแวะห์ทุกคืน จะมีการอ่านอีตาป (แปลว่า หนังสือ คัมภีร์ หรือ ตำรา ในที่นี้หมายถึง หนังสือที่เรียกว่าคำสอนประวัติศาสนา และประวัตินบีต่างๆ ของศาสนาอิสลาม) ก่อนเพื่อให้ทุกคนได้รู้ ได้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์และคำสอนของนบี--เพื่อการศรัทธาในองค์อัลเลาะห์จะได้สมบูรณ์ โดยเฉพาะคนที่เพิ่งถึงวัยถือศีลอดเป็นปีแรก มันจะเป็นประโยชน์มาก”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 105)

ข้อความข้างต้นอธิบายถึงประโยชน์ของการรวมตัวของชาวมุสลิมในการถือศีลอด นอกจากเพื่อความอดทนเพิ่มความสามัคคีในชุมชนแล้วยังแฝงไปด้วยความหมายที่สำคัญคือการเรียนรู้ถึงประวัติของ “นบี”[12] เพื่อเพิ่มความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านต่อองค์อัลเลาะห์ ความเชื่อความศรัทธาเหล่านี้เป็นตัวขับเคลื่อนสังคมให้เกิดกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดการเอื้อเฟื้อแบ่งปันในกลุ่มดังที่ปรากฏความว่า

> . . .รอฮีมรู้ดีว่าในช่วงเดือนรอมะฎอนที่มีการถือศีลอดนี้ คนในบ้านทั้งหมู่บ้านที่พอมีเงินมีทองหน่อย จะผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารหรือขนมแก่คนที่ไปทำนะมาซ บางทีก็รวมกันเข้าเป็นกลุ่มหลายๆ คนร่วมกันเป็นเจ้าภาพ
>
> เขาเองตามผู้ใหญ่ไปกินทุกปี ที่ตามไปกินไม่ใช่เป็นเพราะหิวหรือเพราะอะไร เพราะปีก่อนๆ เขายังไม่ถือศีลอดเหมือนปีนี้ เขากินขนมกินข้าวตอนกลางวันตามปกติ แต่ที่ไปกินก็เป็นเพราะความสนุกสนานกับหมู่เพื่อนๆ รุ่นเดียวกันนั่นเอง. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 109)

ความเชื่อความศรัทธาของคนในศาสนาอิสลามก่อให้เกิดการแสดงน้ำใจในการผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพในการเลี้ยงข้าวคนที่มาร่วมทำบุญในค่ำคืนของการออกบวชของชาวมุสลิม การเลี้ยงอาหารของคนที่มีกำลังทรัพย์แสดงถึงความมีน้ำใจด้วยความเชื่อที่ว่าทุกคนเกิดมาเป็นเพื่อนมนุษย์ ไม่มีความแตกต่างกันเมื่อเกิดความหิวโหย คนที่ร่ำรวยและคนที่ยากจนมีความรู้สึก

---

[12] นบี เป็นผู้ก่อตั้งศาสนาอิสลามและเป็นผู้เผยพระวัจนะของพระอัลเลาะห์ และเป็นศาสดาองค์สุดท้ายของศาสนาอิสลามที่สอนโดยอัลกุรอาน
จากเรื่องการศึกษาประวัติผู้นำเช่น นบีเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุสลิมเกิดความรัก ความศรัทธา ในตัวผู้นำเรียกร้องให้ทำกิจกรรมตามความเชื่อของกลุ่ม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เหมือนกันคือทุกคนมีความหิวโหยและฝึกให้เกิดความอดทนอดกลั้น การถือศีลอดสอนให้ทำความดี สอนให้รู้จักแบ่งปันคนที่ด้อยกว่า คนที่มีฐานะดีกว่ารับรู้ความหิวโหยของเพื่อนมนุษย์ จึงก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ มีความเข้าใจต่อเพื่อนมนุษย์ที่ด้อยกว่าเกิดการแบ่งปันความรักความสามัคคีต่อเพื่อนมนุษย์

วิถีการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนเปิดโอกาสให้ผู้คนได้พบปะสังสรรค์เกิดการละเล่นการแสดงเพลงพื้นบ้านที่บ่งบอกถึงความเป็นอารยชนผู้มีจิตใจสูงงดงามด้วยศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ดังที่ปรากฏในเรื่อง “คลื่นหัวเดิ่ง” ที่สื่อถึงการต่อสู้ระบบทุนนิยม การแสดงพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเป็นผู้มีจิตใจสูงเป็นผู้เจริญ

> . . .เพลงรองเง็งจากหมู่บ้านแว่วมาอีก เพื่อนเจ้าบ่าวที่เป็นลูกเรืออวนลากของเถ้าแก่บนฝั่งตรงข้ามมาช่วยงานกันหลายคน อ้นเห็นแประกันแล้วตั้งแต่หัวค่ำโน่น “...ตันหยง ตั้นหยง กำแพงแลน้อง หยงดอกรักเร่ เรารักกันอยู่กันคนละท่าเล ไม่มีเรืออิเขไปวังน้อง...”
>
> ไม่เลวที่เดียวบทไหว้ครูเสียด้วย อ้นนึกยิ้มๆ ในบทเกี้ยวสาวกระท่อนกระแท่นที่ได้ยิน มันคงเป็นคนสตูลอ้นคิด คนฝั่งตรังมันร้องบทนี้กันไม่เป็นหรอก...
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 129-130)

การแสดงศิลปะพื้นบ้านที่เรียกว่าเพลงรองเง็ง เป็นการแสดงในงานแต่งงาน มี การร้องเพลงรองเง็งเพื่อเป็นการแสดงความยินดีให้แก่คู่บ่าวสาว สร้างความสนุกสนานให้แก่แขกในพิธีสมรสของชาวมุสลิม การแสดงศิลปะพื้นบ้านอย่างรองเง็งบ่งบอกถึงปฏิภาณไหวพริบของผู้แสดงในการโต้ตอบคำร้อง นอกจากนี้ยังสื่อถึงถิ่นฐานของนักแสดงจากสำเนียงพื้นถิ่นแต่ละจังหวัดด้วย เช่น การร้องบทไหว้ครูว่าตันหยงนั้นบอกถึงพื้นถิ่นสตูล การร้องโต้ตอบเพลงแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางสติปัญญาของชาวบ้านซึ่งมีส่วนสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในท้องถิ่นด้วย การเสนอศิลปะพื้นบ้านอย่างเพลงรองเง็ง

การแสดงศิลปะพื้นบ้านอย่างเพลงรองเง็งยังปรากฏในเรื่อง “มรสุม” ช่วงเวลาที่ชาวประมงออกทะเลเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากงาน สามารถรวมตัวกันร้องเล่นและกิจกรรมที่สามารถแสดงให้เห็นความสามารถของคนพื้นถิ่นได้คือ การร่วมแสดงความยินดีในงานแต่งงาน ในเรื่อง “มรสุม” กล่าวถึงงานแต่งงานของ ‘หมันตา’

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

. . .หญิงสาวที่นุ่งผ้าบาเต๊ะใส่เสื้อลูกไม้ที่เล่นเป็นยาหยีร้องคลอเสียงใสเบาๆ ไป พร้อมๆ กับลูกคู่รำมะนาว่า...หนอยหน่อยหนอย...เป็นจังหวะจากนั้นเธอเริ่มร้องกลอนบ้าง ผู้คนที่มุงดูกันรอบเวทีปรบมือลั่นด้วยความชอบอกชอบใจ

"นางงามร้องถามสามี นางงามร้องถามสามี สองมือน้องชี้เขาเรียกดาวไหร" เสียงหนอยหน่อยหนอยน้อยหน่อยหนอยดังขึ้นจากปากเด็กๆ ที่นั่งดูอยู่โดยรอบๆ ดังลั่น ทีนี้แหละไอ้บังหรือตัวแขกต้องใช้ปฏิภาณตอบกลอน "ยาหยี" ถามให้ได้ไม่เช่นนั้นก็ต้องเสียหน้า...

"ไอ้บังตอบน้องแม่ทองผมจุกไอ้บังตอบน้องแม่ทองผมจุกไอ้นั้นเรียกดาวศุกร์...ไอ้นี่เรียกดาวลูกไก่. . ."

(พนม นันทพฤกษ์, 2527: 105-106)

การแต่งกายของผู้แสดงรองเง็งฝ่ายหญิงแต่งกายด้วยผ้าบาเต๊ะ ใส่เสื้อลูกไม้เป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่น เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงมีแค่รำมะนา[13] ในการให้จังหวะ สร้างความสนุกสนาน รองเง็งเป็นการแสดงศิลปะพื้นบ้าน หรือเป็นเครื่องบันเทิงใจของชาวบ้าน ที่ใช้ไหวพริบปฏิภาณของการโต้ตอบกลอนกันสดๆ อันแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของผู้แสดงที่หยิบยกธรรมชาติรอบตัวมากล่าวในบท ทำให้ผู้ชมมีอารมณ์ร่วมในการแสดงโดยการรับสร้อยเพลง

พนม นันทพฤกษ์ เห็นว่าวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านอย่างเพลงรองเง็งเป็นสิ่งดีงาม ที่แสดงให้เห็นถึงไหวพริบปฏิภาณของผู้แสดง เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญทางสติปัญญาของชาวบ้าน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น สมควรอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป ดังข้อความที่ว่า

. . .เฒ่าเลาะห์พูดขึ้นเสียงหนักๆ ปล่อยสิ่งที่อัดอั้นในใจยาวนานออกมากึมก็เคยรู้มาเหมือนกันว่า เฒ่าเลาะห์เป็นหนึ่งในจำนวนไม่กี่คนของตำบลที่มีความชำนาญในการละเล่นรื่นเริงหลายอย่างหลายชนิด โดยเฉพาะรองเง็งกับการออกแขกแดงในการเล่นลิเกป่า

แกมักจะย้ำอยู่เสมอว่างานบ่าวสาวหรืองานบุญอื่นในหมู่บ้านควรจะรับศิลปินพวกนี้แสดง มากกว่าที่เอาหนังกลางแปลงมาฉายหรือเอารำวงมาเต้นยึกๆ ให้พวกขี้เหล้าโวยวายแกว่าอย่างน้อย การเล่นแบบนั้นก็ทำให้คนได้รู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ๆ ตัว ทั้งยังจะได้สนุกสนาน

[13] รำมะนาเป็นกลองเล็กหรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า Tambo เป็นเครื่องดนตรีประเภทเคาะของครอบครัวประกอบด้วยกรอบซึ่งมักจะเป็นไม้หรือพลาสติกที่มีขนาดเล็ก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กันถ้วนทั่ว โดยเฉพาะการเล่นรองเง็งที่ใครจะร้องจะเล่นก็ได้โดยไม่จำกัด. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2527: 110)

'เฒ่าเลาะห์' ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในบ้านแสดงความรู้สึกเป็นห่วงว่า เพลงรองเง็งศิลปะพื้นบ้านอันเป็นความภาคภูมิใจของเฒ่าเลาะห์นั้นจะหายไป เพราะหาดูได้ยากเนื่องจากคนในตำบลไม่กี่คนที่มีความชำนาญในการละเล่นรื่นเริงนี้ ตัวละครในเรื่องจึงเน้นย้ำว่าศิลปะพื้นบ้านเหล่านี้ควรอยู่คู่กับหมู่บ้าน เมื่อมีการแต่งงานจึงควรมีการสนับสนุนศิลปินพื้นบ้านเหล่านี้ให้ได้แสดง เพราะศิลปะพื้นบ้านเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นผู้เจริญ และความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่า พนม นันทพฤกษ์ เสนอภาพประเพณีว่าเป็นวิถีปฏิบัติที่ถูกกำหนดขึ้นจากกฎเกณฑ์จนเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ประเพณีสืบทอดค่านิยมและแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน โดยการกระทำซ้ำในแบบเดิมซึ่งแสดงความต่อเนื่องจากอดีต ซึ่งพนม นันทพฤกษ์ เชื่อว่าประเพณีแบบดั้งเดิมที่สืบทอดจากอดีตเป็นสิ่งที่ดีงามที่สุด สมควรอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปให้มากที่สุด โดยการเสนอประเพณีตำข้าวเม่า ประเพณีวันว่าง หรือวันสงกรานต์ ประเพณีการถือศีลอด และศิลปะการแสดงพื้นบ้านรองเง็ง ไว้ในบันเทิงคดีโดยมีเป้าหมายสำคัญของประเพณีคือ ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นพลังในการดึงดูดให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมในระดับชุมชน เกิดความรักความสามัคคี การช่วยเหลือแบ่งปัน แสดงความรักความปรองดอง โอบอ้อมอารีของคนในชุมชน และมีส่วนอย่างมากต่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านจากพื้นฐานง่ายๆ คือ การรวมกลุ่มพบปะสังสรรค์ในทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนในประเพณีวันว่าง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมในประเพณีตำข้าวเม่าก่อให้เกิดความรักความสามัคคีความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อปรองดอง ประเพณีการถือศีลอดแสดงให้เห็นถึงความเสมอภาค ความอดทน และการแบ่งปันเสียสละเห็นอกเห็นใจในเพื่อนมนุษย์ ส่วนศิลปวัฒนธรรมการแสดงรองเง็งแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางสติปัญญา และความเป็นอารยะ ความภาคภูมิใจให้แก่ชนรุ่นหลังซึ่งควรที่จะต้องรักษาให้สืบทอดต่อไป ประเพณีเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาวิถีชีวิตชุมชน

2.3 วิถีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพก่อให้เกิดการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลของชาวบ้านหล่อหลอมให้เกิดเป็นชุมชนที่มีน้ำใจให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้านโดยใช้ภูมิปัญญาที่สะสมมาช้านาน การประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานของครอบครัวของคนในชุมชนเป็นหลัก จำต้องอาศัยการพึ่งพา การช่วยเหลือในเรื่องแรงงานซึ่งกันและกันจึงเป็นเรื่องปกติ ไม่ว่าจะเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การออกปาก กินวานหรือการลงแขกในกิจกรรมต่างๆ ในวิถีเกษตรชุมชนจึงคงอยู่ได้ด้วยความรู้สึกว่าทุกคนในชุมชนนั้นไม่ใช่คนอื่น ล้วนแล้วแต่เป็นญาติเป็นคนบ้านเดียวกัน หากใครเดือดร้อนผู้คนในชุมชนก็พร้อมจะช่วยเหลือกันตามกำลังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจ สังคมมีความเข้มแข็งดังที่ปรากฏในบันเทิงคดีหลายเรื่องเช่น *บองหลา เด็กชายชาวเล*

เรื่อง *บองหลา* เสนอถึงวิถีชีวิตชุมชนในการประกอบอาชีพการเกษตรดั้งเดิม หล่อหลอมให้เกิดเป็นชุมชนที่มีน้ำใจ ให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้าน โดยใช้ภูมิปัญญาที่สะสมมาช้านาน พนม นันทพฤกษ์ เสนอภาพวัฒนธรรมการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจ ตลอดจนวิถีชีวิตชาวบ้านว่าเป็นสิ่งดีงามสมควรที่จะรักษาให้คงอยู่ นอกจากนี้แล้ว พนม นันทพฤกษ์ ยังเกรงว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะหมดไป เขาจึงพยายามชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรม “ออกปาก” ที่ก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูล และความมีน้ำใจไว้ดังนี้

> . . .วันนี้ลุงแดงแก “ออกปาก” คน “เก็บข้าว” ...เอ็งก็รู้นี่หว่า...ใครๆ ก็คงอยู่ในนาแก พวกผู้ชายเหมือนพ่อข้าก็คงไปช่วยหาบข้าว...ปีนี้ข้าวลุงแดงสุกก่อนใคร...” […]
>
> เจ้าของข้าวเพียงแต่ต้องหุงหาอาหาร ของคาวหวานเลี้ยงคนมาช่วยพออิ่มเท่านั้น ก็เป็นอันว่าเสร็จสิ้นเรื่องกัน และวันหลังก็รอให้คนอื่นมา “ออกปาก” ตัวเองอีกเป็นการแลกเปลี่ยน . . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 46-47)

วัฒนธรรมการ “ออกปาก” โดยการเก็บข้าวคนละไม้คนละมือ เพื่อให้กิจกรรมที่ได้รับการออกปากจากเพื่อนบ้านสำเร็จผลไม่ว่าจะเป็นการขอช่วยคน “ไถนา” “ดำนา” “เก็บข้าว” (คนใต้จะใช้การเก็บข้าวไม่ใช่การเกี่ยวข้าว ซึ่งจะต่างกันที่เครื่องมือคือ ใช้แกะในการเก็บและรูปแบบในการเก็บข้าวทีละต้นตามภูมิปัญญาชาวบ้าน) “หาบข้าว” หรืออย่างอื่นที่ต้องใช้คนจำนวนมากและต้องการความเร่งด่วนเข้าช่วยเหลือในระหว่างที่ร่วมกันทำงาน ผู้ออกปากที่เรียกว่า “เจ้าการ” จะจัดข้าวปลาอาหารเลี้ยงดูกันตามอัตภาพและตามความสะดวกของผู้ออกปาก ซึ่งอาจจะเป็นข้าวยำ[14] ขนมจีน ข้าวแกง ลอดช่อง ข้าวเหนียว หรืออื่น ๆ เป็นน้ำใจไมตรีตอบแทนผู้ช่วยงาน หรือที่เรียกว่า “ผู้กินวาน” จนงานสำเร็จเรียบร้อย พนม นันทพฤกษ์ พยายามตอกย้ำวัฒนธรรมการ “ออกปาก” ว่าเป็นสิ่งดีงาม แสดงถึงความมีน้ำใจร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน โดยใช้ ‘บองหลา’ ในการบอกถึงความดีงามนี้

[14] ข้าวยำหรือข้าวยำบูดู เป็นอาหารภาคใต้เรียกว่าเป็นอาหารประจำภาค

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> . . .บองหลารู้สึกว่าการ “ออกปาก” เช่นนี้เป็นเรื่องดีเพราะทำให้สามารถเกี่ยวข้าวได้เร็ว เก็บครั้งเดียวก็เรียบร้อย ทั้งการทำพร้อมกันหลายคนจะทำให้ดูเหนื่อยน้อยกว่าต่างคนต่างทำ และในการ “ออกปาก” คนมากๆ มาร่วมกันทำงานนี้ก็ยังทำให้ดูสนุกสนาน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันหลายๆ เรื่อง พวกเด็กๆ อย่างพวกเขาก็ได้พลอยสนุกสนานและกินอิ่มไปด้วย
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 47)

“การออกปาก” เป็นวิถีดั้งเดิมของการประกอบอาชีพการเกษตร จากเรื่อง*บองหลา*ต้องพึ่งพาแรงงานของคนในชุมชน การช่วยเหลือในเรื่องแรงงานซึ่งกันและกัน ทำให้การทำงานสำเร็จลุล่วงอย่างรวดเร็ว เหนื่อยน้อยกว่าการที่ต่างคนต่างทำ ที่สำคัญการร่วมกันเกี่ยวข้าวทำให้คนในชุมชนได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกันและกัน ก่อเกิดความเข้าอกเข้าใจกันและแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในชุมชนหรือในหมู่บ้าน

พนม นันทพฤกษ์ เห็นว่าวิถีชีวิตชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งและคงอยู่ของชุมชน โดยเฉพาะการรวมกลุ่มของคนในชุมชน สร้างสาธารณประโยชน์ที่ใช้ร่วมกันโดยมีวัดหรือมัสยิดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ดังเห็นได้จากเรื่อง *บองหลา* ที่ชาวบ้านช่วยกันสร้าง “ศาลากลางหน” ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้สารพัด เช่น ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน ใช้เป็นที่รับแขกและที่พักอาศัยหลบร้อนพักเหนื่อย อันเป็นสิ่งแสดงน้ำใจไมตรีต่อผู้เดินทางและชาวบ้านในชุมชนให้ได้มีที่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน

> . . .บองหลากับเอียดกลับมาจากโรงเรียนในช่วงเที่ยง ทั้งคู่กำลังนั่งกันอยู่ตรงศาลาพักร้อนเก่าแก่หน้าหมู่บ้าน ย่าเคยบอกบองหลาว่า ศาลานี้สร้างขึ้นตั้งแต่ย่ายังสาวๆ เพิ่งได้อยู่กินกับปู่ใหม่ๆ โน่น ไม้ที่ใช้ทำเสาๆ หนึ่ง ปู่ของบองหลาก็เป็นคนโค่นและถากจนเป็นเหลี่ยม และปู่กับเพื่อนบ้านคนอื่นๆในรุ่นนั้นก็เป็นผู้ร่วมกันสร้างศาลานี้ขึ้น มันมุงด้วยกระเบื้องดินเผาที่ทนแดดทนฝนอย่างดี
>
> มันคงมีอายุมากว่าเขาหลายปีทีเดียว บองหลาแอบคิดอย่างนั้น!
>
> ศาลานี้ใช้ประโยชน์ได้สารพัดเนื่องจากมันอยู่ตรงปากทางเข้าหมู่บ้านที่ทุกคนต้องเดินผ่าน ทั้งอยู่ติดกับทุ่งใหญ่พวกเด็กเลี้ยงวัวก็ใช้เป็นที่หลบพัก คนเดินทางก็ใช้เป็นที่พัก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เหนื่อย พอถึงหน้าวันตรุษสงกรานต์ก็ได้ศาลานี้แหละเป็นที่ชุมนุมเล่นรื่นเริงของคนในหมู่บ้าน. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2525: 45-46)

พนม นันทพฤกษ์ พยายามสอดแทรกน้ำใจของชาวบ้านด้วยการกล่าวถึงศาลากลางหน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวภาคใต้ ที่ยังคงมีให้เห็นบ้างในปัจจุบันแถบชนบท แต่ในสังคมเมืองแม้มีศาลารอรถประจำทางที่รูปแบบอาจจะคล้ายคลึงกัน แต่ในความหมายและที่มามีความแตกต่างกัน ศาลากลางหนหมายถึงศาลาสาธารณะซึ่งชาวบ้านในชุมชนช่วยกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่หยุดพักของคนเดินทาง หรือเป็นที่พักผ่อนของผู้ที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง และบางโอกาสใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่างร่วมกันของชาวบ้าน ศาลานี้มักมีสถานที่ตั้งทางเข้าหมู่บ้านหน้าวัด ตลอดจนรายทางระหว่างหมู่บ้านอันแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ ที่เจ้าถิ่นหยิบยื่นให้แก่ผู้มาเยือนด้วยความเต็มใจ ไมตรีจิตที่งดงามเช่นนี้ปลูกฝังอยู่ในสายเลือดชาวใต้มานานหลายรุ่นคนแล้ว นอกจากน้ำใจที่ประมาณค่าไม่ได้แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความรักความสามัคคีของคนในชุมชนจากการร่วมกันสร้างสิ่งสาธารณะประโยชน์ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน นี่คือสิ่งที่หายไปเมื่อรัฐเข้ามาจัดการสร้างศาลาสาธารณะให้

วิถีชีวิตชุมชนปรากฏในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในเรื่อง *เด็กชายชาวเล*แม้ว่าจะเสนอไปแล้วว่าชาวประมงต้องมีความรู้ความชำนาญเฉพาะตัวในการประกอบอาชีพ การทำงานจึงอาศัยตัวคนเดียว แต่การรวมกลุ่มร่วมแรงช่วยเหลือซึ่งกันและกันปรากฏให้เห็นในรูปแบบของการช่วยเหลือแปรรูปกุ้งปลาที่มีจำนวนมากดังนี้

. . .แม่เคยตำกุ้งเป็นครั้งละหลายสิบครก บางทีก็ไปช่วยเพื่อนบ้านตำ ก็ไม่ได้ค่าจ้างค่าออนอะไรนอกจากจะได้กะปิมาไว้กินบ้างเท่านั้น

นั่นเป็นค่าตอบแทนที่คนในหมู่บ้านเขามักจะให้กัน. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 75)

การประกอบอาชีพประมงต้องอาศัยความชำนาญและช่างสังเกต ผู้ที่ไม่มีความชำนาญจะให้ความช่วยเหลือร่วมแรงเหมือนอาชีพทางการเกษตรอื่นๆ ไม่ได้ แต่การรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากันและกันของชาวบ้านชายฝั่งทะเลเห็นได้จากการช่วยกันทำกะปิ บ้านไหนที่ได้กุ้งเคยจำนวนมากเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงที่รู้จะแสดงน้ำใจโดยการช่วยเลือกลูกปลาออกจากกุ้งบ้าง ล้างกุ้งและลงมือตำบ้าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เห็นความมีน้ำใจของคนในชุมชนในเรื่องการแบ่งปันผลผลิตด้วย เช่น เมื่อชาวประมงมีสัตว์น้ำเช่น ปลา กุ้งจำนวนมากที่เหลือจากการขาย ก็นำมาแจกจ่ายแก่เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง แสดงความมีน้ำใจซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

พนม นันทพฤกษ์ แสดงภาพการดำรงชีวิตภายใต้วิถีเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตในระบบพึ่งพา เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณา ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันของชุมชนชุมชน ผู้คนในชุมชนจึงมีความรู้สึกว่าไม่แปลกแยกแตกต่าง และมีช่องว่างไม่มากนัก การถูกสอนให้มองคนอื่นๆ ว่าเป็น “ญาติพี่น้องกัน” ก่อให้เกิดการมองเพื่อนมนุษย์ด้วยความเห็นอกเห็นใจ ใครทุกข์ยากก็มีการช่วยเหลือสนับสนุนจุนเจือกันอย่างเต็มกำลังในฐานะเป็นเพื่อนมนุษย์ และเป็นญาติพี่น้องด้วยกันดังตัวอย่างตอนหนึ่งจากเรื่อง “ข่าวคราวจากฝั่งทะเลและจดหมาย” ดังนี้

> . . .ชุมชนบ้านฉันนั้นเป็นชุมชนเล็ก ส่วนหนึ่งของคนที่นี่เป็นคนไทยอิสลาม เกือบครึ่งหมู่บ้านทีเดียวแหละแต่ทั้งไทยพุทธทั้งไทยอิสลาม ที่นี่ก็อยู่กันอย่างสงบ ช่วยเหลือเจือจานกันอย่างดี ไม่มีการแยกลักษณะชนชาติเป็นโน่นเป็นนี่แต่อย่างใด. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 13)

ข้อความข้างต้นน้ำเสียงของตัวละครบรรยายถึงชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ แสดงให้เห็นถึงความรักความผูกพัน ความสงบสุขที่เกิดขึ้นในชุมชน และความเป็นชุมชนที่มีน้ำใจอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขไม่แบ่งแยก ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างทางศาสนาและชนชาติอยู่บ้าง แต่ทุกคนถือว่าเกิดมาอยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกัน เป็นญาติพี่น้องกัน มีความรักความสามัคคีช่วยเหลือเจือจานกันเป็นอย่างดี หากมีความขัดแย้งเกิดขึ้นก็สามารถแก้ได้เพราะถือว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน

วิถีชีวิตการประกอบอาชีพดั้งเดิมหล่อหลอมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีของคนในครอบครัว คนในชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกัน ก่อให้เกิดระบบน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกื้อกูลซึ่งกันและกันผ่านการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่างๆ เกิดความรักความสามัคคี พนม นันทพฤกษ์ เสนอภาพความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลของชาวบ้านเพื่อเรียกร้องให้ชุมชนหันกลับไปให้ความสนใจแก่การเกษตรดั้งเดิมที่เอื้อต่อการแสดงความรักความสามัคคี ความมีน้ำใจและความภาคภูมิใจ หรือพอใจที่ได้ช่วยเหลือเพื่อนโดยไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์หรือเงินตรา ชุมชนผูกพันกันด้วยน้ำใจ สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยไม่แบ่งแยกชนชั้น ชุมชนเต็มไปด้วยความสงบสุข ราบรื่น ไร้ซึ่งความขัดแย้งรุนแรง ดำรงอยู่อย่างเรียบง่าย ทั้งนี้ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ญาติและระบบอาวุโส ทำให้ทุกคนในชุมชนเกิดความรักใคร่และนับถือกัน ในชุมชนจึงปราศจากซึ่งการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น และมีความอบอุ่น สามัคคีปรองดอง มีค่านิยมในการบริโภคที่พอดี ไม่ฟุ่มเฟือย ประกอบกับความสัมพันธ์อันดีของชาวบ้านไม่เพียงแต่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้แต่ยังก่อเกิดเป็นประเพณีการแบ่งปันที่สำคัญ ทำให้สังคมอยู่ได้ด้วยความเข้มแข็ง

3. ความเชื่อกับการอนุรักษ์

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าค่านิยมในการบริโภคที่พอดี เป็นสิ่งสำคัญทำให้ชุมชนรู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับการเคารพนับถือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านยำเกรง และถือว่าสิงสถิตอยู่ในธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการบริโภคทรัพยากรอย่างพอเหมาะพอควร ชาวภาคใต้เชื่อว่าธรรมชาติบริเวณต่างๆ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองอยู่ แม้จะไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน แต่ก็นับถือสิ่งที่คิดว่าอยู่เหนือธรรมชาติ จึงต้องระวังความประพฤติของตนไม่ให้เป็นการลบหลู่หรือประพฤติผิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแต่ละแห่งเช่น ในบริเวณป่าเขา ก็จะมีเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าห้วย ความเชื่อเกี่ยวกับการลงโทษของเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าห้วย เป็นกลไกทางวัฒนธรรมอีกแบบหนึ่งในการควบคุมความประพฤติของคนในหมู่บ้านเพื่อไม่ให้ประพฤติ เรื่อง *บองหลา* เสนอความเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้หลายตอน เช่น ตอนที่ ‘บองหลา’ ไปดักนกควน (ภูเขา) ที่ริมห้วยแล้วเจองูจงอาง หรือเรียกว่าตามภาษาถิ่นว่าบองหลา แต่ชื่อตัวละคร ‘บองหลา’ นั้นมาจากตัวละครตลกในหนังตะลุง เมื่อบองหลาถูกงูจงอางไล่ล่าจนเป็นไข้ ย่ารู้เข้าจึงบอกว่าการเข้าไปล่าสัตว์เป็นบาปดังข้อความที่ว่า

> . . .ย่าว่า “ ดีแล้ว มันจะได้รู้สึกเสียมั่ง นกมันอยู่บนเขาบนควนก็ยังไปรังแกมัน บาปมันตามทัน ดีที่ไอ้บองหลาไม่ฉกหัวเอา...ไอ้แดงขี้เมาก็ตัวดี ไม่รู้จักห้ามเด็ก...”
>
> แต่สิ่งหนึ่งที่ตั้งมั่นอยู่ในใจก็คือ เขาจะไม่ยอมดักนกควนที่ลงหาน้ำกินอีกเป็นอันขาด ทั้งเชื่อด้วยว่าเอียดก็คงคิดไม่ต่างจากเขาเท่าไหร่เป็นแน่!! . . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 79-80)

ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ เช่น ย่าของบองหลามักมีความเชื่อในเรื่องบาปอย่างเหนียวแน่นและเป็นผู้ถ่ายทอดความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติบุญบาปแก่เด็กในครอบครัวและเด็กในชุมชน เมื่อ ‘บองหลา’ ไปดักนกแล้วงูจงอางไล่ล่านั้น ย่าถือเป็นการลงโทษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากมองในแง่ของการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ให้เด็กมีสำนึกถึงคุณค่าของธรรมชาติ ไม่ทำร้ายสัตว์ป่าเพราะกลัวสิ่งศักดิ์สิทธิลงโทษ การยึดถือความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ผู้คนประพฤติตนอย่างระมัดระวัง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นับเป็นกลไกที่ควบคุมสังคม ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พนม นันทพฤกษ์ ใช้เรื่องความเชื่อที่สังคมสมัยใหม่ถือว่าเป็นเรื่องงมงาย และไม่น่าเชื่อถือมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น

ความเชื่อและความเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าสิงสถิตอยู่ในธรรมชาติแวดล้อม ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะข้าวมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองให้เจริญเติบโตเพื่อเป็นอาหารสำคัญของมนุษย์ ดังนั้น จึงควรให้ความเคารพและบำรุงรักษา ต้นข้าวอย่างดี พนม นันทพฤกษ์ พยายามเสนอว่าในครอบครัวให้มีการถ่ายทอดความเชื่อนั้นโดยให้เด็กๆ เป็นผู้ถ่ายทอดดังนี้

> . . .เอียดซึ่งใส่เสื้อสีกากีผ้าป่านโหล เดินตามหลังบองหลาชนิดมืออยู่ไม่สุข เขาเอามือระข้าวที่กำลังจะกลายจากเขียวเป็นเหลืองไปตลอดทาง จนบองหลาต้องหันมาเตือน
>
> "เอ็งอย่าเอามือระซิ เม็ดที่สุกแล้วมันจะร่วงหมด ย่าเคยบอกนี่หว่า...มันบาปนางธรณีไม่ชอบ...แล้วต่อไปเอ็งจะจน จะไม่มีข้าวกิน"
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 16)

ข้อความข้างต้น 'เอียด' ตัวละครในเรื่องเอามือระต้นข้าวด้วยความซุกซนของเด็กจน 'บองหลา' ซึ่งเป็นเพื่อนเตือนว่าอย่าทำอย่างนั้นเพราะจะทำให้เมล็ดข้าวที่สุกแล้วร่วงหล่นได้ง่ายๆ การเตือนของบองหลา อ้างความไม่พอใจของนางธรณีว่า จะทำให้คนที่ลบหลู่ต้องพบกับภาวะอดอยากได้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น นางธรณีที่คอยปกป้องคุ้มครองต้นข้าวจะไม่พอใจแล้วให้ผลต่อคนที่คิดร้ายทำไม่ดีต่อต้นข้าวคือไม่มีข้าวให้กิน ความเชื่อในเรื่องนางธรณีดังกล่าวเป็นความเชื่อในธรรมชาติว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองถูกปลูกฝังถ่ายทอดสู่เด็กและเยาวชนเพื่อให้เด็กๆ เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมนั่นเอง สังเกตได้ว่าเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจอิทธิพลมากที่สุด สิ่งศักดิ์สิทธิ์คือตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคมให้ความชอบธรรมกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีความหมายถึงกฎเกณฑ์ที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดปลูกฝังความเชื่อใน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การเคารพต่อบรรพบุรุษด้วยความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแก้บนครูหมอหนังตะลุง การที่นับถือผีครูหมอคือการนับถือบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือผู้ที่เชี่ยวชาญหรือรอบรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น ครูหมอโนรา ครูหมอหนังตะลุง ครูหมอตำแย ครูหมอตีเหล็ก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และการเชี่ยวชาญในศาสตร์ต่างๆ เหล่านี้จะสืบทอดเฉพาะเครือญาติที่นับถือเท่านั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้ของบรรพบุรุษ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์, 2540: 66-70) ชาวบ้านเชื่อว่า ครูหมอมีส่วนสำคัญในการเก็บรักษาและถ่ายทอดความรู้ที่ตกทอดต่อกันมาในชุมชนวิธีหนึ่ง โดยเฉพาะอาชีพที่เป็นเรื่องเฉพาะทาง เช่น ครูหมอตำแย ช่างตีเหล็ก โนรา หนังตะลุง เป็นต้น เป็นการแบ่งความรับผิดชอบด้วยความรู้ที่แต่ละครูหมอได้รับสืบทอดมาร่วมกันดูแลผู้คนในชุมชนในรูปแบบต่างๆ การให้ความเคารพต่อครูหมอบรรพบุรุษก่อให้เกิดกำลังใจและศรัทธา เกิดเป็นพิธีกรรมการบนบานเมื่อเกิดเรื่องไม่สบายใจ เพื่อให้ผีบรรพบุรุษที่คุ้มครองรับรู้ถึงเคราะห์กรรมนั้นๆ เมื่อหมดเคราะห์กรรมจึงมีการแก้บนตามความเชื่อต่อบรรพบุรุษที่ปรากฏดังนี้

> “ตอนนั้นมันมีเคราะห์นิดหน่อย...ไอ้ เณรแก้ว มันบอกว่ามันมีเคราะห์ มันบนเอาว่าถ้าหายเคราะห์มันจะรับหนังตะลุงมาแก้บน พอหายมันก็ไปรับมาแก้ตามที่บนบานเอาไว้... หนังจวนเป็นเพื่อนกับมัน ก็เลยไปว่ามา ค่ารถค่าจ้างมันก็เอาไม่กี่สตางค์”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 4)

ความเชื่อในเรื่องการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผีสาง เทวดา การบนบานเป็นการระบายความทุกข์ใจเป็นวิธีหนึ่งที่มีผลต่อระบบจิตใจของมนุษย์ โดยมีความเชื่อความเคารพในผีบรรพบุรุษตามความเชื่อของคนใต้มักเชื่อในครูหมอหนังตะลุง เมื่อมีอุปสรรคความทุกข์ร้อนมักบนบานต่อครูหมอหนังตะลุง เมื่อผ่านพ้นเคราะห์กรรมพ้นจากอุปสรรคและปัญหาต่างๆ มีการเล่นหนังเพื่อแก้บนเพื่อบ่งบอกถึงความสำเร็จหลุดพ้นจากอุปสรรคเคราะห์กรรม ถึงแม้ว่าจะพิสูจน์ไม่ได้ในทางวิทยาศาสตร์ว่าสิ่งที่เชื่อมีจริงหรือไม่ แต่ความเชื่อเหล่านี้มีผลต่อระบบจิตใจของคนในสังคมให้มีความเคารพในผู้ใหญ่และบรรพบุรุษ

อิทธิพลความเชื่อต่อผีบรรพบุรุษ ครูหมอหนังตะลุง ปรากฏในชีวิตประจำวันของคนถิ่นใต้และมักมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตประจำวัน เห็นได้จากการตั้งชื่อแก่เด็กตามตัวละครในเรื่อง *บองหลา*ชื่อบองหลามาจากตัวตลกในหนังตะลุงดังข้อความที่ว่า

> “ตัวละครตลกที่สร้างชื่อให้หนังจวน ที่ว่าแปลกจากตัวละครตลกโรงอื่น...มันมีพร้าเป็นอาวุธประจำตัว พอหนังจวนตายก็ไม่เคยเห็นนายหนังโรงไหนเอาไปเล่นต่อ ไอ้ตัวตลกตัวนั้นมันชื่อ บองหลา”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 5)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หนังตะลุงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในที่นี้กล่าวถึงการสร้างชื่อตัวละคร ‘บองหลา’ ว่ามีที่มาจากความเชื่อความเคารพในตัวนายหนังตะลุง จึงนำชื่อตัวหนังตะลุงที่มีลักษณะเด่นที่สุดไม่มีโรงหนังอื่นของนายหนังจวนคือตัวละคร *บองหลา* ในหนังตะลุงมาตั้งชื่อลูกหลาน การแสดงหนังตะลุงมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในชุมชนอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องหมอรักษาโรคเป็นกำลังใจและความบันเทิง อีกทั้งยังเป็นผู้นำในการรวบรวมกลุ่มชาวบ้านในการทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะต่างๆ

จะเห็นได้ว่า พนม นันทพฤกษ์ เสนอระบบความเชื่อว่ามีความสำคัญและเชื่อมโยงกับการเคารพผู้อาวุโส ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน เมื่อมีความเคารพเชื่อฟังมีผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์และการวางเงื่อนไขกับสังคม ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยความเชื่อที่ว่าในธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเจ้าของคุ้มครอง ไม่ให้ชาวบ้านไปทำร้ายเบียดเบียนธรรมชาติ การถ่ายทอดความเชื่อเกิดจากผู้ใหญ่ในครอบครัวหรือในชุมชนปลูกฝังและถ่ายทอด ซึ่งมีผลต่อระบบจิตใจของเด็กและเยาวชนให้ทำตามระบบกฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้วางไว้ด้วยความศรัทธา โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลจนเป็นความศรัทธาและมีประโยชน์ต่อความเคารพกฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้วางเงื่อนไขไว้

4. การรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีนับตั้งแต่ความสัมพันธ์กับพ่อ แม่ พี่น้อง เครือญาติ เพื่อนฝูงคนในชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์กับเครื่องมือเครื่องใช้และสิ่งแวดล้อม เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์จึงรู้ว่ามนุษย์ไม่ได้อยู่ตัวคนเดียว ย่อมต้องอาศัยความร่วมมือพึ่งพาอาศัยกันและกัน ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น การร่วมกันเกี่ยวข้าว การสร้างสาธารณประโยชน์ ประเพณี วิถีชีวิตชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเครือข่าย พนม นันทพฤกษ์ เห็นถึงคุณค่าในระบบน้ำใจและวิถีชีวิตชุมชนที่มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ในชุมชนมีส่วนผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ ระบบเครือข่ายชุมชน รื้อฟื้นระบบความช่วยเหลือซึ่งกันและกันร่วมมือกัน ดังเห็นได้จากเรื่อง “ข่าวคราวจากฝั่งทะเลและจดหมาย” ซึ่งเป็นการเล่าประสบการณ์ของตัวละครเอกผ่านจดหมายถึงคนรัก ที่ไปใช้ชีวิตในบ้านเกิดของตนเองแถบชนบท หรือตอนหนึ่งจากเรื่อง *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* ที่แสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์เพื่อการต่อรองกับกลุ่มทุนนิยม ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> . . .อยู่ที่นั่นผมก็พยายามจะผลักดันให้เกิดคอกวัวรวม โดยชักชวนชาวบ้านเท่าที่สามารถชักชวนได้ให้เอาวัวมารวมคอกกัน แล้วต่อรองกับราชการขอกู้เงินเพื่อทำกิจการ ขอใช้ทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ที่อยู่ติดกับที่ดินของผม ก็คงคล้ายๆ กับสหกรณ์อะไรนั่นแหละครับ แต่คงไม่ใช่เพราะผมไม่ต้องการรูปแบบ มันจะทำให้ยุ่งไม่คล่องตัวในการทำงาน. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 66)

ตัวละครอธิบายถึงการสร้างเครือข่ายในรูปของการรวมผลผลิต โดยการนำวัวมารวมในคอกวัวเดียวกันเพื่อการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐในการขอพื้นที่เลี้ยงสัตว์และการขอกู้เงินเพื่อเป็นทุนในการเลี้ยงสัตว์ การรวมกลุ่มแสดงถึงความร่วมมือช่วยเหลือดูแลทรัพย์สินของกันและกัน รื้อฟื้นระบบน้ำใจและระบบเครือญาติที่คล้ายกับสหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ระบบน้ำใจและเครือญาติในการร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนตามวิถีชีวิตชุมชน ที่ก่อให้เกิดระบบเครือข่าย

การรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ปลูกพืชผลชนิดเดียวกันเป็นเครือข่ายสมาชิกชุมชนแบบหนึ่งเมื่อมีปริมาณผลผลิตที่มากพอขาย นับเป็นการลดค่าใช้จ่ายในเรื่องการขนส่ง เป็นการแสดงความร่วมมือเพื่อให้ได้ผลกำไรเกิดขึ้นกับกลุ่มชาวบ้านมากที่สุด ดังตัวอย่างจากเรื่อง *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* ดังนี้

> . . .ตามแถบที่ผมอยู่นี้ไม่ค่อยมีใครปลูกมะม่วงหิมพานต์กันจริงจังนัก เพราะเพิ่งเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ส่วนใหญ่ก็ปล่อยให้มันขึ้นเองตามธรรมชาติ บ้านละห้าต้นสิบต้น แต่ถ้ารวบรวมกันทั้งสามสี่ตำบลในย่านนี้แล้ว ปริมาณของมันก็นับได้ว่าไม่น้อยเลย
>
> ผมจะให้ที่ตั้งขึ้นมาในตำบลนั่นเป็นตัวแกนกลางในการรับซื้อจากชาวบ้านทั้งหมด บางทีมันอาจจะทำกำไรให้กลุ่มบ้างก็เป็นไปได้. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 20)

การสร้างเครือข่ายในรูปแบบของสหกรณ์คือการรวมกลุ่มผลิตผลของเกษตรกรเพื่อผลของการต่อรองราคาของชาวบ้านและการรวมผลผลิตที่มีให้มากพอสำหรับการนำไปขาย จากเดิมที่มะม่วงหิมพานต์กระจายอยู่ทั่วไปในชุมชน มีไม่มากพอที่พ่อค้าแม่ค้ามารับซื้อ หรือหากนำไปขายเองก็ไม่คุ้มกับการเดินทางขนส่ง การมีศูนย์รวมจุดเดียวในการรวบรวมผลผลิต เช่น การรวมเมล็ดมะม่วงหิมพานต์หลายๆ ต้นในหมู่บ้าน โดยมีตัวแทนของชาวบ้านในการรับซื้อและแบ่งผลกำไร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภายในกลุ่มจะสามารถทำให้ชาวบ้านได้รับความเป็นธรรมและขายผลผลิตได้ราคา การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายชุมชนทำให้ชาวบ้านมีพลังมากเพียงพอในการต่อรอง ผลคือพ่อค้านายทุนรับฟังและไม่กล้าโกงหรือกดราคา สร้างความเข้มแข็งให้เกิดแก่กลุ่มเครือข่าย เห็นได้จากเรื่อง “ข่าวคราวจากฝั่งทะเลและจดหมาย” ดังนี้

> . . .โครงการต่างๆ ของเราในการที่จะต่อรองกับเจ้าของหลุมถ่าน กับเจ้าของโรงงานป่นปลา กำลังจะได้ผล..พวกเขาคงต้องรับฟังเสียงเราบ้างหลังจากที่เป็นฝ่ายกำหนดอะไรๆ ให้พวกเรามานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นราคาฟืน, ไม่ว่าจะเป็นราคาปลา หรืออัตราค่าแรงงานในโรงงานของพวกเขา. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 15)

ความสำคัญในการรวมกลุ่มผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ สร้างเครือข่ายของชาวบ้านทำให้เกิดพลังในการต่อรองและกำหนดราคาขายที่มีความยุติธรรมต่อเกษตรกรผู้ผลิตมากเอง โดยเฉพาะ การกำหนดราคาปลา ค่าฟืน และอัตราค่าแรง การรวมกลุ่มจึงเป็นพลังเข้มแข็งของคนในชุมชน ดังที่ปรากฏในเรื่อง “คลื่นหัวเดิ่ง” ตอนหนึ่งว่า

> . . .การรวมกลุ่มก่อให้เกิดช่วยเหลือเป็นกำลังใจในการต่อสู้กับความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับพวกพ้องของตนเห็นได้จากเรื่อง “คลื่นหัวเดิ่ง” ที่อ้นคนเรือเล็กถูกรังแกจากนายทุนที่มีเรือขนาดใหญ่ ทำให้เกิดความเสียหายกับทรัพย์สินของอ้น เมื่ออ้นฟ้องร้องก็ได้รับความไม่เป็นธรรมเพราะเจ้าหน้าที่มองคนจนว่าเป็นคนผิด แต่เมื่อมีพรรคพวกคอยให้การสนับสนุนช่วยเหลือทั้งในด้านกำลังทรัพย์และกำลังเรื่องร้ายที่เกิดจากการใส่ร้ายก็ผ่านพ้นไปด้วยดี... เขายังรู้สึกประทับใจกับคำพูดของเพื่อนๆ ชาวเรือหางอยู่จนเดี๋ยวนี้ “สู้มันนะพี่อ้น เราช่วยกันทุกอย่าง จะได้รู้กันสักทีว่ามันจะขี่หัวเราได้อีกนานเท่าไหร่...”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 141)

ตัวละครเอกที่ชื่อ ‘อ้น’ ถูกนายทุนกล่าวหาว่าอ้นไปทำร้ายร่างกายและขู่กรรโชกทรัพย์ทั้งๆ ที่เรื่องเกิดจากเรือของอ้นจมน้ำขณะไปส่งลูกที่โรงเรียนเพราะเรือใหญ่ของนายทุนทำให้เกิดคลื่นกระทบเรือของอ้นจนจมน้ำ ทำให้อ้นสูญเงิน อ้นจึงเรียกร้องเงินจากนายทุนเจ้าของเรือ อ้นซึ่งเป็นคนจนไม่สามารถมีปากเสียง เทียบกับอำนาจเงินไม่ได้ ฉะนั้นการต่อสู้ของอ้นต้องมีพวกพ้องและคำพูดของพวกพ้องชาวเรือหางที่พร้อมจะต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับอ้นทำให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เครือข่ายชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มทำให้เกิดพลังในการต่อรองอย่างมาก ทั้งนี้อัตลักษณ์ในเรื่องความรักพวกพ้อง ความแข็งกร้าวรักศักดิ์ศรีไม่ยอมคนของชาวภาคใต้ที่ พนม นันทพฤกษ์ นำมาใช้ในการต่อสู้กับความอยุติธรรม เห็นได้ชัดจากข้อความตอนหนึ่งในเรื่อง “คลื่นหัวเดิ่ง” ดังนี้

> . . .อ้นทอดตามองออกไปปากอ่าว เห็นละลอกคลื่นหัวเดิ่งขาวโพลนโถมไล่เข้ามาลูกแล้วลูกเล่า เขาคิดถึงเหตุการณ์ที่ต้องผจญ “คลื่นหัวเดิ่ง” นี่หลายครั้งหลายหนเมื่อครั้งที่ยังเป็นนายท้ายเรืออยู่ เขารู้ดีว่าเขาจะเอาชนะเจ้า “คลื่นหัวเดิ่ง” ที่ดูรุนแรงใหญ่โตนั้นอย่างไร อย่าหลีกเรือหลบมัน หันหัวเข้าหา เร่งเครื่องเดินหน้าให้เต็มเหยียด พุ่งชนฝ่ามันเข้าไป แค่นี้เขาก็จะเอาชนะมันได้ มันดูจะน่ากลัว แต่อ้นรู้ดีว่าถ้าไม่หันเรือเข้าสู้ พุ่งฝ่ากลางตัวมันเข้าไป เขาก็จะไม่มีวันชนะมันได้อย่างเด็ดขาดเขาพิสูจน์มันมาแล้ว และขณะนี้เขาก็กำลังพิสูจน์และท้าทายกับมันอยู่. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 141)

ข้อความข้างต้นกล่าวถึง ‘อ้น’ ที่เปรียบเทียบการต่อสู้กับนายทุนที่คอยเอาเปรียบผู้ไม่มีเงินทุนว่าต้องหันหน้าเข้าสู้ก็จะชนะเหมือนกับที่เขาชนะคลื่นหัวเดิ่ง คลื่นที่ใหญ่มากในทะเลโดยการหันหัวเรือเข้าสู้กับคลื่นนั้นแล้วจะสามารถข้ามผ่านคลื่นนั้นได้ การต่อสู้แบบตาต่อตาฟันต่อฟันไม่หลบไม่หนีไปจากปัญหาเห็นได้จากเรื่อง “คลื่นหัวเดิ่ง” ที่ให้อ้นมีอัตลักษณ์ของชาวใต้โดยแท้คือความไม่ยอมคน แข็งกร้าวและรักพวกพ้อง คือการขึ้นต้นเรื่องให้อ้นเข้าไปช่วยเหลือเพื่อนที่เป็นชาวประมงด้วยกันจนอ้นถูกรุมทำร้ายจนและได้รับบาดแผลรอยบากที่หน้า นี่เป็นการชี้นำไปสู่ประเด็นของการไม่ยอมให้ใครมารังแก อ้นพร้อมจะสู้หากถูกรังแก และข้อความตอนจบที่ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของความเป็นคน ‘ยอมหักไม่ยอมงอ’ ของอ้นที่พร้อมจะสู้กับ ‘คลื่นใหญ่’ สัญลักษณ์ของปัญหาโดยไม่หลบ การสู้แบบไม่หลบนี้จะทำให้เอาชนะได้ในที่สุด

การสร้างเครือข่ายชุมชนที่ พนม นันทพฤกษ์ พยายามเน้นย้ำอีกประการคือเรื่อง การจัดตั้งโรงเรียนให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อการปลูกฝังภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เยาวชนและความผูกพันกับท้องถิ่น การที่เยาวชนต้องออกจากบ้านไปศึกษาต่อไกลบ้านเกิดก่อให้เกิดปัญหาการแยกผู้เรียนออกจากครอบครัว ทำให้เยาวชนของชาติอยู่ห่างไกลจากชุมชน ห่างไกลท้องถิ่น เห็นได้จากเรื่องสั้น “นกเอี้ยง” เป็นเรื่องเล่าของ ‘นายสา’ ครอบครัวชาวนาเล่าเกี่ยวกับการศึกษาของบุตรชายของตนในยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงชุมชนพัฒนาสู่ระบบทุนนิยม การส่งลูกชายเข้าเรียนต่อนั้นนายสาจำต้อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ขายที่นาแปลงใหญ่ติดถนน ด้วยความหวังให้ลูกชายได้มีชีวิตที่ดีกว่าพ่อแม่ เห็นได้จากตอนหนึ่งจากเรื่อง “นกเอี้ยง” ดังนี้

> . . .เรื่องหนักที่สุดเกิดขึ้นเมื่อสามปีก่อน เกิดขึ้นเมื่อเจ้าสาหมาดลูกชายคนโตของแกโหนรถเข้าไปเรียนในเมือง เข้าไปกับถนนสายใหม่นั้น จบชั้นม. 3 พร้อมกับลูกผู้ใหญ่บ้านและลูกคนมีฐานะในหมู่บ้าน...นายสาไม่เข้าใจเรื่องการต้องเปลี่ยนโรงเรียนของลูกชายสักเท่าไร มันบอกว่าจะเข้าเรียนช่างกล จะได้ออกมาเป็นช่างใหญ่ อาจจะได้เป็นช่างประปา หรือช่างไฟฟ้า อย่างที่นายสาเห็นว่ามีรายได้ดีและมีหน้ามีตานั่น ที่สำคัญก็คือลูกคนอื่นๆ ก็เรียนต่อ ถ้าเขาไม่ได้เรียนก็นับว่าสูญเปล่าเพราะเรียนแค่นั้นทำอะไรไม่ได้ เรื่องการเรียนต่อนั้นนายสาไม่รู้ รู้แต่ว่าการเรียนของมันครั้งนี้ทำให้แกต้องขายนาแปลงติดถนนใหญ่ไป...สาเหตุที่แกขายนาคือแกต้องการเงินเพื่อให้เจ้าสาหมาดได้เข้าเรียนช่างกลเอกชนในเมืองพร้อมๆ กับลูกผู้ใหญ่บ้านและเพื่อนบ้านบางคน ตั้งแต่นั้นมาข้าวที่ทำเองกินเองจากนาเองก็ไม่พอกินต้องซื้อจากในเมืองมาเพิ่ม. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 64-65)

ข้อความข้างต้นแสดงความยากลำบากของชาวนาที่ต้องส่งให้ลูกเรียนหนังสือด้วยความหวังว่าลูกจบการศึกษามีงานที่ดี มีเกียรติทำงานเลี้ยงดูตัวเองได้ พ่อแม่จึงขายนาขายไร่เพื่อนำเงินส่งเสียให้ลูกทำให้เกิดภาวะขาดแคลนข้าวของคนในครอบครัวเพราะผลผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการอีกต่อไปเนื่องจากพื้นที่ในการทำนาน้อยลง ทำให้ชาวนาต้องซื้อข้าวมากิน การส่งให้ลูกชายเข้าเรียนในระบบการศึกษาของนายสาทำให้เด็กออกห่างจากบ้าน ทำให้เด็กทำนาทำการเกษตรไม่เป็นเพราะไม่เคยได้เรียนรู้ในเรื่องการเกษตรตามวิถีภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

> . . .ส่วนในสาหมาดนั่นเป็นอันเลิกหวัง ให้ทำนาก็ไม่ทำมันบอกว่าทำไม่เป็นเพราะเรียนหนังสือมาแต่ต้น ผสมกับความขี้เกียจที่เป็นเรื่องหลักเข้าไปอีกก็ยิ่งหวังไม่ได้ แม้มันจะบอกว่าได้งานเดินตั๋วที่โรงหนังในเมืองแล้วแกก็ไม่เชื่อน้ำยาว่าจะทำได้สักกี่น้ำ เมียมันก็เกาะกินที่บ้านอีกคน. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 68-69)

การส่งลูกชายเข้าไปเรียนช่างกลในเมืองของนายสาเป็นเรื่องที่ล้มเหลว และทำให้ครอบครัวสิ้นหวังแม้แต่การพึ่งตนเองอยู่ด้วยตัวเองของนายสาหมาดลูกชายนายสาก็ทำไม่ได้ การศึกษาใน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ระบบจะทำให้เด็กห่างจากท้องถิ่นห่างจากครอบครัว ห่างจากชุมชน ห่างจากการเกษตรไม่สามารถทำนาหรือรับช่วงอาชีพเดิมของครอบครัวได้ซ้ำยังเป็นการเพิ่มภาระให้กับครอบครัวเมื่อการเรียนล้มเหลว

พนม นันทพฤกษ์ ไม่ได้กล่าวว่าการเรียนในระบบไม่ดี แต่พยายามเน้นย้ำในเรื่อง การเรียนเพื่อกลับมาพัฒนาท้องถิ่น ไม่ออกห่างจากชุมชน เขาพยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาโดยเฉพาะการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นสิ่งดีงาม และประเด็นที่ผู้เขียนเน้นย้ำคือการไม่ดูถูกความสามารถของคน โดยเสนอว่าคนที่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบไม่ใช่คนโง่แต่เป็นคนที่ขาดโอกาสเห็นได้

> . . .วะเหบ ต้องออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมหกนั้นเป็นเรื่องธรรมดาของเขา รวมทั้งเด็กๆ ที่นี่เกือบทุกคน แม้วะเหบจะมีท่าทีเป็นเด็กที่มีความจำดี ชอบอ่านหนังสือ...สอบทุกครั้งก็มักได้ที่ต้นๆ ครั้งสุดท้าย ก่อนออกจากโรงเรียนก็ได้ที่หนึ่ง เปอร์เซ็นต์ก็สูงเสียจนครูบ่นเสียดายที่ไม่ได้เรียนต่อในตัวอำเภอ. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 47)

เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษาอย่าง ‘วะเหบ’ ตัวละครในเรื่องที่มีผลการเรียนที่ดี และชอบอ่านหนังสือ แต่ไม่มีโอกาสได้เรียนต่อ เพราะทางบ้านยากจน การเสนอภาพเด็กที่มีผล การเรียนดีแต่ขาดโอกาสทางศึกษาของพนม นันทพฤกษ์ ก็เพื่อเน้นย้ำว่าศักยภาพของคนไม่ได้อยู่ที่โอกาสได้เรียนหนังสือในระบบ แต่จะย้ำถึงการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และการนำความรู้ที่ได้จากการเรียนจากมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

พนม นันทพฤกษ์พยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีสถานที่เรียนภายในชุมชน เพื่อให้เยาวชนในชุมชนไม่ออกไปจากชุมชน การส่งเสริมให้เกิดสถานศึกษาสามารถพัฒนาศักยภาพชีวิต และมีโอกาสทางการศึกษาเรียนรู้จากชุมชนที่ตนอาศัย และมีความสามารถกลับมาพัฒนาชุมชนของตนต่อไป เห็นได้จากเรื่อง *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* ตอนที่ ‘ชาด’ ได้เล่าถึงการตั้งโรงเรียนที่บ้านของตนในภาคใต้ให้ ‘ชมนาด’ ฟัง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบเครือข่ายของชุมชนใน การพัฒนาระบบการศึกษาดังข้อความที่ว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> . . .ผมกำลังวิ่งเต้นขอตั้งโรงเรียนเล็กๆ ขึ้นที่นั่น ลูกชาวบ้านจะไม่ต้องเดินไปเรียนไกลนัก หน้าน้ำหน้าฝน พวกแกลำบากมาก ก็คงออกมาในทำนองโรงเรียนของกองทุนในตำบล รายได้ก็มาจากสมาชิก และผู้ศรัทธา หรือคหบดีแถบนั้น เรื่องยังไม่เรียบร้อยเลย แต่ตอนนี้เด็กๆ ก็เริ่มมาเรียนกันบ้างแล้ว คิดว่าคงเรียบร้อยเร็วๆ นี้ ทางอำเภอก็เห็นด้วย ก็ช่วยทางการเขาอีกแรง. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527 : 66)

ผู้เขียนให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาให้แก่เด็กในชุมชนว่าเกิดจากระบบเครือข่ายชุมชน เพื่อไม่ให้เด็กในชุมชนอยู่ห่างจากชุมชน นอกเหนือจากความสะดวกสบายของผู้เรียนใน การเดินทางมาเรียนในหน้าฝนแล้ว ยังเกิดสถานศึกษาที่ชุมชนมีส่วนร่วม กล่าวคือชุมชนสามารถจัดการศึกษาและกำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนของเยาวชนเพื่อชุมชนจะได้ประโยชน์ที่สูงสุด พนม นันทพฤกษ์ จึงเสนออุดมการณ์ในการจัดการศึกษาเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนในระบบสหกรณ์ของชุมชนเพื่อให้ลูกหลานของสมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเล่าเรียนโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพื่อสร้างโอกาสและความเข้มแข็งให้เกิดแก่ชุมชน

> “โรงเรียนเล็กๆ ของฉันกำลังจะก่อตั้งขึ้นที่จริงมันเป็นโรงเรียนประชาบาลในตำบลอยู่เหมือนกันเขาก็มีโครงการว่าจะขยายถึง ป. 6 แต่ยังไม่ถึง เธอก็รู้ฉันเองไม่เคยหวังกับโรงเรียนในระบบเหล่านั้น โรงเรียนของฉันหรือพูดให้ถูกของเรา ชาวบ้านจะมีลักษณะเป็นสหกรณ์ไปในตัวลูกของสมาชิกจะเข้าเรียนได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย...อย่างน้อยลูกหลานของเขาก็ไม่ควรที่จะรับเอามรดกของความโง่เขลาที่เกิดจากการขาดโอกาสใน การเรียนรู้เหล่านั้นอีกต่อไป”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 16)

น้ำเสียงของตัวละครมีความภาคภูมิใจที่เล่าถึงการก่อตั้งโรงเรียนในตำบลที่ตัวละครอาศัยอยู่ จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ตัวละครไม่เชื่อว่าการจัดการศึกษาในระบบว่าจะขยายถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้ ชาวบ้านมีความสามารถจึงมีระบบการจัดการศึกษาของตัวเองในระบบสหกรณ์ และระบบเครือข่ายชุมชนเพื่อให้ลูกหลานของตนได้มีโอกาสทางการศึกษา ซึ่งจะเป็นกำลังให้กับชุมชนต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายในรูปแบบใหม่ๆ เช่น สหกรณ์ เป็นการรื้อฟื้นระบบน้ำใจของวิถีชุมชนในการช่วยเหลือทำกิจกรรมต่างๆ สร้างพลังที่เข้มแข็งของชุมชนจากสร้างเครือข่ายชุมชน เกิดพลังในการต่อสู้กับอำนาจและอิทธิพลของระบบทุนนิยม การสร้างเครือข่ายชุมชนจากกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในกลุ่มชาวบ้านจึงสามารถพึ่งพาตนเอง และให้ความช่วยเหลือตนเองและสังคมอันก่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชน เกิดความอยู่รอดในกระแสทุนนิยมและนโยบายการพัฒนาของรัฐ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า พนม นันทพฤกษ์ ได้สร้างวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมาอีกชุดหนึ่งที่เขาเชื่อว่ามีอำนาจในการต้านทานระบบทุนนิยม ที่เห็นทุกอย่างเป็นสินค้าเข้ามาครอบงำความคิดของชาวบ้าน ด้วยการสร้างระบบคิดที่เห็นแก่ตัวโดยใช้ความสะดวกสบายของโครงการต่างๆ ในการพัฒนาเช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า และสินค้าฟุ่มเฟือยเป็นเหยื่อล่อ เพื่อรัฐจะได้ขยายอำนาจเข้าครอบงำชาวบ้านได้สะดวกมากยิ่งขึ้น การพัฒนาแบบทุนนิยมก่อให้เกิดปัญหาในชุมชนและชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้

พนม นันทพฤกษ์ เสนอว่าวัฒนธรรมชุมชนมีศักยภาพ มีความสามารถ และมีความรู้ พึ่งพาตนเองได้และอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข โดยการเล่าเรื่องของตัวละครที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายด้วยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการปรับประยุกต์ประสบการณ์ที่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นก่อนเพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ใหญ่และเด็กในชุมชน คนรุ่นก่อนถ่ายทอดระบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติแก่คนรุ่นหลังด้วยการเล่าถึงภูต ผี เทวดา บาป บุญ ก่อเกิดความศรัทธาและความเคารพเชื่อฟัง มีผลต่อการวางกฎเกณฑ์ของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิสถิตอยู่ นอกจากนี้ตัวละครยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวบ้าน เกิดระบบน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือแบ่งปันโดยถือว่าทุกคนเป็นญาติพี่น้องและพวกพ้อง เกิดความรักความสามัคคีในกลุ่ม การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายที่มีพื้นฐานจากความเป็นเครือญาติ พวกพ้องทำให้เกิดความเข้มแข็ง เป็นอิสระ และไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบทุนนิยม

กล่าวโดยสรุป บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ นับเป็นงานเขียนกลุ่มแรกๆ ที่มองเห็นคุณค่าของชนบท และนำเสนอสิ่งที่เรียกว่าเป็น ‘ภูมิปัญญา’ ของชาวบ้าน ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในยุคการพัฒนาแบบทุนนิยมที่มองว่าชาวบ้านนั้นด้อยพัฒนา และวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้นล้าหลัง ผู้เขียนได้ใช้การเล่าเรื่องแสดงวิถีชีวิตตัวละครที่อยู่อย่างพออยู่พอกินโดยผู้เขียนจงใจสร้างวาทกรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วัฒนธรรมชุมชน ดังที่แสดงผ่านการเล่าเรื่องถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอดี การใช้ภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องทุ่นแรงในการประกอบอาชีพ และจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นของตัวละคร อีกทั้งยังนำเสนอภาพวิถีชีวิตในด้านความเป็นอยู่ ความเชื่อ ประเพณี ความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนอย่างละเอียด นับได้ว่าเป็นการสร้างวาทกรรมชุดใหม่ ในเรื่องวัฒนธรรมชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดการให้คุณค่าแก่ชนบท และให้ความสำคัญแก่ชาวบ้านว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ และเป็นผู้เจริญ การนำเสนอดังกล่าวแตกต่างจากวรรณกรรมเพื่อชีวิตในยุคสมัยเดียวกันที่ยังเสนอว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่อ่อนแอหรือเป็นผู้ถูกกระทำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 5

บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ในการตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐ

อิทธิพลของวาทกรรมการพัฒนาของรัฐที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชนบท ทำให้ชนบทตกอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งก่อให้เกิดการล่มสลายของสังคมชนบท และความแตกต่างในรายได้ระหว่างเมืองกับชนบทนั้นได้ทำให้เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับการพัฒนาของรัฐ ส่งผลให้เกิดการต่อต้าน การพัฒนาของรัฐมาโดยตลอด เช่น การต่อต้านรัฐของลัทธิมากซ์เพื่อให้สังคมเกิดความเป็นธรรม และเสมอภาค ต่อมาความคิดนี้ได้หมดอิทธิพลลงไป นักวิชาการจึงเสนอทางเลือกในการพัฒนาที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน” กลายเป็นวาทกรรมใหม่ที่สร้างขึ้นจากกระแสแนวคิดและปฏิบัติการทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ที่เรียกร้องให้สังคมไทยหันกลับไปให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นชนบท และทำความเข้าใจชาวบ้านจากมุมมองของชาวบ้านเอง ความเข้มแข็งของชาวบ้านนั้นสามารถต่อต้าน วาทกรรมการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาครอบงำสังคมชนบทได้

สรณัฐ ไตลังคะ (2550: 116) ใน *เรื่องสั้นแนวคตินิยมสมัยใหม่ พ.ศ. 2507-2516* ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงสู่สมัยใหม่ในวรรณกรรมที่เกิดวาทกรรม “ต้าน” การพัฒนาไว้ดังนี้

> . . .การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เป็นสังคมสมัยใหม่นั้นได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อเศรษฐกิจ และสังคม กล่าวคือ เกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเกิดความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบใหม่ ชาวนาได้อพยพย้ายถิ่นมาเป็นกรรมกรในโรงงาน กลายมาเป็นลูกจ้างของนายทุนแต่ขณะเดียวกัน รัฐได้มีนโยบายหลายด้านที่เอื้อต่อการลงทุน มีการสร้างสาธารณูปโภค เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การลงทุน และทำให้ประชาชนเกิดความสะดวกสบายมากขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม เรื่องสั้นไทยกลับเสนอวาทกรรม “ต้าน” การพัฒนา โดยการเสนอภาพลบของการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยว่ามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของประชาชนในชนบท ความเจริญเพียงความเจริญทางวัตถุ แต่ความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทกลับล่มสลาย เกิดความขัดแย้งทางความคิดในตนเอง. . .
>
> เรื่องสั้นไทยระหว่าง พ.ศ. 2507-2516 ได้แสดงให้เห็นวิกฤตของการนำเสนอภาพประการแรกคือวิกฤตทางการเมืองและสังคม นโยบายและการบริหารงานของรัฐเป็นระบบเผด็จการและระบบอุปถัมภ์ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประการที่สองคือวิกฤตของระบบคุณค่า กล่าวคือ ค่านิยม ศาสนา ความเชื่อ กับวิถีปฏิบัติในสังคมขัดแย้งกันทั้งหมดนี้ ทำให้เกิดการตั้งคำถามและทบทวนความหมาย นอกจากนี้วรรณกรรมในแนวขนบที่เผยแพร่อยู่ในขณะนั้นไม่สามารถแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นได้ และยังตกอยู่ใต้ความควบคุมของรัฐเผด็จการ ทำให้การนำเสนอเน้นความบันเทิงเป็นหลักโดยที่ไม่สามารถนำเสนอให้เห็นภาพปัญหาของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ นักเขียนไทยได้สื่อผ่านเรื่องสั้นโดยชี้ให้เห็นความไม่พอใจต่อความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพบว่ามีการพยายามสร้างคู่ตรงข้ามของชนบท/เมืองขึ้นมา เพื่อแสดงว่าชนบทที่บริสุทธิ์ เรียบง่าย เต็มไปด้วยชีวิตที่มีความสุขถูกรุกล้ำด้วยเมืองที่น่ารังเกียจ งานเขียนเหล่านี้แสดงความไม่พอใจต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จนกล่าวได้ว่าเป็น “วาทกรรมต้านการพัฒนา” นอกจากนี้เรื่องสั้นเหล่านี้ยังแสดงความไม่พอใจสังคมในด้านต่างๆ อาทิ ลักษณะอนุรักษ์นิยม การหน้าไหว้หลังหลอก ทุนนิยม สงครามเวียดนาม ดังที่ปรากฏในเรื่อง “ดอกไม้สีทอง” (2515) ของ กรณ์ ไกรลาศ “การเดินทางไปยังท้องทุ่ง” (2513) ของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี “เสเพลบอยชาวไร่” (2512) ของ ’รงค์ วงษ์สวรรค์ (สรณัฐ ไตลังคะ 2550: 297-298)

งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าใน พ.ศ. 2507-2516 ได้เกิดวาทกรรมต้านการพัฒนาสังคมให้ทันสมัยของรัฐอันเป็นผลพวงของนโยบายตามวาทกรรมการพัฒนาในต้นทศวรรษ 2500 แล้ว

ในทศวรรษ 2520 วาทกรรมการพัฒนาส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชาวชนบทอย่างมาก พนม นันทพฤกษ์ เสนอการแสดงอัตลักษณ์ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อกับการอนุรักษ์ การรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย ชุมชนจึงมีความเข้มแข็ง มีความรู้สามารถต้านทานการพัฒนาแบบทุนนิยมได้ และพนม นันทพฤกษ์ ได้ตอกย้ำการต่อต้านการพัฒนาของรัฐด้วยการเสนอบันเทิงคดีเปิดโปงวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ และตอบโต้วาทกรรมการพัฒนา การเสนอบันเทิงคดีในแต่ละเรื่องไม่ได้จบเรื่องด้วยความรุนแรงอย่างที่เกิดขึ้นในทศวรรษก่อนหน้านี้ เพียงแต่ชี้ให้เห็นความเลวร้ายของ การครอบงำ เอารัดเอาเปรียบชาวบ้านในชนบทของ “การพัฒนา” ส่งผลต่อชาวบ้าน แต่ชาวบ้านสามารถยืดหยัดต่อสู้กับปัญหาเหล่านั้นได้ด้วยพลังของตัวชาวบ้านเอง

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในการตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐคือ การตั้งชื่อเรื่องเป็นสิ่งสำคัญที่กระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความสนใจบันเทิงคดีและเป็นสิ่งแรกที่โน้มน้าวให้ผู้อ่านเลือกอ่าน พนม นันทพฤกษ์ เป็นนักเขียนคนหนึ่งที่มักใช้ชื่อเรื่องแสดงถึงอุดมการณ์ความคิดอย่างชัดเจน ดังในรวม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรื่องสั้น*ยืนต้านพายุ* ซึ่งมีเรื่องสั้นจำนวน 6 เรื่อง ทั้งหมดเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับคนในชนบทที่ถูกสังคมเมืองและนายทุนเอารัดเอาเปรียบ ผู้เขียนตั้งชื่อหนังสือรวมเรื่องสั้นนี้ว่า *ยืนต้านพายุ* เพื่อใช้สัญลักษณ์พายุในที่นี้เปรียบเป็นระบบทุนนิยมและข้าราชการที่ใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบในการแสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้าน *ยืนต้านพายุ* นั้นมีนัยสำคัญ ประการแรกคือเมื่อเห็นชื่อเรื่องทำให้เกิดความคิดเชื่อมโยงไปถึงความรุนแรงและโหดร้ายของพายุที่จะทำลายสิ่งกีดขวางให้ราบคาบในพริบตา ประการที่สอง คือการประกาศว่ายังมีผู้กล้าท้าทายอำนาจยืนหยัดต่อสู้กับพายุอย่างกล้าหาญ

ในรวมเรื่องสั้น *คืนฟ้าฉ่ำดาว รอยเปื้อน, และทางเดิน* ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอีกในเรื่องสั้นเรื่อง “นกแร้ง” พนม นันทพฤกษ์ ใช้นกแร้งเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงกลุ่มนายทุนที่คอยแสวงหาผลประโยชน์เอารัดเอาเปรียบชาวไร่ชาวนา เปรียบเหมือนนกแร้งซึ่งเป็นฝูงสัตว์ที่น่ารังเกียจในสายตาของชาวบ้านคอยรุมจิกกินซากศพ แต่เมื่อชาวบ้านไม่ย่อท้อ (ไม่ยอมตาย) นกแร้งนั้นจะไม่สามารถทำอะไรคนเป็นที่มีพละกำลังได้ เรื่องสั้น “เหยื่อพราน” เป็นการตั้งชื่อเรื่องคล้ายกับทั้งสองเรื่องที่ผ่านมาคือเปรียบนายทุนเป็นพรานผู้ล่าคอยหาผลประโยชน์จากผู้ใช้แรงงานแต่สุดท้ายกรรมกรลุกขึ้นไล่ล่านายทุนบ้าง ส่วนเรื่องสั้น “คลื่นหัวเดิ่ง” ในรวมเรื่องสั้นเล่มเดียวกันเป็นการตั้งชื่อเรื่องตามคลื่นใหญ่ในทะเลที่ชาวประมงพื้นบ้านรู้จักกันดี พนม นันทพฤกษ์ ต้องการชี้ให้เห็นการกล้าต่อสู้ของชาวประมงต่อคลื่นใหญ่ โดยเปรียบนายทุนเป็นคลื่นใหญ่ในมหาสมุทรที่ชาวประมงเรียกว่า“เดิ่ง” ซึ่งการต่อสู้นี้คือชาวประมงต้องหันหัวเรือเข้าสู้กับคลื่นโดยไม่หลบ

เรื่องสั้น “มรสุม” ในรวมเรื่องสั้น *ดาวที่ขีดเส้นฟ้า* พนม นันทพฤกษ์ นำเสนอถึงความไม่เป็นธรรมในสังคม โดยชี้ว่าคนที่มีทุนมากมักไม่มีปัญหาในการทำงานใดๆ ส่วนคนจนนั้นจะทำสิ่งใดก็มักมีอุปสรรคโดยเปรียบเทียบปัญหาหรืออุปสรรคนั้นเหมือนกับมรสุมที่ทำให้ชาวประมงเล็กๆ ไม่สามารถออกหาปลาได้ขณะที่เรือใหญ่ของนายทุนสามารถเดินทางไปหาปลาได้อย่างไม่มีอุปสรรค

จากที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างการตั้งชื่อเรื่องที่สื่อความคิดโดยตรงในการตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐเพื่อเรียกร้องให้ผู้อ่านเห็นด้วยกับวิธีการตอบโต้อย่างรุนแรงยืนหยัดต่อสู้ของชาวบ้านที่ พนม นันทพฤกษ์ ใช้ในการต่อต้านระบบทุนนิยมและอำนาจอิทธิพลของรัฐ

พนม นันทพฤกษ์ใช้บันเทิงคดีเป็นเครื่องมือในการเปิดโปงวาทกรรมการพัฒนา เสนอความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ ประสบการณ์แก่ผู้อ่านได้รับรู้ถึงอำนาจวาทกรรมการพัฒนาของรัฐที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ใช้อิทธิพลและความชอบธรรมในการเข้ามาครอบงำชนบท ในบทนี้เป็นการพิจารณาบันเทิงคดีของ พนม นันทพฤกษ์ ในการตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐ

การเปิดโปงวาทกรรมการพัฒนา

ทศวรรษ 2520 เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนาชนบท รัฐสร้างเป้าหมายของการพัฒนาโยงกับความเจริญเติบโต ความก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นด้วยการเสนอโครงการต่างๆ มากมาย เช่นโครงการสร้างงานในชนบท (ก.ส.ช.) เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท เปิดประเทศเป็นอุตสาหกรรมโดยใช้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นหลัก ตัวชี้วัดความสำเร็จแห่งการพัฒนาคือตัวเลขทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูง พื้นที่ชนบทถูกทำให้เป็นพื้นที่แห่งความด้อยพัฒนา แร้นแค้น ขาดแคลนต้องได้รับการช่วยเหลือเยียวยา ชาวบ้านในชนบทไร้พลังในการแสวงหาความเจริญมาสู่ตนเอง รัฐจำต้องเข้าช่วยเหลือส่งเสริมให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของชาวบ้านและพื้นที่ในชนบท ชนบทจึงเป็นพื้นที่ที่รองรับการพัฒนาเพื่อไปสู่ความเจริญก้าวหน้า มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รัฐจึงเป็นองค์กรแห่งความหวัง เป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้านชนบทในการกำจัดความด้อยพัฒนาไปจากชนบท การที่รัฐสร้างความด้อยพัฒนาขึ้นเป็นการแสดงถึงอำนาจอิทธิพลที่มีเหนือชาวบ้านชนบทในการกำหนดให้ชนบทเป็นพื้นที่แห่งการพัฒนา พนม นันทพฤกษ์ เห็นถึงความเลวร้าย การเข้าครอบงำการเอารัดเอาเปรียบชนบท ปัญหาต่างๆ ที่ตามมาไม่มีที่สิ้นสุดจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ เขาจึงใช้บันเทิงคดีเปิดโปงวาทกรรมการพัฒนาที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการชี้ให้เห็นถึงความเลวร้ายของการพัฒนาจากการสร้างภาพชนบท การขยายอำนาจของรัฐและความเลวร้ายของทุนนิยม

1. การสร้างภาพชนบทของรัฐ

การที่รัฐจะเข้าไปพัฒนาชนบทด้วยนโยบายต่างๆ นั้นรัฐจำต้องทำให้ชนบทเป็นพื้นที่ด้อยพัฒนาจำต้องได้รับการช่วยเหลือ การสร้างภาพความด้อยพัฒนาของชนบทเป็นวิธีการที่ชาญฉลาดของรัฐเพื่อใช้ความชอบธรรมเข้ามามีอิทธิพลครอบงำชนบทด้วยนโยบายการพัฒนาส่งเสริมความก้าวหน้าเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวชนบทด้วยระบบแบบแผนของรัฐที่มีประสิทธิภาพ

ภาพลักษณ์นี้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงแรกๆ ของการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อรัฐจะได้มีโครงการต่างๆ เข้าไปพัฒนาชนบทพร้อมกับให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์โดยหน่วยงานราชการเช่น มีการจัดตั้งนิคมชาวเขา พร้อมกับความพยายามให้ชนบทละทิ้งความเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชนบทให้ได้ไม่ว่าโดยการผลักเข้าสู่การเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ที่ต้องพึ่งพิงความรู้จากเมืองทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐมองว่าปัญหาของการพัฒนาก็คือ ปัญหาการสื่อสาร การฝึกอบรม การถ่ายทอดเทคโนโลยีฯลฯ ดังที่ปรากฏในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ หลายเรื่องด้วยกัน เช่น เรื่องสั้น “ชายแก่ริมทะเลสาบ” “ไฟที่ไหม้ลาม” “เหยื่อพราน” “นกแร้ง” “คนเตา” “จากภูเหนือ” “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง” “ฟ้ามุ่ยหล่นโปรยที่เมืองปาย” “ลูกแพะสิบสามตัว” “นกเอี้ยง” “แพะแก่ภูเขาในฤดูแล้ง” “ชายแก่ริมทะเล” “ปาดังเบซาร์” และนวนิยาย *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* เป็นต้น

ในที่นี้จะยกตัวอย่างเรื่อง “ลูกแพะสิบสามตัว” เป็นเรื่องราวของ ‘มาซิด้า’ เป็นเด็กหญิงมุสลิมมีความใฝ่ฝันที่จะเรียนต่อชั้นมัธยมแต่โรงเรียนชั้นมัธยมอยู่ไกลจากบ้าน และฐานะทางบ้านของมาซิด้าค่อนข้างยากจน ‘ครูเจ๊ดาเซี้ย’ บอกเรื่องการเรียนต่อแก่มาซิด้าทำให้เธอมีความหวังที่จะเรียนต่อหากเธอมีเงินมาสมัครเรียน และการมีเงินต้องมาจากการขายแพะทั้งหมดให้ได้ 13 ตัวนั่นคือความหวังที่จะได้เรียนต่อของมาซิด้า พนม นันทพฤกษ์เสนอเรื่องราวมาซิด้าที่ไม่สามารถเรียนต่อได้เพราะความยากจนเป็นอุปสรรคสำคัญ

> . . .“หนูคงไม่ได้เรียนต่อที่โรงเรียนในเมืองนั่นแล้วละคะ...”
>
> “เมื่อวานหนูถามป้ะอีกทีเพื่อจะบอกครู...ป้ะบอกว่ายังไปไม่ได้หรอกเงินเกือบพันห้านั่นมันมากไป ป้ะไม่มีและป้ะก็ไม่อยากให้ไปอยากให้อยู่ช่วยแม่ แกว่าหนูเป็นผู้หญิงแล้วก็เป็นคนแขกเรียนไปก็เป็นนายไม่ได้ หนูถามว่าทำไมครูเป็นคนแขกถึงเป็นครูได้ ป้ะบอกว่าครูเป็นคนแขกมีเงินแล้วก็อยู่ในเมืองจึงเป็นได้คนแขกจนๆ ไม่มีใครให้เป็น...แต่แกว่าที่สำคัญคือเงินตั้งเกือบพันห้าชาตินี้ก็คงหาไม่ได้”. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 8)

ความยากจนทำให้ ‘มาซิด้า’ ขาดโอกาสทางการศึกษา ความหวังของมาซิด้า อยู่ที่การขายแพะทั้งสิบสามตัวเพื่อจะได้มีเงินมาเรียนหนังสือตามที่ปรากฏในเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเห็นถึงอำนาจวาทกรรมการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับเงินเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตที่เข้าไปครอบงำสำนึกของคนในสังคม ประเด็นหลักจากเรื่อง “ลูกแพะสิบสามตัว” ที่ พนม นันทพฤกษ์ ต้องการจะชี้ให้เห็นคือความไม่เป็นธรรมในสังคม การเป็นคนแขก (มุสลิม) เป็นคนจน ไม่มีโอกาสทำตามความฝันความหวังให้เป็นจริงได้ถึงแม้ว่าในอนาคต มาซิด้า ได้รับการศึกษาก็ไม่สามารถเป็นนาย (ข้าราชการ)ได้เนื่องมาจากความจนนั้นเป็นการคาดเดาของป้ะ (พ่อของมาซิด้า) เพราะว่าความจนทำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ให้คนจนไม่มีสิทธิไม่มีโอกาสในการทำงานและไร้ค่า ความจนจึงเป็นวิธีหนึ่งที่รัฐพยายามสร้างเพื่อตอกย้ำถึงความไร้ศักดิ์ศรีและลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นคนจน

พนม นันทพฤกษ์เสนอภาพคนจนอีกในเรื่อง “แพะแก่ภูเขาในฤดูแล้ง” เป็นการตอบรับความหมายของความจนที่รัฐได้สร้างขึ้นอย่างตรงตัว เป็นเรื่องราวของคนชนบทชื่อนายบุญมากที่อพยพสู่เมืองพร้อมลูก 4 คนอาศัยเพิงที่สร้างด้วยวัสดุหลายอย่าง อาชีพแรกที่เข้าเมืองหลวงของนายบุญมากคือเป็นกรรมกรก่อสร้างค่าแรงถูก นายบุญมากเป็นคนกินเหล้าเก่ง สาเหตุมาจากลูกสาวหนีตามเด็กผู้ชายรุ่นเดียวกันไป ลูกชายคนหนึ่งติดคุก อีกคนหนึ่งติดยา ส่วนคนสุดท้องยังเล็กนักช่วยแม่ขายพวงมาลัยตามสี่แยก ทุกครั้งที่นายบุญมากเมามักจะเล่าเรื่องการออกล่าแพะภูเขาที่บ้านเกิดทางใต้ เมื่อเมาเต็มที่ก็กลับบ้านไปทะเลาะกับเมียที่ไม่สั่งสอนให้ลูกเป็นคนดี จบลงด้วยเสียงร้องไห้และตบตีเป็นเช่นนี้ทุกวัน วันหนึ่งนายบุญมากเมามากจนแขนข้างขวาของแกไม่สามารถขยับได้ เมื่อเป็นช่างไม่ได้ ก็ต้องมีอาชีพใหม่คือเก็บเศษวัสดุต่างๆ ขาย ทุกเช้านายบุญมากจะนั่งรถเมล์ไปกับลูกชายคนเล็กไปตามแหล่งชุมชนต่างๆ บางครั้งต้องนอนคุกข้อหาลักขโมย เมื่อหาของได้มากปริมาณเหล้าที่แกซื้อกินก็มาก และวันหนึ่งมีคนพบศพชายขี้เมานอนกอดขวดเหล้าตายอยู่ใต้สะพาน

> . . . แกกับเมียและลูกอีกสี่คนอยู่ในเพิงซึ่งสร้างด้วยวัสดุหลายชนิดตั้งแต่เศษไม้ ถังยาง มะตอยผ่าซีก แผ่นไม้อัดขนาดเล็กใหญ่ สังกะสีเก่า ปี๊บ และกระดาษพลาสติกชนิดหนาฯลฯ อาชีพครั้งแรกที่เข้ามาเมืองหลวงเมื่อยี่สิบกว่าปีก่อนคือกรรมกรก่อสร้าง [...] “อย่าเหี้ยเหมือนพี่ๆ มึงอีกละ ติดคุก...มันเป็นโจรไม่เอาดี-เป็นชอคกะรีข้างถนน มึงต้องไม่เหมือนพวกมัน แม่มึงก็เหมือนกันมัวแต่ดอกทอง ไม่สั่งสอนลูก...” ข้อลงเอยที่ตามมาคือการทะเลาะระหว่างแกกับเมียคู่ทุกข์อย่างรุนแรง [...] อาชีพใหม่ของแกคือการหาเศษวัสดุต่างๆ มาขายเจออะไรก็เอาอันนั้นทั้งอะลูมิเนียม ขวด กระดาษ หนังสือพิมพ์ กระดาษแข็ง ทองเหลือง สังกะสีเก่าๆ ฯลฯ โดยมีลูกชายคนเล็กออกจากโรงเรียนมาเรียบร้อยแล้วนั่นแหละเป็นลูกมือ ทุกเช้านั่งรถเมล์ไปพร้อมกับลูกชาย ไปในแหล่งที่มีเศษข้าวของพวกนั้นชุกชุม [...] กิจวัตรของช่างไม้เสียแขนที่อพยพมาจากภาคใต้เพราะความเลินเล่อแห่งวัยหนุ่มเป็นไปเช่นนี้อยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 92-94)

‘บุญมาก’ จึงเป็นคนจนด้วยสภาพที่อยู่อาศัยวิถีชีวิตหาเช้ากินค่ำ มีกิจวัตรอย่างเดิมซ้ำๆ เป็นคนที่มีความอัตคัดขัดสนทางเศรษฐกิจ ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ คนที่ขาดแคลน คนที่ต้อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พึ่งพาและคนที่เป็นต้นเหตุของปัญหาสังคม (อภิชัย พันธเสน, 2540: 156) เช่นตัวละครที่เป็นลูกของบุญมากคนหนึ่งทะเลาะวิวาทติดคุก คนหนึ่งติดยา ลูกสาวเกิดปัญหาเรื่องเพศก่อนวัยอันสมควร ปัญหาการลักขโมย ปัญหาครอบครัว พนม นันทพฤกษ์ เสนอภาพที่หลากหลายของคนชนบทที่ต้องดิ้นรนมาอยู่ในเมือง

ความยากจนที่รัฐสร้างขึ้นในความหมายใหม่ว่าเป็น “ปัญหา” และทำให้ “ค่า” ของ “คน” กลุ่มหนึ่งในสังคมเปลี่ยนแปลงไปภายใต้การมองและฐานคิดในการใช้อำนาจของรัฐที่นิยาม “คนจน” เป็นคนต่างฐานะ ที่ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีในสังคมและเป็นผู้ถูกกระทำจากรัฐให้กลายเป็นคนอื่น ถูกลดค่าความเป็น “มนุษย์” ลงด้วยฐานคิดของ “ทุนนิยม” ที่มองเฉพาะรายได้ และปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตมาวัด และตีค่ากลุ่มคนเหล่านี้ให้ห่างไกลจากการเข้าถึงทรัพยากรและบริการของสังคม และจำกัดพื้นที่ในการดำรงอยู่ในสังคม ถูกรัฐผลักดันให้โดดเดี่ยวช่วยเหลือตัวเองไม่ได้และต้องได้รับการ “พึ่งพา” จากรัฐเท่านั้น

นอกจากนี้รัฐยังสร้างภาพผู้ร้ายที่พร้อมจะก่อปัญหากระทำความเลวร้ายต่อสังคมจนไม่อาจจะปล่อยไว้ เป็นข้อกล่าวหาที่รัฐใช้ขจัดผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐหรือเป็นข้อกล่าวหาที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้ในการหาผลประโยชน์จากชาวบ้านในชนบทห่างไกล ผู้มีสิทธิจะเข้าไปปราบปรามขจัดคนกลุ่มนี้คือรัฐเอง การกล่าวหาใส่ร้ายทำให้ผู้ที่ไม่เห็นด้วยหรือมีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐว่าเป็นผู้ร้ายเป็นภัยคุกคามสังคมของรัฐเกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่อง “ปาดังเบซาร์” “เหยื่อพราน” “นกแร้ง” “ไฟที่ไหม้ลาม” “แพะแก่ภูเขาในฤดูแล้ง” “คนเตา” “ณ ที่ซึ่งเป็นแผ่นดินกว้าง” เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการสร้างภาพชาวบ้านว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ช่วงปลายทศวรรษ 2510 ถือว่าคอมมิวนิสต์บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติเป็นศัตรูอันดับหนึ่งของรัฐบาล เจ้าหน้าที่รัฐจึงใช้นโยบายศัตรูของชาตินี้ในการกล่าวหาชาวบ้านเพื่อกำจัดผู้ที่มีความขัดแย้งทางผลประโยชน์กับเจ้าหน้าที่

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องการกล่าวหาใส่ร้ายแก่ชาวบ้านจนไม่สามารถอยู่ในหมู่บ้านพื้นที่ของตนเองได้เห็นได้จากเรื่อง “ณ ที่ซึ่งเป็นแผ่นดินกว้าง” เป็นเรื่องราวของเขียดหนีมาจากหมู่บ้านอีกด้านหนึ่งของภูเขา ที่ดินที่เป็นทุ่งกว้างสำหรับชาวบ้านทุกคนกลับแคบลงเพราะเมื่อ 9 ปีก่อนเกิดการพัฒนาชนบทขยายถนนลาดยางเข้ามาในหมู่บ้าน เจ้านาย (เจ้าหน้าที่รัฐ) เข้ามาได้สะดวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ขึ้น ในงานจัดเลี้ยงต้อนรับเจ้าหน้าที่รัฐ เกิดมีเจ้าหน้าที่ 2 นายเมามากมีการยิงปืนสร้าง ความแตกตื่นแก่ชาวบ้าน หลังจากนั้นเกิดเรื่องขึ้นในหมู่บ้านเรื่อยๆ เมื่อ‘สีพัน’ และ‘หมึก’ มีเรื่องขัดแย้งกับตำรวจนายหนึ่งด้วยเรื่องผู้หญิงที่เป็นคนรักของสีพันทำให้ตำรวจนายนั้นไม่พอใจ หลังจากนั้น หมึกและสีพันหายออกไปจากหมู่บ้าน พบอีกครั้งก็เป็นศพ เจ้าหน้าที่แจ้งว่าศพทั้งสองเป็นคอมมิวนิสต์สร้างความไม่พอใจแก่ญาติ และคนในหมู่บ้าน เกิดความขัดแย้งจนหมู่บ้านลุกเป็นไฟ เกิดการต่อสู้ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ ตำรวจถูกซุ่มยิง ชาวบ้านที่ขึ้นเขาหาของป่าก็ไปไม่ได้เพราะถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เจ้าหน้าที่มีมากขึ้นเพราะไปมาได้สะดวกจนถึงขั้นการปราบปรามอย่างเด็ดขาด คนที่ตายคือผู้ต้องสงสัย เขียดจึงหนีจากหมู่บ้านและเริ่มลงหลักบุกถางทุ่งปลูกพืชกับหมู่บ้านใหม่ด้วยการพลิกพื้นดินให้พอที่จะทำกินได้ แต่กำนันกลับบอกว่าทางการจะเวนคืนที่ดินเป็นเขตสงวน มีการปักเขตเรียบร้อยแล้ว การกระทำนี้ทำให้ ‘เขียด’ ไม่มีที่ยืนในหมู่บ้านใหม่อีกแล้วและเขียดก็รู้ว่าคนที่ได้ประโยชน์คือกำนันเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่นี่จึงไม่ใช่ที่ของเขาอีกแล้ว เมื่อเขารู้ข่าวหมู่บ้านของเขาที่ชาวบ้านร่วมกันสู้จนเริ่มสงบแล้วเขาจะกลับไปด้วยความหวังว่าไม่เห็นภาพเจ้าหน้าที่ 2 คนที่ใช้ปืนยิงขู่ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านอีก

> “นาย” เพียงบอกว่ามีเรื่องต้องสงสัยเกี่ยวกับการขโมยวัวบ้านเหนือเมื่อสองสามวันก่อน จะเอาไปสอบๆ เสร็จก็จะให้กลับ เรื่องราวจะดูไม่ใหญ่โตนักแต่เรื่องเช่นนี้ก็ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนและชาวบ้านทั้งบ้านก็รู้ว่า*เจ้าหมึกกับหนุ่มสีพัน* นั่นมันเป็นหนุ่มกระทงที่ขยันทำงานเป็นคู่หูที่ช่วยงานชาวบ้านแบบถึงไหนถึงกัน[…] และที่รู้ๆ กันอยู่อีกอย่างหนึ่งก็คือเจ้าหนุ่มสีพันเคย “ขัดๆ” อยู่กับพลตำรวจหนุ่มในหมู่นั่นบางคนถึงกับเคยถูกขู่อาฆาตด้วยสาเหตุเพียงว่า *อีเพลิน* คนงามของหมู่บ้าน[…] ตำรวจหมู่นั้นออกไปพร้อมกับคนหนุ่มสองคนของหมู่บ้าน ออกไปยังฐานชั่วคราวที่ตั้งอยู่ตรงปากทางถนนดำ […] หลังจากนั้นอีกไม่กี่วัน คนทั้งหมู่บ้านก็ได้รับรู้ด้วยความสะเทือนใจเพียงว่า เจ้าสองคนนั่นตายแล้ว ตายเพราะพยายามหลบหนีระหว่างทาง ระหว่างที่นำตัวไปสอบสวนและเขาว่าหลักฐานมันหนาแน่นเหลือเกินที่จะเอาผิด เขาว่ามันเป็นคอมฯ. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 162-163)

ข้อความข้างต้น พนม นันทฤกษ์ สร้างภาพตัวละครที่เป็นเจ้าหน้ารัฐว่าเป็น “ผู้ร้าย” ที่มีปืนและอำนาจอยู่ในมือ ความเลวร้ายของ “นาย” (ตำรวจ) ที่กล่าวหาเด็กหนุ่มในหมู่บ้านว่าเป็นผู้ร้ายเป็นคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นข้อหาร้ายแรงที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐเพียงเพราะเรื่องส่วนตัวทำให้ ‘สีพัน’ และ ‘หมึก’ ตัวละครในเรื่องถูกนำตัวไปสอบสวนแล้วเสียชีวิต จากเหตุการณ์ตายของตัวละครทั้งสอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ที่กล่าวมาทำให้ผู้อ่านสามารถคาดเดาได้ว่าตัวละครชาวบ้านทั้งหลายต้องไม่พอใจและลุกขึ้นสู้ การกล่าวหาใส่ร้ายของเจ้าหน้าที่รัฐด้วยเรื่องส่วนตัวสร้างความไม่พอใจแก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก เกิดการรวมตัวและตอบโต้เจ้าหน้าที่รัฐด้วยความรุนแรงเพราะไม่เชื่อในความยุติธรรมของพนักงานเจ้าหน้าที่รัฐ ชาวบ้านซุ่มยิงเจ้าหน้าที่ตำรวจอยู่เนืองๆ เป็นการตอบโต้ที่สาสมสำหรับการกระทำอันไม่ชอบธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ

> ...ไม่นานตำรวจกลุ่มที่มา “ออกตรวจ” ประจำนั่นก็ถูกซุ่มยิงในคืนหนึ่ง […] “กองกำลังปราบปรามขั้นเด็ดขาด” ในหมู่บ้านที่เขาอยู่ คนที่ถูกสงสัยคือคนตาย คนที่เป็นญาติกับพวกที่หายไปจากหมู่บ้านคือคนตาย...
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 164-165)

ความรุนแรงในการตอบโต้เจ้าหน้าที่รัฐมีมากยิ่งขึ้นเนื่องจากความไม่พอใจของชาวบ้านยิ่งเจ้าหน้าที่รัฐเพิ่มกำลังในการปราบปรามชาวบ้านมากขึ้นเพราะการเดินทางสู่หมู่บ้านสะดวกสบาย ชาวบ้านยิ่งต้องเพิ่มกำลังเพื่อป้องกันตนเองและพวกพ้อง ปัญหาที่เกิดจากการใส่ร้ายชาวบ้านของเจ้าหน้าที่รัฐก่อให้เกิดเหตุการณ์ความรุนแรง พนม นันทพฤกษ์ เสนอว่าเจ้าหน้าที่รัฐเป็น “ตัวร้าย” ที่มีอำนาจกฎหมายและปืนอยู่ในมือนำสิ่งเหล่านี้มาข่มเหงรังแกชาวบ้าน เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาในหมู่บ้านสร้างความระแวงแก่ชาวบ้านต่อเจ้าหน้าที่รัฐ ภาพความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านยังปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบันและไม่มีวันที่จะประสานกันได้ตราบใดที่ชาวบ้านยังไม่รู้สึกถึงความยุติธรรม ผู้เขียนเสนอภาพความหวาดระแวงสงสัยต่างๆ เหล่านั้นว่าเป็นตราบาปที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเมื่อเกิดเหตุความรุนแรงขึ้นไม่ว่าจะมากน้อยเพียงใดเจ้าหน้าที่รัฐจะถูกตราหน้าว่าเป็นผู้ร้ายใช้อำนาจโดยมิชอบ ชาวบ้านก็เข้าใจว่าเจ้าหน้าที่สร้างสถานการณ์หวังจะเอาเปรียบข่มเหงรังแกชาวบ้านและยุยงให้เกิดความแตกแยกเพื่อรัฐจะได้เข้ามากอบโกยประโยชน์จากหมู่บ้านส่วนชาวบ้านจะถูกรัฐทำให้เป็น “ผู้ก่อการร้าย” เป็น “โจร”

ในเรื่อง “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง” ชี้ให้เห็นพัฒนาการของการกล่าวหาใส่ร้ายชาวบ้านจากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าในช่วงหนึ่งมีการกล่าวหาใส่ร้ายว่าเป็นคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นศัตรูหลักของชาติที่รัฐสร้างขึ้น แต่ 9 ปีให้หลังของช่วงชีวิตตัวละครที่ชื่อเขียดการใส่ร้ายกล่าวหาปรับเปลี่ยนเป็นเรื่องความขัดแย้งทางผลประโยชน์จากพื้นที่ทำกินเพราะที่ดินเป็นที่ต้องการมากขึ้นและมีราคาสูงขึ้นโดยเฉพาะที่ดินที่ติดกับถนนทำให้สะดวกกับการติดต่อเดินทาง เจ้าหน้าที่ที่รับนโยบายการพัฒนาจึงเห็นช่องทางในการทำประโยชน์แก่ตนเองจึงกีดกันชาวบ้านออกจากการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เนื่องจากที่ดินเริ่มมีราคาสูงขึ้น เพิ่มผลประโยชน์ให้แก่นายทุนและเจ้าหน้าที่ได้มากกว่า ที่ดินทำกินของ ‘เขียด’ ในเรื่องบางส่วนจึงถูกเวนคืนเพื่อทำถนน ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่ป่าสงวน กำนันอ้างว่าเขียดเป็นผู้บุกรุกต้องออกจากเขตสงวน หากไม่ออกไปจะผิดกฎหมาย

> “แกรู้แล้วนี่ ว่าที่ของแกน่ะถนนมันจะผ่าน ที่จริงตรงที่พวกแกอยู่กันนั้นมันเป็นทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ เขาจะเวนคืนหมด แต่ฉันก็ขอเขาไว้บอกเขาว่าพวกแกเข้ามาตั้งที่ทำกินกันอยู่นานแล้ว ถ้าเวนคืนบริเวณนั้นก็ขอให้พวกแกย้ายไปทำกินที่ท้ายทุ่งตรงติดชายเลนโน่น”
>
> ยังไม่ทันที่กำนันจะพูดจบ เขียดก็สวนคำขึ้น
>
> “ที่ชายเลน...แล้วจะให้ผมทำอะไรกินกัน ก็ทุ่งนั่นผมมาเปิดดินกันตั้งเจ็ดแปดปีแล้ว สิทธิ์ที่ดินก็น่าจะเป็นของพวกผม ใครๆ ก็เห็นว่ามะพร้าวมันโตจนออกลูกแล้ว แม้มะขามก็ได้กินฝักกันตั้งแต่ปีกลายแล้วจะให้พวกผมออกจากที่ยังไง ตั้งสามสี่ปีถึงจะขุดนาพวกนั้นกันเสร็จหลวงจะเอาที่ทำถนนก็เอาเฉพาะที่ทำสิ” เขียดตอบโต้กำนันเสียยาว พร้อมกับรู้สึกวูบๆ ขึ้นในอก
>
> “ก็หลวงเขาจะเอามันของเขากรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ว่าจะเป็นโฉนดหรือ นส. 3 ก. พวกแกก็ไม่มี จะเอาอะไรไปอ้างเขา” กำนันเริ่มเสียงแข็งขึ้นเมื่อเห็นเขียดเริ่มเสียงกร้าว
>
> “ก็ปีที่แล้วเมื่อเขามาทำ นส. 3 ก. กำนันก็กีดกัน ไม่ยอมให้พวกผมทำ หาว่าเป็นคนนอก ไม่ใช่คนในท้องที่ ใครไปดูเขาก็รู้ว่าดินนั้นมันทำกินกันมานานเท่าไหร่แล้ว คนที่ลงมือขุดลงมือถางมันก็น่าจะได้เป็นเจ้าของร้อยวันพันปีก็ไม่เคยเห็นมีใครหน้าไหนไปทำประโยชน์พอมันมีราคาขึ้นมา...”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 166-167)

บทสนทนาของตัวละครข้างต้นทำให้เห็นการกีดกันการเข้าครอบครองพื้นที่ของชาวบ้านที่เป็นผู้บุกเบิกแหล่งทำกินโดยเจ้าหน้าที่รัฐอย่างกำนัน การเวนคืนที่ดินเพราะเป็นที่สงวนที่รัฐเป็นเจ้าของทำให้เกิดการขับไล่ชาวบ้านออกจากที่ดินทำกิน มีการกล่าวหาว่าชาวบ้านมีการรุกล้ำเข้าไปทำกินผิดกฎหมาย เกิดการไล่ที่โดยใช้การอ้าง นส. 3 ก. หรือเอกสารสิทธิ์ที่ทำให้สามารถเข้าครอบครองที่ดินได้ บทสนทนาทำให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรที่ดินทำกินและกีดกันการเข้าถึงแหล่งทำกินของชาวบ้าน การเข้าครอบครองที่ดินของประชาชนตามที่กฎหมายและอำนาจรัฐให้การคุ้มครองเกิดจากกระบวนการของรัฐผ่านกรมที่ดินต้องเป็นผู้ออกเอกสารสิทธิ์ให้คือโฉนดที่ดินซึ่งเป็นการตอกย้ำการรับรู้ของชาวบ้านว่าพื้นที่ของเอกชนนั้นมีอำนาจรัฐรับรองนั่นเอง กระบวนการเกิดพื้นที่เพียงสองลักษณะ คือที่ดินของรัฐหรือของเอกชนเช่นนี้เป็นการจัดการทรัพย์สินของรัฐอย่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หนึ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อการขยายอำนาจรัฐเข้าไปมีอำนาจเหนือชาวบ้าน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดช่องทางในการโกงกินแสวงหาผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่รัฐจากชาวบ้าน

จากตัวอย่างดังกล่าว พนม นันทพฤกษ์ได้เปิดโปงให้เห็นถึงการสร้างภาพชนบทถูกทำให้ด้อยพัฒนา เป็นคนจนและเป็นผู้ร้ายเพื่อรัฐเข้าไปดำเนินการพัฒนา และเพื่อขยายอำนาจรัฐเข้าไปครอบงำชาวบ้านในการเข้าไปจัดการทรัพยากรตามนโยบายการพัฒนาของรัฐ

2. การขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้าน

ในทศวรรษ 2520 เกิดแนวคิดการพัฒนามุ่งสู่ชนบท เพื่อทำให้ชนบททัดเทียมกับเมือง ด้วยการส่งเสริมให้เกิดระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน และโครงการสำคัญๆ เช่นโครงการสร้างงานแก่ชนบท ขยายการศึกษา สาธารณสุข เกิดสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทและเพื่อให้การขยายนโยบายสร้างงานในชนบทประสบความสำเร็จสูงสุดคือ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น รัฐจำต้องสร้างสาธารณูปโภคให้เกิดขึ้นในชนบทเพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมเปลี่ยนประเทศเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรมในขั้นต่อไป รัฐจึงส่งเสริมให้เกิดสาธารณูปโภคเช่นน้ำประปา ถนนหนทาง ไฟฟ้าสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดอำนาจการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชาวบ้านดังที่ พนม นันทพฤกษ์พยายามเปิดโปงการขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้านด้วยโครงการการพัฒนาของรัฐสู่หมู่บ้าน ปรากฏในเรื่องสั้น “ฮวงซุ้ย” “นกแร้ง” “จากภูเหนือ” “ไฟที่ไหม้ลาม” “ชายแก่ริมทะเลสาบ” “เหยื่อพราน” “คนเตา” “ชายแก่ริมทะเล” “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง” “ฟ้ามุ่ยหล่นโปรยที่เมืองปาย” “นกเอี้ยง” “ปาดังเบซาร์” “มรสุม” นวนิยายเรื่อง *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย บองหลา* และ*เด็กชายชาวเล* เป็นต้น

พนม นันทพฤกษ์ เสนอภาพการขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้านดังที่ปรากฏในเรื่องสั้นเรื่อง “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง” ที่เสนอไว้แล้วว่าการสร้างถนนทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาในหมู่บ้านได้สะดวกขึ้น จุดประสงค์หลักของการขยายถนนสู่ชนบทคือเพื่อเข้าปราบปรามผู้ต้องสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์อันเป็นศัตรูหลักของชาติในปลายทศวรรษ 2510 ต่อมาต้นทศวรรษ 2520 รัฐมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจการส่งเสริมให้สร้างถนนในชนบทเพื่อความสะดวกในการขนส่งสินค้าถนน จึงมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มมูลค่าแก่ที่ดินทำกินเพราะถนนทำให้การขนส่งสินค้าทางการเกษตรสะดวกขึ้น เอื้อต่อการขยายเศรษฐกิจสู่ชนบทตามนโยบายรัฐ ที่ดินที่ใกล้ถนนจึงมีราคาสูงขึ้นและเป็นที่ต้องการของนักลงทุน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรื่อง “นกเอี้ยง” ก็เช่นกัน พนม นันทพฤกษ์ เปิดโปงการขยายอำนาจรัฐในการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทด้วยการสร้างถนนทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเห็นได้จากครอบครัวของนายสาที่อาศัยอยู่หมู่บ้านที่มี ‘ซุปเปอร์’ หรือถนนซุปเปอร์ไฮเวย์วิ่งผ่าน หลังจากมีถนนชีวิตของคนในบ้านก็เปลี่ยนไป เริ่มมีของใช้ที่เป็นพลาสติกมากขึ้น มีผ้าสีสวยๆ แต่รายได้ของนายสาเท่าเดิม เมื่อนานเข้ายิ่งแย่เมื่อลูกชายคนโตต้องเข้าเรียนโรงเรียนช่างกล ถนนนี่แหละที่เป็นคนพาลูกชายแกไปทุกเช้าและการที่ลูกชายของนายสาจะได้เข้าโรงเรียนต้องแลกกับการขายที่นาติดกับถนน ตั้งแต่นั้นมาข้าวที่ปลูกก็ไม่พอกินต้องไปซื้อเพิ่มเพื่อให้พอกับคนที่มากขึ้น แต่แล้ว ‘นายสาหมาด’นักเรียนช่างกลก็เลิกเรียนกลับมาอยู่บ้าน วันหนึ่งนายสาหมาดนำภรรยากลับมาอยู่ที่บ้านด้วย ส่วนมีนาน้องสาวัยไม่ถึง 20 ปีต้องออกทำงานเป็นเด็กเสิร์ฟที่ร้านอาหารข้างปั๊มได้รู้จักกับคนขับรถที่หลอกมีนาติดรถไปกรุงเทพฯ เพราะความฟุ้งเฟ้อหลงไปกับสิ่งที่คิดว่าสวยงามที่อยู่ในเมือง และถนนก็ได้พามีนาออกไปจากบ้าน

> “...แต่ก่อนร่อนชะไรคนในหมู่บ้านจะเข้าเมืองสักทีก็ต้องเดินไปรอรถกันตรงถนนเก่ากันเป็นหลายชั่วโมง แต่เมื่อโครงการถนนใหญ่เลี่ยงเมืองของหลวงมาถึง หมู่บ้านของนายสาก็กลายเป็นหมู่บ้านริมถนนใหญ่ไปอย่างง่ายดาย แกเองเพิ่งรู้ว่าเรื่องเช่นนี้หาได้เกิดขึ้นกับหมู่บ้านแกเพียงแห่งเดียวไม่ แต่มันกำลังระบาดไปทั่ว แกไม่รู้ก็แต่ว่าการมีถนนผ่านเช่นนี้จะทำให้คนอื่น หรือครอบครัวอื่น ต้องมีเรื่องราวเหมือนครอบครัวแกหรือเปล่าเท่านั้น...
> หลังจากถนนซุปเปอร์ตัดผ่าน ในบ้านมีของใช้ซึ่งมีสีสัน เช่นพวกพลาสติก ถ้วย ชาม พวกผ้าสีสวยๆ และอะไรอีกหลายอย่างเพิ่มมากขึ้นเหมือนไม่รู้ตัว พวกลูกแกเริ่มถูสบู่ ที่ไม่ใช่ยี่ห้อซันไลต์เหมือนเก่า มีผงซักหัวอะไรอีกตั้งหลายอย่างที่ตอนแรกแกเองก็จำกัดดังนั้นรายได้ที่เพิ่มจาการขนของออกไปขายในเมืองโดยรถที่ผ่านถนนสายนั้นจึงไม่ค่อยสมดุลกับรายการที่ต้องออกเงินซื้อเพิ่มขึ้น
>
> ยิ่งนานเข้าเป็นสามปีสี่ปีเรื่องก็ดูยิ่งแย่ลงทั้งเด็กๆ ลูกแกยิ่งโตที่สำคัญก็คือมันโตขึ้นมาไม่เหมือนกับตอนที่แกโต มันโตขึ้นมาพร้อมกับความต้องการอะไรแปลกๆ ที่ “เหมือน” เด็กอื่นๆ ในหมู่ ตั้งแต่ลูกผู้ใหญ่จนถึงลูกเฒ่ารอฮีม ที่ใครๆ ก็รู้ว่ามีเพียงเพิงจากและดินเท่ากระแบะมือเป็นสมบัติ และของแปลกๆ ที่ว่านั้นล้วนต้องใช้เงินซื้อ . . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 64)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากคำว่าความเจริญได้เข้ามาสู่ชนบทเพื่อสนับสนุนระบบทุนนิยม และส่งเสริมการค้าให้เกิดขึ้นในชนบท พนม นันทพฤกษ์ เปิดโปงให้เห็นการพัฒนาที่ไม่สมดุล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของครอบครัวนายสาซึ่งมีรายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย โดยผู้เขียนให้ ‘นายสา’ เน้นย้ำถึงการเกิดถนนที่เรียกว่าถนนซุปเปอร์ตัดผ่านหมู่บ้าน และเปลี่ยนแปลงทุกอย่างในบ้านของนายสา ถนนได้นำลูกๆ ของนายสาออกจากบ้าน และถนนได้นำพาสินค้าต่างๆ ที่ดูเหมือนจะจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนรุ่นลูกของนายสา สินค้าฟุ่มเฟือยเหล่านั้นเพิ่มมากขึ้นและมีราคาแพงกว่ารายรับของนายสา สร้างความไม่สมดุลก่อให้เกิดความเดือดร้อนในการใช้จ่ายมากขึ้น น้ำเสียงของตัวละครรู้สึกเป็นกังวลกับความเจริญ ที่เข้ามาจะทำให้เด็กรุ่นหลัง ซึ่งในที่นี้หมายถึงลูกๆ ของตัวละคร ตกอยู่ใต้อิทธิพลของสินค้าฟุ่มเฟือย เงินจึงเป็นปัจจัยสำคัญใน การดำรงชีวิต ถนนจึงเป็นสิ่งเลวร้ายสำหรับนายสาที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่สงบสุข รัฐสร้างถนนขึ้นเพื่อเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสบายในการขยายอำนาจ และนำนโยบายเข้าครอบงำชาวบ้านนั่นเอง

ส่วนการขยายอำนาจรัฐด้วยการสร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอย่างไฟฟ้าให้เป็นสิ่งจำเป็นต่อชาวบ้าน ทำให้ไปลดความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการถนอมอาหารลง ดังที่ปรากฏในเรื่อง “ชายแก่ริมทะเลสาบ” ‘ชายแก่’ มองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เมื่อการพัฒนามาถึง ทุกอย่างต้องใช้เงิน ชายแก่ย้อนนึกไปถึงสมัยวัยหนุ่มของตัวเองที่เข้าไปขโมยรังนกเพื่อเป็นสินสอด ความยากลำบากในการเป็นโจรครั้งแรก การไล่ล่าของตำรวจ แม้จะผ่านมาเป็นสิบปีชายชราก็ยังจำเสียงปืนเสียงเรือยนต์ลำนั้นได้ และเมื่อหลายวันก่อนก็มีเด็กหนุ่มหาญกล้าเข้าไปขโมยรังนก จนถูกยิงตายอีก 5 คน 10 กว่าปีที่ผ่านมา แกคิดว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนเลย ที่เปลี่ยนคือของใช้ในครัวเปลี่ยน เครื่องแต่งตัวเปลี่ยนนกในทะเลเปลี่ยน แต่ที่ไม่เปลี่ยนคือมีคนพยายามเข้าไปที่เกาะขโมยรังนกแล้วถูกยิงตาย หรือที่เปลี่ยนคือปืนที่ยิงได้ดีขึ้น เปลี่ยนเรือให้เร็วขึ้น เครื่องแบบที่สวยขึ้น คงมีคนจนอย่างชายชราที่ไม่เปลี่ยน พนม นันทพฤกษ์ ใช้ตัวละครที่เป็นชายแก่ในการตั้งข้อสงสัยและแสดงความเคลือบแคลงในกระแสพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวบ้านด้วยนโยบายการพัฒนา แต่คนจนก็ยังจนอยู่

> . . .หลายบ้านซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น ตู้เย็น เข้าไว้และตั้งแต่ไฟฟ้าตำบลพัฒนามาถึงผรา[15] เหนือเตาหุงต้มที่ใช้วางพวกปลาย่างหอมกระเทียมเกลือพริกให้โดนควันไฟสุมรุมและกระอายร้อนรมย่างก็เป็นสิ่งไม่จำเป็น เพราะอะไรก็สามารถเก็บกักรักษาสภาพไว้ในตู้ชนิดนั้นได้ นี่ไม่นับเรื่องเงินทองที่ดูจะมีมากขึ้น ไปที่ไหนก็ต้องเกี่ยวข้องกับเจ้าสิ่งนี้ไปหมด จะยกบ้าน

[15] ผรา หรือ ผลา ที่เก็บของที่อยู่สูงอยู่เหนือเตาไฟ (ควันไฟถึงแต่ไม่ร้อนจัดจนเกินไป) ใช้เป็นที่เก็บถ้วยชามอาหารแห้ง หรือเก็บเมล็ดพันธุ์ผักพันธุ์พืช

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปลูกเรือนสักทีก็ต้องว่าจ้างเพื่อนบ้านด้วยเงินทองมาแลกแรง จะเข้าอำเภอก็ต้องจ่ายค่ามอเตอร์ไซค์รับจ้างค่ารถสองแถว[...]

ที่เห็นชัดๆ ว่าเปลี่ยนก็เห็นจะได้แก่ปลาในทะเลสาบกับนาข้าวที่อาศัยน้ำในทะเลนั่นมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว

สิบกว่าปีมานี้ปลามันหายไปไหนกันหมด บางชนิดบางพันธุ์ไม่มีใครพบเห็นมานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นปลาลำพันตัวโตหรือปลาตุมมันย่อง หรือมันหนีออกทะเลหลวงจะไปได้อย่างไร ก็มันเป็นปลาน้ำจืดนี่หว่า ชายแก่แอบคิดกับตัวเองอย่างนั้น

นาข้าวก็ไม่ได้ผลใครๆ ว่าเพราะหลายปีมานี้น้ำเค็มทะลักขึ้นมาถึง “ทะเลใน” มากขึ้น ดินมันอุ้มน้ำเค็มไว้มากข้าวเลยปรับตัวไม่ทัน และไอ้ที่ปลาบางชนิดสูญหายไปจากทะเลกว้างก็ด้วยเหตุนี้เช่นกัน

เขาว่าทางเหนือมันสร้างเขื่อนสร้างคู สร้างทำนบกักเก็บน้ำจืดที่บ่าจากภูเขาไว้มากด้วย น้ำจืดที่ลงมาถึงแผ่นน้ำกว้างนี้จึงน้อยลงๆ. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2527: 147-148)

การพัฒนาที่รัฐใช้ในการขยายอำนาจส่งเสริมให้เกิดระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้าซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ตู้เย็นเครื่องใช้ไฟฟ้ากลายเป็นสิ่งจำเป็นในการเก็บถนอมรักษาอาหารแต่ต้องแลกกับการจ่ายค่าไฟฟ้า พนม นันทพฤกษ์ เสนอว่าการพัฒนาทำให้เกิดความสะดวกสบายแต่ต้องแลกด้วยเงิน หากนึกย้อนไปในอดีตชาวบ้านชนบทอยู่มาได้โดยไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน จากการใช้ภูมิปัญญาในการเก็บรักษาอาหารไม่ให้เน่าเสียอย่าง ผราไม้ไผ่เป็นภูมิปัญญาในการถนอมอาหารเริ่มหมดไป พนม นันทพฤกษ์ ใช้ตัวละครชายแก่สื่อถึงความสงสัยเคลือบแคลงในการพัฒนาที่ไม่สมดุล อย่างการสร้างเขื่อนไว้ตรงต้นน้ำเกิดเป็นปัญหา การเพาะปลูกของคนปลายน้ำ ในยามปกติน้ำจืดจะไหลบนกับน้ำเค็มในทะเสสาบแต่เมื่อเกิดเขื่อนขึ้นที่ต้นน้ำมีการกักเก็บน้ำไว้ ทำให้น้ำเค็มที่มีความเข้มข้นในทะเลสาบทะลักสู่แหล่งปลูกข้าวของชาวบ้าน ทำให้ข้าวตาย ปลาจำนวนมากสาบสูญไปจากแหล่งที่เคยปรากฏในทะเลสาบ

นอกจากนี้รัฐยังขยายอำนาจสู่ชนบท โดยการสร้างนโยบายการส่งเสริมการเกษตรก่อให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าเขาและที่ราบสูง โดยรัฐมีโครงการนิคมชาวเขาส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกพืชเศรษฐกิจ ผลักดันให้ชาวเขาเข้าสู่การเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ในที่ภูเขา และการทำประมงเชิงพาณิชย์ริมชายฝั่งทะเล ลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏในบันเทิงคดีหลายเรื่อง เช่น เรื่องสั้น “นกแร้ง” “จากภูเหนือ” “มรสุม” “บาระเด็ง” “ลมแล้งที่โหมกระหน่ำลง” นวนิยายเรื่อง *เด็กชายชาวเล* เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในเรื่อง “จากภูเหนือ” ‘มะซีปอ’ เป็นกะเหรี่ยงภูเขามีอาชีพหาของป่า เช่น หาน้ำผึ้ง เจาะยางสนและเก็บเมี่ยงขาย เมื่อหน่อพอเจไม่สบายมะซีปอต้องเป็นหนี้เพราะต้องนำเงินมารักษาเมียและทำงานหนักมากขึ้น เขาถูกหมีทำร้ายต้องอยู่ที่โรงพยาบาลเป็นเดือน ทำให้หนี้มากขึ้น ช่วงที่เขาอยู่โรงพยาบาลเขาได้รู้เรื่องเกี่ยวกับโครงการหลวงในการพัฒนาพื้นที่ภูเขา โครงการหลวงสั่งห้ามไม่ให้เจาะยางสนเพราะจะอนุรักษ์ต้นสนและห้ามเข้าป่าเก็บของป่ามาขาย ทางการจะส่งคนมาแนะนำอาชีพมีปลูกท้อ ปลูกกาแฟ ซึ่งนั่นก็ไม่มีทีท่าว่าจะปรากฏในเร็วนี้ วันที่มะซีปอต้องการเงินมาใช้หนี้และกินอยู่เพื่อปากท้อง มะซีปอจึงตัดสินใจทำตามคำแนะนำของ ‘โปซอ’ มาขาย ‘ความเป็นกะเหรี่ยง’ ในเมือง เรื่องนี้ทำให้เห็นถึงการพยายามเปลี่ยนแปลงชนบทด้วยการส่งเสริมการเกษตรเชิงพาณิชย์ต้องพึ่งพิงความรู้จากเมืองทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐมองว่าปัญหาของการพัฒนาก็คือ ปัญหาการสื่อสาร การฝึกอบรม การถ่ายทอดเทคโนโลยี ฯลฯ

> “เห็นเขาว่าเขาจะให้หมู่บ้านเป็นนิคงนิคมอะไรนี่แหละ เขาว่าอีกไม่นานเขาจะส่งคนของหลวงมาแนะนำอาชีพ เรื่องปลูกกาแฟ, ปลูกท้อ, ปลูกไม้ที่สูงอะไรทำนองนี้แหละ เขาจะสงวนเขตบางเขตไว้ให้...เออ ข้าก็ไม่รู้ว่าเป็นยังไงกันต่อไป...รู้งี้ข้าไม่ทำบัตรตีตราอะไรที่ว่าเป็นคนไทยนั่นหรอก ถ้ารู้ว่าทำแล้วอะไรๆ มันยากขึ้นอย่างนี้...”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 113)

จากบทสนทนาข้างต้นกล่าวถึงโครงการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาในหมู่บ้านชาวเขา โดยการแนะนำของผู้เชี่ยวชาญในการปลูกพืชเศรษฐกิจเมืองหนาว เช่น กาแฟ ท้อ เป็นต้น การแนะนำเหล่านี้อยู่บนพื้นฐานที่ว่าชาวบ้านเป็นพวกติดอยู่ในวิถีชีวิตแบบเดิมๆ ไม่พัฒนา และไม่อยากเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเดิมเพราะมองว่าเป็นเรื่องยุ่งยาก แต่ความจำเป็นของการขยายอำนาจรัฐด้วยโครงการสร้างงานในชนบทเป็นการส่งเสริมให้เงินเข้ามามีบทบาทสำคัญกับชาวบ้านมากขึ้น ทำให้ชาวกะเหรี่ยงต้องละทิ้งถิ่นฐานที่เป็นภูเขาแหล่งทำกินเดิมเข้ามาประกอบอาชีพในเมือง ผู้เขียนใช้สายตาของคนเมืองมองกะเหรี่ยงว่าเป็นคนป่า โง่เง่า ซื่อๆ กะเหรี่ยงจึงนำความเป็นกะเหรี่ยงด้วยเครื่องแต่งกายวัฒนธรรมมาขายคนเมืองให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต

> “...ถ้ายังไงก็มานี่ได้ มีช่องทางหากินอยู่หรอก เป็นกะเหรี่ยงเป็นคนป่า คนเมืองเขามองเราอย่างนั้น ข้าว่าเราก็ใช้สิ่งที่เขามองแหละให้เป็นประโยชน์ คนเมืองมันก็ไม่ฉลาดเท่าไหร่หรอก มันคิดว่าเราค้าขายไม่เป็น ลงไปขายของจังหวัดไกลๆ เอากำไลเงินปลอมเอา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> หยกปลอมหรือผ้าทอเลวๆ ที่มันเป็นสีสันของเผ่าเราไปขาย มันคิดว่าของจริง มันก็ตะครุบกัน แกไม่มีทางก็มาหาข้านะ มาช่วยกัน ก็ไม่ใช่ใครอื่นๆ หน่อพอเจมันก็น้องข้า...แกต้องเข้าใจข้า คนในเมืองมันหลอกมันโกงมันข่มแหงน้ำใจเรามามาก...ก็ต้องเอากันมั่ง..."
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 114-115)

การเสนอภาพชาวเขาว่าเป็นคนป่า เป็นคนโง่ ไม่เข้าใจเรื่องค้าขาย เป็นภาพที่สังคมเมืองสร้างขึ้นและเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางเรื่อง "จากภูเหนือ" จึงเปิดโปงให้เห็นถึงการรู้เท่าทันของ การสร้างภาพชาวบ้านในการรับรู้ของคนเมืองมาใช้ประโยชน์ด้วยการหลอกขายของปลอม ขาย ความเป็นชาวเขา เป็นการ 'เอาคืน' อย่างสาสม เรื่อง "จากภูเหนือ" เปิดให้เห็นถึงการนำเสนอภาพชนบทผู้ยากไร้เปลี่ยนไป และภาพผู้ยากไร้มีผลต่อภาพสังคมเมืองด้วย คือภาพของกะเหรี่ยงมะชีปอ เป็นคนป่า เป็นคนโง่ แร้นแค้น ถูกเอาเปรียบจากคนเมือง และมีชีวิตอย่างทุกข์ยากทั้งกายและใจในวรรณกรรมเพื่อชีวิต กลับกลายเป็นคนป่าคนภูเขาที่นำความเป็นคนกะเหรี่ยงมาเสนอขายเป็นสินค้าให้คนเมือง สร้างความอยู่รอดให้กับครอบครัว

การส่งเสริมให้เกิดการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ จากนโยบายโครงการสร้างงานในชนบททำให้เกิดความต้องการในพื้นที่ทำกินมีมากขึ้น ทศวรรษ 2520 เกิดการขยายพื้นที่ทำกินสู่พื้นที่ป่าสงวนเกิดเป็นข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน เดิมก่อนที่ระบบราชการจะขยายอำนาจครอบคลุมพื้นที่นั่น การใช้พื้นที่ของชาวบ้านในชุมชนทั่วไปมีลักษณะการใช้ที่ว่างอยู่บนวัฒนธรรมเดิมของชุมชน พื้นที่ว่างเปล่าของชุมชนหากคนในชุมชนต้องการใช้ประโยชน์ต้องเกิดจากการยินยอมของคนในชุมชน การจับจองที่ดินทำกินของคนในชุมชนในสมัยนั้นเป็นเพียงแค่ปักเขตแดนแล้วปลูกต้นไม้แสดงความเป็นเจ้าของเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ไฟที่ไหม้ลาม" สามารถทำให้เห็นข้อพิพาทเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่า และการไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดินตามที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้ ในการกล่าวหาชาวบ้านที่เข้ามาขัดขวางผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่รัฐอย่างกำนันได้อย่างชัดเจน พ่อของสมเมืองมาถางทุ่งกว้าง จากนั้นก็พาครอบครัวอพยพมาที่นี่ตั้งแต่เขาอยู่ ประถมศึกษาปีที่ 4 การเป็นเจ้าของที่ดินที่นี่เพียงแค่เอ่ยปากชี้จับจองเป็นเจ้าของ นี่เป็นกติกาที่ทุกคนยอมรับ ในขณะนั้น ที่ดินยังเป็นทุ่งโล่งที่ทำประโยชน์อะไรไม่ได้ 4 ปีต่อมาเมื่อมีถนนเข้ามาตามโครงการพัฒนาชนบทก็มีผู้คนอพยพเข้ามามากขึ้น เริ่มมีรถและมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เมื่อครอบครัวของมิ่งอยู่ไม่ได้เพราะมีเรื่องขัดแย้งกับกำนันเขาจึงขายที่ดินของเขาให้แก่พ่อของสมเมือง กำนันเองก็อยากได้ที่ดินของมิ่ง เมื่อพ่อของสมเมืองซื้อที่ดินดังกล่าวกลับไม่สามารถปลูกยางในที่ดินนั้นได้ กำนันบอกว่าที่ดินไม่มีกฎหมายรับรอง เมื่อไปอธิบายกับทางอำเภอก็ไร้ผล ความขัดแย้งระหว่างพ่อกับกำนันมีมากขึ้นในเรื่องการขุด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สระในหมู่บ้านค่าแรงวันละ 26 บาทจ่ายเมื่อทำงานเสร็จแต่เมื่อเสร็จงานกำนันให้แค่วันละ 18 บาท อ้างว่าหลวงให้มาเท่านี้ เมื่อพ่อของสมเมืองไม่ยอมรับเพราะต้องการตรวจสอบจากคนในหมู่อื่นก่อน ทำให้กำนันโกรธมาก จากนั้นมาพ่อของสมเมืองถูกกลั่นแกล้ง เช่น ถูกตำรวจจับในข้อหาค้าไม้เถื่อน ต้องติดคุก การตัดไม้ในที่ดินของเขาเองเพื่อปลูกยาง ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐใช้เป็นข้ออ้างเอาผิดกับพ่อของสมเมือง

> . . .สมเมืองค่อยๆ มีความรู้เกี่ยวกับท้องทุ่ง เกี่ยวกับเพื่อนบ้านในบริเวณท้องทุ่งนั้นมากขึ้นเรื่อยๆ เขาได้รับรู้ว่านอกจากกำนันและครูใหญ่ที่โรงเรียนในตำบลแล้ว ก็ผู้ใหญ่นั่นแหละที่มีที่ดินมากที่สุดในตำบลนี้ ที่จริงก็ไม่ได้เป็นเจ้าเข้าเจ้าของอะไรดอก เพียงมา “ออกปาก” ชี้จองก่อนเท่านั้นว่าตรงนี้เป็นของคนนั้น ตรงนั้นเป็นของคนนี้ แต่ดูเหมือนว่าทุกคนจะยอมรับกติกานี้กันเป็นอย่างดี ทั้งๆ ที่ที่ดินเกือบทุกแปลงเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นทุ่งโล่งไม่ได้มีการทำประโยชน์อะไรลงไป …
>
> ...สี่ปีต่อมาหลังจากครอบครัวของสมเมืองเข้ามาอยู่ในทุ่งกว้าง ถนนก็ตัดผ่านตรงหัวดินเข้าพอดี … เนื่องจากที่ทางของพ่อบังเอิญอยู่ติดกับของผู้ใหญ่ เลยทำให้ได้รับประโยชน์ไปด้วย ที่ดินนาถัดจากของผู้ใหญ่ไปจนติดต่อกับอีกตำบลหนึ่งนั้นใครก็รู้กันว่า เป็นของกำนัน จากที่ดินราคาไร่ละไม่ถึงร้อย พอถนนตัดผ่านและทางอำเภอมีโครงการ “พัฒนา” แถบทุ่งนี้เข้า ราคาก็พรวดพราดขึ้นเป็นไร่ละสี่ห้าร้อยเข้าโน่น
>
> อีกสองปีหลังจากมีถนน พ่อก็ได้รับเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดิน นส. 3 ก.จากทางอำเภอ
>
> ช่วงหกเจ็ดปีดูเหมือนว่าทุ่งกว้างจะหดแคบเข้า มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นอีกหลายครอบครัว. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 22-23)

การสร้างถนนเพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชนบทเป็นการขยายอำนาจรัฐด้วยการทำให้ที่ดินทำกินติดถนนมีราคาแพงขึ้นดังที่เห็นได้จากเรื่อง “ไฟที่ไหม้ลาม” เมื่อที่ดินเป็นปัจจัยแห่งการผลิตและเป็นที่ต้องการอย่างมาก การถือครองที่ดินของชาวบ้านแบบเดิมมีการจับจองที่ดินจากพื้นที่โล่งที่ไม่มีใครเข้าไปทำประโยชน์ ชาวบ้านจะเข้าไปถือครองเพื่อเพาะปลูกทำกินต่อไป การจับจองที่ว่างเปล่าดังกล่าวเพียงแค่บอกว่าต้องการที่ดินตรงนั้นตรงนี้ หากว่าที่ที่จับจองยังไม่มีเจ้าของก็สามารถถือครองที่ดินนั้นได้เลย นี่เป็นกติกาของชาวบ้านในชุมชนที่ยอมรับกันทั่วไป พนม นันทพฤกษ์ ต้องการจะเปิดโปงให้เห็นความเลวร้ายในต้นทศวรรษ 2520 ที่การถือครองที่ดินต้องมีระบบกฎเกณฑ์มากขึ้นโดยรัฐเป็นผู้วางระเบียบกฎเกณฑ์ด้วยการออกเอกสารสิทธิ์ที่เรียกว่า นส. 3 ก. นับเป็นการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แสดงอำนาจรัฐที่มีเหนือธรรมเนียมของชาวบ้าน ผู้เขียนพยายามเปิดโปงให้เห็นถึงอำนาจเหล่านั้น ตามที่ปรากฏในเรื่อง “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง” ที่ชี้ให้เห็นถึงรัฐมีอำนาจเหนือชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ที่เอกชนเป็นเจ้าของด้วยการเก็บภาษี การส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐมาเก็บภาษีที่ดินทำกินของชาวบ้านย่อมแสดงให้เห็นถึงการเข้ามาควบคุมและการขยายอำนาจของรัฐ

> . . .หมู่บ้านที่เขาเกิดนั่นอยู่ติดเทือกเขายาว เขียดเคยฟังปู่เล่าว่า ก่อนหน้าที่คนรุ่นทวดของเขาจะเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ที่นั่น ที่นี่ก็เป็นป่าเสือดงช้างเหมือนเขตป่าเขาทั่วไปของจังหวัดภาคใต้ คนรุ่นทวดเขานั่นแหละที่ลงมือโค่นไม้ต้นแรกลง เปิดนาแปลงแรกขึ้น และปลูกไม้สารพันกันขึ้นจนเป็นสวน ถึงรุ่นเขา ป่าแถบนี้ก็กลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ไปแล้วแม้จะอยู่ลึกห่างปืนเที่ยง แต่ภาษีที่ดินและภาษีต่างๆ ก็มีเจ้านายบ้านเมืองเข้ามาเก็บอยู่ทุกปีมิได้ขาด ทั้งดูเหมือนจะได้เกินออกไปจนเอ้บ่ากระมังเพราะแผ่นดินที่เขาอยู่นั่นมันอุดมสมบูรณ์ เจ้านายมาทีก็เหมือนเทวดาเสด็จ. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 161)

การจับจองบุกเบิกที่ดินทำกินในสมัยรุ่นทวดของเขียดตัวละครเอกในเรื่อง “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง” คือใช้การปลูกต้นไม้ในการจับจองที่ดิน แต่เมื่อมาถึงรุ่นของเขาเริ่มมีการเก็บภาษีและการเก็บภาษีเกิดเป็นช่องทางให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาโกงกินเนื่องจากพื้นที่ที่เขาอยู่นั่นเป็นพื้นที่ห่างไกลจากการตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่และเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ พนม นันทพฤกษ์ เปิดโปงอำนาจรัฐที่เข้าควบคุมหมู่บ้านด้วยการส่งเจ้าหน้าที่เก็บภาษีเพื่อเป็นการควบคุมชาวบ้านให้อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ นอกจากนี้ความเลวร้ายของระบบทุนนิยมที่ส่งเสริมให้เพิ่มความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน น้ำเสียงของตัวละครประชดประชันเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำตัวเหนือชาวบ้านอย่างกับเทวดาในการเข้ามาเก็บภาษีที่ดินทั้งๆ ที่ชาวบ้านต้องจ่ายเงินแก่เจ้าหน้าที่

> “แกรู้แล้วนี่ ว่าที่ของแกน่ะถนนมันจะผ่าน ที่จริงตรงที่พวกแกอยู่กันนั้นมันเป็นทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ เขาจะเวนคืนหมด แต่ฉันก็ขอเขาไว้บอกเขาว่าพวกแกเข้ามาตั้งที่ทำกินกันอยู่นานแล้ว ถ้าเวนคืนบริเวณนั้นก็ขอให้พวกแกย้ายไปทำกินที่ท้ายทุ่งตรงติดชายเลนโน่น”
>
> ยังไม่ทันที่กำนันจะพูดจบ เขียดก็สวนคำขึ้น
>
> “ที่ชายเลน...แล้วจะให้ผมทำอะไรกินกัน ก็ทุ่งนั่นผมมาเปิดดินกันตั้งเจ็ดแปดปีแล้ว สิทธิ์ที่ดินก็น่าจะเป็นของพวกผม ใครๆ ก็เห็นว่ามะพร้าวมันโตจนออกลูกแล้ว แม้มะขามก็ได้กินฝักกันตั้งแต่ปีกลายแล้วจะให้พวกผมออกจากที่ยังไง ตั้งสามสี่ปีถึงจะขุดนาพวกนั้นกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสร็จหลวงจะเอาที่ทำถนนก็เอาเฉพาะที่ทำสิ" เขียดตอบโต้กำนันเสียยาว พร้อมกับรู้สึกวูบๆ ขึ้นในอก

"ก็หลวงเขาจะเอามันของเขากรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ว่าจะเป็นโฉนดหรือ นส. 3 ก. พวกแกก็ไม่มี จะเอาอะไรไปอ้างเขา" กำนันเริ่มเสียงแข็งขึ้นเมื่อเห็นเขียดเริ่มเสียงกร้าว

"ก็ปีที่แล้วเมื่อเขามาทำ นส. 3 ก. กำนันก็กีดกัน ไม่ยอมให้พวกผมทำ หาว่าเป็นคนนอก ไม่ใช่คนในท้องที่ ใครไปดูเขาก็รู้ว่าดินนั้นมันทำกินกันมานานเท่าไหร่แล้ว คนที่ลงมือขุดลงมือถางมันก็น่าจะได้เป็นเจ้าของ ร้อยวันพันปีก็ไม่เคยเห็นมีใครหน้าไหนไปทำประโยชน์ พอมันมีราคาขึ้นมา..."

(พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 166-167)

บทสนทนาของตัวละครข้างต้นทำให้เห็นการกีดกันการเข้าครอบครองพื้นที่ของชาวบ้านที่พวกเขาเป็นผู้บุกเบิกแหล่งทำกินโดยการใช้อำนาจบังคับให้ชาวบ้านคืนที่ดินด้วยเหตุผลของการอนุรักษ์พื้นที่สงวนที่รัฐเป็นเจ้าของโดยการกล่าวหาว่าชาวบ้านมีการรุกล้ำเข้าไปทำกินผิดกฎหมาย เกิดการไล่ชาวบ้านที่อยู่เดิมออกจากพื้นที่โดยการอ้าง นส. 3 ก. หรือเอกสารสิทธิ์ที่ทำให้สามารถเข้าครอบครองที่ดินได้อย่างถูกกฎหมาย บทสนทนาทำให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรที่ดินทำกินและกีดกันการเข้าถึงแหล่งทำกินของคนระดับล่าง

สรุปได้ว่า พนม นันทพฤกษ์ เปิดโปงการขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้านผ่านนโยบายการพัฒนาด้วยระบบทุนนิยมนำประเทศไปสู่ความก้าวหน้ามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเกิดเป็นโครงการสร้างงานในชนบท สร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเช่น ถนนไฟฟ้า การที่จะทำให้โครงการต่างๆ สำเร็จผลตามเป้าหมายของรัฐ รัฐต้องอาศัยข้าราชการในการปฏิบัติงานควบคุมสืบทอดนโยบายและแผนงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย อำนาจรัฐจึงถูกถ่ายทอดมาสู่ข้าราชการเพื่อนำไปใช้กับหมู่บ้าน การใช้อำนาจรัฐโดยผ่านข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐในการเข้าควบคุมส่งเสริมให้ชาวบ้านชนบททำตามแผนนโยบายต่างๆ ของรัฐเพื่อไปสู่เป้าหมายแต่ข้าราชการผู้ที่ใช้อำนาจรัฐกลับทุจริตใช้อำนาจโดยไม่ชอบคอยหาผลประโยชน์มาสู่ตนเองและพวกพ้อง การสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเพื่อรองรับการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมที่จะเกิดในชนบทและความสะดวกสบายในการส่งเจ้าหน้าที่รัฐสู่ชนบทคอยสอดส่องดูแลปราบปรามชาวบ้านชนบทที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายรัฐ การขยายอำนาจรัฐสู่หมู่บ้านจึงเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุลสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นแก่ชนบท ปัญหาที่สำคัญที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นคือปัญหาการเอารัดเอาเปรียบของเจ้าหน้าที่รัฐและปัญหาสิ่งแวดล้อม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. การสร้างความเลวร้ายของระบบทุนนิยม

พนม นันทพฤกษ์ พยายามเปิดโปงให้ผู้อ่านเห็นถึงความเลวร้ายของระบบทุนนิยมที่เข้ามาครอบงำความคิดของประชาชนนับตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สร้างวาทกรรมการพัฒนาขึ้นจนกลายเป็นวาทกรรมหลักที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยยึดคำว่า “พัฒนา” ในการบริหารประเทศ การที่จะทำให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรมรัฐบาลจึงมุ่งเน้นไปที่ด้านเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีแนวคิดว่าทรัพยากรธรรมชาติคือวัตถุดิบในการผลิต ทำให้ทุกอย่างเป็นสินค้ามีไว้เพื่อขายโดยรัฐพยายามเปลี่ยนแปลงระบบความคิดของคนไทยเป็นสำคัญ ได้แก่ การพยายามที่จะเน้นให้ผู้คนเห็นความสำคัญของกระบวนการเข้าสู่การผลิต “สินค้า” เพื่อขายเปลี่ยนความคิดให้ชาวบ้านเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมมาเป็นแบบตลาดและเปลี่ยนความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาเป็นแบบเทคโนโลยีชี้นำ พนม นันทพฤกษ์เปิดโปงความเลวร้ายของระบบคิดการผลิตสินค้ามีไว้เพื่อขายในระบบทุนนิยมที่ปรากฏในเรื่องสั้น “คือเหยื่อ” “ปาดังเบซาร์” “จากภูเหนือ” “ฟ้ามุ่ยหล่นโรยที่เมืองปาย” “มรสุม” “นกแร้ง” “คนเตา” “คลื่นหัวเดิ่ง” “นกเอี้ยง” นวนิยายเรื่อง *เด็กชายชาวเล บองหลา* และ *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* เป็นต้น

การพยายามเร่งรัดผลักดันการพัฒนาโดยให้ความสำคัญของกระบวนการเข้าสู่การผลิต “สินค้า” เงินเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตความเลวร้ายของระบบคิดที่ว่าทุกอย่างเป็นสินค้ามีไว้เพื่อขายก่อให้เกิดปัญหาการค้ามนุษย์เพราะมีความคิดความเชื่อที่ว่าแม้แต่ร่างกายสามารถขายและเปลี่ยนเป็นเงินปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตได้ดังปรากฏในเรื่องสั้น “ปาดังเบซาร์” คำแก้วมาจากทางเหนือเพื่อมาทำงานตามคำชวนของเพื่อนบ้าน เป็นการจากมาด้วยความเต็มใจของพ่อแม่ และหนุ่มสีพันคนรักของคำแก้ว งานที่ปักษ์ใต้ได้เงินดีเป็นคำบอกเล่าที่ทำให้คำแก้วจากเมืองเหนือมาทำงาน เมื่อคำแก้วรู้ว่าเป็นงานบริการแขกต่างประเทศ เมื่อถึงหาดใหญ่คำแก้วจึงรู้ว่างานของเธอคือ ขายบริการปีแรกๆ แม่เล้าให้รับแขกมาเลย์เท่านั้นซึ่งมีรายได้ดี ความรุ่งโรจของคำแก้วอยู่ได้แค่ 2 ปี สภาพร่างกายก็ทรุดโทรม แต่แล้วแม่เล้าก็ขายเธอไปอยู่เบตง อยู่ใช้หนี้ให้แม่เล้าจนหมดก็เป็นอิสระ เพื่อนจึงชวนไปขายตัวที่ “ปาดังเบซาร์” เมืองที่มีอิสระ คำแก้วมีคู่ขาที่ทำธุรกิจลักลอบนำของเถื่อนมาขายเมืองไทย ความหวังว่าจะเก็บเงินได้สักก้อนจะนำไปลงทุน ส่งผลให้คำแก้วค้าของเถื่อนแต่ด้วยความใจร้อนทำให้คำแก้วพบกับจุดจบ ไม่มีใครรู้ว่าใครฆ่าคำแก้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

. . .คำแก้วไม่ค่อยเข้าใจคำอธิบายของเพื่อนเท่าไรนักแต่ก็นิ่งเงียบไว้ คิดเพียงว่ายังไงก็ต้องเอากัน หนี้สินของพ่อและความยากจนที่พานพบมาทุกๆ วันตั้งแต่เด็กก็เป็นส่วนหนึ่งให้เธอตัดสินใจตามเพื่อนมา...

เครื่องทรงเสื้อผ้าของเธอถูกเปลี่ยนแปลงไปแล้วตั้งแต่สองวันแรกเมื่อมาถึงที่นี่ หล้าบุญกับขันแก้วบอกเธอตรงๆ ว่าได้เงินห้าพันจาก “แม่” ในการพาเธอมาให้ ทั้งบอกว่านั่นเป็นธรรมเนียมที่แม่จะให้ค่า “นายหน้า” แก่ทุกคนที่พาคนมาทำงานใหม่และคำแก้วก็ “ใหม่” จริงๆ จนแม่พอใจทั้งหล้าบุญและขันแก้วให้เงินเธอคนละสองร้อย บอกว่าเอาไว้ก่อนเผื่อจะซื้ออะไรเล็กๆน้อยๆ

คำแก้วรู้แล้วว่างานของเธอคืออะไร...

แต่เธอก็เตรียมใจไว้พร้อมแล้วที่จะรับกับมัน เพียงแต่คิดเสียใจอยู่บ้างเท่านั้น

สีพันควรได้สิ่งที่เธอนำมาขายที่นี่ก่อนเป็นคนแรก...เขาจะได้ด้วยความรักที่เธอมีอยู่เต็มหัวใจ ไม่ใช่ได้เพราะการซื้อขายเป็นราคา แต่เรื่องมันก็เลยมาถึงขั้นนี้แล้ว จะถอยกลับได้อย่างไร. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2527: 161-162)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงขายตัวเองเป็นสินค้า เพื่อครอบครัวที่จะได้สุขสบาย ครอบครัวและคนที่รู้จักเห็นเธอเป็นสินค้ามุ่งหวังจะกอบโกยประโยชน์จากลูกผู้หญิงแลกกับความสะดวกสบายที่จะเกิดขึ้นกับครอบครัวไม่ว่าจะเป็นการใช้หนี้และมีเงินจับจ่ายซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย ผู้หญิงเหล่านี้คิดแค่เรื่องเงินที่จะได้มาเพื่อครอบครัวและคำว่าลูกกตัญญู ออกจากบ้านมาเพื่อหวังเงินไปจุนเจือครอบครัวด้วยการขายร่างกายเป็นสินค้า

นอกจากนี้ ทรัพยากรธรรมชาติก็มีไว้เพื่อขายเช่นกัน ซึ่งเกิดจากแนวความคิด ‘ทุกอย่างเป็นสินค้า’ ซึ่งเป็นวาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐ เกิดนโยบายครอบคลุมธุรกิจการท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศให้เป็นสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยว แหล่งธรรมชาติจึงถูกปรุงแต่ง เช่นห้องพัก อาหาร กิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ เป็นจุดขายในการเรียกร้องให้นักท่องเที่ยวมาสัมผัสธรรมชาติพร้อมกับมีความสะดวกสบายอำนวยแก่นักท่องเที่ยว ดังที่ปรากฏในเรื่อง *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* เป็นเรื่องของ ‘ชาด’ หนุ่มชาวใต้ที่ได้ชื่อว่า เจ้าแห่งภูเขากับ ‘ชมนาด’ สาวชาวกรุงที่เดินทางไปเที่ยวเชียงใหม่ ดินแดนที่มีภูเขาที่สูงที่สุดในประเทศ ท่ามกลางธรรมชาติที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป เช่น ร่องรอยการตั้งค่ายปราบปรามคอมมิวนิสต์และการส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้หมู่บ้านคึกคักเต็มไปด้วยห้องพักที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวเสียงเพลง และผู้คนที่หลั่งไหลมาท่องเที่ยว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> . . .นายศรคุยให้ฟังว่าที่จริงทั้งทีมน่าจะได้เข้าไปเที่ยวที่ดอยเต่า บ้านเดิมที่แกเกิด ที่นั่นมีแพให้เช่านอน มีตู้เพลง มีภัตตาคารลอยน้ำ มีสกีน้ำให้เล่น น้ำเหนือเขื่อนที่นั่นก็งามเหมือนทะเลสาบ
>
> คนหน้าเข้มแสดงสีหน้าเหมือนผิดหวังอะไรสักอย่างเมื่อได้ฟังปากคำของแกมาพักใหญ่ เขาหลุดบางประโยคออกมาเพียงว่า
>
> “ถ้าเป็นอย่างที่น้าว่าจริง ก็น่าเสียดาย เมื่อก่อนดอยเต่าเงียบแล้วก็สวยมาก ปลาก็ชุม ผมเคยเดินจากปากทางเข้าไปถึงหมู่บ้านชาวแพที่นั่น อยู่ที่นั่นตั้งหลายวัน น้ำใจชาวบ้านดียังกะอะไร ยังชวนผมออกไปวางปลาบ่อยๆ...”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 41)

การส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐให้เป็นสินค้าเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของชาวบ้านแม้แต่การหาความสุขจากธรรมชาติต้องมีเงินเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อได้ชื่นชมธรรมชาติพร้อมความสะดวกสบายดังที่บทสนทนาข้างต้นของตัวละครทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภาคเหนือหลังจากได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวคือมีบริการอย่างทันสมัยเช่นตู้เพลง ภัตตาคาร เพื่อความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว แต่น้ำเสียงของตัวละครเอกผิดหวังที่เกิดการท่องเที่ยวแบบสะดวกสบายจากคำว่า “ถ้าเป็นอย่างที่น้าว่าจริงก็น่าเสียดาย” เพราะการท่องเที่ยวที่ตัวละครชาดต้องการคือการท่องเที่ยวตามวิถีธรรมชาติที่มีความสงบของหมู่บ้านความมีน้ำใจและความอุดมสมบูรณ์ความบริสุทธิ์ของธรรมชาตินั่นน่าชื่นชมมากกว่าความบันเทิงที่ใช้ปรุงแต่งให้ธรรมชาติน่าสนใจตามนโยบายการท่องเที่ยวเป็นสินค้ามีไว้เพื่อขาย

การส่งเสริมทุกอย่างให้เป็นสินค้ามีไว้เพื่อขายก่อให้เกิดการรัดเอาเปรียบธรรมชาติด้วยมนุษย์คิดค้นเครื่องมือเพื่อเอาชนะธรรมชาติเพื่อให้ได้ทรัพยากรมาเพื่อขาย ในเรื่อง “มรสุม” เป็นเรื่องราวของ ‘เฒ่าเลาะห์’ ที่มีอาชีพประมงพื้นบ้าน คืนวันที่แกไม่ชอบนั้นยาวนานถึงแปดเดือนเป็นช่วงที่เรียกว่า “มรสุม” เมื่อก่อนเฒ่าเลาะห์ไม่เคยใช้อวนในการหาปลาเพราะเห็นว่าเป็นเครื่องมือที่แฝงการเอารัดเอาเปรียบต่อธรรมชาติแต่ เมื่อ 7 ปีที่ผ่านการบริโภคในชีวิตประจำวันต้องใช้เงินในการซื้อหา สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ก็แพงขึ้น บีบบังคับให้เฒ่าเลาะห์ต้องใช้เครื่องมือที่เอารัดเอาเปรียบนี้ ระยะเวลาเจ็ดถึงแปดเดือนในแต่ละปีทำให้เฒ่าเลาะห์ต้องสะสมเงินไว้ใช้จ่ายเมื่อไม่สามารถออกไปหาปลาได้ ‘กีม’ เด็กหนุ่มที่เปรียบเหมือนลูกชายเฒ่าเลาะห์เขาต้องไปหาปลาไกลถึงเบงกอล ไปกับเรือเหล็กลำใหญ่ของแพปลา กีมมีความจำเป็นที่ต้องใช้เงินก้อนและการไปเป็นลูกเรือให้กับเถ้าแก่แพปลา เรือใหญ่ที่กีมต้องอาศัยเพื่อหาปลาไม่เกรงกลัวอะไรเลยแม้แต่มรสุมซึ่งเป็นสิ่งที่เฒ่าเลาะห์กลัว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นักหนา เฒ่าเลาะห์คิดว่ามรสุมทำร้ายเฉพาะคนที่มีเรือเล็กๆ จนๆ แบบชาวประมงอย่างเขาเท่านั้นแต่เรือใหญ่ที่คอยเอาเปรียบธรรมชาติมรสุมไม่สามารถทำอะไรได้เช่นเดียวกับคนจนที่โดนเอาเปรียบ

> . . .ก่อนหน้านี้เฒ่าเลาะห์ไม่เคยใช้อวน-เครื่องมือที่มีความเอารัดเอาเปรียบแฝงอยู่ข้างในเฒ่าเลาะห์คิดอย่างนั้น แต่หกเจ็ดปีที่ผ่านมาเหมือนกับมีอะไรบังคับให้แกต้องจับต้องใช้มันเหมือนเพื่อนชาวเบ็ดคนอื่นๆ ปีหนึ่งจะออกเรือเบ็ดได้ไม่เกินสี่เดือน แล้วอีกแปดเดือนเล่าแกจะเอาอะไรให้ลูกเมียกินใช้ได้พอ แกไม่ค่อยเข้าใจเหมือนกันว่าพวกผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน ยาแก้ไข้แพงๆ ฯลฯ มันเข้ามาในหมู่บ้านริมทะเลของแกได้ยังไง แกรู้เพียงว่าการใช้ของเหล่านั้นต้องได้เงินเพิ่มขึ้นถึงจะพอ ริมทะเลไม่มีนาข้าว...แกต้องซื้อข้าวสาร แล้วห้าหกปีที่ใช้อวน เจ้าเครื่องมือแห่งการเอารัดเอาเปรียบนั่น อะไรๆ มันก็แพงขึ้นเสียจนแกเองตกใจ แกเห็นอย่างเดียวที่ถูกลง นั่นคือ เงิน...เงินที่แกหามาเท่าไรก็ไม่เคยพอ...
>
> ...แล้วไอ้เรือยักษ์นั่นก็พุ่งฝ่าคลื่นออกทะเลกว้างไปสิบๆ เหมือนจะเย้ยลมมรสุมที่กำลังโหมกระหน่ำอยู่อย่างไรอย่างนั่น. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2527: 102-116)

การใช้อวนลากเครื่องมือหาปลาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจับปลาให้ได้ปริมาณที่มากขึ้น เงินที่ได้รับก็จะมากตาม ดังที่ ‘เฒ่าเลาะห์’ กล่าวถึงอวนลากว่าเป็นเครื่องมือหาปลาที่เอารัดเอาเปรียบธรรมชาติ แต่เฒ่าเลาะห์จำเป็นต้องใช้เครื่องมือดังกล่าวเพราะเงินเริ่มมีอิทธิพลในการใช้ชีวิตของตัวละคร เนื่องจากในช่วงมรสุมรวมเวลาแปดเดือนชาวเรือเล็กหรือประมงพื้นบ้านไม่สามารถออกหาปลาได้เพราะความเกรงกลัวมรสุมจึงจำเป็นต้องสะสมเงินไว้ใช้จ่าย แต่ชาวเรือใหญ่ที่หาปลาส่งโรงงานอุตสาหกรรมไม่มีความเกรงกลัวต่อธรรมชาติ มรสุมจึงไม่ใช่ปัญหาสำหรับเรือใหญ่ที่มีประสิทธิภาพ ยังคงกอบโกยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างปกติ พนม นันทพฤกษ์ เปิดโปงการเปลี่ยนความคิดของระบบทุนนิยมที่บีบบังคับให้ชาวประมงต้องใช้เครื่องมืออย่างอวนลากและอวนรุนในการหาปลา ซึ่งเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากเพราะอวนนั้นจะกวาดเอาปลาตัวเล็กตัวน้อยทั้งหมดที่สามารถเติบโตตามธรรมชาติและขยายพันธุ์ได้อีก การที่รัฐใช้นโยบายเศรษฐกิจมุ่งสู่การผลิตเพื่อขายทำให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างมโหฬาร

ทศวรรษ 2520 เกิดโครงการสร้างงานในชนบทของรัฐบาลเพื่อลดปัญหาการอพยพของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คนในชนบทสู่เมืองใหญ่ในฤดูแล้ง โครงการดังกล่าวของรัฐก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชนบทคือมีโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นในชนบทเห็นได้จากเรื่องสั้น เช่น “คือเหยื่อ” “เหยื่อพราน” “คนเตา” “จดหมายรักจากผู้หญิงคนหนึ่ง” นวนิยายเรื่อง *เด็กชายชาวเล*

ในเรื่อง*เด็กชายชาวเล* พนม นันทพฤกษ์ ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงชนบทจากสังคมประมงสู่อุตสาหกรรมอย่างเห็นได้ชัด เรื่อง*เด็กชายชาวเล* เป็นเรื่องการดำรงชีวิตของ ‘รอฮีม’ เด็กชายชาวไทยมุสลิมที่จบการศึกษาภาคบังคับ เขามีความผูกพันกับท้องทะเลในยุคที่อุตสาหกรรมกำลังขยายสู่หมู่บ้าน ‘รอฮีม’ มีเพื่อนชื่อ ‘หมาด’ เป็นเพื่อนที่รักกันมาก ทั้งสองมักมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เช่น นำเรือไปวางชิงโกยเพื่อดักปูเรียกว่าจมปู หัดถือท้ายเรือ หาหอยหาปลา เขาได้รับการช่วยเหลือจากน้าแบน ชาวไทยพุทธในเรื่องการหาเหยื่อ ‘น้าแบน’ เป็นแบบอย่างในการหาสัตว์น้ำในทะเล ที่บ้านของรอฮีมไม่อยากให้รอฮีมทำประมงเพราะเคยสูญเสียพี่ชายไปหนึ่งคนตอนที่เขาออกทะเลไปหาปลา แต่รอฮีมอยากออกทะเลมากกว่าเพราะเป็นชีวิตที่เป็นอิสระ เมื่อโรงงานเปิดทำการในหมู่บ้าน หมาดเริ่มไปทำงานกับโรงงานแต่รอฮีมยังไม่คิดจะทำงานในโรงงาน แม่ของเขายื่นเงื่อนไขว่าเมื่อเขาโตพอแม่ก็จะให้เขาได้ออกทะเล รอฮีมตกลงที่จะใช้ชีวิตในโรงงานปลาบ่นแม้จะไม่ชอบก็ตามเพราะไม่เป็นอิสระมักจะมีคนคอยควบคุม

> . . .ข่าวเกี่ยวกับโรงงานปลาป่นที่มาก่อสร้างขึ้นตรงท่าน้ำบ้านท่าส้มป่อยก็กระพือไปทั่วตำบลแถบนั้นชาวบ้านร้านถิ่นล้วนตื่นเต้นกันคึกคักมีการวางแผนที่จะทำงานกับโรงงานหลายด้าน หลายฝ่าย บางคนวิ่งเต้นติดต่อที่จะฝากลูกฝากหลานเข้าทำงาน บางคนซื้อเครื่องเรือใหม่เพื่อเอาใส่เรือหางลำใหญ่ที่จะบรรทุกฟืนไม้เนื้อแข็งจากริมทะเลส่งโรงงาน. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 126-127)

เรื่อง *เด็กชายชาวเล* ทำให้เห็นถึงการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านของยุคการส่งเสริมอุตสาหกรรม ชาวบ้านเองมีความต้องการให้เกิดโรงงานปลาป่นแห่งนี้อย่างมากเพราะการเกิดโรงงานก่อให้เกิดการสร้างงานและมีอาชีพเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้าน ภาพที่ปรากฏจากเรื่องจึงเป็นความตื่นเต้นที่จะมีโรงงานและชาวบ้านเตรียมพร้อมที่จะมีกิจกรรมร่วมกับโรงงาน เช่น การส่งฟืนไปขาย และการใช้แรงงานเมื่อโรงงานเปิดทำการ แต่เมื่อมีโรงงานเกิดขึ้นจริงๆ ภาพของโรงงานปลาป่นกลับเป็นสิ่งที่สร้างความรำคาญในเรื่องมลพิษทางอากาศ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การส่งเสริมการผลิตสินค้าเพื่อป้อนสู่ตลาดโลกเกิดโรงงานอุตสาหกรรมปลาป่นขึ้นตามชายฝั่งทะเลมากมายจากเรื่องเด็กชายชาวเล ผลกระทบรุนแรงที่ พนม นันทพฤกษ์ พยายามเปิดโปงให้เห็นคือนายทุนเจ้าของแพปลาขนาดใหญ่สามารถต่อเรือที่มีเทคโนโลยีทันสมัยสามารถจับปลาได้ครั้งละมากๆ โดยไม่เว้นว่าปลานั้นจะมีขนาดเล็กใหญ่แค่ไหน เกิดผลต่อสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงเพราะปลาเจริญเติบโตไม่ทันกับความต้องการ ปลาบางชนิดสูญพันธ์ไปจากประเทศไทยด้วย ชาวประมงพื้นบ้านหาปลายากยิ่งขึ้นหากต้องการหาปลาต้องออกทะเลไปไกลมากกว่าเดิมหรือต้องเปลี่ยนอาชีพไปเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม

> . . .รอฮีมเห็นปลากองโตที่ยังเหลืออยู่ไม่น้อยกว่าสามสี่หมื่นกิโลนั่นแล้วความรู้สึกใจหาย นี่คงลากกันเอามาทั้งหมดโดยไม่คำนึงว่าจะเป็นปลาเล็ก ปลาใหญ่ ปลาฝูง ปลาผิวน้ำ หรือปลาน้ำลึกกระมัง
>
> แล้วเขาก็นึกฉุกใจวูบขึ้นว่า ถ้าโรงงานที่สามารถป่นปลาได้สูงวันละแสนกิโลเช่นโรงงานที่เขาทำอยู่นี้ถูกสร้างขึ้นมามากๆ ปลามิหมดทะเลหรือ
>
> แล้วนักล่าปลาใหญ่ ชาวประมงกลางทะเลลึกที่ใช้เบ็ดเป็นเครื่องมืออย่างน้าแบนของเขาเล่า จะมีเวลาสำหรับทำมาหากินเหลืออยู่อีกสักเท่าใด. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2543: 151)

‘รอฮีม’เห็นการจับปลาของนายทุนที่มีมากมายโดย ไม่ได้เลือกว่าเป็นปลาขนาดเล็กหรือใหญ่ การจับปลาอย่างนี้จำนวนมากส่งผลกระทบกับชาวประมงพื้นบ้านที่เลือกหาปลาเฉพาะปลาใหญ่และสู้เครื่องมือของโรงงานในการจับปลาไม่ได้ สิ่งที่กล่าวมาเกิดจากการใช้นโยบายการผลิตเพื่อเป็นสินค้าทุกอย่างมีไว้เพื่อขายและส่งเสริมให้ผู้มีทุน (เงิน) สามารถใช้ทรัพยากรได้มาก ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมในเรื่องทรัพยากรทางทะเลและมลภาวะทางอากาศที่มาพร้อมกับโรงงานอุตสาหกรรม

> . . .รอฮีมยืนอยู่ตรงลานหน้าสุเหร่าบนเนินสูงที่สุดของหมู่บ้าน...
>
> ทอดสายตาไปไกลๆ เห็นปล่องสูงลิบของโรงงานปลาป่นที่เปิดเดินเครื่องไปแล้วหลายวันกำลังพ่นควันดำคละคลุ้งขึ้นสู่อากาศสายยาว...
>
> กลิ่นเหม็นอับแห้งๆ เหมือนจะลอยมาพร้อมกับการพ่นควันของปล่องสูงนั้น
>
> หมู่บ้านเขาอยู่ตรงกับทางลมที่พัดจากปล่องโรงงานพอดี
>
> ตั้งแต่โรงงานปลาป่นเริ่มมาตั้ง ใครต่อใครบ้านหลายครัวก็บ่นงึมงำกันแล้วว่ากลิ่นปลาเน่าและปลาแห้งลอยมาตามลมผ่านหมู่บ้านนั้นเหม็นจนคลื่นเหียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แต่ใครเหล่านั้นก็ไม่ได้มีปฏิกิริยาอะไร นอกจากบ่นกันงึมๆ ในหมู่พวกของตนเอง
(พนม นันทพฤกษ์, 2543: 142-143)

ผลกระทบของการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมใกล้แหล่งชุมชนที่ พนม นันทพฤกษ์ พยายามเปิดโปงให้เห็นความเลวร้ายของระบบทุนนิยม สร้างภาพโรงงานอุตสาหกรรมเป็นสิ่งก่อสร้างที่ทำลายสิ่งแวดล้อมคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม แต่ชาวบ้านไม่สามารถปฏิเสธโรงงานที่มาตั้งในหมู่บ้านได้ เพราะโรงงานปลาป่นในเรื่องคือแหล่งงานที่ทำมาหากินหารายได้ที่แน่นอนของชาวบ้านในพื้นที่นี้ พนม นันทพฤกษ์ ชี้ให้เห็นภาพของชาวบ้านตกอยู่ในวาทกรรมการพัฒนา การบ่นถึงสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านประสบภายในกลุ่มจึงเป็นแค่การระบายความไม่พอใจในหมู่ชาวบ้านเท่านั้น ชาวบ้านไม่มีเสียงที่ดังพอจะแก้ไขเพราะยังมีผลประโยชน์รวมถึงรายได้ของชาวบ้านที่ผูกติดกับโรงงานอันเกิดการส่งเสริมทุกอย่างมีไว้เพื่อการพาณิชย์ซึ่งเป็นวาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐ

การที่รายได้กระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มเดียวคือกลุ่มนายทุนและนักธุรกิจ ผู้มีทุนมากสามารถหาช่องทางในการเพิ่มผลประโยชน์ดังคำกล่าวที่ว่า “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” กลุ่มนักธุรกิจและนายทุนจึงมีอำนาจมากขึ้นในการกำหนดราคาสินค้า ดังที่ปรากฏในบันเทิงคดีหลายเรื่อง เช่น เรื่องสั้น “มรสุม” “คนเตา” “นกแร้ง” นวนิยาย *บองหลา* และ *เด็กชายชาวเล* เป็นต้น

ในที่นี้จะยกตัวอย่างเรื่อง “เหยื่อพราน” พนม นันทพฤกษ์ เสนอภาพนายทุนคือ “ผู้ร้าย” เป็นผู้เอารัดเอาเปรียบต่อผู้ใช้แรงงานอย่างชัดเจนผ่านตัวละครที่ชื่อขิก ลูกจ้างโรงงานปลาป่น ผู้มีหน้าที่โยนฟืนเข้าเตาถ่าน “โรงงาน” เป็นสถานที่แห่งการเอาเปรียบ ทำลายสิ่งแวดล้อม ปล่อยกลิ่นเน่าเหม็นแต่ไม่มีใครร้องเรียน เพราะเจ้าของโรงงานอ้างว่าเขานำความเจริญมาให้คนละแวกโรงงานได้มีงานทำ ‘ขิก’ ใช้ชีวิตในโรงงานด้วยความยากลำบาก มีอาหารอย่างเลว 2 มื้อ ขาดอิสระเพื่อแลกกับเงินวันละ 29 บาท หากมีงานพิเศษก็ต้องทำหลังเลิกงาน ค่าจ้างก็ถูกแสนถูก เมื่อได้รับอุบัติเหตุก็รักษาอย่างขอไปที เมื่อไปทำงานไม่ได้ก็ไม่ได้รับเงิน แต่ขิกต้องทนทำงานไม่สามารถกลับไปอยู่ที่บ้านได้เพราะทางการทหารสงสัยว่าเขาเป็นพวกคอมมิวนิสต์ ผู้เขียนเปิดโปงให้เห็นถึงการทำให้หมู่บ้านเจริญที่นายทุนมักมีคำอ้างตลอดเวลาทั้งๆ ที่นายทุนเหล่านี้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้านและทรัพยากรให้มากที่สุดเพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มพูนสินทรัพย์ของตนเองเท่านั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> “อ๊ัวนำความเจริญมาให้ที่นี่ ทำให้คนทั้งหมู่บ้านทั้งตำบลได้มีงานทำทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม” เถ้าแก่โรงงานมักจะอ้างบุญคุณเอากับชาวบ้าน และโดยเฉพาะกับตัวกำนันประจำตำบลเช่นนี้เสมอ เมื่อมีทีท่าว่าผู้คนเหล่านั่นเริ่มจะวิพากษ์วิจารณ์คุณภาพของโรงงานเขามากขึ้น…
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 51)

คำพูดทวงบุญคุณของเจ้าของโรงงานปลาป่นที่อ้างว่าการเกิดโรงงานเป็นที่มาของการมีอาชีพมีงานทำ มีเงินให้ใช้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชนบทดีขึ้น การกล่าวอ้างถึงการนำความเจริญสู่ชนบทเพื่อไม่ให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบและเดือดร้อนจากมลภาวะที่โรงงานปล่อยออกมาจนถูกชาวบ้านฟ้องร้อง

นายทุนมักโกงค่าแรงงานและไม่มีสวัสดิการในการทำงาน โรงงานไม่ได้มาตรฐานก่อให้เกิดอันตรายแก่กรรมกรเห็นได้ดังนี้

> . . .ออดที่ดังเหมือนเสียงวัวตอนถูกเชือดคอดังขึ้นอีกแล้ว ขิกกับโชติเตรียมพร้อมที่จะรับช่วงกะ... กะเขามีคนโยนฟืนเข้าหม้อสตีมห้าคน แบ่งเป็นสองเตา ขิกกับโชติรับเหมามาเตาหนึ่งเป็นเตาที่มีขนาดเล็กกว่าอีกลูกแต่กินฟืนบรรลัย มันกินฟืนเสียจนทั้งสองเกือบไม่ได้หยุดนั่งตลอดช่วงกะ ... แผลที่ผุพองเป็นจุดด่างตามผิวเนื้อตัวและตามใบหน้านั้น เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงเจ็ดเดือนที่เข้ามาทำโรงงานปลาป่นในตำแหน่งพนักงานโยนฟืนเข้าเตานี่แหละ ... อุบัติเหตุร้ายแรงเกิดขึ้นกับขิก ฟืนดุ้นขนาดใหญ่หล่นทับหลังเท้าเขาจนกระดูกแตกเพื่อนๆ พาไปทำแผลอะไรเสร็จ หมอที่ผูกขาดเป็นหมอประจำโรงงานก็ไล่กลับ บอกว่าไม่ร้ายแรงอะไรไล่กลับพร้อมกับยาแก้อักเสบและแก้ปวดมาอย่างละไม่กี่เม็ด พร้อมกับเข้าเฝือกให้อย่างหยาบๆ
>
> ใครๆ ในโรงงานก็รู้ชะตากรรมเช่นนี้ดี แค่รักษาให้ฟรีเท่านี้ก็นับว่าเป็นบุญคุณนักหนาแล้ว ส่วนวันที่เขาหยุดต่อมาเพราะอุบัติเหตุในช่วงเวลาทำงานนั้น ก็อย่าหวังว่าเสมียนจะคิดค่าแรงให้ เขาว่ามันไม่ทำงานจะรับเงินได้อย่างไร. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 53-55)

พนม นันทพฤกษ์เปิดโปงการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมปลาป่น ด้วยการสร้างภาพตัวละครขิกเป็นลูกจ้างผู้ใช้แรงงานว่าโดนเอารัดเอาเปรียบ จากที่ทำงาน ไม่มีสวัสดิการ สภาพความเป็นอยู่ของลูกจ้างเลวร้ายเมื่อเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานลูกจ้างไม่ได้รับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สวัสดิการ ถึงแม้ว่าตัวละครในเรื่องกล่าวว่ามีการรักษาพยาบาลให้ฟรีแต่ก็เป็นไปอย่างขอไปที เมื่อต้องหยุดงานก็ไม่มีสวัสดิการชดเชย ประเด็นในเรื่องในเรื่องสั้น “เหยื่อพราน” สอดคล้องกับเรื่อง “คนเตา” ที่กล่าวถึงการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนและการไม่มีสวัสดิการให้แก่ลูกจ้างหลังได้รับอุบัติเหตุจากการทำงานหรือเงินชดเชยจากการเสียชีวิตเนื่องจากการปฏิบัติงานดังที่ปรากฏความว่า

> . . .จนถึงวันเมื่อวานนี้ วันที่เจะห์หยาบถูกฟืนในเตาถ่านของเถ้าแก่เปี้ยวทับตาย ดาหรนรู้สึกเหมือนว่าอะไรบางอย่างที่ทับถมอยู่ในหัวใจของเขามานานทะลักทะลายออก เขาเองก็เคยคับแค้นและถกเถียงกับตัวเถ้าแก่มาหลายครั้ง ทั้งเรื่องค่าแรง เรื่องความปลอดภัย เรื่องของปรับปรุงระบบการวางฟืนในเตา เรื่องปรับพื้นในเตา และเรื่องการซ่อมเตาซึ่งเก่าแก่เสียจนน่าจะเกิดอันตรายเวลาเผา. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 100)

สภาพของโรงงานที่ไม่ได้มาตรฐานและก่อให้เกิดอุบัติเหตุร้ายแรงจนผู้ใช้แรงงานถึงแก่ความตาย ปัญหาโรงงานไม่ได้มาตรฐานเกิดจากแนวคิดลงทุนให้น้อยที่สุดเพื่อผลกำไรที่มากที่สุด เกิดจากความเห็นแก่ตัวเห็นแก่ได้ของนายทุนที่ไม่ยอมให้มีการซ่อมเตา เพราะกลัวต้องเสียเงินในการซ่อม และเสียเวลาการผลิต ความล่าช้าหรือต้องหยุดพักการผลิตอาจทำให้ได้ผลกำไรน้อยลง นายทุนจึงไม่ยอมเสียเวลาหยุดพักการผลิตเพราะกลัวเสียผลกำไร และกดราคาค่าจ้างจากแรงงานเพื่อลดต้นทุนให้มากที่สุด การที่นายทุนไม่รับผิดชอบต่อการตายของ ‘เจะห์หยาบ’ ในระหว่างการทำงานจึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาของนายทุนที่มีความเลวร้ายกาจเห็นแก่ตัวคอยแสวงหาผลกำไรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

พนม นันทพฤกษ์เปิดโปงการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนที่มีต่อลูกจ้างในเรื่องแรงงานค่าตอบแทนและสวัสดิการ ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีนายทุนและโรงงานเป็นตัวแทนคือ “เป็นตัวร้าย” ที่เริ่มเข้ามาในวิถีชีวิตแบบเกษตรกรของชาวบ้านโดยนายทุนยังมีวิธีที่แยบคายในการเข้าครอบงำชาวบ้านผู้ผลิตด้วยการเป็นผู้กำหนดราคาการซื้อการขายสินค้าการเกษตรโดยที่ชาวบ้านไม่มีโอกาสต่อรองได้เลยที่ปรากฏในเรื่องสั้นเรื่อง “นกแร้ง” “ก่อนถึงเรื่องราว” นวนิยายเรื่อง *บองหลา ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* การที่นายทุนเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าที่จะรับซื้อซึ่งปรากฏในเรื่องสั้น “ก่อนถึงเรื่องราว” ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> . . .ที่แพปลาของเมืองใหญ่แหล่งพ่อค้านักค้ากำไรหลายคนกำลังนั่งตีราคาปลาสดที่เพิ่งขึ้นจากลำเรือของแกกันอย่างเอาเป็นเอาตายและแกเกือบไม่มีสิทธิ์ต่อรองในการตีราคานั่นสักเท่าใดเลย
>
> พ่อค้าที่ค้าขายกำไรในการตีราคาปลาช่างเกิดขึ้นรวดเร็วและขยายพันธุ์ได้กว้างไกลเสียเหลือเกิน
>
> เผ่าพันธุ์เช่นประมงชราที่หยัดอยู่กับเรือลำเก่าคร่ำ, ตะเกียงโป๊ะดวงน้อยในคืนแรมจัดกลางเวิ้งทะเลลึกน้ำเขียวต้านความบ้าคลั่งของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เพื่อลงแรงนำปลาขึ้นจากทะเลกว้างใหญ่นั้นนับวันก็ยิ่งดูน้อยลง. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 2-3)

การแสดงภาพการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนพ่อค้าคนกลางที่มีสิทธิ์กำหนดราคาค่าปลาและพ่อค้าเหล่านี้มีมากขึ้นทุกวัน ผู้เขียนพยายามให้เห็นภาพของการเพิ่มจำนวนพ่อค้าคนกลางในการเอารัดเอาเปรียบแรงงานของชาวประมงที่ใช้ความยากลำบากในการลงแรงเสี่ยงภัยอันตรายของธรรมชาติออกหาปลา และภาพความทุกข์ยากของชาวประมงที่มีทั้งความชราและเรือที่เก่าคร่ำตามอายุคนขับขี่ ที่น่าเศร้าไปกว่านั้นปลาที่อยู่ในทะเลกลับมีน้อยลงและยากยิ่งที่ชาวประมงจะหาปลาได้อย่างในอดีต พนม นันทพฤกษ์สร้างภาพของระบบทุนว่าเป็นผู้ร้าย คอยเอารัดเอาเปรียบหยาดเหงื่อแรงงานของชาวนาโดยที่พวกชาวนาไม่มีโอกาสได้กำหนดราคาผลผลิตที่แลกจากความเหนื่อยยากนั่นได้เลยในนวนิยายเรื่อง *บองหลา* ความว่า

> . . .บองหลาก็เห็นอยู่เสมอว่า เวลาที่พวกในเมืองเอารถมาซื้อข้าวเปลือกนั้น ชาวบ้านๆ เขาล้วนแต่ต้องนั่งมองตาปริบๆ ผู้ที่กำหนดราคาซื้อคือเจ้าของรถที่เข้ามาขนข้าวออกนั่นเอง ชาวนาบ้านเขาไม่ไม่โอกาสต่อปากต่อคำ... ทำไมหนอคนบ้านเขาจึงไม่สามารถกำหนดราคาอะไรได้เลย กำหนดไม่ได้แม้แต่ราคาข้าวที่ทำมากับมือกับเหงื่อของตัวเอง บางทีเขาคงจะได้รู้เรื่องเหล่านี้ขึ้นบ้างเมื่อเข้าไปเรียนในเมืองตอนปีหน้า เพราะเขารู้มาว่าคนในเมืองเจริญและรู้เรื่องอะไรๆ กว่าคนบ้านเขามากนัก บองหลาคิดอย่างนั้น. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2525: 135)

การเอารัดเอาเปรียบของนายทุนที่มีเหนือชาวบ้านเกิดจากนโยบายการส่งเสริมการผลิตเพื่อเป็นสินค้าของรัฐส่งเสริมให้นายทุนมีอำนาจเปิดช่องทางให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเอารัดเอาเปรียบเกษตรกรดังที่ปรากฏในเรื่อง “นกแร้ง” ‘ทองโปรย’ เกษตรกรไทย ซึ่งทำนาและนาล่มเพราะน้ำท่วม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทำให้เขาสูญเสียที่ดินไปหนึ่งแปลงเพราะติดจำนองจนไม่อาจไถ่คืนได้ เมื่อเขาปลูกแตงและหวังว่าแตงจะได้ราคาดีให้เขาได้พอปลดหนี้ได้บ้าง แต่การจะได้ราคาดีต้องเริ่มจากการใส่ปุ๋ย เขาต้องกู้เงินกับสหกรณ์มาซื้อ แม้ปุ๋ยขึ้นราคาไปอีกกระสอบละหลายบาทเขาก็จำใจต้องซื้อ เมื่อแตงออกขายได้กลับถูกกดราคาจะไม่ขายแตงก็เน่าคาไร่จะขายก็ขาดทุน

> . . .เขาค้างเงินสหกรณ์ที่กู้มาปลูกแตงเมื่อปีที่แล้วอยู่อีกพันห้าร้อยบาท เคยหวังว่าถ้าข้าวดีตามปกติ จากข้าวสิบกว่าไร่เมื่อให้ค่าเช่าที่แล้วก็คงจะพอจ่ายเงินกู้งวดสุดท้ายนั้นได้ แล้วเรื่องก็มาเป็นเพราะน้ำบ้าคลั่งนั้นเสีย แต่เขาก็ต้องยื่นหนังสือขอกู้อีก เพราะถ้าไม่กู้ก็มองไม่เห็นทางว่าจะทำไร่แตงในปีนี้ได้อย่างไร เถอะน่าแตงปีนี้คงได้ราคา ใครๆ เขาว่าของกินที่กรุงเทพฯ ขึ้นราคาและหลวงเขาก็บอกว่าปีนี้จะเป็นปีที่มีการส่งเสริมเกษตรกรชาวนาชาวไร่กันยกใหญ่เสียด้วย ยังไงเสียหลวงเขาก็คงช่วยได้อยู่บ้างหรอกถ้าเกิดอะไรขึ้น กำนันก็บอกว่าไอ้โครงการที่หลวงให้เงินชาวบ้านกู้นี่ ก็เป็นโครงการหนึ่งเหมือนกัน แต่ทำไมต้องเอาผลเอาดอกกันด้วยก็ไม่รู้. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 73-74)

การส่งเสริมการเกษตรชาวนาชาวไร่ของรัฐเปิดโอกาสให้เกษตรกรกู้เงินมาลงทุนทำการเกษตรแต่ต้องมีดอกเบี้ย ตัวละครทองโปรยในเรื่องเป็นหนี้สหกรณ์อยู่แล้วแต่ต้องการกู้เงินเพิ่มเพราะนาข้าวล่มจึงต้องเปลี่ยนเป็นปลูกแตง การปลูกแตงต้องใช้เงินทุนเพิ่มเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่รัฐหาผลประโยชน์จากการกู้เงินของชาวนาชาวไร่ ชาวไร่ชาวนาจึงเกิดภาวะหนี้สินอย่างไม่สิ้นสุด ต้องพึ่งพารัฐแต่การช่วยเหลือของรัฐ

> “คุณวิชัยเขาตกลงช่วย ก็เอาอย่างที่เขาว่านั่นแหละ คุณวิชัยแกต้องวิ่งไปกู้เงินดอกมาเสียส่วนที่แกค้างอยู่นั่นให้ แล้วจึงกู้อื่นใหม่ได้ เห็นว่ายุ่งน่าดู...” […]
> “อีกเจ็ดวันกำนันจะเข้าไปประชุมในเมือง แล้วก็ต้องพบกับผมตอนนั้น ผมจะฝากเงินของพี่ทองมาให้ ตอนนี้ทางธนาคารเขาตีให้กู้ได้ไร่ละห้าร้อยบาท ของพี่ทองสิบสองไร่ก็หกพัน ค่าหนี้เก่าที่ผมให้ยืมมาใช้แทนพร้อมดอก แล้วก็ค่าอะไรต่างๆ นั่นสองพันห้า ตกลงพี่ก็จะได้เงินสามพันห้านะ...”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 79)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทสนทนาข้างต้นของ ‘วิชัย’ เจ้าหน้าที่สหกรณ์พูดเรื่องการกู้เงินของ ‘ทองโปรย’ เจ้าของไร่แตงคือการกู้หนี้ใหม่มาโปะหนี้เก่า และเจ้าหน้าที่ชื่อวิชัยหักเงินกู้ใหม่เป็นค่าวิ่งเต้นให้ได้กู้เงินเมื่อได้เงินที่กู้ใหม่มาก็เหลืออย่างน้อยนิดจึงไม่เพียงพอต่อการซื้อปุ๋ย ดูเหมือนว่าการที่รัฐมีนโยบายการปล่อยกู้แก่เกษตรกรไม่ได้ช่วยแก้ปัญหา ซ้ำปัญหาของเกษตรกรยังวนเวียนกับการต้องกู้เงินใหม่มาใช้หนี้เงินกู้เก่า ปัญหาการกู้เงินของเกษตรกรไม่มีที่สิ้นสุด

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า พนม นันทพฤกษ์ เปิดโปงให้เห็นความเลวร้ายของกลวิธีการเข้าครอบงำเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านชนบทในการพัฒนาแบบทุนนิยม รัฐส่งเสริมให้ทุกอย่างเป็นสินค้ามีไว้เพื่อขาย เกิดธุรกิจการท่องเที่ยว ใช้ธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสินค้าขายแก่นักท่องเที่ยว แม้แต่ร่างกายมนุษย์ก็เป็นสินค้าที่มีไว้เพื่อขาย ในยุคส่งเสริมเศรษฐกิจการค้านี้ก่อให้เกิดแนวคิดที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุดิบ ในการผลิตผู้ผลิตจึงมีสิทธิเข้ากอบโกยหาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม เกิดปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม เงินกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับการดำรงชีวิต การให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจทุนนิยมเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิถีชีวิตของสังคมชนบทจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม เปลี่ยนชาวบ้านจากเกษตรกรเป็นผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งเหล่านี้ได้สร้างปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทำให้กลุ่มนายทุนเข้ามามีอำนาจเกิดการแสวงหากำไร กดขี่เอารัดเอาเปรียบเกษตรกรผู้ผลิต กดขี่ข่มแหงลูกจ้างผู้ใช้แรงงานในอุตสาหกรรม เพื่อตอบโต้ความไม่เป็นธรรมดังกล่าว ผู้เขียนได้สร้างภาพความโหดร้ายน่ารังเกียจของกลุ่มทุนและเจ้าหน้าที่รัฐที่คอยเอารัดเอาเปรียบชาวชนบท

การตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐ

การพัฒนาของรัฐและการรุกคืบของทุนนิยมทำให้พนม นันทพฤกษ์สร้างให้ตัวละครแสวงหาความชอบธรรมในการตอบโต้ความเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านชนบทด้วยลักษณะต่างๆ ต่อไปนี้

1. การตอบโต้ระบบทุนนิยม

ระบบทุนนิยมเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของชาวบ้านเห็นทุกอย่างเป็นสินค้ามีไว้เพื่อขาย พนม นันทพฤกษ์ จึงตอบรับแนวคิดนี้ด้วยการให้ตัวละครนำวัฒนธรรมมาขายเป็นสินค้าโดยการแต่งกายเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมาหลอกขายของปลอมในเรื่อง “จากภูเหนือ” ที่กล่าวมาแล้วการเสนอ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เช่นนี้เป็นการตอบโต้ระบบทุนนิยมด้วยการประชดประชันนโยบายการพัฒนาได้ความสะใจแก่ผู้อ่านที่ชาวเขาลุกขึ้นมาตอบโต้แนวคิดการพัฒนาด้วยระบบทุนนิยมของรัฐความว่า

> . . .มะชีปอจะลงจากเขาไปกับเมีย มะชีปอจะเอาลูกไปอยู่บ้านโปซอที่เชียงใหม่ มะชีปอจะให้ลูกเข้าโรงเรียนที่เชียงใหม่ มะชีปอจะบอกให้เมียเอาชุดเต็มยศของพ่อเธอที่เป็นหมอผีออกมาใช้อีกครั้ง ครั้งนี้เขาจะแต่งมันเอง แต่งให้ประหลาดพิสดาร แล้ววันหนึ่งข้างหน้าพี่น้องร่วมเผ่ากับเขจะพากันพูดว่า...
>
> มะชีปอมีนไปกับเมียและลูก
> ไปเป็นคนรับช่วงของปลอมจากโปซอไปขายคนเมืองไกล
> มะชีปอกับเมียเป็นกะเหรี่ยงภูเขา
> มันไปขายความเป็นกะเหรี่ยงกับคนเมือง
> มันขายหยกปลอม, กำไลเงินปลอม, ของชาวเขาปลอมกับคนเมือง. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 114-115)

'มะชีปอ' ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในเรื่อง "จากภูเหนือ" ประสบภาวการณ์กีดกันการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติบนภูเขาด้วยข้ออ้างการพัฒนาของรัฐที่ว่าเขตภูเขาเป็นเขตป่าสงวนห้ามชาวบ้านเข้าไปในพื้นที่ของรัฐและรัฐเองจะมีโครงการนิคมชาวเขาเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเมืองหนาวซึ่งยังไม่มีโครงการเกิดขึ้นแต่เงินซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของมะชีปอเริ่มขาดแคลน มะชีปอจึงตอบโต้แนวคิดทุกอย่างเป็นสินค้ามีไว้เพื่อขายด้วยการนำวัฒนธรรมศิลปะชาวกะเหรี่ยงออกขายแต่เป็นการหลอกเอาของปลอมออกขายไม่ว่าจะเป็นหยกปลอม กำไรปลอม เป็นการตอบโต้ระบบทุนที่เรียกว่าตาต่อตาฟันต่อฟันเป็นการประกาศถึงความไม่สยบยอมต่ออำนาจทุนนิยมนั่นเอง

การตอบโต้การพัฒนาด้วยระบบทุนนิยมของพนม นันทพฤกษ์แสดงให้เห็นการไม่สยบยอมและทิ้งท้ายด้วยการลุกขึ้นสู้ไม่ยอมแพ้ในหลายเรื่องเช่น เรื่องสั้น "คลื่นหัวเดิ่ง" "นกแร้ง" "ดาวที่ขีดเส้นฟ้า" เป็นต้น ผู้เขียนอาจไม่ขยายความถึงวิธีการในการต่อสู้แต่ทำให้ผู้อ่านมั่นใจได้ว่า การเริ่มต้นต่อสู้นี้จะทำให้ชาวบ้านมีชัยชนะเหนือการกดขี่ข่มเหงรังแกดังที่ปรากฏในเรื่อง "คลื่นหัวเดิ่ง" 'อ้น' ชายหนุ่มอดีตลูกเรือแต่งงานกับลำเจียก การมีครอบครัวของอ้นทำให้เขาเห็นว่าชีวิตลูกเรือไม่สามารถนำพาให้ครอบครัวอยู่รอดได้เขาจึงลาออกจากการเป็นลูกเรือ เพราะเถ้าแก่พยายามขูดรีดแรงงานเขาจึงออกมาวิ่งเรือรับจ้างส่งผู้โดยสารข้ามฟาก ถึงแม้ว่าจะไม่ทำให้ร่ำรวยแต่นั่นสามารถทำให้ลูกเมียเขาอยู่ได้ เมื่อวันเปิดเทอมของลูกเขาแล่นเรือตามปกติ แต่เรือรับจ้างของเขาต้องล่มเพราะเจอคลื่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ใหญ่จากเรือเถ้าแก่ที่วิ่งอย่างเร็วเข้ามาในคลองเล็ก เขาพยายามเรียกร้องสิทธิของเขาจึงไปหาเถ้าแก่ที่บ้านเกิดการโต้เถียงจนเขาเผลอตบหน้า ‘เถ้าแก่เนี้ย’ เป็นผลให้เขาถูกจับ แต่ด้วยการสนับสนุนของชาวบ้านที่เดือดร้อนกับเรื่องนี้ด้วยทำให้เขาคิดว่าเขาต้องชนะ

> . . .เมียและเพื่อนพ้องชาวเรือหางพยายามรวบรวมหลักฐานที่ดินพอ เขาจึงได้รับประกันมาในตอนบ่ายวันนั้นเอง เขายังรู้สึกประทับใจกับคำพูดของเพื่อนๆ ชาวเรือหางอยู่จนเดี๋ยวนี้ “... สู้มันพี่อ้น เราจะช่วยกันทุกอย่างจะได้รู้กันเสียทีว่ามันจะขี่หัวเราได้อีกนานเท่าไหร่...”
>
> เพลงรองเง็งจากงานบ่าวสาวเงียบไปแล้ว น้ำกำลังทะลักขึ้นฝั่งอย่างรวดเร็ว อ้นทอดตามองไปปากอ่าวเห็นละลอกคลื่นหัวเดิ่งขาวโพลนโถมไล่เข้ามาลูกแล้วลูกเล่า เขาคิดถึงเหตุการณ์ที่ต้องผจญ “คลื่นหัวเดิ่ง” นี่หลายครั้งหลายหนเมื่อครั้งที่ยังเป็นนานท้ายเรืออยู่ เขารู้ดีว่าเขาจะเอาชนะเจ้าคลื่นหัวเดิ่ง ที่ดูรุนแรงใหญ่โตนั้นได้อย่างไร อย่าหลีกเรือหลบมัน หันหัวเข้าหา เร่งเครื่องเดินหน้าให้เต็มเหยียด พุ่งชนฝ่ามันเข้าไป แค่นี้เขาก็จะเอาชนะมันได้ มันดูจะน่ากลัว แต่อ้นรู้ดีว่าถ้าไม่หันเรือเข้าสู้พุ่งฝ่ากลางลำตัวมันเข้าไป เขาก็จะไม่มีวันชนะมันได้อย่างเด็ดขาด เขาพิสูจน์มันมาแล้ว และขณะนี้เขาก็กำลังพิสูจน์และท้าทายกับมันอยู่. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 140-141)

การตอบโต้ระบบทุนนิยมของพนม นันทพฤกษ์ ด้วยการไม่ยอมแพ้วิ่งเข้าชนกับสิ่งชั่วร้ายที่คอยข่มเหงรังแกอย่างไม่หวาดหวั่นไม่หลบหนีเป็นวิธีคิดที่รุนแรง ผู้เขียนใช้คลื่นใหญ่เป็นสัญลักษณ์ของความเลวร้าย และการต่อสู้กับคลื่นใหญ่นั้นตามความเชื่อและความชำนาญของชาวเลคือการหันหัวเรือเข้าสู้ไม่หลบ เช่นเดียวกันการต่อสู้กับนายทุนซึ่งเป็นตัวแทนของทุนนิยมก็ต้องไม่ถอยและหลบหนีอย่างเด็ดขาดและจะทำให้ผู้ที่โดนกดขี่ชนะในที่สุด

เรื่อง “นกแร้ง” เป็นเรื่องของ ‘ทองโปรย’ เกษตรกรผู้ประสบภัยธรรมชาติในปีที่ผ่านมาจนนาข้าวเสียหายเพราะน้ำท่วมเขาสูญเสียที่ดินไปแปลงหนึ่งเพราะติดจำนองจนไม่อาจไถ่คืนได้ ปีนี้เขาปลูกแตงและหวังว่าแตงจะได้ราคาดี เมื่อแตงออกขายได้กลับถูกกดราคา ระหว่างที่อยู่ในทุ่งแตงนั้นทองโปรยเหลือบไปเห็นซากหมาตายที่มีนกแร้งรุมทึ้งร่างนั้น ทำให้ทองโปรยได้คิดว่าถ้าเขาไม่ล้มนกแร้งที่คอยเห็นเขาเป็นเหยื่อคงไม่สามารถทำอะไรได้ คิดดังนั้นเขาจึงหยิบหินขึ้นไล่ฝูงนกแร้งที่กินซากหมาตายอยู่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

. . .เขาแหงนหน้าขึ้นมองไปตามต้นไม้ริมตลิ่ง มันเกาะกันอยู่เป็นแถวจ้องมองมายังเขาด้วยสายตาถมึงทึงเหมือนกับจะกินเลือดกินเนื้อ เขาไม่เคยเห็นมันมานานแล้ว เขารู้ดีว่าถ้าเขาไม่เข้ามาขวางซากหมา “ล้ม” ตัวนี้จะต้องถูกรุมฉีกกระชากออกเป็นริ้วๆ และจะถูกพวกมันทั้งฝูงรุมแทะกินกันหมดอย่างรวดเร็ว เขาเหลียวหลังหันกลับไปดูกลุ่มคนที่กำลังขนแตงเขาขึ้นรถอยู่ แล้วค่อยๆ ยิ้มออก จากนั้นเขาก็ย้อนคิดไปถึงธนาคาร, คิดถึงหน้าของคุณวิชัยที่สามารถเอาเงินจากเขาไปได้เป็นพันโดยไม่ต้องลงแรงอะไรนัก, คิดถึงพ่อค้าปุ๋ย, และคิดถึงเจ้าของเครื่องสูบน้ำฯลฯ

นกแร้งเหล่านี้คงได้กลิ่นมานานแล้ว มันคงมาส่องสุมเกาะอยู่ตามแถบหน้าหมู่บ้านเขาเป็นประจำกระมัง มันต้องคอยหาเหยื่อ คอยจ้องหาสัตว์ที่ล้มลง จมูกของมันคงมีการับรู้เร็วเป็นพิเศษว่าสัตว์จำพวกอื่น—แต่เขาคิดว่ามันเก่งแค่สามารถกินสัตว์ที่ล้มแล้วนั่นแหละ...

เขาคว้าก้อนดินขึ้นกำไว้ในมือแล้วเงื้อแขน ไม่ทันที่จะเขวี้ยงออกไปนกแร้งทั้งฝูงนั้นก็แตกฮือบินหนี. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 81-82)

เรื่อง “นกแร้ง” แสดงให้เห็นการไม่ยอมถูกเอารัดเอาเปรียบรังแกจากกลุ่มเจ้าหน้าที่และนายทุนที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากชาวนาชาวไร่ที่ประสบภัยธรรมชาติ หาก ‘ทองโปรย’ ไม่ยืนหยัดต่อสู้ หรือยอมแพ้กับการเอารัดเอาเปรียบก็ต้องเป็นดังซากหมาที่ตายแล้วโดนนกแร้งรุมทึ้งซากนั้นจนไม่เหลือ ผู้เขียนให้ทองโปรยใช้หินขว้างนกแร้งจึงเป็นการประกาศโต้ตอบกับกลุ่มทุนว่าไม่สามารถที่จะทำอะไรกับคนที่ยังมีชีวิตมีกำลังในการต่อสู้ได้

นอกจากนี้ พนม นันทพฤกษ์ยังได้ตอบโต้ระบบทุนนิยมด้วยความรุนแรงตามอัตลักษณ์ของชาวใต้ที่ไม่ยอมให้ใครมาเอาเปรียบตนเองและพวกพ้อง โดยการแสดงให้เห็นถึงความรักในศักดิ์ศรีและพวกพ้องพร้อมที่จะปกป้องและทำลายศัตรูให้ย่อยยับ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏเกือบทุกเรื่อง เช่น เรื่องสั้น “นกแร้ง” “มรสุม” “ไฟที่ไหม้ลาม” “คนเตา” “คลื่นหัวเดิ่ง” เป็นต้น

ตัวอย่างเช่นเรื่อง “คนเตา” ‘ดาหรน’ ลงมือฆ่านายทุนหน้าเลือดเผาโรงงานของนายทุนหลังจาก ‘เจะห์หยาบ’ ตายเพราะเหตุการณ์ในโรงเตาเผาไม้ฟืน ดาหรนเป็นเพื่อนกับเจะห์หยาบ เขารู้สึกเจ็บแค้น ‘โกเปี้ยว’ เจ้าของโรงเตาถ่านมากเพราะเขาเคยเตือนเรื่องเตาที่ชำรุดที่ทำให้คนตายไปหลายครั้งสมัยที่เขาเป็นคนเผาถ่านอยู่ บัดนี้เกิดอุบัติเหตุจนทำให้คนตายไปแล้ว 4 คน และล่าสุดเป็นเจะห์หยาบที่เป็นทั้งเพื่อนและพี่ของดาหรน เมื่อทำพิธีฝังศพเรียบร้อยแล้วโกเปี้ยวให้ค่าทำขวัญมา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

400 บาทซึ่งไม่คุ้มกับชีวิตของเจะห์หยาบ ยิ่งกว่านั้นโกเปี้ยวยังมาขอให้ดาหรนเป็นคนเผาถ่านให้ทันกับที่ทางกรุงเทพฯสั่งมาอีก เมื่อดาหรนรับปากจะไปเป็นคนเผาถ่านให้และในคืนนั้นเองก็เกิดเพลิงไหม้ที่โรงเตาของโกเปี้ยว ลามไปติดที่ห้องนอนของโกเปี้ยว อุบัติเหตุครั้งนี้ไม่มีใครเสียชีวิตยกเว้นโกเปี้ยว

> . . .จนถึงวันเมื่อวานนี้ วันที่เจะห์หยาบถูกฟืนในเตาถ่านของเถ้าแก่เปี้ยวทับตาย ดาหรนรู้สึกเหมือนว่าอะไรบางอย่างที่ทับถมอยู่ในหัวใจของเขามานานทะลักทะลายออก เขาเองก็เคยคับแค้นและถกเถียงกับตัวเถ้าแก่มาหลายครั้ง ทั้งเรื่องค่าแรง, เรื่องความปลอดภัย,
>
> เรื่องของปรับปรุงระบบการวางฟืนในเตา เรื่องปรับพื้นในเตา และเรื่องการซ่อมเตาซึ่งเก่าแก่เสียจนน่าจะเกิดอันตรายเวลาเผา. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 100)

ความไม่พอใจและความแค้นที่มีต่อนายทุนที่เห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบค่าแรง ที่สำคัญคือความปลอดภัยของผู้ใช้แรงงานที่ต้องทำงานในโรงงานที่ไม่ได้มาตรฐาน และความใจดำของนายทุนที่ไม่ยอมให้มีการซ่อมเตา เพราะกลัวต้องเสียเวลาการผลิตและเสียเงินในการซ่อม ความเห็นแก่ตัวและการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น พนม นันทพฤกษ์จึงให้ตัวละครตอบโต้นายทุนด้วยความรุนแรงอย่างที่เรียกว่าตาต่อตาฟันต่อฟัน ตามที่ปรากฏในเรื่องสั้น “คนเตา” ความว่า

> . . .เจ้าหน้าที่ตำรวจมาทั้งใครต่อใครก็แห่กันเข้ามาในหมู่บ้านตำบล บริเวณเตาถ่านทั้งห้าเตารวมทั้งบ้านพักของเถ้าแก่เปี้ยวเหลือแต่ซากดำเป็นตอตะโก
>
> ไฟได้ลุกไหม้ขึ้นอย่างรุนแรงในค่ำคืนนั้น คืนที่ถ่านห้าเตากำลังถูกเผาคุโชนอยู่ ดาหรนถูกนำตัวไปสอบสวนที่ในเมืองในฐานะที่เป็นผู้ควบคุมเตา ควบคุมการเผาถ่าน เจ้าพนักงานตรวจสภาพเพลิงไหม้เห็นด้วยกับดาหรน ที่ว่าเตาถ่านนั้นหมดสภาพไปนานแล้ว และทำให้เกิดอุบัติเหตุครั้งนี้เกิดขึ้นในยามดึกที่ทุกคนหลับสนิท รวมทั้งเถ้าแก่เปี้ยว
>
> แต่ไม่มีใครเสียชีวิต เว้นแต่เถ้าแก่เปี้ยวคนเดียวที่นอนอยู่บนบ้านพัก. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 103)

จากเรื่องสั้น “คนเตา” จุดจบของ ‘โกเปี้ยว’ จึงเป็นความตายอย่างทุกข์ทรมานโรงงานที่เป็นสถานที่แห่งการกดขี่เอารัดเอาเปรียบต้องถูกเผาเป็นจุณ ที่สำคัญกว่านั้นตำรวจไม่สามารถจับคนร้าย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ได้เพราะข้ออ้างเรื่องเตาชำรุดไม่ได้มาตรฐานที่เคยทำให้คนงานเสียชีวิต เป็นข้อมูลที่ทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจปิดคดีว่าเป็นเพราะอุบัติเหตุ เช่นเดียวกับที่นายทุนเคยใช้อ้างเมื่อคนงานเสียชีวิต ผู้เขียนทิ้งเรื่องไว้อย่างคลุมเครือว่าเหตุการณ์ไฟไหม้เป็นอุบัติเหตุหรือเป็นการวางเพลิงของ ‘ดาหรน’เพื่อแก้แค้นแทนเพื่อนแต่ผู้อ่านมักตีความว่าเป็นการแก้แค้นของตัวละครที่มีต่อนายทุนมากกว่า

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องที่แสดงการรวมตัวของชาวบ้านด้วยความสามัคคีสามารถที่จะต่อรองกับนายทุนและสามารถกำหนดราคาสินค้าตามที่เห็นสมควรได้ ความสามัคคีจะนำมาซึ่งความอยู่รอดของชุมชนดังที่พนม นันทพฤกษ์ กล่าวไว้ในเรื่องสั้น “ข่าวคราวจากฝั่งทะเลและจดหมาย”

> “...ความขัดแย้งเริ่มต้นขึ้นอย่างง่ายๆ คนที่รับซื้อกุ้งซื้อปลาประจำซึ่งดูเหมือนจะเป็นเจ้าของหลุมถ่าน และโรงป่นปลาบางโรงนั่น เอาเปรียบพวกเราชาวบ้านเกินไป พอฉันกลับมาอยู่ที่นี่ ฉันก็เสนอให้ใช้รถกระบะที่บ้านฉันมีอยู่นั่นเอาปลาออกไปขายในเมืองร่วมกัน...พวกพ่อค้าหน้าเลือดพวกนั่นเริ่มเสียผลประโยชน์ ...”
>
> “...โครงการต่างๆ ของเราในการที่จะต่อรองกับเจ้าของหลุมถ่าน กับเจ้าของโรงงานป่นปลากำลังจะได้ผล... พวกเขาคงต้องรับฟังเสียงพวกเราบ้างหลังจากที่เป็นฝ่ายกำหนดอะไรๆ ให้เรานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นราคาฟืน, ไม่ว่าจะเป็นราคาปลา หรืออัตราค่าแรงงานในโรงงานของเขา...”
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 14-15)

บทสนทนาข้างต้นทำให้เห็นถึงการผูกขาดการซื้อขายสินค้าของนายทุนโดยนายทุนเหล่านี้เป็นทั้งเจ้าของหลุมถ่าน และโรงงานปลาป่นสามารถที่จะกดราคาสินค้าของชาวบ้าน เมื่อมีอำนาจในการกำหนดราคาจึงมีอำนาจเหนือกว่าชาวบ้าน การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อขายสินค้าได้โดยตรงแก่ผู้ซื้อสามารถต่อรองราคากับนายทุนได้ น้ำเสียงของตัวละครให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มเพราะเป็นทางเดียวในการอยู่รอดของชาวบ้านกลุ่มเกษตรกรและสามารถต้านอำนาจของนายทุนได้

พนม นันทพฤกษ์สร้างตัวละครมีความเข้มแข็งและไม่ยอมแพ้กับอุปสรรคการเอารัดเอาเปรียบกดขี่ข่มเหงรังแก พร้อมที่จะยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว นอกจากนี้การสร้างตัวละครที่มีความแข็งกร้าวไม่ยอมคน รักพวกพ้องพร้อมที่จะปกป้องและต่อสู้กับกลุ่มคนที่มาทำร้ายกดขี่ข่มเหงรังแกพวกพ้องหรือคนรักอย่างรุนแรงและจบลงด้วยความตายความหายนะของนายทุนผู้กดขี่รังแกชาวบ้านผู้ใช้แรงงาน การกระทำที่รุนแรงแก้แค้นต่อนายทุนไม่ว่าจะเป็นการฆ่านายทุน เผา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กิจการของนายทุนเป็นการตอบโต้ทุนนิยมหลังจากการเปิดโปงให้ผู้อ่านเห็นความเลวร้ายการเอารัดเอาเปรียบข่มแหงรังแก ที่สำคัญการทำให้ตัวละครที่เป็นนายทุนจบชีวิตอย่างอเนจอนาถ ในหลายๆ เรื่องดังที่กล่าวแล้วแสดงนัยให้เห็นถึงความชอบธรรมที่จะตอบโต้

2. การตอบโต้อำนาจและอิทธิพลรัฐ

อำนาจและอิทธิพลรัฐในความคิดของพนม นันทพฤกษ์ที่เปิดโปงให้แก่ผู้อ่านได้เห็นคือความเลวร้ายจากการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐ เขาได้เสนอว่าประชาชนควรต่อสู้กำจัดความเลวร้ายนั้นให้หมดไปจากสังคม วิธีการในการต่อสู้ที่พนม นันทพฤกษ์เลือกมานำเสนอคือการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐด้วยการใช้กำลังใช้ความรุนแรงที่ปรากฏในหลายเรื่องเช่นเรื่องสั้น “ก่อนถึงเรื่องราว” “ไฟที่ไหม้ลาม” “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง” นวนิยายเรื่อง *บองหลา* เป็นต้น

ในเรื่อง “ก่อนถึงเรื่องราว” นำเสนอถึงนายเคียงชาวบ้านโล้ะจังกระในเขตพัทลุงโดนเจ้าหน้าที่รัฐกล่าวหารังแกด้วยข้อหาต้มเหล้าเถื่อนและข่มเหงน้ำใจในหลายๆ เรื่อง ทำให้นายเคียงหนีไปเข้ากับคอมมิวนิสต์ในการต่อสู้รัฐ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

> . . .อีกคนหนึ่งจะเล่าว่า, ญาติฝ่ายพ่อของเขาคนหนึ่งตั้งรกรากอยู่ที่บ้านโล้ะจังกระในเขตใกล้กับภูเขาพับผ้าจังหวัดพัทลุง แกชื่อเคียง โดยอาชีพแล้วเป็นชาวนาแต่กำเนิด มีนาอยู่ห้าพันข้าว เมื่อสิบปีก่อนถูกจับเรื่องเหล้าเถื่อนและถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองข่มเหงน้ำใจหลายเรื่อง แกจึงหายไปจากหมู่บ้าน มีข่าวลือว่าขึ้นเขาไปเป็นคอมมิวนิสต์ มีอาวุธปืนใช้ต่อสู้เจ้าหน้าที่และซุ่มยิงเจ้าหน้าที่ตายไปหลายนาย จนบัดนี้แกก็ยังไม่กลับลงมาอยู่บ้านถิ่นเรือนเดิม แกลงมาบ้างเหมือนกันแต่ลงมาบอกประชาชนตามแถบนั้นว่ารัฐบาลไม่ดี เจ้าหน้าที่ไม่ดี พร้อมทั้งพูดอะไรอีกมากมายหลายอย่าง มีคนทั้งหนุ่มสาวเฒ่าแก่หลายคนที่เชื่อถือแกกับพรรคพวก จึงมีเรื่องเล่าว่าวันนี้ที่หมู่บ้านโล้ะจังกระริมเขาพับผ้าพัทลุงมีคนขึ้นไปจับปืนเพื่อยิงนายซ่องสุมกำลังอยู่บนภูเขาเป็นจำนวนมาก. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 4-5)

ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านที่พนม นันทพฤกษ์เสนอนั้นเกิดจากการกล่าวหาใส่ร้ายชาวบ้านของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเป็นสาเหตุให้ผู้โดนกล่าวหาไม่สามารถโต้ตอบได้ เมื่อมีกองกำลังอย่างคอมมิวนิสต์ที่พร้อมให้ความเป็นพวกเดียวกันกับชาวบ้าน พร้อมที่จะช่วยเหลือปกป้อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทำให้ชาวบ้านหลายคนเข้าไปเป็นกองกำลังของคอมมิวนิสต์ในการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐที่คอยรังแกชาวบ้านดังกล่าว น้ำเสียงของตัวละครบอกเป็นนัยว่าชาวบ้านไม่ได้ตั้งใจจะเป็นคอมมิวนิสต์แต่เพราะการถูกบีบบังคับให้เป็นผู้ร้ายของเจ้าหน้าที่ของรัฐทำให้ชาวบ้านเหล่านี้ต้องออกจากบ้านไปเข้ากับกองกำลังคอมมิวนิสต์เพื่อปกป้องตนเองเท่านั้น การเข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นศัตรูของรัฐในขณะนั้นจึงเป็นการยืมกำลังอาวุธอำนาจของกลุ่มคอมมิวนิสต์ในการต่อสู้เพื่อปกป้องคุ้มครองไม่ให้ตนเองถูกข่มเหงรังแกจากรัฐได้อีก การเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์จึงเป็นการตอบโต้อำนาจรัฐและอิทธิพลของรัฐด้วยกำลังการต่อสู้ทุกรูปแบบที่ชาวบ้านคิดว่าเพียงพอที่จะทำความเสียหายให้แก่รัฐได้พอสมควรเป็นการแก้แค้นเอาคืนที่สาสมกับการถูกรังแกของชาวบ้าน

วิธีการตอบโต้อำนาจและอิทธิพลรัฐที่พนม นันทพฤกษ์เสนอในงานกลุ่มนี้อีกประการคือการรวมตัวของกลุ่มคนเช่นการจัดตั้งชุมชนการรวมตัวของชาวบ้าน ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของรัฐเช่นไม่เสียภาษี ตลอดจนการรวมกลุ่มเป็นชุมชนปกครองตนเองและรัฐสร้างภาพคนกลุ่มนี้ว่าพวกโจรเป็นคอมมิวนิสต์และพยายามที่จะกำจัดให้หมดไปจากสังคมรัฐด้วยการปราบปรามตัวอย่างเช่นเรื่อง “ณ ที่ซึ่งแผ่นดินกว้าง”

> . . .ผู้คนชาวบ้านเริ่มปิดประตูเข้านอนกันตั้งแต่หัวค่ำ ผักหญ้าของป่าที่เคยขึ้นไปหากันได้บนเขาริมหมู่บ้านก็ต้องหยุดกัน เพราะอาจถูกข้อหาส่งข่าวส่งเสบียงเอาได้ง่ายๆ บรรยากาศเก่าๆ ของหมู่บ้านหายไปหมดสิ้นด้วยเหตุที่เริ่มต้นง่ายๆ เช่นนี้
>
> การซุ่มยิงเจ้าหน้าที่เริ่มระบาดกว้างออกไปเกือบทุกเขตหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมภูเขาแนวเดียวกับที่หมู่บ้านของเขียดตั้งอยู่ถนนแดงยาวไปถึงไหนก็ยิงกันที่นั่น จากกำลัง ตชด. สองหมวดที่ตั้งอยู่เก่าจึงเพิ่มกำลังขึ้นเป็นกองร้อย. . .
>
> (พนม นันทพฤกษ์, 2524ก: 164)

การตอบโต้อำนาจและอิทธิพลรัฐของชาวบ้านคือการรวมตัวกันในการกำจัดเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาในหมู่บ้านผ่านถนนซึ่งถือเป็นสิ่งอำนายความสะดวกแก่รัฐในการเข้าไปปราบปรามผู้ที่รัฐเชื่อว่าเป็นศัตรูของรัฐ การดักซุ่มยิงเจ้าหน้าที่รัฐเป็นการประกาศให้แก่ผู้ปกครองรัฐได้รู้ถึงการไม่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจรัฐอีกต่อไปถึงแม้ว่ารัฐจะเพิ่มกำลังพลในการเข้ามาในพื้นที่ก็ไม่สามารถหยุดความรุนแรงของการพยายามออกจากอำนาจการกดขี่ของรัฐจากประชาชนได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พนม นันทพฤกษ์เล่าถึงการเป็นโจรของชาวบ้าน คำว่า ‘โจร’ นั้นเป็นความหมายของรัฐเพื่อปราบปรามและกำจัดชาวบ้าน แต่ ผู้เขียนกลับกล่าวถึง “วัฒนธรรมโจร” ว่าเป็นวิถีของกลุ่มคนที่มีกำลังอำนาจคอยปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนอันเป็นบุคลิกลักษณะของชาวใต้ คือความเป็นนักเลง แข็งกร้าวและยิ่งในศักดิ์ศรี

ดังนั้น วัฒนธรรมโจรของพนม นันทพฤกษ์ คือ วิถีปฏิบัติ วิถีทางของการเป็นนักเลงคือคนที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ มีน้ำใจและวางตัวเป็นคนใจกว้าง กล้าได้กล้าเสีย มีความเฉียบขาดรักษาคำพูดและศักดิ์ศรี รักที่จะต่อสู้อย่างอาจหาญ รักและปกป้องพวกพ้องอย่างสุดกำลัง (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2537 : 99) กลุ่มคนเหล่านี้สามารถดำรงอยู่อย่างอิสระและสามารถต้านทานอิทธิพลจากภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำ

ความนิยมในตัวผู้นำในการปกป้องพวกพ้องด้วยการเป็นโจรปล้นคนรวยช่วยคนจนปรากฏในนวนิยายเรื่อง*บองหลา* ที่พนม นันทพฤกษ์สร้างให้ ‘ลุงแดง’ เป็นผู้เล่าตำนานโจรที่ชื่อ ‘กลับ’ ให้เด็กๆ ฟัง เพื่อให้มีจินตนาการเรื่องพระเอกขี่ม้าขาวมาช่วยผู้ประสบทุกข์ได้ยาก แต่เรื่องนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่เรื่องเล่าที่ทำให้เกิดความสนุกสนานเพียงอย่างเดียว เพราะได้สร้างโจรให้เป็นวีรบุรุษ เป็นการสืบทอดค่านิยมและอุดมการณ์ของคนรุ่นก่อนต่อชนรุ่นหลัง ความเป็นโจรตามความเชื่อของคนภาคใต้ไม่ได้มีความหมายในเชิงลบ แต่นักเลงหรือโจรใต้ขนานแท้ คือคนที่มีน้ำใจนักกีฬา รู้แพ้รู้ชนะ รักความยุติธรรม นักเลงจริงจะไม่เอาเปรียบใครเด็ดขาด ยกคนที่ควรยก ข่มคนที่ควรข่ม ไม่ใช่นักเลงหัวไม้ ไม่ใช่อันธพาล (บทบรรณาธิการจากวัฒนธรรมความคิด ความเชื่อ และระบบคุณค่าที่แตกต่างสู่กระบวนการท้าทายอำนาจรัฐ และการเผชิญหน้ากับความรุนแรง, 2547) โจรในความหมายของพนม นันทพฤกษ์ คือผู้ที่เกิดความคับแค้นใจจากการถูกกดขี่ข่มเหงรังแก จึงหาทางช่วยป้องกันผู้อื่นที่ประสบกับความเดือดร้อนอย่างที่ตนเคยประสบ

> . . .เออ...เอา เรื่องมันเริ่มเป็นกลอนว่า พ่อของกลับเป็นเชื้อเสือเก่า แต่ครั้นพบแม่เข้าก็เลิกสิ้น แม่นั้นเป็นลูกสาวเจ้าที่ดิน ความสวยลือทั่วถิ่นทุกคุ้งนา พ่อกับแม่พบกันในวันสารท งามแม่นั้นวาววาดทั่วทุกกท่วงท่า พ่อจึงจำสนิทจำติดตา และตั้งแต่นั้นมา...พ่อจึงหาทาง...หาทางประชิดติดต่อ แม่ก็เป็นใจให้บ้าง เมื่อรักเริ่มโรจน์เรื่องราง พ่อเลิกมือล้างสิ่งเลว..
>
> รวยจนต่างชั้นกันมาก เหมือนหลุมเหมือนขวากขัดขวาง เจ้าที่ดินใหญ่ใจจาง ปิดกั้นทุกทางรัก นายโจรกลับใจกล้าจึงพาหนี ตีฝ่าประเพณีอย่างหาญหัก และใจหญิงเจ้าก็แข็งแกร่งยิ่งนัก เกินจักหาใครเปรียบได้เลย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากนั้นกลับก็เกิดขึ้นริมเขาปู่...เพราะพ่อกับแม่หนีท่านขุนผู้เป็นตามานั่นแหละ แล้วก็ไปเรียนวิชาที่วัดเขาอ้อ แถวอำเภอควนขนุนโน่น เขาว่าอาจารย์รักมากให้วิชาหมด เลยอยู่ยงคงกะพันหายตัวได้...พอเรียนจบก็กลับบ้านที่เขาปู่ปรากฏว่าบ้านเหลือแต่ซาก นาข้าวถูกริบ และที่สำคัญพ่อแม่ตายไปเรียบร้อยนานแล้ว โดยฝีมือท่านขุนผู้เป็นตา...ท่านขุนถือว่าถูกพ่อของกลับหยามหน้า และถือว่าแม่ของกลับไม่รักดี จึงส่งคนมาฆ่าทิ้งเพื่อรักษาศักดิ์ศรีของคนเป็นขุนเจ้าที่ดินใหญ่แห่งเมืองพัทลุงเอาไว้ แล้วกลับก็เริ่มเป็นโจรตอนนี้เอง และรายแรกที่เป็นเหยื่อในการปล้นก็คือ ท่านขุนผู้เป็นตานั่นแหละ. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2525: 36-37)

จากข้อความข้างต้น การเป็นโจรของ ‘กลับ’ ถึงแม้จะเกิดจากเรื่องส่วนตัวที่ไม่ยอมให้ใครมารังแก เกิดจากวิธีคิดในเรื่องไม่ยอมตกเป็นเบี้ยล่าง ถูกข่มเหงรังแกไม่ว่ามันผู้นั้นจะเป็นใครหรือยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม ความเป็นโจรเพราะความแค้นและต้องการรักษาหน้าอย่างที่เกิดกับโจรกลับในบริบทนี้จึงมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วบ้าน และหลายครั้งที่กลุ่มโจรถึงกับลุกขึ้นท้าทายอำนาจรัฐท้องถิ่นอย่างอาจหาญและเข้าช่วยเหลือชาวบ้านที่เดือดร้อนปล้นคนรวยช่วยคนจน ผู้เขียนเปิดฉากการตอบโต้ผู้มีอำนาจมีอิทธิพลที่เข้ามาในหมู่บ้านโดยใช้ตำนานโจรที่เป็นวีรบุรุษคอยให้การช่วยเหลือชาวบ้านผู้เดือดร้อนดังนี้

. . .นายกลับแกเป็นโจรชื่อดัง...ใครๆ ทั้งเมืองพัทลุงนี่ได้ยินชื่อกันหมดแหละ แกปล้นคนรวยช่วยคนจน เขาว่าแกอยู่ที่เขาปู่ ตรงช่วงที่ติดต่อกับเมืองตรังนั่น แกเป็นศิษย์วัดเขาอ้อ ไม่มีตำรวจคนไหนจับแกได้เลย เล่ากันว่าแกหายตัวได้. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2525: 35)

จากข้อความข้างต้นทำให้เห็นถึงการยกย่องโจรว่าเป็นวีรบุรุษมีความสามารถแม้แต่เจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่สามารถจับกุมได้ ผู้เขียนยังตอกย้ำการเล่าเรื่องโจรที่เป็นผู้กล้าหาญช่วยเหลือคนทีอ่อนแอและเดือดร้อนปล้นคนรวยช่วยคนจนโดยการสรุปของ ‘บองหลา’ และ ‘เอียด’ว่า

. . .บองหลากับเอียดคิดเหมือนกันว่า แม้นายกลับจะเป็นขุนโจรแต่ก็เป็นคนดี อย่างน้อยครูสมทรงก็เพิ่งบอกมาหยกๆ ว่าคนที่มีน้ำใจโอบอ้อมอารี คิดถึงและเอื้อเฟื้อแก่คนอื่นนั้นเป็นคนดี…บางทีลุงแดงขี้เมาของเขา คงบอกได้ว่าขุนโจรกลับขี่ม้าขาวจริงหรือเปล่า. . .

(พนม นันทพฤกษ์, 2525: 37-38)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การสร้างภาพโจรของพนม นันทพฤกษ์ ว่าเป็นผู้ที่พร้อมจะต่อสู้หากโดนเอารัดเอาเปรียบ ข่มเหงรังแก เป็นวีรบุรุษที่คอยปกป้องคนที่เดือดร้อนเพื่อเรียกร้องให้ชาวบ้านประชาชนไม่ยอมให้รัฐเข้ามามีอิทธิพลเหนือชาวบ้านหากรัฐเข้ามาใช้อำนาจกับชาวบ้าน ชาวบ้านก็พร้อมที่จะต่อสู้ทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นในรูปของกองโจรก็ตาม โจรจึงเป็นผู้นำที่ชาวบ้านพร้อมจะปกป้อง

พนม นันทพฤกษ์ เชื่อว่าการตอบโต้ต่อต้านอำนาจอิทธิพลของรัฐที่ขยายอำนาจเข้ามาครอบงำชนบทนั้นต้องเกิดจากรวมกลุ่มชาวบ้านและการใช้กำลังอาวุธและความรุนแรงทุกชนิดไม่จำกัดรูปแบบแม้แต่ในรูปของกองโจร นับว่าเป็นความชอบธรรมของชาวบ้านที่จะต้องปกป้องคุ้มครองตนเองและพวกพ้องเมื่อรัฐเข้ามาใช้อำนาจข่มเหงรังแกชาวบ้าน

กล่าวโดยสรุป บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐด้วยการเปิดโปงให้เห็นถึงอำนาจรัฐรูปแบบ และวิธีการขยายอิทธิพลเข้ามาครอบงำชนบท เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านชนบทด้วยนโยบายการพัฒนาส่งเสริมให้เกิดสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการขยายอำนาจอิทธิพลของรัฐสู่หมู่บ้านชนบท ระบบทุนนิยมเข้าไปมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำในรายได้ ในการตอบโต้ปัญหาเหล่านี้ พนม นันทพฤกษ์ ได้สร้างเรื่องให้ตัวละครใช้ความชอบธรรมในการจัดการตอบโต้การพัฒนาของรัฐด้วยความรุนแรงตามอัตลักษณ์ของชาวใต้ที่ไม่สยบยอมต่ออำนาจรัฐและกลุ่มทุน เขาให้ตัวละครที่โดนกดขี่ข่มเหงหรือพวกพ้องที่ถูกทำร้ายลงมือฆ่าและทำลายนายทุน และการรวมตัวต่อต้านอำนาจรัฐด้วยการลอบทำร้ายเจ้าหน้าที่รัฐให้สมกับความทุกข์ยากการเอารัดเอาเปรียบที่รัฐได้กระทำต่อชาวบ้านผ่านโครงการนโยบายต่างๆ ของรัฐ ซึ่งนับว่าเป็นการเสนอว่าปัญหาต่างๆ ที่รัฐก่อให้เกิดนั้นเป็นเหตุที่ทำให้เกิดการตอบโต้ด้วยความรุนแรงขึ้นในสังคม และเหตุดังกล่าวแม้จะเป็นความรุนแรงแต่ก็ชอบธรรมเพราะเป็นที่ชาวบ้านตอบโต้ความไม่เป็นธรรมนั่นเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 6

สรุป

การศึกษาวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน ในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ พ.ศ. 2520-2529 พบว่า สถาพร ศรีสัจจังหรือพนม นันทพฤกษ์มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการนำเสนอบันเทิงคดีแนวสัจนิยมที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในขณะนั้น กล่าวคือ ทศวรรษ 2520 ‘วาทกรรมการพัฒนา’ ของรัฐที่เริ่มตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ยังคงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม อาทิ เกิดการเพิ่มจำนวนประชากร การเติบโตของชุมชนแออัดที่เกิดจากการย้ายถิ่น การเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมในชนบท ความแตกต่างของรายได้ประชากรและการเข้าถึงทรัพยากรของคนชนบท การแสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มนายทุนที่มีอำนาจทางการเมืองและการทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้านชนบท ปัญหาการว่างงาน ปัญหาโสเภณีและปัญหาครอบครัวเป็นต้น

วาทกรรมดังกล่าวได้ทำให้เกิดวาทกรรม ‘ต้าน’ การพัฒนาขึ้นมา อาทิ วาทกรรมลัทธิมากซ์ซึ่งต่อต้านวาทกรรมการพัฒนาของรัฐโดยการสร้างภาพชาวบ้านชนบทว่าเป็น ‘ผู้ถูกกระทำ’ ซึ่งมักปรากฏในวรรณกรรมเพื่อชีวิต เช่น การเสนอการต่อต้านนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐอย่างรุนแรง ภาพความทุกข์ยากของชาวบ้านชนบท และผู้ใช้แรงงานที่ต้องเผชิญกับความยากจนไม่มีเงินทุนในการเพาะปลูกจึงต้องกู้เงินจากนายทุน นายทุนกลับเอารัดเอาเปรียบด้วยการคิดดอกเบี้ยในราคาแพง เมื่อชาวบ้านไม่สามารถผ่อนชำระได้ ที่ดินจึงถูกยึด ทำให้เกิดปัญหาการไม่มีที่ดินทำกินและการว่างงาน เกิดการอพยพสู่เขตเมืองเพื่อเป็นผู้ใช้แรงงานในภาค อุตสาหกรรม หรือเกิดการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในชนบท ภาพชาวบ้านจึงเป็นผู้ถูกกระทำจากนายทุน นอกจากนี้ชาวบ้านชนบทยังถูกเจ้าหน้าที่รัฐใช้อำนาจมิชอบในการกดขี่ข่มเหง เข้ามาเอารัดเอาเปรียบ แสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านชนบทมีความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างคนรวยกับคนจน สภาพชนบทที่ได้รับอิทธิพลจากวาทกรรมการพัฒนาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวชนบทไปสู่การสร้างความทันสมัยอย่างเมือง ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านในชนบทใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก

นอกจากนี้ ในทศวรรษ 2520 ได้เกิดวาทกรรมต้านการพัฒนาอีกชุดหนึ่ง นั่นก็คือวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเชื่อในศักยภาพของชาวบ้านว่ามีความรู้ความสามารถ พึ่งพาตนเองและอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุขโดยใช้ความรู้ภูมิปัญญาเพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ มีการศึกษา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ค้นคว้าและการนำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ระบบความเชื่อความศรัทธามีความสำคัญและเชื่อมโยงกับการเคารพผู้อาวุโส ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน เมื่อมีความเคารพเชื่อฟังก็สามารถสร้างกฎเกณฑ์วางเงื่อนไขกับชุมชน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและเป็นอิสระ กลายเป็นวาทกรรมใหม่ที่สร้างขึ้นจากกระแสแนวคิดและปฏิบัติการที่เป็นจริงทางสังคมที่เรียกร้องให้สังคมไทยหันกลับไปให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นชนบทและทำความเข้าใจชาวบ้านจากมุมมองของชาวบ้านเอง

การวิจัยพบข้อสรุปตามสมมุติฐานดังนี้

บันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ พ.ศ. 2520-2529 นั้นมีความแตกต่างจากวรรณกรรมเพื่อชีวิตโดยทั่วไป เพราะแสดงภาพชาวบ้านชนบทว่ามีความเข้มแข็ง พลังสามัคคีของชาวชนบทสามารถต่อสู้กับการกดขี่ข่มเหงของนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐได้ ชาวชนบทไม่ยอมถูกกระทำจึงจำต้องรวมกลุ่มสร้างอำนาจเพื่อต่อรองกับนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งในช่วงดังกล่าวบริบททางสังคมมีผลต่อการสร้างอุดมการณ์ในการต่อต้านการพัฒนาแบบทุนนิยม

พนม นันทพฤกษ์ชี้ให้เห็นถึงความเลวร้ายของการเข้าครอบงำชาวบ้านชนบทของรัฐจากการตัดถนนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวบ้านชนบทจากการเดินทางแบบดั้งเดิมสู่การใช้รถยนต์ ทำให้ชาวบ้านในชนบทต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งที่ทันสมัยเหล่านั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถนนจึงเป็นสิ่งที่เชื่อมให้เจ้าหน้าที่รัฐและระบบทุนนิยมเข้าสู่ชนบทมากขึ้นเพื่อแผ่ขยายความเจริญรูปแบบต่างๆ จากสังคมเมืองสู่ชนบท

พนม นันทพฤกษ์มองว่าวาทกรรมการพัฒนาของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่การใช้นโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของผู้คน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ จำต้องพึ่งรัฐเพียงอย่างเดียว เขาเสนอว่าระบบทุนนิยมนำความหายนะ ทำให้ชุมชนล่มสลาย ระบบทุนนิยมที่เห็นทุกอย่างเป็นสินค้าเข้ามาครอบงำความคิดของชาวบ้านด้วยการสร้างระบบคิดที่เห็นแก่ตัวโดยใช้ความสะดวกสบายของโครงการต่างๆ ในการพัฒนาเช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า และสินค้าฟุ่มเฟือยเป็นเหยื่อล่อเพื่อรัฐจะได้ขยายอำนาจเข้าครอบงำชาวบ้านได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาในชุมชนและชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้เขียนปฏิเสธแนวการพัฒนาของรัฐและชี้หนทางของการแก้ปัญหาดังกล่าวโดยให้ความสำคัญแก่ชาวชนบทว่าไม่ได้ด้อยกว่าชาวเมือง ตรงกันข้าม แม้ว่าชาวบ้านในชนบทจะโดนเอารัดเอาเปรียบจากรัฐและกลุ่มนายทุนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ หรือเรื่องอื่นๆ ชาวชนบทยังมีวัฒนธรรมตามวิถีชีวิตของตนเองที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น พนม นันทพฤกษ์ จึงสร้างภาพตัวละครที่มีชีวิตอยู่บนพื้นฐานความพอเพียง สามารถพึ่งพาตนเองได้

พนม นันทพฤกษ์ ให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตชุมชน ความเชื่อกับการอนุรักษ์และการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย ที่เชื่อว่ามีอำนาจในการต้านทานทุนนิยม เชื่อในศักยภาพของชาวบ้านว่ามีความรู้ความสามารถ พึ่งพาตนเองและอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุขโดยใช้ภูมิปัญญาระบบความเชื่อความศรัทธาในสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีความสำคัญและเชื่อมโยงกับการเคารพผู้อาวุโสผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน การเคารพเชื่อฟังซึ่งมีผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์วางเงื่อนไขกับชุมชน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรม ชาติ เพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ภูมิปัญญามีผลต่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนโดยการสั่งสอนถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านจากคนในครอบครัวก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ใหญ่และเด็กในชุมชน ภูมิปัญญานี้มีอยู่ในวิถีชีวิตชุมชนเนื่องจากอาชีพทางการเกษตรและประมงพื้นบ้านที่เป็นอาชีพหลักต้องอาศัยแรงงานจากคนในครอบครัวเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นอกจากนี้แล้ววิถีชีวิตชุมชนที่มองเพื่อนมนุษย์ว่าเป็นญาติพี่น้องเพื่อนพ้องสามารถร่วมมือทำกิจการงานเป็นประเพณีถือปฏิบัติอย่างยาวนานจนถูกกำหนดขึ้นจากกฎเกณฑ์การช่วยเหลือแบ่งปันจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เกิดระบบเครือข่ายชุมชนในการรวมตัวกันสร้างงานผลิตสินค้าและต่อรองกับระบบทุนนิยม ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน ก่อเกิดความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันเสียสละและเห็นอกเห็นใจในเพื่อนมนุษย์ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางสติปัญญาและความเป็นผู้เจริญ ความมีน้ำใจของคนในชุมชน การอยู่อย่างพอดีพอเพียง ความเรียบง่ายและความสงบสุขของคนในชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นอิสระและไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

ผู้เขียนได้เชิดชูวัฒนธรรมชุมชนชาวบ้านในท้องถิ่นว่า เป็นแนวทางในการปฏิบัติและวิธีการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการกล่าวถึงชาวบ้านในท้องถิ่นชนบทจากมุมมองของชาวบ้านเอง พนม นันทพฤกษ์ใช้การเล่าเรื่องโดยตัวละครที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอเพียงซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคม กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตของชาวบ้านที่ปรากฏในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แสดงให้เห็นความสอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในทศวรรษ 2520 นับเป็นการสร้างวาทกรรมชุดใหม่ที่แสดงให้เห็นแนวคิดการให้คุณค่าแก่ชนบทที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2529 เท่านั้น ควรมีการศึกษาวิจัยวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์ หลัง พ.ศ. 2529 หรือศึกษาวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนในบันเทิงคดีของนักเขียนผู้อื่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2543. “การพัฒนาประเทศจากแผนพัฒนา ฉบับที่ 1-8: บทวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์.” ใน จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร (บรรณาธิการ). **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย: วิถีใหม่แห่งการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไทย

_____. 2541. “ ‘คนจน’ ในประเทศไทย: ทศวรรษ 2530 (2530-2540).” **คนจนไทยในภาวะวิกฤติ**. กรุงเทพมหานคร: เอดิสันเพรสโปรดักส์, 96-117.

กระแสร์ มาลยาภรณ์. 2530. **วรรณกรรมปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

_____, และ ชุดา จิตพิทักษ์. 2528. **มนุษย์กับวรรณกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

กอบเกื้อ สุวรรณทัต. 2532. **นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม พ.ศ.2481-๒๔๘๗**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา.

กัณหา แสงรายา และ เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. 2546. **ปริทรรศน์วรรณกรรมไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิชาการ 14 ตุลา.

กาญจนา แก้วเทพ. 2538. **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

_____. ม.ป.ป. **การพัฒนาบ้านกับเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. 2550. **Hegemony โดยสังเขป และวาทกรรมของแนวชุมชน**. (Online). www.prachatai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=6917&Key=Hiligh tNews, 29 มีนาคม 2552.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เกษียร เตชะพีระ. 2543. “ความอับจนของ TRADE OFF.” **เนชั่นสุดสัปดาห์**. (19-25 เมษายน 2543): 22-23.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2550. **เท่าทันทุนนิยม**. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2523. **วิวัฒนาการทุนนิยมไทย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2526. **ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

_____. 2545. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2547ก. **ความเป็นมาและแนวคิดสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

_____. 2547ข. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2550. **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

_____, และ พรพิไล เลิศวิชา. 2538. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

_____, และ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. 2548. **ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

ชลิตา บัณฑุวงศ์. 2543. **หัวโทง: พัฒนาการ ลักษณะ และการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชวลิต ยงใจยุทธ, พล.อ. 2523. **ยุทธศาสตร์การต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์**. กรุงเทพมหานคร: อุดมศึกษา.

ชยันต์ วรรธนะภูติ. ม.ป.ป. **ประสบการณ์วัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2519. **ศักดินากับพัฒนาการของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: นำอักษรการพิมพ์.

_____. 2523ก. **ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ.

_____. 2523ข. **อุดมการณ์ทางการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ.

_____. 2535. **รัฐกับสังคมไทย: ไตรลักษณ์รัฐในพหุสังคมสยาม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2538. **ประวัติศาสตร์การเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.

ชาตรี เพ็ญศรี. 2543. **วาทกรรมการพัฒนาของรัฐไทย**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชูศักดิ์ จรูญสวัสดิ์. 2543. **ระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. 2539. **เชิงอรรถวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

_____. 2550. “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากหลอมรวมเป็นหนึ่ง สู่การผสมพันทาง.” **วารสารอักษรศาสตร์** 37 (1): 16-36.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2549. **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น**. กรุงเทพมหานคร: วิภาษา.

ดวงมน จิตร์จำนงค์, ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, และ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. 2532. **ทอไหมในสายน้ำ 200 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: พลพันธ์การพิมพ์.

เดชา รัตตโยธิน. 2546. **วิวัฒนาการของสังคม วัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: พันธกิจ.

ตรีศิลป์ บุญขจร. 2525. **นวนิยายในรอบทศวรรษ: ข้อสังเกตบางประการ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง. 2546. **นวนิยายกับการเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร: รักอักษร.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. 2533. **วิเคราะห์ซับเจค (Subject) ทฤษฎีที่ไร้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโก้**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. 2539. “6 ตุลาคม: สถานะทางประวัติศาสตร์ไทย.” **เราไม่ลืม 6 ตุลา**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการประสานงาน 20 ปี 6 ตุลา.

นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ. 2550. **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นศินี วิทูธีรศานต์ (นามแฝง). 2519. **วิเคราะห์วรรณกรรมแนวประชาชน.** กรุงเทพมหานคร: สยามวรรณกรรม.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2512. “ปฏิกิริยาปัญญาชนไทย.” **สังคมศาสตร์ปริทัศน์**. 12: 107-108.

_____. 2538. “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย.” **ชาติไทย, เมืองไทย , แบบเรียน และอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2543. “นิยามความจน.” **คนจนกับนโยบายทำให้จนของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.

นิรนาม. 2507. **ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2505-2506**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

_____. 2537. “เมื่อก่อนและเมื่อนี้.” **ทักษิณคดี** 4 (1): 13

นิรมล สุธรรมกิจ. 2551. **สังคมกับเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บำรุง บุญปัญญา. 2549. **สามทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา.

บุญเทียน ทองประสาน (นามแฝง). 2528. “เริ่มจากครอบครัวไปสู่ชุมชน.” **สังคมพัฒนา** 3: 34-39

ประทีป เหมือนนิล. 2523. **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. 2550. **เล่าเรื่องเมืองใต้ (ภาษา วรรณกรรม ความเชื่อ)**. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2533. **หมู่บ้านไทยในบริบทของการพัฒนา: ศึกษากรณีหมู่บ้านประกวด**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประมวล มณีโรจน์. 2537. “โจรพัทลุง-กรณีตำนานโจรแห่งตำบลดอนทราย: ความแรงของลมฝนย่อมเกี่ยวเนื่องกับเมฆหมอกแห่งฤดูกาล.” **ทักษิณคดีศึกษา** 4 (1): 55-9

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประยูร อัครบวร. 2539. “6 ตุลาคม: สถานะทางประวัติศาสตร์ไทย.” **เราไม่ลืม 6 ตุลา**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการประสานงาน 20 ปี 6 ตุลา

ปรียาภรณ์ หนูสนั่น. 2531. **การสะท้อนปัญหาสังคมชนบทไทย 2519-2529**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. 2546. **เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเทพ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.

พนม นันทพฤกษ์ (นามแฝง). 2524ก. **คืนฟ้าฉ่ำดาว, รอยเปื้อน และทางเดิน**. กรุงเทพมหานคร: กอไผ่.

_____. 2524ข. **ยืนต้านพายุ**. กรุงเทพมหานคร: ทักษิณาบรรณ.

_____. 2525. **บองหลา**. กรุงเทพมหานคร: มิ่งมิตร.

_____. 2527. **ดาวที่ขีดเส้นฟ้า**. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.

_____. 2538. **ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูง และวันรุ้งทอสาย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มิ่งมิตร.

_____. 2543. **เด็กชายชาวเล**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มิ่งมิตร.

พรพิไล เลิศวิชา. 2532. **คีรีวง จากไพร่หนีนายถึงธนาคารแห่งขุนเขา**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. 2522. **วรรณกรรมการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: กราฟิคอาร์ต.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พัชรินทร์ สิรสุนทร. 2545. **ความรู้คู่สังคม**. พิษณุโลก: รวมผลงานวิจัยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พัฒนา กิติอาษา. 2546. **ท้องถิ่นนิยม: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

พิเชฐ แสงทอง. 2548. **คลื่นทะเลใต้**. ปทุมธานี: นาคร.

_____. 2550. **วาทกรรมวรรณกรรม**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พิณอำไพ สิริปูชกะ. 2543. **ภาพลักษณ์ชนกลุ่มน้อยในนวนิยายไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์. 2540. **เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต**. กรุงเทพมหานคร: คอมแพคท์พรินท์.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว. 2506. **คู่มือสำหรับนักพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

ยศ สันตสมบัติ. 2543. **จากวานรถึงเทวดา: มากซิสม์และมานุษยวิทยามากซิสม์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2538. **การก่อตัวของกระแส "วัฒนธรรมชุมชน" ในสังคมไทย: พ.ศ. 2520-2537**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. 2548. **อ่าน 'วัฒนธรรมชุมชน': วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ฟ้าเดียวกัน.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เยาวนุช เวศร์ภาดา. 2545. **วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นกรณีศึกษา อุทยานการศึกษา-หมู่บ้านวัฒนธรรมเขาขุนศรี ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2525. **กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย: บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530.** กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

_____. 2537. **ระบบเศรษฐกิจไทย: ลักษณะและปัญหา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไทย.

_____. 2540. **สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550**. กรุงเทพมหานคร: ไว้ลาย

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. 2527. **วรรณกรรมปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ประชาชน.

รุ่งรัตน์ เพชรมณี. 2545. **การเมืองไทยสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ พ.ศ. 2523-2533**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ล้อม เพ็งแก้ว. 2537. “ชุมชนโจรบ้านดอนทราย รุ่ง ดอนทราย และดำหัวแพร.” **ทักษิณคดีศึกษา** 4 (1): 40-53.

ลิขิต ธีรเวคิน. 2510. **ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2531. “กลไกการกำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและผลกระทบทางการเมือง.” **เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2531 เรื่อง ใครกำหนดนโยบายเศรษฐกิจไทย วันที่ 15-16 กุมภาพันธ์ 2531**. กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 108-150.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ลิขิต ธีรเวคิน. 2550. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิทยากร เชียงกูล. 2547. **พัฒนาการแบบยั่งยืนกับการแก้ปัญหาความจน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2544. **ผ่าแผน 9 สร้างบ้านไม่ตรงแบบ**. กรุงเทพมหานคร: มิ่งมิตร.

วีระ สมบูรณ์. 2531. **มิติแห่งความคิดคำนึง**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2541. **ความไม่รู้ไร้พรมแดน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. 2550. **คนชนชั้นกลาง**. กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อปปี้.

สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2545. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย**. (Online). www. nstru.ac.th, 24 มีนาคม 2554.

สมเจตนา มุนีฯ. 2537. "วัฒนธรรมโจรที่ปรากฏในท้องถิ่นภาคใต้." **ทักษิณคดีศึกษา** 4 (1): 15-29.

สมบัติ จันทรวงศ์. 2533. **ภาษาทางการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. 2544. **ประวัติศาสตร์เพิ่งสร้าง**. กรุงเทพมหานคร: 6 ตุลารำลึก.

สรณัฐ ไตลังคะ. 2550. **เรื่องสั้นไทยแนวคตินิยมสมัยใหม่ พ.ศ. 2507-2516**. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายทิพย์ นุกูลกิจ. 2537. **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. 2504. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

_____. 2510. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2510-2514**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

_____. 2515. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

_____. 2520. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520-2524**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

_____. 2525. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

_____. 2530. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

สืบแสง พรหมบุญ, ณรงค์ พ่วงพิศ, และ สัญชัย สุวังบุตร. 2531. **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 605.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2543. “คนชายขอบ.” **ศิลปวัฒนธรรม** 21: 10-11.

สุภางค์ จันทวานิช. 2551. **ทฤษฎีสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาณี ขุนรักษ์. 2542. **วิเคราะห์แนวคิดในเรื่องสั้นและนวนิยายของพนม นันทพฤกษ์.** วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สุริยะ เจียมประชานากร. 2549. **เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสถียร จันทิมาธร. 2549. **เส้นทางสู่อำนาจ มนูญ รูปขจร, อาทิตย์ กำลังเอก ใต้เงา เปรม ติณสูลานนท์**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

เสน่ห์ จารมิก. 2540. **การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ 2 (แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำรงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

_____. 2541. **ฐานความคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทรรศน์.

เสนาะ เจริญพร. 2548. **ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยในยุคฟองสบู่.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.

เสรี พงศ์พิศ. 2536. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

_____. 2548. **เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

โสภา ชานะมูล. 2546. **วาทกรรมเรื่อง "ชาติ" ของปัญญาชนหัวก้าวหน้าระหว่าง พ.ศ. 2490-2505**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิชัย พันธเสน. 2540. "วิกฤตการณ์ความจนและทางออก." **กลียุคกับหายนะเศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

อมรา พงศาพิชญ์. 2537. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2549. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. 2531. **ความเปลี่ยนแปลงของสำนึกทางประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2535. "ความเป็นชุมชน." **เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ทิศทางการวิจัย และการพัฒนาทางวัฒนธรรมในภาคเหนือ วันที่ 28-29 สิงหาคม 2535**.

_____. 2544. **มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2549. **วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.

_____, และ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. 2538. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา.

_____. 2545. **เส้นผมบังภูเขา ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์**. กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา.

อิราวดี ไตลังคะ. 2543. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อุทัย ดุลยเกษม. 2533. **วัฒนธรรมสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

อุทิศ นาคสวัสดิ์. 2508. **รายงานผลการวิจัยเรื่องสภาวะสังคม และเศรษฐกิจของประชาชนในเขตพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544. **ภูมิปัญญาภาคกลาง: ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัวของชาวบ้านไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ก

ประวัติผู้แต่ง (พนม นันทพฤกษ์)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติผู้แต่ง (พนม นันทพฤกษ์)

พนม นันทพฤกษ์เป็นนามปากกาของสถาพร ศรีสัจจังซึ่งเป็นนักเขียนชาวใต้ เขาเป็นบุตรนายกระจ่าง-นางเล็ก ศรีสัจจัง เกิดที่บ้านน้ำเลือด ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2493 มีผลงานทั้งด้านบทกวี เรื่องสั้น และนวนิยาย ใช้นามปากกาว่า พนม นันทพฤกษ์, อินถาร้องวัวแดง

สถาพร ศรีสัจจัง เริ่มเรียนหนังสือครั้งแรกที่โรงเรียนวัดควนนิมิต อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้ติดตามบิดาซึ่งรับราชการไปศึกษาต่อที่โรงเรียนกันตัง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำอำเภอจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 สอบเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนวิเชียรมาตุซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดตรัง และเรียนที่โรงเรียนนี้จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากนั้นสอบเข้าเรียนต่อในแผนกศิลป์ที่โรงเรียนสภาราชินี จังหวัดตรัง จนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ. 5) แล้วเข้าศึกษาต่อในคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 2515 ขณะที่กำลังศึกษาในมหาวิทยาลัย สถาพร ศรีสัจจัง ได้ทำกิจกรรมทางด้านวรรณศิลป์มากมาย เช่น เป็นหัวหน้าทีมกลอนของมหาวิทยาลัยซึ่งนับเป็นพื้นฐานในการเขียนหนังสือช่วงต่อมา

เมื่อจบการศึกษาแล้วสถาพร ศรีสัจจัง เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อเข้าทำงานประจำครั้งแรกที่มูลนิธิโกมลคีมทอง ซึ่งมีสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้จัดการมูลนิธิฯ โดยรับหน้าที่เป็นผู้จัดทำหนังสือต่างๆ ของมูลนิธิฯ จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2517 จึงลาออกเพื่อเป็นนักเขียนอิสระ โดยเขียนทั้งเรื่องสั้น กวีนิพนธ์และบทความให้แก่หนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับด้วย เช่น หนังสือพิมพ์*อธิปัตย์* ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย หนังสือพิมพ์*มาตุคาม* นิตยสาร*ปุถุชน* นิตยสาร*ชีวิต* และนิตยสาร *โคมฉาย* เป็นต้น สถาพร ศรีสัจจัง ทำงานอยู่ในวงการหนังสือ จนกระทั่ง ได้รับผลกระทบทางการเมืองในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ได้เดินทางกลับจังหวัดตรัง และเข้าทำงานเป็นผู้จัดการโรงงานปลาป่นแห่งหนึ่งในอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ปลาย พ.ศ. 2522 จึงลาออกจากงานดังกล่าวและเดินทางเข้ากรุงเทพฯ อีกครั้ง โดยเข้าทำงานประจำที่สำนักพิมพ์*เม็ดทราย* สำนักพิมพ์*กอไผ่* พร้อมกับเป็นนักเขียนประจำของหนังสือพิมพ์*มาตุภูมิ* และหนังสือพิมพ์*ครูไทย* ตามลำดับ กลาง พ.ศ. 2525 สถาพร ศรีสัจจัง เดินทางกลับภาคใต้อีกครั้งและครั้งนี้ได้ตัดสินใจเข้ารับราชการที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้ สงขลาจนถึงปัจจุบัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชีวิตการทำงานหนังสือของสถาพร ศรีสัจจัง เริ่มต้นตั้งแต่ครั้งเรียนหนังสือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยเริ่มต้นเขียนกลอนก่อนเขียนงานประเภทอื่น มูลเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้เขาเขียนหนังสือเป็นเพราะสมัยเด็กอยู่กับย่าซึ่งมักเล่าและท่องวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องพระรถเมรี เรื่องพระสุธน-มโนห์รา ฯลฯ ให้ฟังอยู่เสมอ และเมื่อไปเรียนหนังสือที่จังหวัดตรังนั้น ก็มีนักกลอนที่มีชื่ออยู่ร่วมบ้านคือประพนธ์ เรืองณรงค์ การเขียนกลอนของสถาพรในยุคแรกส่วนใหญ่จะใช้ชื่อจริงและเริ่มประกวดตามงานต่างๆ ของจังหวัด เช่น วันปิยมหาราช วันลอยกระทง และวันปีใหม่ เป็นต้น การได้รับรางวัลจากการประกวดหลายครั้ง เป็นการกระตุ้นให้สถาพรกล้าส่งกลอนไปยังหนังสือต่างๆ ที่ออกในกรุงเทพฯ และปรากฏว่ากลอนหลายชิ้นได้รับการตีพิมพ์ในนิตยสารหลายฉบับ เช่น *สตรีสาร ชัยพฤกษ์* และ*ผดุงศิลป์* เป็นต้น ในช่วงเรียนนั้น มัธยมศึกษาตอนปลายนี้เอง สถาพร ศรีสัจจัง เริ่มเขียนเรื่องสั้นส่วนใหญ่ได้พิมพ์ในหนังสือของโรงเรียนและยังเผยแพร่อยู่ในวงแคบๆ

เมื่อเข้าเรียนที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2512 สถาพรเริ่มเขียนกวีนิพนธ์และเรื่องสั้นอย่างจริงจังมากขึ้น

พ.ศ. 2512-2515 หนังสือของมหาวิทยาลัย มักเป็นกวีนิพนธ์และเรื่องสั้นของสถาพร ศรีสัจจัง ตีพิมพ์อยู่ด้วยเสมอ ขณะที่เรียนชั้นปีที่ 4 คือ พ.ศ. 2515 สถาพรได้เขียนกวีนิพนธ์ชิ้นหนึ่งขึ้นชื่อ “โศลกมืดจากภูเขาบรรทัด” ลงตีพิมพ์ในหนังสือ *วลัญชทัศน์* ฉบับภัยเขียว จนเป็นที่วิจารณ์ของนักวิจารณ์อย่างกว้างขวาง พร้อมกันนั้นวงการนักเขียนภายนอกมหาวิทยาลัยเริ่มรู้จักสถาพร ศรีสัจจัง บ้างแล้วจากวีนิพนธ์ที่ปรากฏในหนังสือพ็อกเก็ตบุ๊คที่เข้าร่วมกับเพื่อนนักเขียนร่วมมหาวิทยาลัย เช่น ธงชัย สุรการ สุเมธ แสงนิ่มนวล สินสมุทร วรรณรัตน์ ฯลฯ จัดทำขึ้นถึง 3 เล่มคือ “เจ้าชื่อทองกวาว” “ต้องฝนยามแล้ง” และ “ลงแขก” ซึ่งออกวางเผยแพร่ในตลาดหนังสือ

หลังจากจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้ว สถาพรก็เข้าสู่วงการเขียนอย่างเต็มตัว และได้สร้างผลงานอย่างต่อเนื่อง ผลงานที่ได้รับการยอมรับและกล่าวถึงอย่างมากเช่น เรื่องสั้นชื่อ “นกเขาพญาไฟ” ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*ที่มี สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2517 ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเรื่องสั้นที่มีคุณภาพเรื่องหนึ่งในยุคนั้น และกวีนิพนธ์จำนวนมากของสถาพร ศรีสัจจังเริ่มแพร่หลายในหนังสือต่างๆ ออกวางจำหน่าย อย่างกว้างขวาง ช่วงกลางปี พ.ศ. 2518 สำนักพิมพ์*ปุถุชน* ก็จัดพิมพ์รวมเรื่องสั้นและกวีนิพนธ์ขึ้นเป็นหนังสือพ็อกเก็ตบุ๊คโดยใช้ชื่อจริงว่า สถาพร ศรีสัจจัง และตั้งชื่อหนังสือว่า *ก่อนไปสู่ภูเขา* ปรากฏว่าเป็นหนังสือขายดีจนต้องพิมพ์ซ้ำในเวลาอันรวดเร็ว เนื้อหาของเรื่องสั้นและกวีนิพนธ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ใน*ก่อนไปสู่ภูเขา*มีท่วงทำนองการวิพากษ์วิจารณ์สังคมในช่วงนั้นอย่างรุนแรง ภายหลังเมื่อคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน โดยมีพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ เป็นผู้นำเข้าทำการรัฐประหารในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 หนังสือเล่มนี้จึงเป็นหนังสือที่ห้ามมีไว้ในครอบครองตามคำสั่งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้น

หลังปี พ.ศ. 2519- 2521 สถาพรหยุดงานเขียนหนังสือไปช่วงใหญ่ๆ จนกระทั่งปลายปี พ.ศ. 2522 ก็เริ่มเขียนหนังสืออีกครั้งโดยใช้นามปากกาว่า พนม นันทพฤกษ์ เรื่องสั้นเรื่องแรกชื่อ “คลื่นหัวเดิ่ง” ของเขาได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือ *โลกหนังสือ* จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์*ดวงกมล* เรื่องนี้ภายหลังได้รับคัดเลือกเป็นเรื่องสั้นยอดเยี่ยมประจำ พ.ศ. 2522 ของสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย และได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา เช่น ภาษามลายู ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน เป็นต้น หลังจากเริ่มต้นเขียนหนังสืออีกครั้งในปลาย พ.ศ. 2522 สถาพรเริ่มเขียนเรื่องสั้น กวีนิพนธ์ และเรื่องสั้น นวนิยาย ในนามปากกาพนม นันทพฤกษ์ จนถึงปัจจุบันมีผลงานรวมเล่มเช่น *คืนฟ้าฉ่ำดาว, รอยเปื้อนและทางเดิน* (2523) *ยืนต้านพายุ* (2523) *เด็กชายชาวเล* (2524) *บองหลา* (2524) *ทุ่งหญ้าขาว ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย* (2525) *ดาวที่ขีดเส้นฟ้า* (2526) *ที่ว่ารัก-รักนั้น* (2526) *ณ เพิงพักริมห้วย* (2531) *ดั่งผีเสื้อเถื่อน* (2531) *คือ นกว่ายเวิ้งฟ้า* (2529) *ทะเลป่าภูและเพิงพัก* (2541) *ดงคนดี* (2541)

เนื้อหาในงานเขียนทั้งเป็นกวีนิพนธ์ เรื่องสั้น และนวนิยายส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาสังคมในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาของคนชนบทภาคใต้และภาคเหนือ กวีนิพนธ์ส่วนใหญ่ของเขาจะเสนอแง่คิดด้านต่างๆในการดำเนินชีวิต เสนอแนะวิธีมองโลกและวิธีเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมเป็นหลัก

สถาพรได้รับรางวัลทางด้านวรรณกรรมระดับชาติหลายรางวัลด้วยกัน เช่นเรื่องสั้นชื่อ “คลื่นหัวเดิ่ง” ได้รับรางวัลช่อการะเกดจากนิตยสาร *โลกหนังสือ* และรับรางวัลเรื่องสั้นยอดเยี่ยมประจำปีของสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทยประจำพ.ศ. 2522 สารคดีเรื่อง “วังปราจันทร์ ทะเลบันบูกีบากิ๊ด: เส้นทางยุทธศาสตร์” ได้รับรางวัลจากนิตยสาร*แมน* ประจำพ.ศ. 2523 นวนิยายเรื่อง *เด็กชายชาวเล* ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งและจากสำนักงานส่งเสริมเยาวชนแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรีประจำปี พ.ศ. 2524 นวนิยายเรื่อง*บองหลา* ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำพ.ศ. 2525

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กวีนิพนธ์ “นกว่ายเวิ้งฟ้า” ได้รับรางวัล คณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติประจำพ.ศ. 2530 นวนิยายเรื่อง*คงคนดี* ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำพ.ศ. 2541 เป็นต้น นอกจากนี้สถาพรยังได้รับเชิญไปร่วมงานประชุมนักเขียน 12 ชาติ ในงาน ประชุมนักเขียนแห่งเอเชีย ที่กรุงมนิลา ประเทศ ฟิลิปปินส์ ในพ.ศ. 2524

งานเขียนของสถาพร หลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษาเช่น เรื่องสั้นเรื่อง “คลื่นหัวเดิ่ง” ได้รับการแปลเป็น ภาษาจีน อังกฤษและมลายู เรื่องสั้นเรื่อง “ห้องพระ” ได้รับการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น นวนิยายเรื่อง*เด็กชายชาวเล* ได้รับการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นและบทกวีชื่อ “ดาวเหนือ” ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษ เป็นต้น

นอกจากงานเขียนแล้วสถาพร ศรีสัจจัง มีบทบาทสำคัญในด้านอื่นๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ได้แก่ เป็นที่ปรึกษาชมรมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลาในช่วง พ.ศ. 2525-2526 ซึ่งมีส่วนในการสร้างนักเขียนและกวีผู้มีชื่อเสียง และผลงานในวงวรรณกรรมในยุคต่อมา ได้แก่ กานติ ณ ศรัทธา, ปราศ ราหุล (เสียชีวิตแล้ว) มาโนช นิสรา, ดวงแก้ว กัลยาณ์, รมณา โรชา เป็นต้น เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับวงวรรณกรรมในสถาบันต่างๆ ทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค เป็นอาจารย์สอนนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขาไทยคดีศึกษาและภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยทักษิณ และเป็นอาจารย์พิเศษในสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาค เป็นต้น

สถาพร ศรีสัจจังมีส่วนร่วมเป็นกองบรรณาธิการจัดทำ*สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้* พ.ศ. 2529 ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา (ปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยทักษิณ) เป็นบรรณาธิการการบริหารวารสาร *ทักษิณคดี* วารสารเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นใต้ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ประธานที่ปรึกษาคณะกรรมการกองทุนปราศ ราหุล พิจารณามอบรางวัลบทกวีแก่ผู้เขียนบทกวีตีพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารและหนังสือพิมพ์ในแต่ละปี เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ในพ.ศ. 2548 ได้รับการประกาศเกียรติคุณให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ข

เรื่องย่อบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรื่องย่อบันเทิงคดีของพนม นันทพฤกษ์

1. รวมเรื่องสั้นชุด ยืนต้านพายุ จำนวน 6 เรื่อง

1.1 คนไกล

'บังบาจิ' เป็นชายขี้เมาที่ไม่ค่อยมีใครอยากยุ่งกับเขา แต่บ้านข้าราชการเกษียณหลังหนึ่งมักให้การต้อนรับเขาอย่างดีและให้ความเอ็นดูลูกชายของบาจิ นิสัยของบาจิเมื่อหนุ่มมีความคะนองจึงร่อนเร่พเนจรได้ภรรยามาเรื่อยจนมาอยู่ทางใต้ เรื่องราวของบาจิถูกถ่ายทอดด้วยการร้องลิเกสดในงานเลี้ยงเล็กๆ ให้ลูกชายของข้าราชการเกษียณกับเพื่อนที่มาจากกรุงเทพฯ วันที่เขาขับกลอนเป็นวันที่บาจิมีความสุขที่ใครๆ เห็นค่าของเขา ทำให้บาจิได้คิดถึงการเป็นคนจรของเขาทำให้ลูกชายวัย 12 ปีต้องกลายเป็นคนเถื่อนเพราะไม่มีทะเบียนเกิด ไม่ได้เข้าโรงเรียน ถ้าเป็นบาจิเพียงคนเดียวสิ่งที่กล่าวมาไม่ได้ทำให้เขารู้สึกเดือดร้อน เพราะบาจิไม่อยากเข้าไปเกี่ยวข้องกับทางการ แต่เมื่อนึกถึงลูกชายทำให้บาจิรู้สึกผิด เขาดื่มเหล้าจนเพลีย เมื่อไปตัดยางจึงไม่ได้ระวังงูทำให้ถูกงูกัด สำนึกสุดท้ายก่อนหมดสติได้ยินเสียงใครคนหนึ่งตะโกนเรียกชื่อเขา

1.2 มีใครจะรู้ได้

'รอฮีม' เด็กชายที่เพิ่งจบการศึกษาภาคบังคับมีความใฝ่ฝันจะไปเรียนต่อในเมืองเพราะคิดว่าตนสอบได้ที่ 1 น่าจะเรียนโรงเรียนในเมืองได้ เหมือนเพื่อนชื่อ 'กิมเต็ง' ซึ่งจะไปเรียนต่อครู เมื่อรอฮีมอดทนเก็บเงินได้เกือบพันเพื่อจะได้ใช้ในการเรียนต่อในเมือง แต่พ่อไม่ยอมให้ไป ด้วยเหตุผลที่ว่าครอบครัวไม่มีเงินและพ่อต้องการให้รอฮีมอยู่ช่วยงานประมงพื้นบ้านเพื่อส่งน้องอีก 4 คนเรียนจนจบ ความฝันที่จะเรียนต่อของรอฮีมก็จบลงด้วยคำพูดของพ่อ แต่ก่อนที่เขาจะหลับไปเขาเห็นภาพน้องชายของเขาสวมเสื้อเชียร์สีสวยที่เขาเคยไปเห็นจากโรงเรียนในเมืองและเหน็บปากกาสีทองวาวๆ ด้วยใบหน้ายิ้มกริ่ม

1.3 บาระเด็ง

บาระเด็งผู้ที่เคยร้องเพลงรองเง็งได้เก่งกว่าใครไม่สามารถร้องเพลงได้เพราะความเครียดจากชีวิตที่แสนจะขัดสน เขาห่วงอนาคตของลูกที่ไม่ได้เรียนหนังสือและสวนยางพาราที่ได้รับตกทอด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากพ่อ บาระเด็งลงยางพันธุ์ใหม่ หวังว่าไม่นาน จะกรีดได้ อาชีพใหม่ระหว่างรอกรีดยางคือตัดไม้เนื้อแข็งส่งโรงงาน เขาหวังจะได้ส่งลูกไปเรียนในเมืองเพื่อจะได้เป็นครู เขาได้ทำหนังสือขอตัดไม้ในทุ่งสงวนเพื่อเอาไม้ไปทำฟืนขายโรงงานปลาป่น การตัดฟืนของเขาแม้ถูกกดราคาในฐานะลูกหนี้บ้างก็ยังพอมีเงิน บาระเด็งทราบข่าวว่าป่าไม้จังหวัดมักดักจับพวกเรือฟืนและถ้าถูกจับจะถูกปรับอาจถึงกับติดคุก บาระเด็งอยากรู้ว่าถ้าเขาถูกจับ บ้านเมืองจะให้ความยุติธรรมกับเขาและลูกเมียอย่างไร

1.4 ลมแล้งที่โหมกระหน่ำ

‘ช้วน’ ชาวสวนยางได้ลงยางพันธุ์สงเคราะห์ของรัฐที่หลายคนบอกว่าดีกว่าพันธุ์พื้นเมืองแต่ก็ต้องใช้ปุ๋ย การปลูกยางของช้วน 2 แปลงนี้ เมื่อใส่ปุ๋ยต้องรอฝน เพราะหลังจากได้ฝนแล้วยางจะติดใบและเติบโตมากขึ้นแต่ฝนก็ไม่ตก แดดเผาจนยางไหม้ไปหลายต้น ที่ดินสวนยางของเขาเป็นที่ดินกรรมสิทธิ์ เขาลงแรงกับการปลูกยางไว้มาก เมื่อถูกแดดเผาทำให้เขารู้สึกเหมือนกับเขาโดนเผาไปด้วย เมื่อยางไม่ได้ผล ช้วนต้องหารายได้ทางอื่น จึงไปฟันไร่กับลูกชายคนโต ตอนพักกลางวันเขาถูกจับขังข้อหาบุกรุกตัดไม้มีค่าในป่าสงวน ซึ่งเป็นข้อกล่าวหาที่ขัดกับความสงบของบ้านเมือง เป็นภัยอย่างร้ายแรงต่อสังคม ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วช้วนเพียงแค่ฟันไม้เล็กๆ ลูกชายคนโตของช้วนผิดหวังต่อระบบความยุติธรรมเมื่อเห็นพ่ออยู่ในคุก

1.5 ฟ้ามุ่ยหล่นโรยที่เมืองปาย

ดอกฟ้ามุ่ยที่เมืองปายเป็นดอกไม้ที่งดงามและสมบูรณ์มากตั้งแต่ที่เมืองปายยังเป็นดินแดนลึกลับ แต่ถ้าใครดั้นด้นไปถึงเมืองปายจะเกิดความประทับใจในความสงบใสซื่อของผู้คนและความงดงามของพรรณพืชโดยเฉพาะฟ้ามุ่ย แต่เมื่อมีถนนจากเชียงใหม่ถึงเมืองปายทำให้ ‘คำจ้อย’ เด็กสาววัยรุ่นที่เติบโตจากที่นี่ได้พบกับนายสุเมธที่ทำทีมาจีบคำจ้อย ‘คำมูล’ เด็กหนุ่มรุ่นพี่ที่ชอบพอกับคำจ้อยไม่พอใจสุเมธ คำจ้อยหลงคารมจนหนีไปกับสุเมธ ถนนสายนี้นอกจากจะทำให้คำจ้อยหนีไปแล้วยังทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้เสียหาย ผู้คนที่มากับถนนสายใหญ่นี้ตีค่า ‘ฟ้ามุ่ย’ เป็นแค่สินค้าเหมือนกับคำจ้อยที่ถูกสุเมธหลอกไปขาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.6 ช่างตัดผมชราลูกสาม

‘นายเติม’ มีภรรยาทำให้ต้องสึกจากการเป็นพระด้วยวัย 20 ปี และต้องออกจากหมู่บ้านนั้นเพราะทนสายตาชาวบ้านที่ซุบซิบนินทาไม่ได้ ในตอนแรกนายเติมเปิดร้านขายของชำ 2-3 ปี ต่อมานายเติมไปเรียนวิชาช่างตัดผมชาย เมื่อเรียนจบจึงตัดสินใจทำร้านตัดผมและเป็นครูสอนตัดผม เด็กที่มาเรียนด้วยชื่อ ‘สะวง’ เป็นเด็กที่มีความอดทนมากที่สุด ลูกชายคนโตของเขาที่เกิดกับเมียแม่ม่ายหนีไปจากบ้านหลังจากที่แม่ของเขาหนีตามชู้ไป นายเติมสืบรู้ว่าลูกไปทำงานที่ร้านแก๊สที่หาดใหญ่จึงเลิกตาม ส่วนลูกสาวคนรองก็ไม่ยอมไปโรงเรียนอีกแม้เขาจะเคี่ยวเข็ญ ฝ่ายลูกชายคนเล็กที่เกิดจากเมียซึ่งเคยเป็นโสเภณีมาก่อนและหนีไปแล้ว ทิ้งลูกชายให้อยู่กับเขา ร้านตัดผมของนายเติมมักมีลูกค้าเก่า คนรุ่นใหม่ไม่นิยมเข้าร้านนอกจากเด็กนักเรียนเพราะแกตัดผมให้ในราคาถูก เมื่อสะวงแนะนำเติมให้เปลี่ยนแปลงร้านเขาก็ไม่ทำ นายเติมป่วยเป็นวัณโรคอยู่แล้วแต่ฝืนตัวเองเพื่อลูก แล้ววันหนึ่งเมื่อกลับมาบ้านเพราะอาการป่วย นายเติมตกใจอย่างมากเมื่อพบลูกสาวแกนอนกอดกับสะวงเด็กในร้าน เมื่อเขาตายนายสะวงปรับปรุงเปลี่ยนร้านตัดผมใหม่จนดีขึ้น

2. รวมเรื่องสั้นชุด *คืนฟ้าฉ่ำดาว, รอยเปื้อนและทางเดิน* จำนวน 13 เรื่อง

2.1 ก่อนถึงเรื่องราว

การถ่ายทอดเรื่องราวของคนในแต่ละภาคที่ถูกกดขี่ข่มเหงรังแกจากกลุ่มนายทุน เจ้าหน้าที่รัฐหรือแม้แต่กลุ่มโจรเรียกค่าคุ้มครอง คือเรื่องราวของ ‘อ้ายคำปั๋น’ ชาวเชียงรายเล่าเรื่องราวของสาวอายุสิบเจ็ดเพื่อนร่วมบ้านที่ถูกหลอกไปขายตัว ‘บาจิ ราแมบือโซ๊ะ’ ผู้มีอาชีพตัดยางและถูกเรียกค่าคุ้มครองจากกลุ่มโจร ‘มาลาเซ็ง ลูกสิงโต’ โดยไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐให้การปกป้องคุ้มครองในที่สุดเขาก็ถูกฆ่าตาย ‘นายเคียง’ ชาวบ้านโล้ะจังกระในเขตพัทลุงถูกเจ้าหน้าที่รัฐรังแกจึงหนีไปเข้ากับคอมมิวนิสต์ต่อสู้กับรัฐ และ ‘บักสีพัน’ ชาวเสิงสางหายไปบนเทือกเขาพนมดงรักจนบัดนี้ไม่ได้ข่าวคราว เรื่องราวที่กล่าวมาทั้งหมดของชาวบ้านได้ถูกนำมาเล่าสู่กันฟังในคืนวันหนึ่งล้วนเกิดจากการข่มเหงรังแกจึงหนีเข้าป่า

2.2 ข่าวคราวจากฝั่งทะเลและจดหมาย

‘สายศานติ์’ เจ็บปวดทุกครั้งที่เห็นสภาพเมืองหลวง เขาเขียนจดหมายถึงหญิงคนรักถึง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรื่องราวของเขา ขณะที่เขากลับบ้านที่อยู่ชายฝั่งตะวันตกของภาคใต้ เพื่อไปพบกับเพื่อนร่วมอุดมการณ์และที่นั่นเองที่เขาเห็นความงามของชนบท ความใสซื่อ ความมีน้ำใจ แต่คนเหล่านี้ไม่มีการศึกษา ไม่มีอนามัยที่ดี มีแต่ความต้อยต่ำน้อยหน้า การที่เขาต้องกลับมาที่บ้านเกิดเพราะเมื่อเขาเรียนจบได้เข้าทำงานตามที่เขาใฝ่ฝันที่เมืองหลวง ที่นั่นเองที่มีความโหดร้ายของอำนาจรัฐจนเขาต้องหนี สายศานติ์บรรยายความเป็นชนบทของบ้านเกิดให้หญิงคนรักได้รับรู้ว่าความเป็นชนบทที่มีความเป็นธรรมชาติสามารถทำให้มนุษย์ดำรงความเป็นมนุษย์ไว้ได้ การอยู่ในชนบทมีเสียงแมลงกลางคืนเป็นเสียงดนตรี มีเหงื่อไคลจากการทำงานเป็นน้ำหอม ความเป็นชนบทฝั่งทะเลบ้านเขาผู้คนประกอบอาชีพประมงรายย่อยและเป็นลูกจ้างในหลุมถ่านเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนที่เขาอยู่มีทั้งไทยพุทธและอิสลามแต่อยู่ร่วมกันอย่างสงบ เขาเล่าสภาพให้เธอซึ่งอยู่ทางเหนือได้รับรู้ และเริ่มเล่าถึงความขัดแย้งที่เริ่มก่อตัวขึ้นจากคนรับซื้อกุ้งปลาประจำกับโรงงานปลาป่นที่เอาเปรียบชาวบ้าน เมื่อเขากลับไปก็เริ่มให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน การกระทำของเขาขัดผลประโยชน์ของพวกนายทุนเขาจึงถูกลอบยิง แต่เขารอดตายมาได้ นอกจากเรื่องราวการช่วยเหลือชาวบ้านของเขาแล้วยังมีเรื่องการเปิดโรงเรียนเล็กเพื่อใช้โรงเรียนในการให้การศึกษาและชวนเธอมาร่วมอุดมการณ์นี้กับเขา

2.3 ไฟที่ไหม้ลาม

พ่อของ ‘สมเมือง’ ถางทุ่งกว้างแห่งหนึ่ง จากนั้นก็พาครอบครัวอพยพมาอยู่ที่นี่ตั้งแต่เขาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 การมาอยู่ที่นี่ทำให้สมเมืองมีความรู้เรื่องท้องทุ่งแห่งนี้และรู้จักเพื่อนบ้านเป็นอย่างดี การเป็นเจ้าของที่ดินที่นี่ทำได้ง่าย เพียงแค่เอ่ยปากชี้จับจองการเป็นเจ้าของ นี่เป็นกติกาที่ทุกคนยอมรับซึ่งในขณะนั้นยังเป็นทุ่งโล่งที่ทำประโยชน์อะไรไม่ได้ 4 ปีต่อมาเมื่อมีถนนเข้ามาตามโครงการพัฒนาชนบทก็มีผู้คนอพยพมามากขึ้น เริ่มมีรถยนต์และมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เมื่อครอบครัวของมิ่งอยู่ไม่ได้เพราะมีเรื่องขัดแย้งกับกำนันหมู่บ้าน เขาจึงขายที่ดินของเขาให้แก่พ่อของสมเมือง แต่เมื่อพ่อของสมเมืองเข้าไปปลูกยางในที่ดินกลับทำไม่ได้ กำนันบอกว่าที่ดินไม่มีกฎหมายรับรอง เมื่อไปอธิบายกับทางอำเภอก็ไร้ผล สมเมืองตั้งใจไว้แล้วว่าเขาจะตัดไม้ทำบ้านหลังเล็กสักหลัง ไม้ที่เป็นเศษไม้จะนำไปขายเตาเผาถ่านเพื่อเป็นทุนในการปลูกยาง แต่เรื่องนี้ต้องพักไว้ก่อนเพราะกำนันมาแจ้งเรื่องการขุดสระในหมู่บ้านที่ให้ค่าแรงวันละ 26 บาทซึ่งจะจ่ายเมื่อทำงานเสร็จ แต่เมื่อเสร็จงานกำนันกลับให้เพียงวันละ 18 บาทโดยอ้างว่ารัฐให้มาเท่านี้ พ่อของสมเมืองไม่ยอมรับเพราะต้องการตรวจสอบจากคนในหมู่อื่นก่อนทำให้กำนันโกรธมาก จากนั้นมาพ่อของสมเมืองถูกตำรวจจับในข้อหาค้าไม้เถื่อน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.4 ดั่งเดือนเสี้ยวที่สาดทอ

‘วิเชษฐ์’ เด็กหนุ่มนักศึกษาที่มาจากชนบทเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยที่ในเมือง ตอนแรกเขารู้สึกอายที่จะเอ่ยถึงบ้านเกิดในชนบทของตัวเอง แต่เมื่อเขาเข้าชมรมอาสาพัฒนาชนบท หลายอย่างก็เปลี่ยนไป เขาได้เข้าไปพัฒนาชนบทต่างๆ และกล้าที่จะออกความคิดเห็นเพราะเขาเองก็เป็นคนชนบทจึงรู้ความต้องการของคนชนบทดี การเข้าชมรมของเขาทำให้เดือนเสี้ยวคนรักของเขาที่เป็นนักศึกษาด้วยกันเริ่มเปลี่ยนนิสัยจากคนที่เอาแต่ใจตัวเองมาเป็นคนที่มีความอดทนมากขึ้น เธอให้ความสนใจสิ่งที่เขาต้องการพัฒนาชนบทและเห็นถึงความดีของเขามากขึ้นเธอมักแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอุดมการณ์ที่จะพัฒนาชนบทและนั่นทำให้เธอละทิ้งนิสัยบางอย่างของคนเมืองโดยเฉพาะความฟุ้งเฟ้อและชื่นชมวิเชษฐ์ ชายหนุ่มจากชนบทที่มีอุดมการณ์ที่ดีในการพัฒนาบ้านเกิด

2.5 เหยื่อพราน

‘ขิก’ ทำงานที่โรงงานปลาป่น มีหน้าที่โยนฟืนเข้าเตาถ่าน การใช้ชีวิตในโรงงานเป็นไปด้วยความยากลำบาก ขาดอิสระ ต้องยอมรับเงื่อนไขมากมายแลกกับเงินวันละ 29 บาท และหากมีงานพิเศษก็ต้องทำหลังเลิกงาน ค่าจ้างก็ถูกแสนถูก แต่ขิกไม่สามารถกลับบ้านได้เพราะทางทหารสงสัยว่าเขาเป็นพวกคอมมิวนิสต์เนื่องจากเขาเคยไปเที่ยวกับเพื่อนๆในกลุ่มที่กลายเป็นคอมมิวนิสต์ไปแล้ว โรงงานที่ขิกอยู่ปล่อยกลิ่นเน่าเหม็น แต่ที่อยู่มาได้โดยที่ไม่มีใครร้องเรียนเพราะเจ้าของโรงงานบอกว่าเขานำความเจริญมาให้คนมีงานทำ โชติที่เป็นเพื่อนกับขิกกลับไปบ้านเดิม และจะกลับมาบอกข่าวคราวของหมู่บ้านให้ขิกรับรู้ เมื่อโชติไปได้ไม่นานขิกก็ได้รับอุบัติเหตุไม้ทับขาหัก หมอของโรงเตารักษาให้อย่างเสียไม่ได้ ให้เข้าเฝือกอย่างหยาบและให้ยาแก้ปวดสองสามเม็ด เมื่อขิกนอนเจ็บก็ไม่ได้ค่าแรง พอโชติกลับมาเล่าถึงความเป็นไปของหมู่บ้านว่า เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาในหมู่บ้านอีกแล้วและผู้ใหญ่บ้านก็หายไป ส่วนลำดวนถูกจับไปสอบสวนหลายวันกลับมาพร้อมกับสภาพที่ดูรู้ว่าถูกข่มขืน เพราะพวกทหารรู้ว่าลำดวนเป็นคนรักของขิก แม่ของขิกสั่งว่าให้อยู่ที่โรงงานห้ามกลับไปเพราะทหารจะเอาถึงตาย แต่เขาตัดสินใจแล้วว่าเขาจะกลับไปแต่งงานกับลำดวนและจะสู้ให้ถึงที่สุด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.6 อาชญากรรม

‘สุนทรี’ เป็นภรรยาคนที่สองของนายตำรวจยศสิบโทคนหนึ่ง ด้วยความรักทำให้สุนทรีเลิกกับตำรวจคนนี้ไม่ได้ ทั้งที่รู้ว่าเขามีลูกมีเมียอยู่แล้ว สุนทรีคิดว่าเธอจะได้ความรักจากเขาเพราะเธอมีความรู้ความสามารถและเธอมีอาชีพเป็นพยาบาล แต่เขากลับไม่เลือกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อเธอมีลูกกับเขาเป็นผู้หญิงชื่อ ‘เตี้ยม’ ตากับยายสงสารว่าเตี้ยมขาดพ่อจึงรักและตามใจเตี้ยมมาก ทำให้เตี้ยมมีนิสัยเอาแต่ใจตนเอง ส่วน ‘ตุ้ดตู่’ เป็นลูกชายคนกลางที่มีนิสัยอวดเบ่งว่าพ่อเป็นตำรวจและพ่อก็รักมากเพราะเป็นลูกชาย ส่วนลูกสาวคนสุดท้องชื่อ ‘ตา’ อยู่กับแม่ ทำให้มีนิสัยเงียบขรึม และรับผิดชอบตั้งแต่เด็กเพราะรับรู้ความทุกข์ของแม่ ‘ตา’ ขยันเรียน เมื่อเรียนจบก็เป็นเรี่ยวแรงสำคัญให้กับครอบครัว สุนทรีนึกถึงจดหมายของ‘ตา’ ที่เตือนเธอเรื่องการเลี้ยงดูลูกเท่าที่ผ่านมา สุนทรีเข้าใจความเจ็บปวดของ‘ตา’ ดี เธอจึงต้องลุกขึ้นสู้อีกครั้งเพื่อเลี้ยง ‘ต้อย’ลูกคนที่สี่ของเธอ

2.7 นกแร้ง

‘ทองโปรย’ เกษตรกรไทยปีที่แล้วนาล่มเพราะน้ำท่วม เขาสูญเสียที่ดินไปแปลงหนึ่งเพราะติดจำนองจนไม่อาจไถ่คืนได้ ปีนี้เขาปลูกแตงและหวังว่าแตงจะได้ราคาดีให้เขาได้พอปลดหนี้ได้บ้าง แต่การจะได้ราคาดีต้องเริ่มจากการใส่ปุ๋ยให้แตงก่อน เขาอยากกู้เงินกับสหกรณ์มาซื้อปุ๋ย กำนันจึงแนะนำให้เขาไปหาวิชัยเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ที่เป็นคนใจดี เขาไปสหกรณ์มาสองครั้งแล้วแต่ยังไม่ได้รับคำตอบเรื่องการกู้เงิน ปุ๋ยที่ซื้อได้จากสหกรณ์ถึงแม้ว่าจะถูกกว่าที่ซื้อจากนายหน้าแต่ไม่คุ้มกับเงินค่าน้ำมัน ปรากฏว่าปุ๋ยขึ้นราคาไปอีกกระสอบละหลายบาท เมื่อแตงออกขายได้กลับถูกกดราคา ระหว่างที่อยู่ในทุ่งแตงนั้นทองโปรยเหลือบไปเห็นซากหมาตายที่มีนกแร้งรุมทึ้งร่างนั้นทำให้ทองโปรยได้คิดว่าถ้าเขาไม่ล้ม ‘นกแร้ง’ ที่คอยเห็นเขาเป็นเหยื่อคงไม่สามารถทำอะไรได้ คิดดังนั้นเขาจึงหยิบหินขึ้นไล่ฝูงนกแร้งที่กินซากหมาตายอยู่

2.8 คือเหยื่อ

‘กานดา’ พนักงานพิมพ์ดีดของธนาคารแห่งหนึ่งมีพี่สาวเป็นอาจารย์และที่กานดาได้งานเป็นพนักงานพิมพ์ดีดเพราะเพื่อนพี่สาวของกานดาเป็นคนฝากงานให้แต่ก็คอยทวงบุญคุณเรื่องการฝากงานนี้ทุกครั้ง การเป็นพนักงานพิมพ์ดีดจะต้องมีค่าใช้จ่ายเรื่องเสื้อผ้าที่ต้องดูดีให้สมกับความน่าเชื่อถือของคนทำงานธนาคารทั้งที่งานของกานดาไม่มีโอกาสพบกับลูกค้าเลย กานดาอาศัยอยู่ในบ้าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของพี่สาวกับแม่ที่เดินไม่ได้ แม่คอยร้อยพวงมาลัยให้น้องชายคนเล็กไปขาย ต่อมาพี่สาวของกานดาถูกฆ่าข่มขืน กานดาต้องขาดงานเพราะต้องไปจัดการเรื่องงานศพและเรื่องคดีของพี่สาวทำให้เธอต้องถูกไล่ออกด้วยเหตุผลว่าไม่มีการแจ้งล่วงหน้า ทั้งที่ทุกคนในธนาคารรู้เรื่องพี่สาวของกานดาเพราะลงหนังสือพิมพ์หน้าหนึ่ง เมื่อถูกไล่ออกเธอเดินทางกลับบ้านแล้วย้อนนึกถึงเรื่องคดีของพี่สาวที่กานดารู้ว่าไม่มีวันที่จะคืบหน้าเพราะเธอเป็นเพียงผู้หญิงคนหนึ่งที่ไม่สำคัญมากพอที่จะมีอำนาจให้ตำรวจจัดการเรื่องนี้ได้ กานดาตั้งใจว่าหลังเสร็จงานศพก็จะไม่หวนกลับมายังโรงพักอีก

2.9 คนเตา

'เจะห์หยาบ' ตายเพราะเหตุการณ์ในโรงเตาเผาไม้ฟืน 'ดาหรน' เป็นเพื่อนของเจะห์หยาบ และเป็นคนรักของน้องสาวของเจะห์หยาบ ดาหรนเจ็บแค้นโกเปี้ยวเจ้าของโรงเตาถ่านเพราะเขาเคยเตือนเรื่องเตาที่ชำรุดหลายครั้งสมัยที่เขาเป็นคนเผาถ่านอยู่ บัดนี้เกิดอุบัติเหตุจนทำให้คนตายไป 4 คน และล่าสุดก็คือเจะห์หยาบ ที่เป็นเพื่อนของดาหรน เมื่อทำพิธีฝังศพเรียบร้อยแล้ว ดาหรนเข้าไปตกลงกับโกเปี้ยวอยู่นาน 'โกเปี้ยว' ให้ค่าทำขวัญมา 400 บาทซึ่งไม่คุ้มกับการจากไปของเจะห์หยาบและ โกเปี้ยวยังมาขอให้ ดาหรนเป็นคนเผาถ่านให้ทันกับที่ทางกรุงเทพฯ สั่งมา การจะหยุดซ่อมเตาอย่างที่ดาหรน เรียกร้องเป็นการเสียเวลาและเสียรายได้ของ 'โกเปี้ยว' เมื่อดาหรนรับปากจะไปเป็นคนเผาถ่านให้ ในคืนนั้นเองก็เกิดเพลิงไหม้ที่โรงเตาของโกเปี้ยว และลามไปติดที่ห้องนอนของโกเปี้ยว ไม่มีใครเสียชีวิตยกเว้นโกเปี้ยว จากการสอบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจสรุปได้ว่าเป็นอุบัติเหตุเพราะเตาชำรุดมากแล้ว

2.10 จากภูเหนือ

'มะซีปอ' เป็นกะเหรี่ยงภูเขาที่ทำการค้ากับคนเมือง เขามีบัตรประชาชนที่ทางการทำให้ มะซีปอแต่งงานกับ 'หน่อพอเจ' ชาวกะเหรี่ยงด้วยกัน เขามีอาชีพหาของป่า เช่น หาน้ำผึ้ง เจาะยางสน และเก็บเมี่ยงขาย เมื่อหน่อพอเจไม่สบายมะซีปอต้องเป็นหนี้เพราะต้องนำเงินมารักษาภรรยา วันหนึ่งเขานัดแนะกับเพื่อนเพื่อจะออกล่ากวางบนเขาเป็นเวลาหลายวัน หากเขาล่ากวางได้เขาจะมีกินไปหลายวัน แต่แล้วไม่เป็นดังหวังเพราะเขาถูกหมีทำร้ายจนเพื่อนนำมารักษาตัวที่ในเมือง เขาอยู่ที่โรงพยาบาลในฐานะผู้ป่วยอนาถา 'หน่อพอเจ' ได้ดูแลเขาเป็นเดือนจนทำให้ติดหนี้มากขึ้น ต้องหาเงินชดใช้กันอีกนานปี ช่วงที่เขาอยู่โรงพยาบาลเขาได้รู้เรื่องเกี่ยวกับโครงการหลวงในการพัฒนาพื้นที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูเขาจากโปซอพี่ชายของหน่อพอเจ เมื่อมะซีปอหายดีกลับไปสู่ภูเขาก็ได้รู้ว่าโครงการหลวงสั่งห้ามไม่ให้เจาะยางสนเพื่ออนุรักษ์ต้นไม้และห้ามเข้าป่าเก็บของป่าขาย ทางการจะส่งคนมาแนะนำอาชีพ มีปลูกท้อ ปลูกกาแฟ ซึ่งนั่นก็ไม่มีทีท่าว่าจะปรากฏในเร็ววัน มะซีปอจึงตัดสินใจทำตามโปซอมาขายความเป็นกะเหรี่ยงในเมือง

2.11 จดหมายรักที่มีถึงผู้หญิงคนหนึ่ง

'พรายพริบ' ได้รับจดหมายจากชายคนรักเล่าเรื่องราวของเขาเมื่อเขาได้กลับไปบ้านเกิดที่มีความเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องกิจการแพปลาและเรื่องท้องถิ่นที่มีคนแปลกหน้าเข้ามามากขึ้น และเริ่มมีคดีอาชญากรรม เขาเป็นคนจริงจังกับชีวิตและมีโลกฝันอันงดงาม เขาเคยเล่าให้ฟังขณะที่เขาทำงานที่กรุงเทพฯ เขาเขียนจดหมายเล่าว่าเมืองหลวงให้ความเจ็บปวดและคนก็แปลกหน้าสำหรับเขา ผู้คนที่มาจากทุกมุมเมืองเข้ามาในเมืองหลวงเพราะต้องการชื่อเสียงและความร่ำรวย บ้างหายสาบสูญ บ้างเป็นอาชญากร บ้างเป็นโสเภณี เขาเรียนรู้อะไรมากมาย และมีความคิดจะเปลี่ยนแปลงสังคมทำให้ไปและขัดผลประโยชน์กับคนบางกลุ่มจนไม่เป็นที่พอใจของเจ้าหน้าที่บางคน เขาจึงตัดสินใจกลับบ้านและเขียนจดหมายถึงพรายพริบบอกเล่าเรื่องราวของเขาอย่างสม่ำเสมอ พรายพริบจึงเห็นความมุ่งมั่นที่จะให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ของเขา เขาขึ้นมาเยี่ยมเธอที่บ้านและเล่าถึงสิ่งที่เขาได้พบเจอจากนั้นก็กลับไปทำงานที่เขารักที่เมืองหลวงอีกครั้ง งานของเขาสามารถทำให้มนุษย์ไม่ยากจนและล้าหลัง เมื่ออ่านจดหมายจบพรายพริบรู้ว่าการเรียกร้องเพื่อความเป็นธรรมทำให้เขาต้องหนีไป เธอจึงเดินทางไปหาเขาในทันที

2.12 คลื่นหัวเดิ่ง

'อ้น' ชายหนุ่มอดีตลูกเรือใช้ชีวิตเป็นลูกเรือรับจ้างเถ้าแก่นานถึง 20 ปี เขาลาออกจากการเป็นลูกเรือ เพราะเป็นลูกเรือมา 20 ปีไม่เคยมีเงินเหลือเก็บ เขาแต่งงานกับ 'ลำเจียก' ผู้หญิงที่ไม่รังเกียจรอยแผลเป็นที่อัปลักษณ์ของเขาที่เกิดจากการไปช่วยเพื่อนลูกเรือถูกรุมทำร้าย เป็นผลให้เขาติดคุกและได้รอยแผลนั้นมา การมีครอบครัวของอ้นทำให้เขาเห็นว่าชีวิตลูกเรือไม่สามารถนำพาให้ครอบครัวอยู่รอดได้ เพราะเถ้าแก่พยายามขูดรีดแรงงาน เขาจึงออกมาขับเรือรับจ้างส่งผู้โดยสารข้ามฟาก ถึงแม้ว่าจะไม่ทำให้ร่ำรวยแต่นั่นสามารถทำให้ลูกเมียเขาอยู่ได้ ในวันเปิดภาคเรียนของลูก เขาแล่นเรือตามปกติแต่เรือรับจ้างของเขาต้องล่มเพราะเจอคลื่นใหญ่จากเรือเถ้าแก่ที่วิ่งอย่างเร็วเข้ามาในคลองเล็ก เขาพยายามเรียกร้องสิทธิ์ของเขาจึงไปหาเถ้าแก่ที่บ้าน เมื่อไปถึงก็ถูกต่อว่าและเมื่อเขาเถียง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เถ้าแก่เนี้ยก็โยนเงินใส่หน้า เขายั้งอารมณ์ไม่อยู่ตบหน้าเถ้าแก่เนี้ย เป็นผลให้เขาถูกจับ แต่ด้วยการสนับสนุนของชาวบ้านที่ไม่พอใจเถ้าแก่ ทำให้เขาคิดว่าเขาต้องชนะ

2.13 ณ ที่ซึ่งเป็นแผ่นดินกว้าง

'เขียด' หนีมาจากหมู่บ้านอีกด้านหนึ่งของภูเขาเพื่อบุกถางทุ่งเมื่อ 9 ปีก่อน จนทุ่งกว้างสามารถทำนาทำสวนได้ ไม่กี่วันมานี้เจ้าหน้าที่ของบ้านเมืองก็มาทำรังวัดที่ดิน กำนันมาตามเขาเพื่อไปให้ปากคำเรื่องที่ดินที่เขาทำกินเพราะรัฐจะตัดถนนเข้าหมู่บ้าน เขียดต้องคืนที่ดินแก่รัฐ จนวันหนึ่งเมื่อมีโครงการพัฒนาชนบทมีการทำถนนลาดยางเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาได้สะดวกขึ้น ชาวบ้านให้การต้อนรับเจ้าหน้าที่รัฐที่มาเป็นอย่างดี เมื่อเจ้าหน้าที่ 2 นายเมาเต็มที่ได้มีการยิงปืน สร้างความแตกตื่นแก่ชาวบ้าน ไม่นานก็เกิดเรื่องขึ้นเรื่อยๆ หมึกและสีพันมีเรื่องขัดแย้งกับตำรวจนายหนึ่งด้วยเรื่องผู้หญิง ทำให้ตำรวจนายนั้นไม่พอใจ หลังจากนั้นสีพันและหมึกหายออกไปจากหมู่บ้าน ญาติได้นำผู้ใหญ่บ้านออกตามหาก็พบศพของสีพันและหมึก เจ้าหน้าที่กล่าวหาว่าทั้งสองคนเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่ญาติ และคนในหมู่บ้าน จากนั้นหมู่บ้านก็ลุกเป็นไฟเมื่อญาติของสีพันเริ่มหายไป ตำรวจเข้ามาในหมู่บ้านก็ไม่ได้รับการต้อนรับเหมือนก่อน และไม่นานตำรวจก็โดนซุ่มยิง ส่วนพวกชาวบ้านที่ขึ้นเขาหาของป่าก็ขึ้นไม่ได้เพราะโดนข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์

3. รวมเรื่องสั้นเรื่องดาวที่ขีดเส้นฟ้าจำนวน 12 เรื่อง

3.1 ลูกแพะสิบสามตัว

'มาซิด้า' เด็กหญิงมุสลิมที่มีหน้าที่เลี้ยงแพะเมื่อว่างจากการเรียนเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว มาซิด้า มีความใฝ่ฝันที่จะเรียนต่อชั้นมัธยมในเมือง แต่โรงเรียนชั้นมัธยมอยู่ไกลจากบ้านและครอบครัวของมาซิด้าก็ไม่มีเงิน มาซิด้าเป็นเด็กที่รักการอ่านและชอบเรียนหนังสือ เธอมักจะนำแพะไปเลี้ยงใกล้กับที่พักของครูฝึกสอน 'เจ๊ะดาเซ๊ะ' เมื่อสนิทกัน มาซิด้าก็กล้าที่จะขอยืมหนังสือไปอ่าน ครูเจ๊ะดาเซ๊ะแนะนำเรื่องการเรียนต่อแก่มาซิด้า ทำให้เธอมีความหวังที่จะเรียนต่อหากเธอมีเงินมาสมัครเรียน และการมีเงินต้องมาจากการขายแพะทั้งหมดให้ได้ 13 ตัว นั่นคือความหวังที่จะได้เรียนต่อของมาซิด้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.2 ฮวงซุ้ย

‘บังหมันตา’ และ ‘โกช้วน’ เป็นเด็กหนุ่มที่ใช้ชีวิตเสเพลมาด้วยกัน ทั้งสองเป็นเพื่อนรักกัน ผ่านเรื่องราวทุกข์สุขมาด้วยกัน ต่อมาหมันตาได้รับคัดเลือกเป็นทหารจึงต้องห่างจากโกช้วน หลังจากกลับมาโกช้วนก็ชวนหมันตาให้มาทำงานกับตนเพราะหมันตามีความชำนาญในเรื่องการเดินเรือ และโกช้วนก็ไว้ใจหมันตามาก โกช้วนเบื่อที่จะเที่ยวคนเดียวเมื่อพ่อแม่ให้แต่งงานกับลูกสาวเพื่อนที่เป็นคนจีนด้วยกัน แลกกับการที่ได้ที่ดินเป็นห้องแถวริมน้ำกับเรืออีก 2 ลำ โกช้วนจึงยอมตกลงแต่งงาน แต่การรวยเร็วของโกช้วนไม่ได้มาจากการหาปลาหรือการทำแพปลา แต่เป็นการค้าของผิดกฎหมาย เมื่อเขาชวนให้หมันตามาทำงานด้วยหมันตาก็ช่วยให้โกช้วนรวยขึ้น โกช้วนมักจะให้เงินหมันตาเป็นก้อนแต่หมันตาไม่รับ ในบริษัทมีแต่คนเกรงใจหมันตาเพราะรู้ว่าเป็นเพื่อนของโกช้วน ยกเว้นคุณนายพั้งกุ้ย อาซิ้มน้องชายที่ไม่เอาไหนกับภรรยาของโกช้วนทั้งสองมองหมันตาอย่างไม่เป็นมิตร เมื่อหมันตาทะเลาะกับเมียโกช้วนมากขึ้นโกช้วนจึงยกที่ดินเชิงเขากับสวนให้หมันตาได้ใช้ชีวิตบั้นปลายที่นั่น หลังจากนั้นหลายปีต่อมาโกช้วนก็สิ้นลม หมันตาไปดูศพเพื่อนจากนั้นลูกหลานได้หาที่ดินที่จะฝังศพโกช้วนซึ่งเป็นที่ที่มีบ้านของหมันตาปลูกอยู่ ซินแสบอกว่าพื้นที่ดีสามารถทำให้ลูกหลานร่ำรวยได้ บ้านหลังน้อยก็กลายเป็นเก๋งจีนสีสวยขนาดใหญ่ มีอักษรจารึกว่า สุสานชวน ลิ่มพาณิชย์-ภรรยา-บุตร-ธิดาน้อมสร้างรำลึก เวลาไม่นานผู้คนในอำเภอหรือคนสัญจรไปมาก็ลืมว่าเคยมีบ้านหลังน้อยซึ่งเจ้าของชื่อหมันตา ที่เป็นแขกแก่ๆ ผอมเกร็ง มีชาวเรือเก่าๆ บ้างที่พูดถึงว่าเคยมีคนเห็นหมันตาลอยเรือตกปลาอินทรีอยู่ในทะเลบ้าง แกกลับไปทะเลอีกครั้ง เพราะทะเลคงกว้างพอที่จะรับร่างของแกไว้ได้

3.3 ลึกลงไปในใจนั้น

เป็นเรื่องราวของนักเขียนไทยที่ได้เข้าร่วมประชุมนักเขียนที่กรุงมนิลาและได้รู้จักกับ ‘อนามิต้า’ นักเขียนสตรีที่เข้าร่วมประชุมในฐานะผู้สังเกตการณ์ แต่เธอแสดงทัศนะทางการเมืองต่างๆ ที่มีต่อประเทศของเธอจากนั้นทั้งสองก็แลกเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับงานเขียน เช่น การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.4 เช้าวันหนึ่ง

‘วะเหบ’ เด็กอายุ 13 ปีที่เรียนจบเกณฑ์ภาคบังคับชอบมาพูดคุยกับ ‘เลาะห์บอด’ ชายชราที่ตาบอดสนิทวะเหบได้รับรู้เรื่องเกี่ยวกับทะเลและเรื่องการผจญภัยของเลาะห์บอดทำให้วะเหบรู้เกี่ยวกับทะเลมากขึ้น วะเหบเป็นเด็กดีในสายตาของทุกคนแต่เขาไม่ชอบที่จะเล่นกับเด็กวัยเดียวกันเพราะเขาเดินช้า ขาข้างขวาของวะเหบนั้นลีบเล็กและหูก็ไม่ค่อยได้ยิน การใช้ชีวิตของวะเหบอยู่กับทะเล ของสะสมที่วะเหบเก็บไว้ที่กระท่อมของเลาะห์บอดคือเปลือกหอยที่มาจากที่ไกลๆ เมื่อมีโอกาสไปงานแต่งงานของญาติวะเหบตั้งใจจะเก็บเปลือกหอยที่สวยที่สุดและไม่มีใครเคยเห็นไปอวดเลาะห์บอดให้ได้ ทำให้วะเหบเดินลึกไปบนแหลมเนินทรายที่ตอนนี้น้ำเริ่มขึ้นเขาไม่ได้ยินเสียงน้ำไม่ได้ยินเสียงเรียกของใครๆ จนน้ำเกือบถึงที่ที่เขายืนอยู่แต่มือของเขาได้กำเปลือกหอยสีชมพูไว้แน่นและนั่นเป็นสิ่งสุดท้ายที่เขาได้ทำ เมื่อพ่อดึงร่างของวะเหบขึ้นมาเลาะห์บอดคลำไปที่มือและค่อยๆแกะเปลือกหอยจากมือของวะเหบแล้วนำมันกลับมากระท่อมรวมกับเปลือกหอยอื่นๆ แล้วค่อยๆโปรยลงไปในทะเลเพื่อให้มันเดินทางไปถึงทะเลที่วะเหบฝันถึง

3.5 นกเอี้ยง

ครอบครัว ‘นายสา’ อาศัยอยู่หมู่บ้านที่มีซุปเปอร์ไฮเวย์ตัดผ่าน หลังจากมีถนน ชีวิตของคนในบ้านก็เปลี่ยนไป เริ่มมีของใช้ที่เป็นพลาสติกมากขึ้น มีผ้าสีสวยๆ แต่รายได้ของนายสายังเท่าเดิม ยิ่งนานวันเข้าฐานะก็เริ่มจนลงเมื่อลูกชายคนโตต้องเข้าเรียนโรงเรียนช่างกลเพื่อที่จบมาจะได้เป็นนายช่างใหญ่ นายสาต้องแลกที่นาติดถนนกับการให้ลูกได้เรียน ตั้งแต่นั้นมาข้าวที่ปลูกพอกินพอใช้กลับต้องไปซื้อเพิ่มจากในเมือง ลูกสาวของนายสาที่แต่งงานไปแล้วก็ไม่ได้แยกครอบครัวอีกทั้งสมาชิกมาเพิ่ม และแล้ว ‘สาหมาด’ นักเรียนช่างกลก็เลิกเรียน ใครๆ ก็ว่าไปติดผู้หญิง วันหนึ่งนายสาหมาดนำภรรยามาอยู่ที่บ้าน ส่วนมีนาน้องสาวเริ่มแตกเนื้อสาว ชอบเข้าเมืองกับเพื่อนๆ ไปหางานทำเป็นเด็กเสิร์ฟและได้รู้จักคนขับรถสิบล้อ แล้ววันหนึ่งนายสาก็ป่วยขณะที่นอนป่วยได้เรียกมีนามาอบรมเรื่องการคบกับคนขับรถสิบล้อเพราะอาจจะโดนหลอกได้ แต่แล้ววันหนึ่งคนขับรถสิบล้อก็ได้พามีนาติดรถไปกรุงเทพฯ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.6 ดาวที่ขีดเส้นฟ้า

ตัวละคร ‘ผม’ เดินทางไปฟิลิปปินส์ได้พบกับชายไทยที่แต่งงานกับหญิงฟิลิปปินส์ ชายคนนี้ได้พูดคุยกับผมและได้มอบบันทึกเล่มหนึ่งให้ผมเพราะคิดว่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าที่เขาจะเก็บไว้เอง บันทึกเล่มนั้นเป็นบันทึกที่ผู้หญิงเขียนถึงคนรัก บอกเล่าเรื่องราวของเธอต่อผู้ชายคนหนึ่งที่จากเธอไปเรียนต่อเมืองนอก เธอได้ใช้ชีวิตที่ต่างกับเขาคือได้เลือกเข้าป่าดงดิบเพื่อสอนหนังสือแก่เด็กๆ เธอมีความหวังว่าคนที่ไปเรียนเมืองนอกจะนำความรู้มาฝากเธอและเด็กๆ ที่ขาดโอกาส เรื่องราวของผู้หญิงในบันทึกเป็นเรื่องรักโศกกับเหตุการณ์บ้านเมืองที่เธอกำลังเผชิญอยู่ เธอเคยถูกจับกุมและนั่นทำให้เธอคิดว่าประชาชนควรมีอาวุธไว้ต่อสู้กับความป่าเถื่อนของอำนาจรัฐและเรื่องราวต่างๆ ที่เลวร้ายของสังคมไทยที่เธอนำมาเขียนบอกเล่าให้ชายคนรักฟัง

3.7 แพะแก่ภูเขาในฤดูแล้ง

นายบุญมากกับเมียและลูกอีก 4 คนอาศัยเพิงซึ่งสร้างด้วยวัสดุหลายชนิดอยู่ นายบุญมากเป็นกรรมกรก่อสร้างซึ่งเป็นอาชีพแรกที่เขาเข้ามาทำในเมืองหลวง วันหนึ่งลูกสาวที่เป็นความหวังของเขาทำให้เขาผิดหวังเพราะหนีตามเด็กผู้ชายรุ่นเดียวกันไป จากนั้นมานายบุญมากก็เมาเหล้าทุกวันทุกครั้งที่นายบุญมากเมามักจะเล่าเรื่องการออกล่าสัตว์แถวภูเขาที่บ้านเกิดที่อยู่ทางใต้ เมื่อเมาเต็มที่ก็กลับบ้านไปทะเลาะกับภรรยา ด้วยเรื่องที่ภรรยาไม่เลี้ยงลูกและจบลงด้วยเสียงร้องไห้ การตบตีเป็นอย่างนี้ทุกวัน วันหนึ่งนายบุญมากทำงานไม่ได้เพราะแขนข้างขวาของเขาไม่สามารถขยับได้ ทุกวันเขาจะได้ยินภรรยาบ่นว่าเขาผลาญเงิน เสียงว่านี้เองทำให้นายบุญมากออกไปหาเงินอาชีพใหม่ของนายบุญมากคือเก็บเศษวัสดุต่างๆ ขาย ทุกเช้านายบุญมากจะนั่งรถเมล์ไปกับลูกชายคนเล็กไปตามแหล่งชุมชนต่างๆ บางครั้งต้องนอนในคุกด้วยข้อหาลักขโมย เมื่อหาของได้มากปริมาณเหล้าที่เขาซื้อก็มากตาม เมื่อเขาเมาจัดเรื่องราวของแพะภูเขาก็ถูกนำมาเล่า ต่อมาก็มีคนพบศพชายขี้เมานอนกอดขวดเหล้าตายอยู่ใต้สะพาน

3.8 มรสุม

‘เฒ่าเลาะห์’ มีอาชีพประมง คืนวันที่แกไม่ชอบนั้นยาวนานถึงแปดเดือนซึ่งเป็นช่วงมรสุมเมื่อก่อนเฒ่าเลาะห์ไม่เคยใช้อวนในการหาปลา เพราะเห็นว่าเป็นเครื่องมือที่แฝงการเอารัดเอาเปรียบต่อธรรมชาติ แต่เมื่อ 7 ปีที่ผ่านมา มีสิ่งที่บังคับให้เฒ่าเลาะห์ต้องใช้เครื่องมือที่เอารัดเอาเปรียบ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นี้เพราะสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ แพงขึ้น ระยะเวลายาวนานเจ็ดถึงแปดเดือนในแต่ละปีทำให้เฒ่าเลาะห์ต้องสะสมเงินไว้ใช้จ่าย เมื่อไม่สามารถออกไปหาปลาได้ วันหนึ่งเป็นวันแต่งงานของ ‘หมาน’ เด็กหนุ่มในหมู่บ้าน เฒ่าเลาะห์จึงไปรับเล่นลิเกป่าในงานเพื่อสร้างความสนุกสนาน ‘กีม’ เด็กหนุ่มที่เปรียบเหมือนลูกชายเฒ่าเลาะห์ก็มางานนี้และหวังจะพูดคุยถึงเรื่องที่ กีมต้องไปออกทะเลกับเรือเหล็กลำใหญ่ของแพปลาที่ไปไกลถึงเบงกอล กีมบอกถึงความจำเป็นต่างๆ ที่ต้องใช้เงินเป็นก้อนและการไปเป็นลูกเรือให้กับเถ้าแก่แพปลา สิ่งที่เฒ่าเลาะห์คิดคือ มรสุมทำร้ายเฉพาะคนที่มีเรือเล็กๆ จนๆ แบบเขา ส่วนเรือใหญ่ที่คอยเอาเปรียบธรรมชาติ มรสุมไม่สามารถทำอะไรได้

3.9 คืนหนึ่งเหน็บหนาวยาวนาน

‘ศศิกาญจน์’ เด็กสาวจากอุตรดิตถ์เป็นความหวังของหมู่บ้านที่จะนำความภาคภูมิใจมาให้ครอบครัวด้วยการนำใบปริญญากลับไป เธอทั้งสวยทั้งเรียบร้อยและเรียนดี การมาเรียนที่มหาวิทยาลัยเปิดในกรุงเทพฯ เป็นโอกาสดีที่หลายๆ คนในหมู่บ้านไม่มี เมื่อศศิกาญจน์มีแฟน เธอได้ตกเป็นของเขาเพราะบรรยากาศพาไป ในที่สุดเธอท้องเขาจึงพาเธอไปทำแท้งแต่เธอทนความเจ็บปวดไม่ไหวจึงกินยาแก้ปวดจนเสียชีวิตในที่สุด

3.10 บนเส้นทาง

เป็นเรื่องราวของตัวละครที่ใช้สรรพนามว่า ‘ผม’ เล่าเรื่องการเดินทางโดยรถไฟชั้นสามเพื่อกลับบ้าน เขาได้พบกับคนหลายคนบนรถไฟ เช่น ผู้หญิงอ้วนทาปากสีแดงสดซึ่งเคยเป็นโสเภณี เด็กหนุ่มที่มาซื้อผ้าจากกรุงเทพฯไปเร่ขายในหมู่บ้านทางใต้และอดีตทหารรับจ้างในสงครามเวียดนามเป็นต้น เมื่อผมไปเดินเล่นแก้ง่วงก็ได้พบกับหนุ่มโคราชที่มาชวนคุยว่าตนชอบลิงมาก และเดินทางมาดูลิงจนไม่มีเงินกลับบ้านทำให้ผมไม่ไว้ใจหนุ่มโคราชคนนั้นสักเท่าไร พอกลับถึงบ้านเขาก็เล่าให้ภรรยาฟัง ฝ่ายภรรยาก็ไม่เชื่อว่าจะมีคนไปดูลิงจนเงินหมดได้

3.11 ชายแก่ริมทะเลสาบ

ชายแก่มองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เมื่อการพัฒนามาถึงทุกอย่างต้องใช้เงิน ชายแก่ย้อนนึกไปถึงสมัยวัยหนุ่มของตัวเองที่เข้าไปขโมยรังนกเพื่อหาเงินสินสอด ความยากลำบากในการเป็นโจรครั้งแรก การไล่ล่าของตำรวจ แม้จะผ่านมาเป็นสิบปีชายชราก็ยังจำเสียงปืน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสียงเรือยนต์ลำนั้นได้ ต่อมาก็มีเด็กหนุ่มหาญกล้าเข้าไปขโมยรังนกจนถูกยิงตายอีก 5 คน เวลา 10 กว่าปี แกคิดว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนรวมทั้งการที่มีคนพยายามเข้าไปที่เกาะรังนกแล้วถูกยิงตาย

3.12 ปาดังเบซาร์

'คำแก้ว' จากบ้านมาจากทางเหนือเพื่อมาทำงานตามคำชวนของเพื่อนบ้าน เป็นการจากมาด้วยความเต็มใจของพ่อแม่ 'หนุ่มสีพัน' คนรักของคำแก้วลางานเพื่อมาส่งคำแก้วถึงเชียงรายงานที่ปักษ์ใต้เป็นงานบริการแขกต่างประเทศ ปีแรกๆ หัวหน้ากลุ่มที่คุมโสเภณีให้รับแขกมาเลย์เท่านั้น ความรุ่งโรจน์ของคำแก้วอยู่ได้ แค่ 2 ปีสภาพร่างกายก็ทรุดโทรม แล้วแม่เล้าก็ขายเธอไปอยู่เบตง เธอต้องอยู่ใช้หนี้ให้หัวหน้าจนหมดจึงเป็นอิสระ ต่อมาเพื่อนได้ชวนเธอไปปาดังเบซาร์ คำแก้วมีคู่ขาที่ทำธุรกิจลักลอบนำของเถื่อนมาขายเมืองไทย เธอหวังว่าจะเก็บเงินได้สักก้อนจะได้นำไปลงทุน ทำให้เธอต้องพบกับจุดจบโดยที่เธอไม่รู้ตัวและไม่มีใครรู้ว่าใครฆ่าเธอ

4. เรื่องย่อนวนิยายจำนวน 3 เรื่อง

4.1 บองหลา

เรื่อง*บองหลา* ใช้วิธีเล่าเรื่องราวโดยผ่านเด็กชาย 'บองหลา' ซึ่งใช้ชีวิตในหมู่บ้านชนบทภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เล่าถึงขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนความเชื่อของชาวใต้รวมไปถึงสภาพความเป็นอยู่วิถีชีวิตของผู้คนเมื่อความเจริญเริ่มเข้ามาในหมู่บ้าน บองหลามีเพื่อนชื่อ 'เอียด' ทั้งสองมักมีกิจกรรมร่วมกันไม่ว่าจะไปโรงเรียนหรือเที่ยวเล่น บองหลากับเอียดมักจะไปขลุกอยู่กับ 'ลุงแดง' ขี้เมาประจำหมู่บ้านที่ขนำน้อยปลายนา ลุงแดง เป็นนักเล่านิทาน เช่น เล่าเรื่องโจร อันเป็นที่ชื่นชอบของบองหลาอย่างมาก นอกจากนี้ยังสอนให้บองหลาดักนก ช้อนปลาด้วยเครื่องจักสาน บองหลาเล่าเรื่องประเพณีที่ดีงามของหมู่บ้านเช่นงานตำข้าวเม่าซึ่งเป็นงานประเพณี และกิจกรรมอื่นๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการเล่นการพนัน การทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษ บองหลากับเอียดใช้ชีวิตอย่างปกติในช่วงปิดเทอมคือเที่ยวเล่นด้วยความสนุก เช่น การดักนก บองหลากับเอียดรักลุงแดงขี้เมามาก ครั้งหนึ่งเมื่อมีตำรวจหรือ 'นาย' จากในเมืองมาสืบหาโจรที่ขโมยวัวผ่านมาทางขนำของลุงแดง ลุงแดงจึงตกเป็นผู้ต้องสงสัย เหตุการณ์นี้ทำให้บองหลาไม่ชอบตำรวจ บองหลาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วจะได้ไปเรียนต่อในเมือง บองหลารู้สึกเศร้าที่จะต้องจากหมู่บ้านที่เขาอยู่มา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตั้งแต่เกิด และต้อง จากย่า จากลุงแดงผู้แสนใจดี จากเอียดเพื่อนรัก เขาสัญญาว่าจะไม่ลืมทุกคนและเมื่อปิดภาคเรียนเขาจะกลับมาหาพวกเขาเหล่านี้

4.2 เด็กชายชาวเล

เรื่องเด็กชายชาวเล เป็นเรื่องการดำรงชีวิตของ ‘รอฮีม’ เด็กชายชาวไทยมุสลิมที่เรียนจบภาคบังคับ เขามีความผูกพันกับท้องทะเลและวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับทะเลท้องถิ่นในยุคที่อุตสาหกรรมกำลังขยายสู่หมู่บ้าน รอฮีมมีเพื่อนรักชื่อ ‘หมาด’ พวกเขามักมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เช่น นำเรือไปวางชิงโกยเพื่อดักปูเรียกว่าจมปู หัดถือท้ายเรือ หาหอยหาปลา เขาได้รับการช่วยเหลือจาก ‘น้าแบน’ ชาวไทยพุทธในเรื่องการหาเหยื่อ น้าแบนเป็นแบบอย่างในการทำประมง บ้านของรอฮีมไม่อยากให้รอฮีมทำประมงเพราะเคยสูญเสียพี่ชายจากการออกทะเลไปหาปลา แต่รอฮีมอยากออกทะเลเพราะเป็นชีวิตที่เป็นอิสระ เมื่อโรงงานปลาป่นเปิดทำการในหมู่บ้าน หมาดเริ่มไปทำงานในโรงงานแต่รอฮีมยังไม่คิดจะทำงานในโรงงาน แม่ของเขายื่นเงื่อนไขว่าเมื่อเขาโตพอแม่ก็จะให้เขาได้ออกทะเล รอฮีมจึงตกลงที่จะใช้ชีวิตในโรงงานปลาบ่นแม้จะไม่ชอบก็ตาม เพราะไม่เป็นอิสระ มีคนคอยควบคุม รอฮีมมักจะคิดถึงการได้ออกทะเล และนึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาตอนได้ออกทะเลกับน้าแบน

4.3 ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูงและวันรุ้งทอสาย

เรื่องราวของการพบรักกันครั้งแรกของ ‘ชาด’ หนุ่มชาวใต้ที่ได้ชื่อว่า ‘เจ้าแห่งภูเขา’ กับ ‘ชมนาด’ สาวชาวกรุงที่เดินทางไปเที่ยวเชียงใหม่ ดินแดนที่มีภูเขาที่สูงที่สุดในประเทศ ท่ามกลางธรรมชาติที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป เช่น การตั้งค่ายทหารปราบปรามคอมมิวนิสต์ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้หมู่บ้านคึกคักไปด้วยเสียงเพลงและผู้คนที่หลั่งไหลมาท่องเที่ยว ชมนาดหญิงสาวเริ่มประทับใจในตัวชาด จนเกิดเป็นความรัก มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องบ้านเมือง ธรรมชาติ เมื่อทั้งสองแยกจากกันไปทำหน้าที่ของตัวเองก็ยังมีการติดต่อกันผ่านจดหมาย บอกเรื่องราวของกันและกัน ในที่สุดความประทับใจแรกต่ออุดมการณ์ของหนุ่มชาวใต้ทำให้ชมนาดตัดสินใจไปร่วมเป็นกำลังให้ชาดสร้างโรงเรียนเพื่อเผยแพร่ความรู้แก่เยาวชนให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติการศึกษาและการทำงาน

ชื่อ-สกุล	นางสาวกมลทิพย์ กาลพันธ์
วัน เดือน ปี ที่เกิด	วันที่ 19 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2528
สถานที่เกิด	จังหวัดสงขลา
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2550 สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี วิชาเอกภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
ที่อยู่ปัจจุบัน	143 ซอย 13 ถนนรัตนอุทิศ ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์